

ELAN

Maatschappijleer versus Maatschappijwetenschappen

*Onderzoek naar verschillen tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen,
vooral volgens opvattingen van havo 4 en 5 leerlingen*

voor de **WERELD**
van **MORGEN**

Deventer, april 2014

Universiteit Twente, ELAN

Master Leraar Voortgezet en Hoger Onderwijs Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen

Student : Janine van Harsselaar-Timmer MSc

Eerste begeleider : Margarita Jeliaskova MA

Tweede begeleider : dr. Ringo Ossenwaarde

VOORWOORD

Vanaf mijn twaalfde wilde ik lerares Frans worden. Door veranderingen in het universitaire systeem besloot ik na het vwo (1981) eerst “iets anders” te gaan doen, waarmee ik misschien wel in Brussel zou kunnen gaan werken en goed Frans zou leren. Het liep allemaal anders, maar ik haalde in 1988 voor Frans wel mijn tweedegraads lesbevoegdheid. Het duurde echter nog jaren voordat ik hiermee daadwerkelijk voor de klas ging.

Ik vond lesgeven altijd leuk, maar alle “toeters en bellen” om het lesgeven heen, en allerlei andere leuke banen, zoals de lokale politiek, zorgden ervoor dat ik het uiteindelijk na vier jaar in het onderwijs weer voor gezien hield. De ambitie om ooit een universitaire opleiding te volgen bleef wel kriebelen, en dan is het als je de 40 bent gepasseerd “nu of nooit”.

Door het boeiende van dé maatschappij en dé politiek kwam Bestuurskunde van de Universiteit Twente in beeld en in september 2007 ben ik daar daadwerkelijk gaan studeren. Tijdens de master kwam ik in contact met een enthousiaste docente Maatschappijleer, en omdat ik studeren leuk vond, ben ik me door haar gaan informeren bij ELAN. Na te zijn afgestudeerd als bestuurskundige ben ik met plezier in november 2012 ingestroomd in de master LVHOM, en mijn enthousiasme voor het onderwijs nam alleen maar weer toe.

Nu ben ik ook met die master klaar, en ik heb mijn fantastische man Henk en dochter Sabine beloofd nu echt te stoppen met studeren, zodat we weer een “normaal” leven krijgen. Een leven dat niet alleen draait om de studie van moeders; Henk en Sabine ontzettend bedankt voor jullie nooit aflatende steun en vooral voor jullie onvoorwaardelijke vertrouwen dat het me zou lukken!

Ik wil bij deze mijn begeleider en vakdidacticus Margarita Jeliazkova hartelijk bedanken voor haar grote wetenschappelijke wijsheid tijdens de interessante colleges Vakdidactiek, en voor de begeleiding bij het schoolpracticum en het voorliggende onderzoek. Heel hartelijk bedankt ook voor het vertrouwen om mij mee te laten werken als interviewer in het kader van de evaluatie van de pilot Maatschappijwetenschappen. Ook Ringo Ossewaarde, die in het laatste stadium van dit onderzoek als begeleider aanschoof, bedank ik van harte voor zijn gewaardeerde aanvullingen!

Janine van Harsselaar-Timmer
Deventer, april 2014

SAMENVATTING

In dit afstudeeronderzoek worden Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen met elkaar vergeleken om verschillen inzichtelijk te maken. Het doel is aan te tonen wat volgens literatuur het verschil is, maar vooral wat volgens havo 4 en 5 leerlingen het verschil is. Daarvoor worden resultaten gebruikt van focusgroep-interviews met meer dan zeventig havoleerlingen. Deze interviews vonden plaats in het voorjaar 2013 in het kader van de evaluatie van de pilot *Maatschappijwetenschappen nieuwe eindexamenprogramma*. De pilotevaluatie wordt uitgevoerd door de Stichting Leerplan Ontwikkeling, met behulp van de Universiteit Twente, en loopt in de bovenbouw havo en vwo van vijftien Nederlandse scholen in de periode 2011 tot en met half 2014.

Het vergelijken van Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen is relevant omdat beide vakken zich richten op burgerschapsvorming. *Maatschappijleer* is in 1968 ingevoerd om van leerlingen kritische burgers te maken, en vanaf 1998 is het een verplicht vak in het gemeenschappelijk deel van het voortgezet onderwijs. *Maatschappijwetenschappen* is in 2007 ingevoerd omdat betrokkenen bij Maatschappijleer de wens hadden te komen tot een nieuw eindexamenprogramma in het profieldeel van het voortgezet onderwijs. Het richt zich op verhoudingen tussen mensen en structuren en processen van de samenleving, en het samenleven. Beide vakken maken gebruik van de sociale en politicologische wetenschap.

Het onderzoek is tevens relevant omdat burgerschapsvorming nog steeds hoog op de politieke agenda staat. De Tweede Kamer vindt dat scholen betere burgerschapsdoelen moeten realiseren en beter burgerschapsonderwijs moeten bieden, om zo van leerlingen kritische betrokken burgers te maken in de moderne participatiesamenleving. Omdat er wereldwijd meer dan 300 definities zijn, en veel Westerse democratieën er een eigen invulling aan geven, is voor een betere vergelijking tevens gekeken naar burgerschapsvorming in Engeland, Frankrijk en de Verenigde Staten.

Het onderzoek is van belang voor iedereen die betrokken is bij burgerschapsvorming, maar in het bijzonder voor docenten Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen, directies en besturen van scholen die het schoolcurriculum moeten inrichten en niet te vergeten voor de (toekomstige) leerlingen in het voortgezet onderwijs.

Om het doel van het onderzoek te realiseren is de volgende centrale onderzoeksvraag geformuleerd: ***Wat is het verschil tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen, vooral volgens havo 4 en 5 leerlingen?*** Om deze vraag te beantwoorden is gebruik gemaakt van literatuurstudie en focusgroep-interviews. Grounded theory is gebruikt om data te analyseren en daarnaast is ter controle gebruik gemaakt van triangulation. Focusgroep-interviews zijn gehouden omdat: onderzocht kan worden in een natuurlijke setting, deelnemers met dezelfde karakteristieken worden geselecteerd, en weinig interviews en deelnemers al voldoende informatie verschaffen.

Uit de literatuur en documenten blijkt dat het verschil tussen beide vakken vooral is te vinden in de drie aspecten: omschrijving van het begrip burgerschapsvorming in het curriculum, het lesmateriaal, en de aanpak. Uit de resultaten van de focusgroep-interviews blijkt met name verschil ten aanzien van: lesmateriaal, toetsen en praktische opdrachten, de hoeveelheid begrippen en de diepgang. Omdat deze aspecten het meest gunstig uitpakken voor Maatschappijwetenschappen, is mijn conclusie dat naast Maatschappijleer ook dit vak tegemoet kan komen aan de wens van de Tweede Kamer om burgerschapsvorming in het onderwijs te versterken.

INHOUDSOPGAVE

	Pagina
VOORWOORD	2
SAMENVATTING	3
HOOFDSTUK 1 INLEIDING	6
1.1 Pilotevaluatie Maatschappijwetenschappen vernieuwd eindexamenprogramma	6
1.2 Probleemstelling	7
1.2.1 <i>Maatschappijleer versus Maatschappijwetenschappen</i>	7
1.2.2 <i>Doel en onderzoeksvragen</i>	9
1.2.3 <i>Relevantie en belang</i>	11
1.3 Structuur van het onderzoeksverslag	12
HOOFDSTUK 2 BURGERSCHAPSVORMING: WHAT'S IN A NAME?	13
2.1 Burgerschapsvorming	13
2.1.1 <i>Nederland</i>	13
2.1.2 <i>Citizenship Education of Education Civic</i>	15
2.2 Maatschappijleer	19
2.2.1 <i>Ontstaan van Maatschappijleer</i>	20
2.2.2 <i>Maatschappijleer als verplicht vak</i>	20
2.3 Maatschappijwetenschappen	21
2.3.1 <i>Ontstaan van Maatschappijwetenschappen</i>	22
2.3.2 <i>Oude eindexamenprogramma</i>	22
2.3.3 <i>Vervolgcommissie Maatschappijwetenschappen</i>	22
2.3.4 <i>Nieuwe eindexamenprogramma en pilot</i>	23
2.4 Conclusie	24
HOOFDSTUK 3 ONDERZOEKSMETHODE	27
3.1 Pilotevaluatie	27
3.2 Onderzoeksmethode, gegevensverzameling en analyse	28
3.3 Beperkingen, validiteit en betrouwbaarheid	30
3.4 Ethische aspecten interviews	31
3.5 Conclusie	32
HOOFDSTUK 4 MAATSCHAPPIJLEER VERSUS MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN	34
4.1 Focusgroep-interviews 2013	35
4.1.1 <i>Havo 4 en 5 leerlingen en vragenlijst</i>	35
4.1.2 <i>Docenteninterviews</i>	36
4.1.3 <i>Interviewer en locaties</i>	36
4.1.4 <i>Codering en rubricering interviewresultaten 2013</i>	36
4.1.5 <i>Coderen resultaten vragenlijsten en overige interviews</i>	37
4.2 Deelvraag 1: Waar denken leerlingen aan?	37
4.2.1 <i>Allereerste associatie</i>	38
4.2.2 <i>Associaties</i>	38
4.3 Deelvraag 2: Wat is het oordeel van de leerlingen?	40
4.3.1 <i>Opvattingen over de moeilijkheidsgraad</i>	40
4.3.2 <i>Opvattingen over de lesopbouw</i>	42
4.3.3 <i>Opvattingen over het materiaal</i>	43

4.3.4 Geen of nauwelijks verschil tussen de vakken	45
4.3.5 Cijfermatige beoordeling	46
4.4 Deelvraag 4: Denken havo 4 en 5 leerlingen verschillend?	47
4.5 Maatschappijwetenschappen meer waarde dan Maatschappijleer	49
4.5.1 Meerwaarde, onderzoeksvaardigheden en aansluiting vervolgonderwijs	49
4.5.2 Leerlingen versus docenten	50
4.5.3 Geen verschil in de lespraktijk	51
4.6 Conclusie	52
HOOFDSTUK 5 CONCLUSIE	55
5.1 Centrale onderzoeksvraag	55
5.1.1 Verschillen volgens wetenschappelijke literatuur en andere documenten	56
5.1.2 Verschillen volgens opvattingen van havo 4 en 5 leerlingen	59
5.1.3 Algemene conclusie en advies	61
5.2 Slotbeschouwing en aanbevelingen vervolgonderzoek	63
REFERENTIES	65
BIJLAGEN	68
1. Schriftelijke vragenlijst 2013	
2. Mail aan havo-pilotdocenten ten behoeve van interviews, maart 2013	
3. a. Interviewvragen focusgroepen havo 4 en 5 mei-juni 2013	
b. Transcripties interviews havo 4 en 5 leerlingen 2013	
c. Kort persoonlijk verslag interviews havo 4 en 5 2013	
4. Tabel A: eerste inventarisatie relevante data interviews havo 2013	
5. Tabel B: inventarisatie resultaten interviews havo 4 2013	
6. Tabel C: inventarisatie resultaten interviews havo 5 2013	
7. Tabel D: integrale inventarisatie resultaten havo 4 2013	
8. Tabel E: integrale inventarisatie resultaten havo 5 2013	
9. Transcriptie interview havodocenten 2013	
10. Inventarisatie relevante data docenten-interviews 2013	
11. Tabel F: overzicht relevante resultaten interviews 2012 en vragenlijsten havo 2012-2013	
12. Tabel G: Overeenkomsten en verschillen tussen onderwijsprogramma's 2013	

HOOFDSTUK 1 INLEIDING

Dit onderzoek is uitgevoerd als afronding van mijn opleiding Master Leraar Voortgezet en Hoger Onderwijs Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen van de Universiteit Twente. In dit onderzoeksverslag vergelijk ik de vakken Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen met elkaar om inzicht te krijgen in de verschillen. Hierbij speelt het begrip burgerschapsvorming een belangrijke rol. De vergelijking gebeurt ten eerste op basis van het bestuderen van wetenschappelijke literatuur en andere documenten. Vervolgens worden de vakken vergeleken aan de hand van opvattingen van havo 4 en 5 leerlingen. Onderzocht wordt of deze leerlingen in de praktijk een verschil ervaren, of dat het verschil tussen de vakken alleen van papier, bijvoorbeeld het eindexamenprogramma, valt af te lezen.

1.1 PILOTEVALUATIE MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN VERNIEUWD EINDEXAMENPROGRAMMA

Maatschappijleer is sinds 1998 een verplicht vak in het gemeenschappelijk deel van het voortgezet onderwijs (Gilhuis & Van Dijk, 2012; Vonhoff, 2011, blz. 26). Het moet zich richten op burgerschapsvorming door middel van het analyseren van maatschappelijke en politieke vraagstukken. *Maatschappijwetenschappen* is een betrekkelijk nieuw keuzevak in het profieldeel van het voortgezet onderwijs dat de nadruk moet leggen op politicologische en sociologische wetenschappen en empirie (Schnabel et al., 2007). Sinds 2005 is het vak Maatschappijwetenschappen in ontwikkeling, om te voorzien in een nieuw eindexamenprogramma. Hiervoor werd door de staatssecretaris van Onderwijs de Commissie Maatschappijwetenschappen, onder leiding van professor dr. Schnabel, ingesteld. Het nieuwe eindexamen (College voor Examens, 2013, blz. 51) werd vervolgens in 2007 door de Commissie aan docenten en andere betrokken gepresenteerd en het werd positief ontvangen. De Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) verzocht de staatssecretaris naar aanleiding daarvan om een paar aspecten te vervolmaken en om daarvoor een Vervolgcommissie Maatschappijwetenschappen in te stellen. De NVLM adviseerde tevens een pilot te starten om het nieuwe eindexamenprogramma te beproeven (Schnabel et al., 2009, blz. 5-7). De pilot loopt inmiddels sinds september 2011 op vijftien scholen en voor het havo-deel is in 2013 een eindevaluatie uitgevoerd. Voor het vwo-deel gebeurt dat in 2014.

Het onderhavige onderzoek *Maatschappijleer versus Maatschappijwetenschappen* heb ik uitgevoerd naar aanleiding van, en met unieke gegevens uit, de pilotevaluatie onder de havoleerlingen. De evaluatie wordt sinds 2011 uitgevoerd door de Stichting Leerplanontwikkeling Nederland, op initiatief van de Vervolgcommissie Maatschappijwetenschappen, onder leiding van professor dr. Schnabel. De pilotevaluatie moet leiden tot een advies aan de minister van Onderwijs. Onderdelen van de pilotevaluatie zijn een leerlingenevaluatie en een docentenevaluatie die, in opdracht van de Stichting Leerplan Ontwikkeling, worden uitgevoerd door de Universiteit Twente. De evaluaties staan onder leiding van professor dr. Ariana Need (lid Vervolgcommissie) en vakdidacticus Margarita Jeliazkova MA van Instituut ELAN van de Universiteit Twente.

Voor dit onderzoek heb ik gebruik gemaakt van de resultaten van de pilotevaluatie die door middel van focusgroep-interviews met havo 4 en 5 leerlingen op vier pilotscholen zijn verkregen. Daarnaast zijn gegevens gebruikt uit schriftelijke vragenlijsten die in het voorjaar van 2012 en 2013 aan alle havo 4 en 5 leerlingen zijn verspreid. Tevens zijn gegevens uit twee interviews met havisten uit 2012 gebruikt, alsmede gegevens die verkregen zijn uit de eigen praktijkervaring van onderzoeker als docent Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen op één van de pilotscholen.

1.2 PROBLEEMSTELLING

Hierna wordt uitgelegd waarom ik het belangrijk vind Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen met elkaar te vergelijken. Hierbij is van belang dat in beide vakken burgerschapsvorming een grote rol speelt. Tevens speelt mee dat het invoeren van burgerschapsvorming in het onderwijscurriculum een politieke keuze is geweest en dat burgerschapsvorming nog steeds van belang is met het oog op de snel veranderende samenleving. Omdat Nederland onderdeel is van Europa en de rest van de wereld, maar ook om Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen mogelijk beter met elkaar te kunnen vergelijken, wordt eveneens gekeken naar burgerschapsvorming in Engeland, Frankrijk en de Verenigde Staten van Amerika (VS).

1.2.1 Maatschappijleer versus Maatschappijwetenschappen

Tweede kamer en Onderwijsraad

Maatschappijleer is ingevoerd om zich te richten op burgerschapsvorming en *Maatschappijwetenschappen* om zich te richten op mensen en structuren en processen van de samenleving, en samen leven (Schnabel et al., 2009, blz. 90). Burgerschapsvorming als onderdeel van het onderwijscurriculum is een politieke keuze geweest, en het is inmiddels sinds 1 februari 2006 verankerd in de wet (Inspectie van Onderwijs, 2006, blz. 2). Op 30 november 2011 echter, heeft de Tweede Kamer een motie aangenomen met de strekking dat "*burgerschapsvorming in het onderwijs moet worden versterkt*" (NVLM, 2011). Ik trek hieruit de conclusie dat beide vakken Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen burgerschapsvorming onvoldoende invullen.

Mijn conclusie dat zowel Maatschappijleer als Maatschappijwetenschappen onvoldoende vorm en inhoud geven aan burgerschapsvorming wordt versterkt door het advies genaamd *Verder met burgerschap in het onderwijs*, uit 2012, van de Onderwijsraad aan de minister van Onderwijs en aan de Tweede Kamer. In dit advies stelt de Raad dat "*de ontwikkeling en implementatie van burgerschapsonderwijs een complexe opgave voor scholen blijkt.*" (blz. 57). De Raad doet vervolgens drie aanbevelingen (Onderwijsraad, 2012, blz. 24-25):

1. Bied steun aan scholen en leraren bij het realiseren van burgerschapsonderwijs.
2. Stimuleer systematische kennisopbouw over kwalitatief goed burgerschapsonderwijs.
3. Bied scholen een inhoudelijk kompas: verduidelijk de wettelijke bepalingen inzake burgerschap en daaraan verbonden kerndoelen.

Burgerschap in een moderne participatiesamenleving

Ik stel vast dat *actief burgerschap* sinds het begin van deze eeuw en tot op de dag van vandaag hoog op de politieke agenda staat. Niet alleen constateer ik dat omdat het basisonderwijs en voortgezet onderwijs sinds 2006 verplicht zijn deze aspecten van de leerlingen te bevorderen (Inspectie van het Onderwijs, 2006), maar ook omdat de regering al sinds het begin van deze eeuw duidelijk maakt dat: "*eigen verantwoordelijkheid, zelfwerkzaamheid en zelfredzaamheid en maatschappelijke participatie, onderdelen zijn van modern en actief burgerschap*". Nota bene: "*De begrippen eigen verantwoordelijkheid en actief burgerschap liggen beleidsinhoudelijk erg dicht tegen elkaar aan*" (De Graaf, Hendriks, Van der Staak en Van de Wijdeven, 2013, blz. 8)

De genoemde begrippen vat ik hier niet alleen samen onder de noemer *actief burgerschap*, maar ook onder de noemer *eigen kracht van burgers*. Eigen kracht betekent: dat zoveel mogelijk mensen en gezinnen actief participeren in de samenleving, werken om in hun eigen levensonderhoud te

voorzien, de eigen regie over hun leven voeren en bijdragen aan het welbevinden van hun sociale omgeving. Hierbij is de rol van de overheid gericht op het vergroten van de participatie van burgers via activering, ondersteuning en bescherming (Vereniging van Nederlandse Gemeenten [VNG], 2012, blz. 11). Genoemde begrippen kwamen samen in de Troonrede van 2013 in het woord Participatiesamenleving: *“De klassieke verzorgingsstaat verandert in een participatiesamenleving. Van iedereen die dat kan, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving. Wanneer mensen zelf vorm geven aan hun toekomst, voegen zij niet alleen waarde toe aan hun eigen leven, maar ook aan de samenleving als geheel”* (Rijksoverheid.nl, 2013).

De essentiële vraag is vervolgens wat burgers nodig hebben om “in hun eigen kracht te staan” en hun leven in goede banen te leiden om deel te kunnen nemen aan de participatiesamenleving. Andere vragen kunnen zijn: *“Welke ondersteuning kunnen inwoners in hun eigen omgeving mobiliseren, en: Waar kan of moet de overheid stimulerend of ondersteunend optreden”* (VNG, 2012, blz. 12)? Een antwoord is naar mijn mening sociale cohesie en daarom van jongs af aan *burgerschapsvorming*.

Het onderwijs zou burgers in de participatiesamenleving moeten leren hoe zij actieve burgers kunnen worden en hoe zij zo optimaal mogelijk van hun eigen kracht gebruik kunnen maken. Ik vind het daarom meer dan ooit van belang dat het onderwijs burgerschapsvorming ziet als een heel belangrijke verantwoordelijkheid. De overheid moet daarom het onderwijs faciliteren om burgerschapsvorming zo goed mogelijk in te vullen. In het voortgezet onderwijs zijn Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen de aangewezen vakken voor burgerschapsvorming. Kijkend naar de eerder genoemde motie van de Tweede Kamer (NVLM, 2011) en naar het advies van de Onderwijsraad (Onderwijsraad, 2012, blz. 24-25), dan blijkt echter Maatschappijleer hieraan nog steeds niet te voldoen. Ik concludeer daarom ten eerste dat burgerschapsvorming moet worden versterkt en dat scholen aangaande burgerschapsvorming moeten worden ondersteund. Ten tweede concludeer ik dat naast het eventueel vernieuwen of versterken van Maatschappijleer wellicht Maatschappijwetenschappen meer invulling kan geven aan de door de Tweede Kamer gewenste burgerschapsvorming.

Burgerschapsvorming in Nederland en andere Westerse democratieën

Als ik mijn omgeving moet uitleggen voor welk vak ik als docent ben opgeleid, en moet uitleggen wat de vakken Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen inhouden, hanteer ik als vanzelfsprekend het begrip *burgerschapsvorming*. Ik kleur het daarna in met mijn politieke ervaringen als maatschappelijk betrokken burger en als politica, levend in een moderne snel veranderende participatiesamenleving. Daarbij betrek ik vervolgens wat ik tijdens de docentenopleiding aan de Universiteit Twente over het veelzijdige begrip burgerschapsvorming heb geleerd. Er blijkt in de wereld een enorme variatie aan invulling van "burgerschap" en "het onderwijzen van burgerschap" en er bestaat dan ook geen eenduidige definitie van burgerschapsvorming. Volgens studenten van de Universiteit Utrecht (Hansma et al., 2008, p. 2) zijn er in de literatuur meer dan 300 definities te vinden. Ik kan mij dan ook vinden in hun keuze om voor Nederland uit te gaan van de definitie van de Onderwijsinspectie.

De Onderwijsinspectie verdeelt burgerschap in actief burgerschap en sociale integratie. Actief burgerschap verwijst naar de bereidheid en het vermogen deel uit te maken van een gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren. Sociale integratie verwijst naar deelname van burgers aan de samenleving in de vorm van participatie, deelname aan de maatschappij en haar instituties en bekendheid met en betrokkenheid bij uitingen van de Nederlandse cultuur.

Omdat burgerschap voor het grootste gedeelte is aan te leren kan vervolgens worden gesproken van burgerschapsvorming (Hansma et al., 2008, p. 2).

De hoeveelheid definities van burgerschapsvorming prikkelde mij om voor het voorliggende onderzoek het begrip breder te bestuderen (zie paragraaf 2.1) en zo inzicht te krijgen in de invulling van burgerschapsvorming in andere Westerse democratieën. Omdat het in dit onderzoeksverslag vooral gaat om de mening van havo 4 en 5 leerlingen ben ik eerst gaan kijken naar een samenvatting van het Expertisecentrum Maatschappijleer van een vergelijkend onderzoek naar burgerschapseducatie, burgerschapskennis en burgerschapsvaardigheden uit 2001, uitgevoerd onder *90.000 veertienjarige leerlingen van 28 landen*. De opzet van dat onderzoek was om te beschrijven hoe burgerschapsvorming wordt vormgegeven en welke betekenis het heeft in de verschillende landen. Het doel was te kijken hoe, op welke manier, jongeren voorbereid worden op hun rol als burger in een democratische samenleving. De school wordt hierbij gezien als socialiserende institutie (Torney-Purta, Lehmann, Oswald en Schulz, 2001).

De onderzoekers stelden vast dat over burgerschapseducatie verschillend wordt gedacht in de zin van: of de nadruk moet liggen op de overdracht van feitelijke informatie; of het vooral het bewustzijn van politieke kwesties moet vergroten; of dat het mogelijkheden moet bieden om betrokken te raken bij bijvoorbeeld leerlingenraden? De onderzoekers stelden eveneens vast dat de leerlingen de basiskennis over democratische beginselen krijgen, en basisvaardigheden leren om politiek materiaal te interpreteren. Overige conclusies waren onder andere (Torney-Purta et al., 2001):

- Leerlingen uit 25 landen gaven aan dat ze nauwelijks politiek betrokken of in politiek geïnteresseerd waren.
- De jeugd in 26 landen heeft over het algemeen wel vertrouwen in de regering en andere instituties, vooral in de politie en in het rechtssysteem.
- Jongeren gaven aan dat een open discussiesfeer in de klas noodzakelijk is.
- De meerderheid gaf aan (licht) positief te staan tegenover burgerschapsvorming.
- Ze geven tevens aan dat er ruimte is om te discussiëren, maar dat het niet vaak gebeurt.
- Leerlingen die veel naar nieuwsprogramma's op televisie kijken doen het beter dan anderen en de televisie is een belangrijker medium voor de jongeren dan de krant.

Ik heb ervoor gekozen om vanwege het bovengenoemde onderzoek Engeland en de VS nader te bestuderen (paragraaf 2.1.2), omdat zij een geschiedenis van meer dan 100 jaar hebben met burgerschapsvorming. Ik heb Frankrijk eraan toegevoegd omdat het een belangrijk Europees land is en Nederland een gemeenschappelijke band heeft met Frankrijk vanwege de Code Civil uit 1804 die in 1811 als Burgerlijk Wetboek in Nederland werd ingevoerd.

Omdat burgerschapsvorming bij Maatschappijleer een belangrijke component is, maar ook bij Maatschappijwetenschappen is te vinden (bij domein D met het kernconcept sociale cohesie), verwacht ik met het bestuderen van burgerschapsvorming in andere landen tevens een beter inzicht te krijgen in het mogelijke verschil tussen beide vakken.

1.2.2 Doel en onderzoeksvragen

Het doel van het onderzoek is inzichtelijk te maken wat volgens de literatuur en vooral volgens havo-leerlingen het verschil is tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen. Hierbij speelt burgerschapsvorming een belangrijke rol, bijvoorbeeld door de vraag of, en zo ja hoe, de vakken van leerlingen mondige en kritische burgers in een moderne samenleving kunnen maken. Beide vakken worden met elkaar vergeleken door naast het bestuderen van literatuur, onderwijsprogramma's en andere documenten, vooral gebruik te maken van de resultaten van focusgroep-interviews met havo 4 en 5 leerlingen.

Als volgens de leerlingen blijkt dat er duidelijke verschillen tussen de vakken bestaan, en dat één van beide vakken beter in staat is aspecten van burgerschap en politicologische en sociologische

wetenschappen te onderwijzen dan het andere vak, dan zou dat vak, of aspecten van dat vak, kunnen worden versterkt door het vak steviger in de Wet en het onderwijscurriculum te verankeren.

Om het onderzoeksdoel te bereiken heb ik de volgende centrale onderzoeksvraag geformuleerd:

Wat is het verschil tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen, vooral volgens de opvattingen van havo 4 en 5 leerlingen?

Om de centrale vraag te beantwoorden worden eerst de volgende deelvragen beantwoord:

1. Welke associaties roepen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen op bij havo 4 en 5 leerlingen?
2. Hoe beoordelen havo 4 en 5 leerlingen bepaalde gemeenschappelijk aspecten van Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen?
3. Bestaat er een verschil tussen havo 4 en 5 leerlingen in de beoordeling van Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen?

Beantwoording van de deelvragen

Om de deelvragen te kunnen beantwoorden wordt in hoofdstuk 2 eerst een theoretisch kader geschetst. Ik vergelijk Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen daar met elkaar, en om verschillen te kunnen benoemen, onderzoek ik de vakken eerst afzonderlijk op ontstaansgeschiedenis en op inhoud. Uit de ontwikkeling van Maatschappijleer bleek als snel het belang van de nationale politiek om door middel van burgerschapsvorming van leerlingen kritische burgers in een democratische samenleving te maken. Invoering van Maatschappijleer bleek een politieke keuze. Na een lange voorgeschiedenis werd het vak uiteindelijk in de Wet en in het onderwijscurriculum verankerd.

Maatschappijwetenschappen is vergeleken met Maatschappijleer een heel jong vak dat volgens de literatuur op verzoek van vele bij Maatschappijleer betrokkenen is ontwikkeld om invulling te geven aan een nieuw profielkeuzevak. Het moest zich onder andere onderscheiden van Maatschappijleer door zich niet zozeer te focussen op burgerschapsvorming. Toch is burgerschapsvorming voor leerlingen verplicht aanwezig in onder meer het domein over Staat en samenleving waar gesproken wordt over "actief burgerschap" en "sociale cohesie".

Omdat burgerschapsvorming een grote gemeenschappelijke deler is, en omdat het begrip in bijna alle andere Westerse democratieën eveneens voorkomt (soms al meer dan 100 jaar), maar er geen eensluidende definitie of invulling bestaat, heb ik ervoor gekozen om burgerschapsvorming in Nederland te vergelijken met burgerschapsvorming in Engeland, Frankrijk en de VS. Met de resultaten verwacht ik de verschillen tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen beter te kunnen duiden.

Deelvraag 1 (paragraaf 4.2): In het kader van de pilot *Maatschappijwetenschappen nieuwe eindexamenprogramma* zijn er inmiddels heel veel resultaten van schriftelijke vragenlijsten en interviews met docenten en leerlingen beschikbaar. Voor dit onderzoek heb ik met ongeveer 70 havo 4 en 5 leerlingen focusgroep-interviews gehouden en ook hiervan zijn er heel veel resultaten. Om alle resultaten zodanig te verwerken en te structureren dat ze te gebruiken zijn voor een vergelijking tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen, en om inzicht te geven in de verschillen, heb ik allereerst gekeken naar aspecten waar de havo 4 en 5 leerlingen als eerste aan denken bij

beide vakken en ten tweede heb ik gekeken naar waar de leerlingen in het algemeen aan moeten denken bij beide vakken.

Deelvraag 2 (paragraaf 4.3): Eveneens voor de vergelijking van beide vakken heb ik als derde gefocust op een aantal onderwerpen en daar per onderwerp de resultaten (uitspraken) uit de interviews bijgezocht. De onderwerpen betreffen: de moeilijkheidsgraad, de lesopbouw en het materiaal van beide vakken.

Deelvraag 3 (paragraaf 4.4): Ik heb voor de vergelijking van beide vakken tot slot ook gekeken of er een verschil is tussen havo 4 en havo 5 leerlingen. Ik vroeg mij namelijk af of het leeftijdsverschil, of de langere ervaring met het vak (vooral met het vernieuwde vak Maatschappijwetenschappen), meespeelt in de beoordeling.

Definities van begrippen: Om de deelvragen goed te kunnen beantwoorden vind ik het belangrijk een paar veel voorkomende begrippen te definiëren, te weten: associatie, meerwaarde, makkelijk en moeilijk, en aansluiting op vervolgonderwijs.

1. **Associatie:** dit begrip wordt volgens diverse woordenboeken gedefinieerd als koppeling, verbinding, aaneenschakeling van gedachten en begrippen, of ideeën of voorstellingen die elkaar oproepen. Uit het onderzoek van Hennen (2012) naar associatie van havo 4 leerlingen met Maatschappijleer blijkt dat de associatie divers is, maar dat er wel een tendens is te ontdekken. De meest voorkomende begrippen waren *samenleving*, en vervolgens *regering* en *politiek*. Daarnaast was er de associatie met *soms saai, veel huiswerk, nieuws en actualiteiten*. In het onderhavige onderzoek wordt gekeken naar de (eerste) associaties die Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen bij havo 4 en 5 leerlingen oproepen.
2. **Meerwaarde:** wordt in veel disciplines toegepast, heeft een economische oorsprong en staat voor een vorm van winst (Robben, 2012). In dit onderzoek wordt gekeken of Maatschappijwetenschappen een meerwaarde heeft vergeleken met Maatschappijleer.
3. **Makkelijk en moeilijk:** om een zo goed mogelijke vergelijking te krijgen tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen is tijdens het interviewen gevraagd of de leerlingen Maatschappijwetenschappen makkelijker of moeilijker vonden dan Maatschappijleer. Deze twee woorden zijn eenvoudig te begrijpen. Door die woorden te gebruiken werd het eenvoudiger om de vakken, of begrippen, ten opzichte van elkaar te positioneren. Uit de transcripties blijkt dat dit veelvuldig is gebeurd. Makkelijk en moeilijk is onderdeel van Hoofdstuk 4 Resultaten.
4. **Aansluiting op vervolgonderwijs:** Om de aansluiting van havo en vwo op vervolgonderwijs beter te laten verlopen, is bij de ontwikkeling van een nieuw vak in het profieldeel, nadruk komen te liggen op wetenschap en empirie. Een belangrijk onderdeel daarvan is het ontwikkelen en gebruiken van onderzoeksvaardigheden. Als havoleerlingen daar al mee hebben kennisgemaakt, wordt aangenomen, dat zij goed beslagen ten eis komen en beter op het vervolgonderwijs aansluiten. Het is interessant te onderzoeken of er in dit opzicht verschil is tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen.

1.2.3 Relevantie en belang

In 1998 is Maatschappijleer in het gemeenschappelijk deel van het voortgezet onderwijs verplicht gesteld. De Tweede Kamer constateert in november 2011 echter dat burgerschapsvorming (nota bene een hoofdfunctie van Maatschappijleer) in het onderwijs moet worden versterkt (NVLM, 2011). Daarbij komt dat de Onderwijsraad in 2012 concludeert dat de beoogde doelen van Maatschappijleer nog steeds tekort schieten (Onderwijsraad, 2012). Beide conclusies maken dit onderzoek relevant

wat nog wordt versterkt doordat het huidige onderzoek is gebaseerd op ervaringsdeskundigen, namelijk de leerlingen zelf. Meestal wordt óver leerlingen gesproken en niet mét leerlingen.

De uitkomsten van dit verdiepende en verkennende onderzoek is niet alleen van belang voor het nieuwe eindexamenprogramma Maatschappijwetenschappen, maar ook voor de discussie over burgerschapsvorming. Het onderzoek is tevens van belang voor politieke actoren en voor alle andere actoren die betrokkenen zijn bij het onderwijs van maatschappelijke vakken, zoals de huidige en toekomstige docenten Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen. Het kan eveneens van belang zijn voor directies en besturen van scholen bij het samenstellen van onderwijsprogramma's, bij het aanbod van vakken en bij de invulling van de wettelijk verplichte en door de overheid gewenste burgerschapsvorming. Niet in de laatste plaats is het onderzoek van belang voor leerlingen die als moderne burgers van een Participatiesamenleving maatschappelijk moeten participeren en eigenverantwoordelijkheid, zelfwerkzaamheid en zelfredzaamheid moeten tonen.

1.3 STRUCTUUR VAN HET ONDERZOEKSVERSLAG

In **hoofdstuk 2** worden de onderzoeksvragen in een theoretisch kader ingebed. Burgerschapsvorming in Nederland wordt gedefinieerd en gepositioneerd ten opzichte van drie andere Westerse democratieën. Vervolgens wordt de geschiedenis, de invoering en de inhoud van de vakken Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen beschreven en tot slot worden verschillen benoemd.

Hoofdstuk 3 bevat een beschrijving van de onderzoeksopzet. Eerst wordt beschreven dat het voorliggende onderzoek onderdeel is van een brede evaluatie van de pilot *Maatschappijwetenschappen nieuwe eindexamenprogramma*. Daarna worden de methode, de gegevensverzameling en de analyse van de gegevens besproken. Vervolgens ga ik in op beperkingen, validiteit, en betrouwbaarheid van het onderzoek en worden ethische aspecten van de interviews besproken evenals de ervaring van de onderzoeker als stagiaire en docent Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen.

In **hoofdstuk 4** worden de interviewresultaten gepresenteerd en beantwoord ik de deelvragen. Bij deze vragen kijk ik onder andere naar aspecten waar leerlingen als eerste aan denken bij het begrip Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen. Tevens kijk ik naar de opvattingen van leerlingen over bepaalde elementen van de vakken, zoals: moeilijkheidsgraad, materiaal en lesopbouw. Tevens wordt het cijfer gepresenteerd dat leerlingen de vakken in vergelijking tot elkaar hebben geven. Als laatste onderzoek ik of er verschil bestaat tussen opvattingen van havo 4 en havo 5 leerlingen over gelijke thema's.

In **hoofdstuk 5** wordt de centrale vraag beantwoord en doe ik aanbevelingen voor mogelijk vervolgonderzoek.

HOOFDSTUK 2 BURGERSCHAPSVORMING: WHAT'S IN A NAME?

In dit hoofdstuk schets ik het theoretische kader van het onderzoek waarbij één van de hoofdrollen is weggelegd voor burgerschapsvorming. Burgerschapsvorming speelt namelijk een belangrijke rol bij zowel Maatschappijleer als Maatschappijwetenschappen. Het invoeren van burgerschapsvorming in het onderwijscurriculum is een politieke keuze geweest en daarom heb ik gekeken naar recente ontwikkelingen aangaande burgerschapsvorming in de Tweede Kamer. De Tweede Kamer blijkt in 2012 meer aandacht te hebben gevraagd voor burgerschapsvorming op basis van rapporten van de Onderwijsraad uit 2003 en 2012. Deze rapporten zijn derhalve bestudeerd, samen met aanvullende informatie van de Stichting Leerplan Ontwikkeling.

Wereldwijd bestaan meer dan 300 definities van burgerschapsvorming. Om Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen, in Nederland dé vakken om burgerschapsvorming te geven, beter ten opzichte van elkaar te positioneren, heb ik onderzocht hoe Engeland, Frankrijk en de VS invulling geven aan het vak. Voor de vergelijking van beide vakken is tevens het rapport van de Vervolgcommissie Maatschappijwetenschappen uit 2009 besproken. Dit rapport heeft namelijk geleid tot aanpassingen van het in 2007 geïntroduceerde vak Maatschappijwetenschappen.

Daarnaast heb ik literatuur bestudeerd om aan te tonen wat, in de dagelijkse onderwijspraktijk, inhoudelijk het verschil is tussen de vakken Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen. In paragraaf 2.2 en 2.3 geef ik hiervan een overzicht, waarbij gekeken wordt naar de ontstaansgeschiedenis, de onderwijsprogramma's, de eindexamenprogramma's, en naar de beschrijving van de Stichting Leerplan Ontwikkeling. De focus ligt uiteindelijk op een inventarisatie van verschillen zoals weergegeven in paragraaf 2.4 de conclusie.

2.1 BURGERSCHAPSVORMING: WHAT'S IN A NAME?

In paragraaf 1.2.1 (pagina 8) is een definitie van burgerschapsvorming gegeven van de Onderwijsinspectie. Hierna wordt nader op burgerschapsvorming in Nederland ingegaan. Daarna wordt burgerschapsvorming in Engeland, Frankrijk en de VS besproken.

2.1.1 Nederland

Naast deze definitie heeft ook de Stichting Leerplan Ontwikkeling getracht burgerschapsvorming te beschrijven op basis van de conclusie dat er wereldwijd veel varianten van burgerschapsvorming bestaan. De Stichting geeft aan dat de nadruk kan liggen op nationale identiteit en natievorming of juist op wereldburgerschap en globalisering. Het kan gaan om kritische meningsvorming, op versterken van het verantwoordelijkheidsgevoel of het vergroten van politieke participatie (Bron, Leverink en Thijs, 2012, blz. 1). Volgens de Stichting is in Nederland het begrip burgerschap weinig uitgewerkt. Uit formele bronnen die ter beschikking staan heeft de Stichting afgeleid dat het Nederlandse beleid zich richt op: *sociale binding, betrokkenheid bij samenleving en verantwoordelijkheid voor gemeenschapsbelangen*. Van burgers wordt hierbij verwacht dat zij zich actief opstellen ten opzichte van de samenleving en dat zij om kunnen gaan met diversiteit. Daarbij moet de Nederlandse cultuur centraal staan (Bron, Leverink en Thijs, 2012, blz. 1).

De Stichting Leerplan Ontwikkeling onderstreept net als het kabinet dat burgerschap en mensenrechten in elkaars verlengde liggen. Hierbij worden drie domeinen onderscheiden die de essentie van democratisch burgerschap en mensenrechteneducatie naar voren brengen: *democratie, participatie en identiteit*. Deze domeinen bieden het individu ruimte om eigen opvattingen te hebben, keuzes te maken, zich te organiseren en te ontplooiën (Bron, Leverink en Thijs, 2012, blz. 1).

Hierin ligt volgens mij een geweldige kans voor het onderwijs om met behulp van Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen jonge mensen in een vroeg stadium bewust te maken van democratie, participatie en identiteit, en om ze te leren er kritisch mee om te gaan.

In 1992 kondigde de minister van Onderwijs aan dat er hernieuwde aandacht in het onderwijs moest komen voor *normen en waarden*. Een brede maatschappelijke discussie kwam op gang, resulterend in de wet *Actief burgerschap en sociale integratie*. Met deze wet werd een deel van de opvoedende taak van de school ondergebracht onder de noemer *burgerschapsvorming*. Hiermee is burgerschapsvorming losgetrokken van de wettelijk vastgelegde algemene functies van de school (de kwalificatiefunctie, differentiatiefunctie en integratiefunctie). Ouders zijn primair verantwoordelijk voor de opvoeding van hun kinderen, en de overheid heeft hierin alleen een secundaire verantwoordelijkheid. Hiermee wordt voorkomen dat ouders er alleen voor komen te staan, of dat kinderen aan hun lot overgelaten worden, als de opvoeding tekort schiet. Hierbij komt dat de overheid vindt dat scholen, en de overheid zelf, verantwoordelijk zijn voor de pedagogische opdracht, en “*De staat is verplicht om een tekort aan pedagogisch besef bij de ouder te compenseren*”. Een school met burgerschapsvorming is het belangrijkste middel om deze verplichting na te komen (Matena, 2007; Van der Mooren, 2006, blz. 23; Broekhuizen et al., 2010, blz. 3).

In 2003 constateerde de Onderwijsraad in het advies *Onderwijs en burgerschap* dat er in de politiek stemmen opgingen om de burgerschapsvormende taak van het onderwijs te versterken. Mede als gevolg van dit advies werd in 2005 wetgeving aangenomen die scholen in het primaire en secundaire onderwijs verplichtte hun onderwijs te richten op actief burgerschap en sociale integratie. De wetgever zag echter af van wettelijke verplichting, omdat burgerschapsvorming *een waardegeladen zaak* is waaraan vanuit verschillende levensbeschouwingen op uiteenlopende wijze invulling gegeven kon worden. Teveel voorschriften zouden zich niet verdragen met de grondwettelijke vrijheid van onderwijs. De Raad ging er wel op toezien dat er op scholen “iets” aan burgerschapsvorming zou worden gedaan. De Stichting Leerplan Ontwikkeling publiceerde vervolgens allerlei documenten waaruit scholen inspiratie konden opdoen. Hoofdpijnen en hierboven genoemde domeinen democratie, participatie en identiteit, werden door de Stichting Leerplan Ontwikkeling in een leerplan uitgewerkt (Staatsblad, 2005, nr. 678; Wilschut et al., 2012, blz. 1-2).

Om burgerschapsvorming te koppelen aan onderwijsvakken heb ik gekeken naar acht onderwijstaken die in 2006 op basis van wetenschappelijk onderzoek zijn geformuleerd. Twee daarvan zijn voor het onderhavige onderzoek en voor burgerschapsvorming het meest van belang: *mening vormen* (de school stimuleert zijn leerling voor zijn eigen mening en voor zichzelf op te komen), en *normen en waarden* (de school is verantwoordelijk voor het overdragen van normen en waarden). Deze taken liggen bij de vakdocent en zijn na 2006 opgenomen in zeven vakken, waaronder *Maatschappijleer* (Van der Mooren, 2006; Broekhuizen et al., 2010, blz. 4-5).

In een publicatie van Landelijk Expertisecentrum Mens en Maatschappij (LEMM) wordt geconcludeerd dat het voor de hand ligt dat burgerschapsvorming bij Aardrijkskunde, Geschiedenis en Maatschappijleer wordt gegeven. Deze drie vakken zijn namelijk met een duidelijk vormende en politiek-maatschappelijke opdracht in het leven geroepen. De instelling van Aardrijkskunde en Geschiedenis vond echter plaats in de context van de 19^e eeuw. Maatschappijleer werd opgericht in de context van de jaren zestig van de 20^e eeuw. In die periode raakten burgerschapsvormende taken

in diskrediet. Maatschappijleer moest doen wat bij Geschiedenis en Aardrijkskunde niet of onvoldoende gebeurde. Het moest een brugfunctie vervullen tussen school en maatschappij. Maatschappijleer moest tevens een kritische vorming van leerlingen tot stand brengen. Geschiedenis kon daar niet aan voldoen, omdat geschiedenisonderwijs zich moeilijk verdraagt met morele en politieke lessen, en niet ondubbelzinnig bijdraagt aan het vormen van een bepaalde identiteit (Wilschut et al., 2012, blz. 3-40).

Ik constateer dat de beide taken "mening vormen" en "normen en waarden" uitstekend passen bij burgerschapsvorming en dat Maatschappijleer maar ook Maatschappijwetenschappen die taken op een uitstekende manier "handen en voeten" zouden kunnen geven. Een en ander conform de strekking van de motie van de Tweede Kamer uit 2011 en het advies van de Onderwijsraad uit 2012 dat burgerschapsvorming in het onderwijs versterkt moet worden.

Voordat ik beschrijf hoe Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen zich hebben ontwikkeld, en of de vakken zijn verankerd in de wet en het onderwijscurriculum, beschrijf ik eerst burgerschapsvorming in Engeland, Frankrijk en de VS.

2.1.2 Citizenship Education of Education Civic

Hierna zoom ik in op burgerschapsvorming in Engeland, Frankrijk en de VS. Ik heb deze landen gekozen omdat zij de langste geschiedenis hebben met "Citizenship Education" of "Education Civic". Daarnaast was een overweging dat de ontwikkeling van burgerschapsvorming in deze landen sinds de jaren 1980, net als in Nederland, in beweging is, en dat er steeds (politieke) aandacht voor blijft.

Engeland

Hoewel Citizenship Education al bestaat sinds het begin 20e eeuw, heeft het pas prioriteit gekregen vanaf 1997 het jaar dat in Engeland de sociaaldemocraten aan de macht kwamen. Zij hebben in 1998 een commissie in het leven geroepen om over burgerschapsvorming te adviseren en om de effectiviteit van het vak in het onderwijs te bevorderen. Het doel van het vak is een leerling voor te bereiden op een leven als burger in een democratie. In het onderwijs bestaat overeenstemming over burgerschapsvorming en "de drie C's": citizenship in het curriculum en in de schoolcultuur en actief in de "community" (Rexwinkel & Veldhuis, 2007, p. 33).

Per augustus 2002 is in Engeland wettelijk bepaald dat iedere school voor voortgezet onderwijs verplicht is het vak *Citizenship* te geven; het is een verplicht vak voor leerlingen van 11 tot en met 16 jaar (Rexwinkel & Veldhuis, 2007, p. 33). Het vak zou moeten integreren met onderwijs ten aanzien van maatschappelijke en persoonlijke voorlichting en gezondheid. Het is aan de scholen zelf, en aan de individuele leraar, om het vak invulling te geven. De wet formuleert alleen enkele doelen en geeft een rechtvaardiging voor de invoering. Citizenship beoogt bij te dragen aan: "*a contribution to the school as a community and to develop positive attitudes to life and work*", en daarbij "*contributing to this educational aim by helping to develop habits of mind in pupils*". Arthur en Wright (2001, p. 1-2) citeren Wil Kymlicka (1999) die verwoordt dat: "*citizenship education is not just a matter of learning the basic facts about the institutions and procedures of political life; it also involves acquiring a range of dispositions, virtues and loyalties that are intimately bound up with the practice of democratic citizenship*".

Omdat de school zelf invulling mag geven aan het vak, bestaat er geen eenduidig onderwijsmethode. Er zijn wel richtlijnen geformuleerd die zijn opgesteld door een door de overheid ingestelde commissie genaamd Citizenship Education Working Party die het vak voor de invoering in 2002 heeft ontworpen. Welke benadering er door een school ook wordt gekozen, het is aan het bestuur en aan de docent te bepalen hoe de kernwaarden van de betreffende school in het vak Citizenship worden geïmplementeerd (Arthur en Wright, 2001, p. 20). Inhoudelijk gaat Citizenship over drie thema's:

- kennis en inzicht om een geïnformeerd burger te worden;
- het ontwikkelen van onderzoeksvaardigheden en communicatieve vaardigheden;
- het ontwikkelen van vaardigheden om te participeren in de samenleving.

Docenten hebben diverse achtergronden en de meerderheid heeft (in 2007) geen professionele opleiding of training gehad. Er bestaan wel postgraduate opleidingen aan verschillende universiteiten en er zijn de nodige instellingen voor hoger onderwijs die een programma van een jaar aanbieden. In 2003 heeft het ministerie van Onderwijs een nascholingscursus opgezet en sinds 2006 bestaat er een nationaal certificaat en een officieel handboek voor citizenship (Rexwinkel & Veldhuis, 2007, p. 36).

Volgens Arthur en Wright (2001) zullen, om leerling te motiveren, nieuwe en tot de verbeelding sprekende benaderingen moeten worden ontwikkeld. Hierbij is de inbreng van de leerlingen noodzakelijk. Het vak biedt op die manier scholen de mogelijkheid te innoveren en zich te verbeteren en het biedt de kans leerlingen op te leiden tot "*effective citizens*" en "*positive outcomes*" (Arthur en Wright, 2001, p. 16). "*School curricula are based on relationships which provide opportunities for cooperation, participation and shared responsibility within a community*" en "*it is concerned with the relationship between school and the wider community and the preparation of the pupil for life beyond school*". Dit is een aanmoediging om actief in de maatschappij te participeren wat essentieel is voor de ontwikkeling van een leerling tot een uniek mens (Arthur & Wright, 2001, p. 20).

De uitgangspunten van het vak Citizenship sluiten goed aan bij mijn ideeën over de wenselijkheid van een goede burgerschapsvorming als middel om jonge mensen of leerlingen op te leiden tot kritische burgers. Wat mij vooral aanspreekt is dat het Engelse curriculum nadrukkelijk als voorwaarde stelt thema's te onderwijzen die te maken hebben met (leren) participeren en, net als bij Maatschappijwetenschappen, het aanleren van onderzoeksvaardigheden.

Frankrijk

Frankrijk is een enorm invloedrijk land binnen de Europese Unie, met een lange democratische traditie. Reeds in 1804 verscheen de zogenaamde Code Civil, het burgerlijk wetboek, wat jaren later (1811) ook in Nederland werd ingevoerd (Wikipedia, 2013). Reeds in de jaren 1880, tijdens de Derde Republiek, is al sprake van "*une instruction morale et civique*". Het doel was te komen tot een nationale en republikeinse identiteit. Het had wel een specifieke invulling, maar het was vooral bij andere vakken ondergebracht (Bergounioux, 2007).

Vanaf de Tweede Wereldoorlog, als reactie op de twee wereldoorlogen, staat burgerschapsvorming hoog op de Franse politieke agenda. Vanaf 1948 is "*instruction civique*" te vinden in het onderwijscurriculum. Pas in 1985 is deze instructie vernieuwd en veranderd in het vak *Education Civique* (burgerschapsvorming) dat verplicht werd op de basisschool en in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. In 1989 werd dit vastgelegd in de Wet. In 1999 werd deze wet uitgebreid met het toevoegen van het vak als verplicht vak in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Het

algemene doel van de Franse burgerschapsvorming is het onderwijzen van fundamentele waarden van de samenleving om een basis te leggen voor het latere civiele en politieke leven. In 2002 kwamen vanuit het ministerie van onderwijs gedetailleerde richtlijnen en leerdoelen per leerjaar, en stelde het ministerie voor elke klas een uitgebreid programma voor het vak beschikbaar (Rexwinkel & Veldhuis, 2007, p. 39).

Education Civique begint al op de *basisschool* als deel van het onderwijs curriculum, maar niet als apart vak. Het is onderdeel van aardrijkskunde en geschiedenis en het concentreert zich op zelfrespect en persoonlijke verantwoordelijkheid. Vervolgens staat het in de *onderbouw* van het vervolgonderwijs voor één uur per week in het rooster. De volgende thema's zijn per leerjaar in de onderbouw (Rexwinkel & Veldhuis, 2007, p. 40):

- 1e jaar: mensenrechten en plichten en verantwoordelijk gedrag voor milieu en cultureel erfgoed
- 2e jaar: gelijkheid, solidariteit en veiligheid
- 3e jaar: vrijheid, rechten en rechtspraak in Frankrijk, mensenrechten en burgerschap in Europa
- 4^e jaar: burgerschap, democratie en machtsverdeling in Frankrijk en de dimensies: burgerschap, strijdpunten democratie (man/vrouw, media), en de realiteit van oorlog en vrede.

Het vak wordt jaarlijkse afgesloten met een kort essay gebaseerd op officiële bronnen.

De volgende thema's zijn aan de orde in de *bovenbouw*, waar het vak Education Civique de volgende toevoeging heeft gekregen: "Juridique et Social" (Rexwinkel & Veldhuis, 2007, p. 41):

- 5e jaar: burgerschap algemeen
- 6e jaar: instituties en burgerschapsprocedures
- 7e jaar of "Terminal", het examenjaar: burgerschap in de context van wereldproblemen.

Het vak wordt één keer in de veertien dagen gegeven en bestaat uit twee lessen debatteren.

Volgens de oud-inspecteur-generaal Onderwijs Bergounioux (2007, p. 88) dient het vak vooral te gaan over het aanleren van waarden, kennis en de praktijk. Hij stelt dat het opleiden tot een democratische burger heel belangrijk is, maar hij bekritiseert het feit dat gedaan wordt alsof je dat in een schoolklas kunt worden. Hij moedigt aan de "incarnatie tot democratisch burger" te bevorderen door een "*parcours civique*", waarbij geaccepteerd wordt dat "*en toute lucidité de travailler sur les malentendus, les tensions, les contradictions pour ouvrir des moments de liberté à la réflexion collective*", ofwel om (in de klas) te komen tot collectieve reflectie moet er eerst aandacht besteed worden aan het bespreken van onderlinge misverstanden, spanningen en tegenstellingen. Dit kan volgens Bergounioux nog steeds door ook gebruik te maken van andere vakken, zoals aardrijkskunde en geschiedenis. Daarbij is het van belang dat burgerschapsvorming aandacht besteedt aan "toelichting en identificatie en kritische en vergelijkende analyse". Het vak moet minder gaan over instituties en dichtbij de leerling blijven en van de persoon uitgaan. Het moet aansluiten bij de ideeënwereld van leerlingen met voorkeur voor het debat. Burgerschapsvorming alsmede de competenties van docenten, moeten volgens Bergounioux regelmatig worden geëvalueerd en indien nodig worden aangepast (Rexwinkel & Veldhuis, 2007, p. 42).

In 2007 bleek dat Education Civique meestal wordt gegeven door aardrijkskunde en geschiedenis docenten. Er bestaat namelijk geen aparte opleiding (Rexwinkel & Veldhuis, 2007, p. 42). Het vak is verder enorm in beweging want vanaf 2009 laat het programma dat het ministerie regelmatig zien dat er thema's worden aangepast of toegevoegd. Sinds 2012 laat de informatie zien dat het

eindexamen voor Education Civique, Juridique et Social facultatief is, een combinatie van thema's bevat en mondeling wordt afgenomen. Drie thema's zijn echter verplicht en worden schriftelijk getoetst bij de examens geschiedenis en aardrijkskunde.

De Franse opzet en thematiek van burgerschapsvorming lijken op de ontwikkeling van Maatschappijleer in de zin dat het vaak (tot op de dag van vandaag) in één adem wordt genoemd met aardrijkskunde en geschiedenis. Daarnaast lijkt het in de bovenbouw vooral op Maatschappijwetenschappen (debatteren). Ik heb echter geen onderwerpen gevonden die met onderzoeksvaardigheden hadden te maken, behalve dat de oud-inspecteur-generaal pleitte voor kritische en vergelijkende analyse.

Education Civique sluit goed aan bij mijn ideeën en wensen om zo jong mogelijk te beginnen met van leerlingen kritische burgers te maken, waaraan het starten met burgerschapsvorming op de basisschool en het debatteren in de bovenbouw naar mijn idee flink bijdraagt.

Verenigde Staten van Amerika

Voor bestudering van burgerschapsvorming in de VS heb ik niet alleen geput uit het onderzoek van Rexwinkel een Veldhuis (2007), maar ook uit het boek *Controversy in the classroom; the democratic power of discussion* van Diana E. Hess (2009). Dit boek sluit namelijk goed aan bij mijn ideeën om van leerlingen kritische burgers te maken, en om Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen daarom steviger te verankeren in de Wet en in het onderwijscurriculum.

In 1890 is in de VS het vak "Social Studies" ontworpen om een sleutelrol te vervullen bij de voorbereiding tot democratisch burgerschap. In 1916 publiceerde de Commissie voor Social Studies een rapport dat de toon zette voor "Civic Education". De Commissie adviseerde om meer nadruk te leggen op strijdpunten, sociale problemen en recente geschiedenis. Hierbij moest wel worden ingegaan op behoeften en interesses van leerlingen. Pas in de jaren 1980 kwam er een beweging op gang om de onderwijsstandaarden te herzien en in 1992 werd er uiteindelijk een task force in het leven geroepen om een standaard voor social studies te ontwikkelen. In 1995 was de standaard klaar. Doel van het vak is les te geven over democratie en leerlingen voor te bereiden op effectief burgerschap, met de nadruk op nationale geschiedenis en politieke instanties (Rexwinkel & Veldhuis, 2007, p. 53-54).

Civic education is verplicht in het basisonderwijs en in het voortgezet onderwijs (leerlingen van 5 tot en met 18 jaar). Er is geen eindexamen maar er wordt het hele schooljaar getoetst en de kwaliteit wordt gemeten door nationale onderzoeken. Hoe het vak wordt gegeven is de verantwoordelijkheid van scholen. Er zijn geen speciale opleiding voor docenten, maar er zijn diverse trainingen en workshops en er is veel onderwijsmateriaal. Docenten moet wel gecertificeerd zijn om les te mogen geven en een deel van die certificering bestaat uit geschiedenis en sociale wetenschappen.

Op de basisschool gaat het vooral om les in democratie bijvoorbeeld bij het vaststellen van klassenregels en als er verkiezingen zijn. Daarbij gaat het bijvoorbeeld over presidenten, lokaal bestuur en lokale diensten. In het voortgezet onderwijs gaan de lessen over democratie, politieke instellingen en de rechten en plichten van burgers (Rexwinkel & Veldhuis, 2007, p. 54-55).

In de jaren 1990 blijkt uit onderzoek dat burgerparticipatie afneemt; er is een toenemende zorg over het functioneren van de "civil society". Extra aandacht voor burgerschapsvorming wordt gezien als een mogelijke oplossing. *Dit laatste is behalve de lange geschiedenis nog een reden dat ik ook naar*

de VS heb gekeken. Ik zie een parallel met de ontwikkelingen in Nederland. Burgerschapsvorming als mogelijke oplossing om (beter) te functioneren in de moderne samenleving en burgerschapsvorming van jongs af aan als mogelijke oplossing om participatie toe te laten nemen en van mensen mondige, kritische burgers te maken.

Om het laatstgenoemde te bewerkstelligen, en omdat het mij na aan het hart ligt, heb ik met veel belangstelling het boek van Diana Hess gelezen. Hess hanteert namelijk als centrale claim dat *"een zinvolle benadering en behandeling van controversiële onderwerpen via het schoolcurriculum essentieel is voor het functioneren van een democratische gemeenschap"* (Hess, 2009, p. 3-5). De titel van het boek "Controverse in het klaslokaal" verwijst wat mij betreft vrijwel direct naar Maatschappijleer. Ik zou (behalve Maatschappijwetenschappen) namelijk geen ander vak kunnen bedenken waarbij er een wezenlijke discussie zou kunnen ontstaan over de wel of niet wenselijkheid jonge mensen te confronteren met of te laten debatteren over controversiële onderwerpen. Ik ken bijvoorbeeld uit mijn praktijkervaring wel een discussie over oorlogsfilms bij geschiedenis over de Tweede Wereldoorlog, of de discussie over seksuele voorlichting bij biologie, maar dat klinkt anno 2014 als een non-discussie; alles is voor iedereen direct voorhanden via internet. Nota bene, in de VS is de aanslag op de Twin Towers in 2001 het ultieme controversiële onderwerp.

Wat mij naast het Amerikaanse doel van burgerschapsvorming aanspreekt, is de verklaring van Hess (2009) waarom het bediscussiëren van controversiële onderwerpen belangrijk is. Zij stelt namelijk dat participeren in een politieke discussie mensen (politiek) meer tolerant maakt en een en ander leert over belangrijke maatschappelijke onderwerpen. Participeren in discussies over controversiële onderwerpen leidt tot pro-democratische waarden (p. 32) en het inzicht dat ideologische verschillen en politieke conflicten normaal zijn en nodig zijn in een democratie (p. 34). Daarbij: luisteren en praten zijn belangrijke democratische doelen die leiden tot *"self-governance among equals"* (p. 15). Om te leren discussiëren over politieke onderwerpen is volgens Hess een school de aangewezen plek. Het is een mini-kosmos en een authentieke plek in de zin van wat een democratie van burgers vraagt (p. 22). In een school maar ook in een klaslokaal is vaak een grote diversiteit aan kinderen en daardoor een grote verscheidenheid aan ideologieën en controversiële onderwerpen (p. 77). Het is vervolgens de kwaliteit van de docent die ervoor zorgt of controversiële onderwerpen op een goede manier worden bediscussieerd. Een goede docent heeft duidelijke ideeën en doelen voor ogen over wat hij of zij wil doceren en moet de capaciteit hebben ze te vertalen naar de praktijk (p. 54). Het is van belang dat docenten onderwerpen die als controversieel zijn gelabeld, en mogelijk al zijn opgenomen in een curriculum, regelmatig tegen het licht houden. In de loop van de tijd, door wijzigende politieke omstandigheden kan een onderwerp namelijk switchen van "open naar dicht en zelfs weer terug naar open" (Hess, 2009, p. 115).

2.2 MAATSCHAPPIJLEER

Om Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen goed te kunnen vergelijken is het niet alleen van belang te weten hoe het betreffende onderwijscurriculum er anno 2013 uitziet, maar is het tevens belangrijk inzichtelijk te maken wanneer, onder welke (politieke) omstandigheden, en waarom het vak is ingevoerd. Daarom wordt hierna eerst gekeken naar het ontstaan van Maatschappijleer en daarna naar de inhoud van Maatschappijleer als verplicht vak.

2.2.1 Ontstaan van Maatschappijleer

Voor de geschiedenis van Maatschappijleer zijn drie fases van belang: een periode van ontstaan, van stabilisering en van theorieontwikkeling (Olgers et al., 2010, blz. 35). Maatschappijleer ontstond in 1968 tijdens de grote onderwijshervorming Mammoetwet. Het doel was van leerlingen kritische burgers te maken en een grotere doorstroming in het voortgezet onderwijs mogelijk te maken en daarmee een grotere maatschappelijke gelijkheid en meer mogelijkheden voor individuele ontplooiing. De eerste jaren van Maatschappijleer werden gekenmerkt door chaos, verwarring, een niet-professionele lespraktijk en onbevoegde leerkrachten (Olgers et al., 2010, blz. 36-40).

Vanaf 1974 volgt een periode van stabilisering. In dat jaar probeerden opleiders Maatschappijleer orde te scheppen in de verwarring rond het vak. Zij benoemen dat jaar themavelden die vervolgens heel lang het vak bepalen. Aansluitend zijn zogenaamde benaderingswijzen geformuleerd waarmee de thema's moesten worden geanalyseerd: het politiek-juridisch perspectief, het sociaaleconomisch perspectief en het sociaal-culturele perspectief. In 1984 werd dit in een publicatie vastgelegd. In 1985 werd het voor het eerst mogelijk een landelijk schriftelijk eindexamen Maatschappijleer af te leggen (Olgers et al., 2010, blz. 40-47). Toch kampte Maatschappijleer de jaren 1980 met een slechte reputatie. Er werd een kloof gesignaleerd tussen de relevantie van het vak en de waardering (Hennen, 2012, blz. 1-2).

In 1988 volgde een geheel nieuwe opzet voor Maatschappijleer. De doelstelling was: de leerling een begrippenkader en vaardigheden aanreiken om de samenleving te analyseren en om mee te denken over de inrichting van die samenleving. Niet langer vormden de thema's de kern, maar de invalshoeken (benaderingswijzen) werden tot kern verheven. De begrippen in het politiek-juridische, het sociaaleconomische en het sociaal-culturele domein en hun onderlinge samenhang werden kern van de leerstof. De thema's waren slechts voorbeelden, aan de hand waarvan deze belangrijke begrippen konden worden behandeld (Olgers et al., 2010, blz. 45-46).

Pas eind 20^e eeuw maakte Maatschappijleer een opleving door onder andere door de instelling van een erkende opleiding tot docent Maatschappijleer en in 1998 werd het een verplicht vak in het gemeenschappelijke deel van het voortgezet onderwijs (Olgers et al., 2010, blz. 104).

Vanaf het ontstaan van Maatschappijleer is de kern van Maatschappijleer altijd gebleven: analyseren van maatschappelijke en politieke vraagstukken en reflectie over mogelijke oplossingen en aanpak van deze vraagstukken (Olgers et al., 2010, blz. 25).

2.2.2 Maatschappijleer als verplicht vak

Maatschappijleer bestudeert vraagstukken op het terrein van maatschappij en politiek met behulp van begrippen uit sociale wetenschappen. Daarnaast leert het leerlingen de vaardigheden van toekomstige burgers, zoals nadenken, redeneren en oordelen over maatschappelijke en politieke problemen, waarbij het nadrukkelijk de bedoeling is dat de leerling zichzelf leert positioneren in de maatschappelijke en politieke verhoudingen, en daarmee de eigen waarden leert kennen en eigen standpunten ontwikkelt. Hoewel er een duidelijke ontwikkeling in de diverse eindtermen van de verschillende tijdperken is te bespeuren draait de doelstelling van het vak om de volgende driegeleding (Olgers et al., 2010, blz. 25-26):

- politieke en maatschappelijke geletterdheid
- politieke en maatschappelijke oordeelsvorming en

- vermogen tot politieke en maatschappelijke participatie.

Vanuit deze doelstelling heeft Maatschappijleer twee hoofdfuncties:

- een eerste inleiding in elementaire sociaal wetenschappelijke begrippen en
- burgerschapsvorming (Olgers et al., 2010, blz. 25-26).

Om de doelen te bereiken heeft de leerling een denkkader nodig vanuit de sociale wetenschappen. Vanuit dat denkkader moeten leerlingen de juiste vaardigheden aangereikt krijgen. Hierbij moet aan drie *voorwaarden* worden voldaan (Jeliazkova & Hoppe, 2012, blz. 7-8):

- De leerlingen moet een duidelijke opvatting over de aard van politieke problemen worden bijgebracht.
- Er moet aandacht worden besteed aan de rol van wetenschap
- Er is een duidelijke rol voor de docent Maatschappijleer.

Kijkend naar de eindtermen voor Maatschappijleer wordt de structuur van de samenleving onderverdeeld in *drie hoofddomeinen*: het politiek-juridische, het sociaaleconomische en het sociaal-culturele domein. Verder is de structuur van de leerstofelementen zeer belangrijk en spelen waarden een centrale rol (Olgers et al., 2010, blz. 25-65). Uit de resultaten van de interviews en de daarbij genoemde methoden Impuls (Noordhoff Uitgevers) en Thema's (Uitgeverij Essener), betekent dit concreet dat het gaat om een behandeling van de aandachtsgebieden: rechtsstaat, parlementaire democratie, verzorgingsstaat en pluriforme samenleving.

In de handreiking *Schoolexamen Maatschappijleer/Maatschappijwetenschappen havo/vwo* zijn de doelstellingen, de domeinen en het examenprogramma uitgewerkt. Voor zowel havo als vwo geldt een studielast van 120 uur. De verschillen tussen havo en vwo beperken zich tot enkele toevoegingen van onderwerpen aan subdomeinen in het vwo-programma (Noordink, 2007).

Maatschappijleer wordt gegeven aan leerlingen in klas 4 van het voortgezet onderwijs, met andere woorden leerlingen in de leeftijd van vijftien tot zestien jaar. Deze leeftijd sluit aan bij onderzoek van Wittebrood (1995) die stelt dat Maatschappijleer niet moet worden gegeven aan leerlingen onder de vijftien vanwege de veronderstelling dat de houding van leerlingen in het voortgezet onderwijs vanaf vijftien jaar beïnvloedbaar is. Zij stelt dat dit een levensfase is met grote psychologische en sociale veranderingen, waarin jongeren relatief makkelijk beïnvloedbaar zijn. Bovendien zijn leerlingen op die leeftijd cognitief en moreel zover ontwikkeld dat onderwijs over abstracte thema's en waarden en normen mogelijk is (Adelson & O'Neill, 1966; Wittebrood, 1995; Van Gils, 2011, blz. 5).

Ik stel vast dat voornoemde stellingen van Wittebrood aansluiten bij de doelen en vaardigheden van Maatschappijleer. Echter ook bij die van Maatschappijwetenschappen, zoals zal blijken uit de volgende paragraaf.

2.3 MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN

Allereerst kijk ik naar het ontstaan van Maatschappijwetenschappen. Als tweede wordt hier een indruk gegeven van het oude curriculum met een thematische aanpak, omdat de meeste scholen daar nog gebruik van maken. Daarna ga ik in op het nieuwe curriculum, waar de vijftien pilotscholen sinds 2011 mee werken, en aan de hand waarvan de eerste havisten in 2013 examen hebben gedaan.

2.3.1 Ontstaan van Maatschappijwetenschappen

In 2005 stelde de minister van Onderwijs een commissie in om met een voorstel te komen dat tegemoet zou komen aan de behoefte van docenten, vakdidactici en andere betrokkenen bij Maatschappijleer om te beschikken over een nieuw eindexamenprogramma in het profieldeel. Deze Commissie Maatschappijwetenschappen, onder leiding van professor Dr. Paul Schnabel, kwam in april 2007 met een [advies](#) genaamd *Het vak Maatschappijwetenschappen. Voorstel examenprogramma*. Er werd een nieuw profielkeuzevak aanbevolen genaamd Maatschappijwetenschappen dat zich onderscheidt van Maatschappijleer door zich niet zozeer te richten op burgerschapsvorming, maar op *verhoudingen tussen mensen en structureren en processen van de samenleving en het samenleven*, met de nadruk op (politicologische en sociologische) *wetenschap en empirie* (Schnabel et al., 2009).

In 2007 stelde de Commissie Maatschappijwetenschappen aan de NVLM voor om aanbevelingen uit haar rapport in een brede raadpleging voor te leggen aan haar leden de docenten, en zo geschiedde. Na de raadpleging meldde de NVLM aan de staatssecretaris van Onderwijs dat het rapport positief was ontvangen en op brede steun kon rekenen. Er werd echter tevens geadviseerd een Vervolgcommissie Maatschappijwetenschappen in te stellen die op basis van adviezen uit de raadpleging drie aspecten verder zou moeten uitwerken. Die aspecten waren: het verder uitwerken van domeinen (met betrekking tot onderwerpen), het verhelderen van het verband tussen contexten en domeinen, en het uitgebreid aandacht besteden aan de differentiatie tussen het havo-programma en het vwo-programma (Schnabel et al., 2009).

2.3.2 Oude eindexamenprogramma

Tot het jaar 2007 waren er twee soorten Maatschappijleer: Maatschappijleer 1 en 2. Maatschappijleer 1 is het vak zoals hiervoor beschreven in paragraaf 2.2.2; een programma in het gemeenschappelijk deel van de bovenbouw havo en vwo. Daarnaast was er Maatschappijleer 2 dat gekozen kon worden in twee van de vier examenprofiel, of als keuzevak in het vrije deel.

Na het verschijnen van het rapport van de Commissie Maatschappijwetenschappen, is in 2007 Maatschappijleer 2 omgedoopt in Maatschappijwetenschappen. De thematische aanpak die gehanteerd werd is losgelaten en is vervangen door een concept-context benadering (Gilhuis & Van Dijk, 2012; Vonhoff, 2011, blz. 26).

2.3.3 Vervolgcommissie Maatschappijwetenschappen

September 2008 installeerde de staatssecretaris van Onderwijs de Vervolgcommissie Maatschappijwetenschappen (wederom onder voorzitterschap van professor Dr. Schnabel). De opdracht was een uitgewerkt examenprogramma Maatschappijwetenschappen te formuleren bestaande uit domeinen, eindtermen, verdeling van domeinen over het centraal examen (60% van de examenstof) en het schoolexamen (40% van de examenstof). De opdracht was tevens eventuele keuzemogelijkheden te formuleren, met niet teveel wisselende onderwerpen in het centraal examen. Het resultaat was dat de Vervolgcommissie in 2009 het eindrapport presenteerde dat het werk van de eerste Commissie moest afronden (Schnabel et al., 2009). Er was een examenprogramma opgenomen waarvoor sinds september 2011 op vijftien scholen een pilot loopt (Meijs, 2011).

2.3.4 Nieuwe eindexamenprogramma en pilot

Een belangrijk verschil met het oude curriculum is dat er in het nieuwe curriculum sprake is van *de concept-context benadering*. Het vak is meer opgebouwd rondom een beperkt aantal sociologische en politicologische *kernbegrippen*. Die kernbegrippen worden in verschillende *contexten* toegepast (Gilhuis & Van Dijk, 2012; Vonhoff, 2011, blz. 26). Een context is een concreet maatschappelijk thema, probleem of proces dat onder meer een brug slaat tussen de werkelijkheid en concepten, verbindingen legt tussen concepten en de maatschappelijke werkelijkheid helpt te analyseren. De filosofie van de Vervolgcommissie luidt dat de concept-context benadering een hanteerbaar kader biedt en de mogelijkheid schept “overladenheid” en “versnippering” te verminderen, de inhoud van het vak concreter en toepassingsgerichter te maken, en de leerinhoud te ordenen. Deze benadering sluit aan bij de dynamiek van de hedendaagse kennismaatschappij, waarin kennis snel toeneemt en van karakter verandert, maar waarin concepten een minder aan verandering onderhevige continue factor zijn (Schnabel et al., 2009). Concepten vormen dus de basis voor het vak. Het zijn basisbegrippen die nodig zijn om de grondbeginselen van het vak eigen te maken. “*Concepten zijn het gereedschap die de leerling de werkelijkheid (contexten) leert analyseren*” (Meijs, 2012).

Er zijn vier *hoofdconcepten* (vorming, verhouding, binding en verandering) die elk afzonderlijk als basis in de vier verplichte centraal examendomeinen voor komen. In ieder domein wordt een hoofdconcept toegepast in een context (bijvoorbeeld maatschappelijke verschillen). Daarbij wordt ieder hoofdconcept geconcretiseerd in sociologische en politicologische *kernconcepten* (bijvoorbeeld macht en gezag). Een derde categorie zijn de *contextspecifieke concepten* die een leerling nodig heeft om de specifieke aard van de context te begrijpen (Schnabel et al., 2009).

Domeinen en contexten havo

In het licht van het onderhavige onderzoek geef ik hier alleen het nieuwe eindexamenprogramma voor de *havo*. De domeinen en bijbehorende contexten zijn (Schnabel et al., 2009):

- Domein A: Vaardigheden
- Domein B: Vorming: cultuur en socialisatie, context samenlevingsvormen
- Domein C: Verhouding: sociale verschillen, context maatschappelijke verschillen
- Domein D: Binding: staat en samenleving, context veiligheid
- Domein E: Verandering: maatschappelijke ontwikkelingen, context media
- Domein F: Analyse van een sociale actualiteit
- Domein G: Analyse van een politieke actualiteit, context actuele verkiezingen.

Met de concept-contextbenadering komt een groter accent te liggen op het *analyseren* van dwarsverbanden tussen de contexten. Dat vraagt een *didactische vertaalslag* naar uitvoerbare leerplannen wat vervolgens van docenten vraagt om bijscholing in recente sociologische en politicologische literatuur over concepten en contexten. Tevens worden *nieuwe lesmethoden* ontwikkeld en uitgeprobeerd alsmede nieuwe en *andersoortige examenopgaven* (Schnabel et al., 2009). Om al deze redenen heeft de Vervolgcommissie de minister van Onderwijs geadviseerd de pilot te starten, om zo docenten, materiaalontwikkelaars en andere betrokkenen de gelegenheid te geven het nieuwe programma te beproeven.

2.4 CONCLUSIE

Burgerschapsvorming

Om de centrale vraag goed te beantwoorden heb ik niet alleen gefocust op de uitkomsten van de focusgroep-interviews met havo 4 en 5 leerlingen, maar heb ik tevens gekeken naar de totstandkoming en de inhoud van Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen. Daarnaast heb ik het gemeenschappelijke kenmerk burgerschapsvorming onder de loep genomen. Dit staat in Nederland voor: actief burgerschap en sociale integratie, het leren van sociale binding, betrokkenheid bij samenleving en verantwoordelijkheid voor gemeenschapsbelangen. Burgers dienen zich actief op te stellen ten opzichte van de samenleving, moeten kunnen omgaan met diversiteit en daarbij de Nederlandse cultuur centraal stellen. Het is sinds 2005 wettelijk opgenomen als één van de verplichte taken van het basisonderwijs en voortgezet onderwijs. Verder wordt burgerschapsvorming expliciet als één van de twee hoofdfuncties van Maatschappijleer genoemd. Uit onderzoeken van de Onderwijsraad blijkt echter dat Maatschappijleer daarin tekortschiet.

Omdat burgerschapsvorming in de hele wereld in veel variaties voorkomt, heb ik eveneens gekeken naar burgerschapsvorming in Engeland, Frankrijk en de VS, vanwege hun lange historie met het vak. Dit leidde tot een overzicht met de volgende inzichten:

BURGERSCHAPSVORMING IN ENGELAND
Doel: voorbereiden leerlingen als burger in een democratie.
Burgerschapsvorming is aanwezig in 3 C's: het onderwijscurriculum, het is onderdeel van de schoolcultuur en er is aandacht voor participatie in de "community"; hierover bestaat in het onderwijs overeenstemming
Burgerschapsvorming staat in de wet en is voor 11 tot 16 jarigen
De school is verantwoordelijk voor de invulling aan de hand van verplichte thema's en er is een handboek
Er is geen specifieke docentenopleiding, er is wel een certificering
Twee van de richtlijnen vanuit het ministerie van Onderwijs zijn onderzoeksvaardigheden en leren participeren
BURGERSCHAPSVORMING IN FRANKRIJK
Doel: onderwijzen van fundamentele waarden van de samenleving; een basis leggen voor het civiele en politieke leven
Burgerschapsvorming is aanwezig in het onderwijscurriculum (basisschool en voortgezet onderwijs); wel een eindexamen, mondeling en schriftelijk
Burgerschapsvorming staat in de Wet en is voor 4 tot 18 jarigen
De school krijgt jaarlijks programma's per leerjaar van het ministerie; er zijn verplichte thema's
Er is geen specifieke docentenopleiding
In de bovenbouw bestaat het vak uitsluitend uit debatteren en drie thema's worden schriftelijk geëxamineerd bij geschiedenis en aardrijkskunde
BURGERSCHAPSVORMING IN DE VS
Doel: lesgeven over democratie en leerlingen voorbereiden op effectief burgerschap, met de nadruk op nationale geschiedenis en politieke instanties
Burgerschapsvorming aanwezig in het onderwijscurriculum (basisschool en voortgezet onderwijs); er is geen eindexamen
Burgerschapsvorming staat in de Wet en is voor 5 tot 18 jarigen
De school is verantwoordelijk voor de invulling aan de hand van verplichte thema's; er is veel lesmateriaal
Er is geen specifieke docentenopleiding, er is wel een certificering
Er wordt gestreefd naar het aanhaken bij behoeftes en interesses van leerlingen

De uitgangspunten van zowel de Engelse, Amerikaanse als Franse burgerschapsvorming sluiten uitstekend aan bij mijn ideeën over de wenselijkheid van een goede burgerschapsvorming als middel om jonge mensen op te leiden tot kritische burgers. Wat mij vooral aanspreekt bij het Engelse curriculum is de nadrukkelijke voorwaarde te leren participeren en, net als bij Maatschappijwetenschappen, om onderzoeksvaardigheden te leren. De Franse en Amerikaanse

burgerschapsvorming waardeer ik zeer omdat het (net als "actief burgerschap" en "sociale integratie" bij Maatschappijleer) in het curriculum van het basisonderwijs staat. De Amerikaanse variant tot slot heeft als voordeel dat het, net als Maatschappijwetenschappen, debatteren hoog in het vaandel heeft en probeert nadrukkelijk aan te haken bij interesses en behoeftes van leerlingen.

Ik concludeer dat de grootste verschillen tussen de vier landen zijn dat:

- Alleen in Engeland in het onderwijsveld overeenstemming is over de aanwezigheid van burgerschapsvorming in: het onderwijscurriculum, de schoolcultuur en in de samenleving;
- Alleen in Nederland wel en in de andere drie landen geen speciale opleiding is voor "docenten Burgerschapsvorming";
- Alleen in Nederland niet één maar twee vakken zijn die invulling geven aan burgerschapsvorming.

Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen

Maatschappijleer is in 1968 ingesteld en in 1998 als een verplicht vak voor het gemeenschappelijk deel van het voortgezet onderwijs opgenomen in de wet. De kern is het analyseren van maatschappelijke en politieke vraagstukken en reflectie over mogelijke oplossingen en aanpak van deze vraagstukken. De invalshoeken sinds de jaren tachtig zijn: politiek-juridische, sociaal-economische en sociaal-culturele domeinen, die gebruik maken van de sociale wetenschappen.

Maatschappijwetenschappen is in 2007 geïntroduceerd als nieuw eindexamenprogramma in het profieldeel van het voortgezet onderwijs. Het moest zich niet zozeer richten op burgerschapsvorming, maar op verhoudingen tussen mensen en structureren en processen van de samenleving en het samenleven, met de nadruk op (politicologische en sociologische) wetenschap en empirie.

Ik stel vast dat als binnen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen burgerschapsvorming, met daarin de onderwijstaken "*normen en waarden doceren*" en "*leren een mening te vormen*", zou worden versterkt het beide vakken een uitgelezen kans zou bieden zich meer te profileren en te verstevigen. Hiermee zou tegemoet worden gekomen aan de wens van de Tweede Kamer en aan de adviezen van de Onderwijsraad om burgerschapsvorming in het onderwijs te versterken.

Verschillen tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen

Omdat het doel van het onderzoek is Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen te vergelijken om zo verschillen inzichtelijk te maken, heb ik de overeenkomsten en verschillen uit dit hoofdstuk in een tabel geplaatst (zie tabel G bijlage 12). Uit de tabel blijkt dat er vooral veel overeenkomsten zijn, zoals: dat beide vakken een eerstegraads docentenopleiding kennen, dat de docenten die bij beide vakken betrokken zijn het belang van beide vakken inzien, dat hetgeen beide vakken bestuderen is gelegen in dezelfde basis, namelijk de sociale wetenschappen, en dat er vakinhoudelijk veel overeenkomsten zijn. De vakinhoudelijke begrippen verschillen vaak alleen in naam van elkaar, zoals: hoofdthema's, kerndoelen, eindtermen, hoofdbegrippen, functies, domeinen en concepten. De verschillen die volgen uit tabel G heb ik in het volgende overzicht samengevat:

Verschillen tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen, 2013	
MAATSCHAPPIJLEER:	
-	is een wettelijk verplicht vak in het gemeenschappelijk deel van het voortgezet onderwijs
-	bij methodiek wordt nadrukkelijk gesteld dat de docent de leerling leert op en neer te gaan tussen concreet en abstract
-	kan bijdragen als reclame voor de school en kan een opmaat zijn voor invoering van Maatschappijwetenschappen
-	een van de twee hoofdfuncties is "Educatie tot burgerschap" (burgerschapsvorming)
-	het "systeem van waarheidsvinding" wordt nadrukkelijk genoemd
-	kent een thematische aanpak met 3 hoofddomeinen, vastgelegd in een lesmethode in boekvorm (lesboek en werkboek)
MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN:	
-	is een keuzevak dat moet concurreren met andere profielkeuzevakken
-	De minister wil geen wisselende onderwerpen in het centraal examen omdat: "het de vergelijkbaarheid door de jaren heen verstoort, bezwaarlijk is voor de leermiddelenvoorziening, leidt tot een onnodige belasting bij het examen"
-	Bij de invoering van een nieuw vak kan sprake zijn van risico's, zoals: uren, geld, personeel, imago van de school
-	op het vwo is "onderzoek doen" een verplicht extra domein
-	Het <i>vernieuwde</i> Maatschappijwetenschappen kent een concept-context benadering, contexten en kernbegrippen en een samenhangend begrippenapparaat
-	Bij het <i>vernieuwde</i> Maatschappijwetenschappen is sprake een door de docent zelf samen te stellen verzameling flexibel digitaal lesmateriaal met basisteksten

Zoals uit het bovenstaande overzicht blijkt is *burgerschapsvorming* één van de verschillen die ik heb gevonden. Als ik hierbij de eerdergenoemde verschillen tussen beide vakken ten aanzien van burgerschapsvorming betrek, in relatie met Engeland, Frankrijk en de VS, dan zijn er nog de volgende aanvullende verschillen:

- Van burgerschapsvorming zoals dat bij Maatschappijleer is bepaald, is ook sprake in het Nederlandse basisonderwijs;
- Maatschappijleer heeft een vaste methode, vastgelegd in diverse lesmethoden, en Maatschappijwetenschappen probeert met (digitaal) materiaal continu in te spelen op de interesses en behoeftes van leerlingen;
- Bij Maatschappijwetenschappen is wel sprake van onderzoeksvaardigheden en bij Maatschappijleer niet;
- Bij Maatschappijwetenschappen is nadrukkelijk aandacht voor debatteren.

Tot slot, bij Maatschappijleer is burgerschapsvorming expliciet één van de twee hoofdfuncties. Bij Maatschappijwetenschappen wordt het niet als functie genoemd, maar wordt het onder andere vermeld als "actief burgerschap" onder de noemer "sociale cohesie" bij Domein D Binding: Staat en samenleving. Dit doet bij mij de vraag rijzen: *What's in a name?*

HOOFDSTUK 3 ONDERZOEKSMETHODE

In het vorige hoofdstuk wordt het theoretisch kader van mijn onderzoek geschetst, waarbij ik de vakken Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen inzake de ontstaansgeschiedenis en de inhoud heb besproken. Daarbij ben ik allereerst ingegaan op het gemeenschappelijk begrip burgerschapsvorming, waarvoor ik eveneens heb gekeken naar Engeland, Frankrijk en de VS. In de conclusie van hoofdstuk 2 heb ik de verschillen van beide vakken ten opzichte van elkaar, en ten opzichte van burgerschapsvorming, zoals Engeland, Frankrijk en de VS het invullen, benoemd.

In dit hoofdstuk bespreek ik vervolgens de wijze waarop ik het empirische deel van mijn verkennende en verdiepende onderzoek heb vormgegeven, om te beginnen door uit te leggen dat het is ingekaderd door de bestaande pilotevaluatie (paragraaf 3.1). Daarna leg ik uit waarom ik gebruik gemaakt heb van focusgroep-interviews, hoe die focusgroepen en de interviewvragen tot stand zijn gekomen en waarom sprake is van triangulation en Grounded theory. Ik licht tevens toe hoe ik ben omgegaan met de interviewgegevens, welke keuzes ik heb gemaakt bij de verwerking van die gegevens, en hoe de gegevens zijn geanalyseerd (paragraaf 3.2).

Paragraaf 3.3 spitst zich toe op mogelijke beperkingen, de validiteit en de betrouwbaarheid van de door mij gehouden focusgroep-interviews met de door mij samengestelde vragenlijsten. Ik ga er namelijk vanuit dat de enquêtes en interviews van de Universiteit Twente, waaruit ik gegevens heb geput, valide en betrouwbaar zijn en zijn getest, en tevens dat de Stichting Leerplan Ontwikkeling dit zal verantwoorden in haar uiteindelijke evaluatierapport.

Tot slot behandelt paragraaf 3.4 de ethische aspecten ten aanzien van de focusgroep-interviews. Ik ga hier in op het belangrijke ethische aspect van vrijwillige participatie, het feit dat aan de leerlingen persoonlijk informatie wordt gevraagd en op mijn rol als interviewer. Daarna bespreek ik kort mijn persoonlijke ervaring als stagiaire en docent met Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen; de selectie en analyse van opvattingen van leerlingen uit de focusgroep-interviews kan namelijk niet los worden gezien van die ervaring.

3.1 PILOTEVALUATIE

Dit onderzoek vindt plaats in het kader van de evaluatie van de pilot *Maatschappijwetenschappen nieuwe eindexamenprogramma*. Het doel van evaluatieonderzoek in het algemeen, en in het licht van de pilot, is vast te stellen of met een "social intervention" (het nieuwe eindexamenprogramma), het beoogde resultaat wordt bereikt (Babbie, 2007, blz. 349).

In 2007 heeft de Commissie Maatschappijwetenschappen aan de minister van Onderwijs het nieuwe eindexamenprogramma gepresenteerd. In 2010 heeft vervolgens de Vervolgcommissie de minister geadviseerd om, na aanpassing van het nieuwe eindexamenprogramma, een pilot te starten. Docenten, materiaalontwikkelaars en CITO zouden zo de gelegenheid krijgen dat programma te beproeven (Schnabel et al., 2009). De pilot is in september 2011 gestart en loopt door tot eind van het schooljaar 2013-2014. Daarna is het aan de Stichting Leerplan Ontwikkeling om de pilot te evalueren. De Stichting hanteert hierbij als centrale vraag: "In hoeverre heeft de pilot geresulteerd in een haalbaar, uitvoerbaar en toetsbaar concept examenprogramma voor Maatschappijwetenschappen." Naast variabelen zoals: materiaal, activiteiten, omgeving, en docentengedrag, heeft de Stichting enkele algemenere variabelen geformuleerd waarbij in het onderhavige onderzoek wordt aangesloten, namelijk: moeilijkheidsgraad en belangstelling.

3.2 ONDERZOEKSMETHODE, GEGEVENSVERZAMELING EN ANALYSE

Onderzoeksmethode: focusgroep-interviews

Omdat dit onderzoek als doel heeft inzichtelijk te maken wat vooral volgens havoleerlingen het verschil is tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen heb ik gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews met focusgroepen. Focusgroepen die bestaan uit havo 4 en 5 leerlingen van scholen die deelnemen aan de pilot Maatschappijwetenschappen nieuwe eindexamenprogramma. Focusgroep-interviews zijn namelijk zeer geschikt omdat het interview plaatsvindt in de natuurlijke setting van de leerlingen en omdat het “sociale processen over een langere periode kan onderzoeken en zaken aan het licht kunnen komen die met een andere methode onderbelicht blijven” (Babbie, 2007, blz. 287).

“Focusgroep” wordt gedefinieerd als: *“a Group of subjects interviewed together, prompting a discussion, for example, to evaluate a product or discuss a type of commodity”*. De focusgroep-interviews stellen de interviewer in staat om een aantal individuen gelijktijdig en systematisch te bevragen (Babbie, 2007, blz. 308). Daarnaast zijn focusgroep-interviews heel geschikt, omdat bij deze methode in tegenstelling tot vragenlijsten sprake is van *“going where the action is and simply watching and listening”*. Daarbij komt dat het onderwerp bij focusgroep-interviews diepgaand en *“face to face”* bediscussieerd kan worden, en dat de interviewer eventueel zaken kan toelichten en gelijktijdig de deelnemers kan observeren (Babbie, 2007, blz. 305).

De leerlingen voor de focusgroep-interviews zijn geselecteerd omdat *“they are a purposive, although not necessarily representative, sampling of a specific population, this group being “focused” on a given topic”*. Met andere woorden de leerlingen zijn geselecteerd omdat de verwachting is dat ze iets over het vak Maatschappijwetenschappen kunnen zeggen, maar ook omdat ze ongeveer eenzelfde leeftijd en dezelfde karakteristieken hebben, en omdat de verwachting is dat ze makkelijk met elkaar en met de interviewer praten. Tenslotte heb ik gebruik gemaakt van focusgroep-interviews omdat drie of vier interviews al voldoende zijn en omdat volgens de literatuur zes tot tien deelnemers per interview al voldoende is. Kleinere groepen hebben zelfs een grotere potentie (Rabiee, 2004).

Triangulation en Grounded theory

In dit onderzoek heb ik gebruik gemaakt van *triangulation*, omdat naast het gebruik van focusgroep-interviews tegelijkertijd gebruik gemaakt wordt van andere onderzoeksmethoden, namelijk: literatuurstudie en schriftelijke vragenlijsten. Zo konden uitkomsten die hetzelfde waren worden vergeleken en geverifieerd en werd de kans op een verkeerde interpretatie verminderd. *“The aim of social science researchers in using triangulation is to detect whether the perceptions of meanings of different people are really different; describe and explain an object of different perspectives to attain a more complete result”* (Swanborn, 2010, blz. 160).

Om de gegevens uit de focusgroep-interviews te ordenen en te analyseren heb ik van alle interviews transcripties gemaakt en is gebruik gemaakt van *Grounded theory*. Grounded theory beoogt namelijk op basis van het analyseren van patronen, thema's en categorieën van gegevens uit de interviews te komen tot een theorie (Babbie, 2007, blz. 296). Onderdeel hiervan is het *coderen* en analyseren van *signaalwoorden*. Grounded theory is tevens een populaire methode als het gaat om semi-structureerde interviews met een beperkt aantal onderzoekseenheden waarbij de voortdurende vergelijking het sleutelconcept is (Swanborn, 2010).

Gegevensverzameling

Om de deelvragen te beantwoorden heb ik naast het houden van focusgroep-interviews met leerlingen (in april en mei 2013; zie de transcripties in bijlage 3a en het persoonlijke verslag in bijlage 3b) de volgende schriftelijke bronnen bestudeerd:

- Resultaten van schriftelijke vragenlijsten uit 2012 en 2013
- Transcripties van het focusgroep-interview met pilotdocenten havo uit 2013
- Resultaten van twee focusgroep-interviews uit schooljaar 2011-2012 door Euverman (2012).

Verder heb ik bij het interpreteren van de interviews van 2013, maar ook bij de schriftelijke bronnen, zo mogelijk geput uit de eigen praktijkervaring als stagiaire Maatschappijwetenschappen en als zelfstandig docent Maatschappijleer op één van de deelnemende havo-pilotscholen. Een toelichting hierop geef ik hierna in paragraaf 3.4.

Vragenlijst focusgroep-interviews 2013

Voor de vragenlijst van de focusgroep-interviews 2013 heb ik gekeken naar de schriftelijke vragenlijsten 2012 en 2013, naar de interviewvragen van Euverman uit voorjaar 2012, en naar relevante gegevens uit de docenteninterviews. De schriftelijke vragenlijsten 2012 en 2013 (bijlage 1) zijn door onderzoekers van de Universiteit Twente samengesteld en geanalyseerd. Ze zijn door mij voor het voorliggende onderzoek niet geverifieerd. Omdat ik van te voren had bepaald dat de antwoorden op de interviewvragen geschikt zouden moeten zijn voor de vergelijking van Maatschappijleer met Maatschappijwetenschappen, heb ik de bestaande vragen indien nodig aangepast of heb ik nieuwe vragen toegevoegd. Het kwam er vooral op neer vragen toe te voegen die meer inzicht gaven in de opvatting van leerlingen over Maatschappijleer.

De setting van de interviews was *obtrusive* (niet geheel een natuurlijke setting) want leerlingen werden tijdens de les Maatschappijwetenschappen door de docent voor het interview geselecteerd en moesten met mij (de interviewer) mee naar een andere locatie. Dat was meestal een ander lokaal, één keer was het een vergaderruimte en in twee gevallen was het een vestiging van McDonalds.

Analyse

Om gegevens uit documenten en literatuur te kunnen analyseren heb ik resultaten uit het theoretische kader in een tabel geplaatst en met elkaar vergeleken (tabel G, bijlage 12). Hieruit zijn vervolgens verschillen gedestilleerd en opgenomen in het overzicht in paragraaf 2.4.

Tijdens de interviews heb ik de in de hiervoor genoemde vragenlijst focusgroep-interviews 2013 zoveel mogelijk gevolgd, wat heel veel verschillende antwoorden opleverde. Om die antwoorden te analyseren zijn ze eerst gebundeld en gerubriceerd. Hieruit volgden zeven hoofdrubrieken. Vervolgens heb ik alle interviewresultaten, per interview en per hoofdrubriek, in een tabel geplaatst (tabel A, bijlage 4). Soms zijn onderdelen van verschillende antwoorden, *naar mijn eigen inzicht*, gecombineerd en in een zo goed mogelijk passende rubriek ingedeeld. In veel gevallen zijn reacties echter ook, *naar mijn eigen inzicht*, opgesplitst in afzonderlijke zinsdelen.

Voor een goede vergelijking tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen heb ik de hoofdrubrieken vervolgens in twee kolommen en in twee nieuwe tabellen geplaatst (tabel B en C, bijlagen 5 en 6). Pilotdocenten gaven aan dat er een verschil is tussen havo 4 en 5 leerlingen, en daarom is voor de vergelijking van de vakken, in deze twee tabellen, ook een verdeling gemaakt naar leerjaren. Verder is in de tabellen B en C een extra rubriek opgenomen met een inventarisatie van uitspraken waaruit blijkt dat leerlingen geen of nauwelijks verschil zien tussen de beide vakken.

Bij het bestuderen, analyseren en interpreteren van resultaten heb ik *signaalwoorden* gemarkeerd die in sommige gevallen zijn geteld. Bij het plaatsen van zinsneden in de kolom Maatschappijleer of in de kolom Maatschappijwetenschappen gaf de doorslag of één van beide vakken expliciet werd genoemd. Op welk vak de nadruk werd gelegd, speelde ook een rol.

Er wordt verder niet gesproken over het feit of een *individuele* leerling een uitspraak heeft gedaan of dat *de hele focusgroep* een uitspraak wel of niet ondersteunt. Een uitspraak van een enkele leerling, of van een paar leerlingen, waar niet of nauwelijks over wordt gediscussieerd, wordt in dit onderzoek net zo waardevol gevonden als een uitspraak die door meerderen wordt gedaan of die door iedereen (soms stilzwijgend) wordt ondersteund. Nota bene: bij het maken van de transcripties heb ik niet bijgehouden wie wat wanneer heeft gezegd.

Tot slot: het kan voorkomen dat in één zinsnede twee signaalwoorden staan, terwijl het toch maar één keer in een rubriek is meegenomen. Mijn eigen herinnering en interpretatie zijn hierbij doorslaggevend. Dat betekent dat een andere interviewer en onderzoeker eventueel tot andere resultaten en conclusies zou kunnen komen.

3.3 BEPERKINGEN, VALIDITEIT EN BETROUWBAARHEID

Ik ben ervan uitgegaan dat de schriftelijke vragenlijsten die door de Universiteit Twente voor de pilotevaluatie zijn gebruikt valide en betrouwbaar zijn en zijn getest. Tevens ga ik ervan uit dat de vragenlijsten worden verantwoord in het uiteindelijke evaluatierapport van de Stichting Leerplan Ontwikkeling. Daarom wordt hierna uitsluitend gekeken naar beperkingen, validiteit en betrouwbaarheid aangaande de focusgroep-interviews.

- De “units of analysis” zijn de pilotschoolklassen. De focusgroep-leerlingen zijn de “units of observation”, en omdat zij niet zijn gekozen volgens “probability sampling”, vertegenwoordigen zij statistisch gezien niet de gehele populatie van pilotleerlingen, echter, dat wordt ondervangen door: meerdere focusgroepen te gebruiken, vaker te interviewen over een langere tijdsperiode, tegelijkertijd gebruik te maken van een schriftelijke vragenlijst. Bovendien gaat het om: “*to explore, rather than to describe or explain in any definitive sense*”. Daarbij komt dat het voordeel van focusgroep-interviews ten opzichte van de vragenlijsten is: het verkrijgen van “*real-life data in a social environment*”, flexibiliteit, hoge validiteit, snelle resultaten en relatief lage kosten (Babbie, 2007).
- Een beperking kan zijn dat met de focusgroep-interviews geen statistische beschrijving van een grote populatie kan worden gegeven, omdat het altijd een kwalitatieve beschrijving is. Tevens kan bij focusgroep-interviews veel informatie worden verkregen die niet relevant is, waardoor niet alle begrippen en concepten die worden onderzocht worden gedekt. Dit wordt ondervangen door logisch redeneren en replicatie (Babbie, 2007).
- “*Because field research interviewing is so much like normal conversation, researchers must keep reminding themselves that they are not having a normal conversation*” (Babbie, 2007). In één van de interviews met leerlingen uit 5 havo was het zo gezellig dat de interviewer af en toe moest vragen om niet teveel door elkaar te praten en om “bij de les te blijven”. Deze leerlingen werden namelijk voor hun deelname beloond door hun docent met lawaai makende snacks en drankjes, wat gezellig was, maar leidde tot een letterlijk “met de voeten op tafel”-interview.
- De validiteit van interviews is groter dan van vragenlijsten vanwege het natuurlijke karakter, het “being there”. Inzichten in, observaties en conceptualisering van de natuurlijke menselijke omgeving en menselijk gedrag kan de basis zijn voor vervolgstudie. Bij dit onderzoek is met sommige interviewvragen, om het gesprek zo natuurlijk mogelijk te laten verlopen, en om zoveel

mogelijk informatie op te halen, gekozen voor de diepte. Dit versterkt de validiteit, maar verzwakt de betrouwbaarheid; een andere interviewer kan tot andere informatie komen in een soortgelijke situatie (Babbie, 2007).

- De kracht van kwalitatief veldonderzoek is dat het minder gekunsteld overkomt dan andere soorten onderzoek. Tegenover vijf *voordelen* (“*real-life*” gegevens, flexibiliteit, hoge validiteit, snel resultaten en lage kosten) staan mogelijk beperkingen zoals: groepen zijn lastiger onder controle te houden dan individuen, gegevens zijn moeilijk te analyseren, de interviewer moet over bepaalde vaardigheden beschikken, verschil tussen groepen kan leiden tot verwarring, het is lastig groepen bij elkaar te krijgen en de locatie moet geschikt zijn (Babbie, 2007, blz. 312-313).
- Kijkend naar validiteit en betrouwbaarheid is het van belang dat begrippen en situaties zo nauwkeurig mogelijk worden gedefinieerd en dat meerdere soortgelijke focusgroepen met elkaar worden vergeleken; dat gebeurt in dit onderzoek.
- De validiteit en betrouwbaarheid van de interviews nemen toe als de vragen van te voren worden getest, als van dezelfde interviewer gebruik wordt gemaakt en als een kwalitatieve onderzoeksmethode wordt toegepast; bij de laatste twee punten is daarvan in dit onderzoek sprake. Wat het testen betreft, de meeste vragen waren onderdeel van eerdere interviews en van de vragenlijsten. Naar aanleiding van eerdere resultaten zijn vragen vervangen of aangepast.

3.4 ETHISCHE ASPECTEN INTERVIEWS

Kijkend naar de praktijk van “social research” is een belangrijk ethisch aspect de *vrijwillige participatie* (Babbie, 2007, blz. 62). Het interview was in zeven van de negen gevallen een “inbreuk op de reguliere activiteit”. Leerlingen werden in een paar gevallen voorafgaand aan de reguliere les Maatschappijwetenschappen, in de klas, door de docent aangewezen om aan het interview deel te nemen. Dit kon een leerling moeilijk weigeren.

Een ander punt is dat er van de leerlingen persoonlijke informatie werd gevraagd die zij aan een volslagen vreemde moesten vertellen. Ik kon als interviewer niet verwijzen naar het persoonlijke belang van de leerling, maar ik kon alleen vertrouwelijkheid garanderen, en ik kon vertellen dat de informatie zou bijdragen aan het belang van een nieuw eindexamenprogramma voor volgende generaties leerlingen.

Ik begon ieder interview met een uitleg over: mijn persoonlijke achtergrond, de achtergrond van het interview, het belang van het onderzoek, en over de manier waarop geïnterviewd zou worden. Daarna vertelde ik hoe de resultaten zouden worden gebruikt. Ik heb van te voren nadrukkelijk aangegeven, dat het vooral een prettig gesprek moest zijn. Ik gaf de garantie, dat de resultaten vertrouwelijk zouden worden behandeld door de gegevens te anonimiseren. Dit betekent dat gegevens niet kunnen worden teruggevoerd op leerlingen en zelfs niet op een klas. Het streven is tevens om gegevens niet terug te laten voeren op een school, maar dat is niet te garanderen, bijvoorbeeld door het noemen van de les methode voor Maatschappijleer. De codering naar een school en een klas is wel bij mij als onderzoeker bekend.

Eigen praktijkervaring

Omdat sprake is van triangulation (het tegelijkertijd gebruiken van verschillende onderzoeksmethoden) is het verantwoord om mijn eigen ervaring als onderzoeker en interviewer, en als docent Maatschappijleer en stagiaire Maatschappijwetenschappen, te gebruiken. Het is van invloed op bijvoorbeeld het interpreteren van antwoorden en het trekken van conclusies. *De persoonlijke ervaringen kunnen niet los gezien worden van de manier van interpreteren van*

onderzoeksgegevens en van het beantwoorden van onderzoeksvragen. Een andere onderzoeker zou wellicht tot andere uitkomsten kunnen zijn gekomen.

Ik ben ten tijde van het onderzoek werkzaam geweest als stagiaire Maatschappijwetenschappen en als zelfstandig docent Maatschappijleer op de Christelijke Scholengemeenschap Reggesteyn in Nijverdal. De stage was in het kader van de opleiding MLVHOM. Het betrof de periode eind februari 2013 tot half juni 2013. De stage vond plaats bij een havo 4 en een havo 5 klas van de pilotdocent Maatschappijwetenschappen en bestond uit een paar weken observeren en een paar maanden zelfstandig lesgeven aan de havo 4 klas, in aanwezigheid van de docent. Daarnaast werd zelfstandig de les Maatschappijleer gegeven aan drie havo 4 klassen en één vwo 4 klas.

Bij Maatschappijleer werd de methode Impuls voor de Tweede Fase van Noordhoff Uitgevers gebruikt en aan de orde was Pluriforme samenleving. Bij Maatschappijwetenschappen was er een gekopieerd boekwerkje, behorende bij het domein C Verhouding. Het was uit digitaal materiaal door de eigen docent samengesteld.

Wat betreft vakdidactische en onderwijskundige aanpak heb ik geprobeerd bij Maatschappijleer dezelfde technieken, dezelfde lesopbouw en hetzelfde (extra) materiaal (naast het lesboek) te gebruiken als ik bij Maatschappijwetenschappen gebruikte. Ik vond het namelijk interessant te bestuderen in hoeverre bij beide vakken dezelfde technieken konden worden gebruikt, en hoe leerlingen daarmee omgingen. Ik heb tevens geprobeerd te bestuderen wat het verschil was tussen de lessen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen betreffende inhoud van bijvoorbeeld aanvullend materiaal (foto's en filmpjes), de reacties van leerlingen op mijn lesopbouw, mijn Power Point presentaties en dagelijkse planning, maar ook betreffende de interactie met de (eigen) docent. De leerlingen Maatschappijwetenschappen waren overwegend heel gemotiveerd en de interactie in de lessen was altijd groot. Mijn streven was om ook de leerlingen Maatschappijleer meer enthousiast te maken en te verleiden tot meer interactie en participatie. Tot slot, in juni 2013 was ik bij de klas Maatschappijwetenschappen de interviewer van het focusgroep-interview.

3.5 CONCLUSIE

Dit onderzoek vindt plaats in het kader van de pilotevaluatie *Maatschappijwetenschappen nieuwe eindexamenprogramma* van de Stichting Leerplan Ontwikkeling in samenwerking met de Universiteit Twente. Omdat het doel van dit onderzoek is inzichtelijk te maken wat vooral volgens havo 4 en 5 leerlingen (die deelnemen aan de pilot) het verschil is tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen heb ik gebruikt gemaakt van semigestructureerde interviews met focusgroepen. De interviews vonden plaats in april en mei 2013. Focusgroep-interviews stellen de onderzoeker namelijk in staat om een aantal leerlingen tegelijk, diepgaand, "face to face" en systematisch te bevragen en een paar interviews met enkele deelnemers is al voldoende. Tevens heb ik reeds door de Stichting en de Universiteit verzamelde gegevens uit schriftelijke vragenlijsten en een aantal interviews uit schooljaar 2011-2012 gebruikt.

Omdat naast de interviews ook literatuurstudie en de analyse van schriftelijke vragenlijsten aan de orde is, is sprake van triangulation. Tevens is sprake van Grounded theory omdat op basis van patronen, thema's en categorieën van interviewgegevens, alsmede door gebruik van coderen en analyseren van signaalwoorden, getracht is te komen tot een theorie.

Ten behoeve van de analyse van de vele interviewresultaten heb ik diverse tabellen gemaakt voor de vergelijking van Maatschappijleer met Maatschappijwetenschappen, maar ook voor de vergelijking van havo 4 met havo 5 leerlingen. Door gegevens te bundelen, te rubriceren en te coderen is uiteindelijk getrechterd naar een tabel met zeven hoofdrubrieken en twee kolommen.

Omdat ik ervan uitga dat de schriftelijke vragenlijsten onderzocht zijn op validiteit en betrouwbaarheid, en de Stichting Leerplan Ontwikkeling daar ongetwijfeld op in zal gaan tijdens de eindevaluatie, is in dit onderzoeksverslag voor beide aspecten alleen gekeken naar de focusgroep-interviews. Enkele mogelijke beperkingen zijn:

- De leerlingen in de focusgroepen zijn niet gekozen volgens "probability sampling" en vertegenwoordigen daarom statistisch gezien niet de hele populatie pilotleerlingen;
- Het gaat in onderzoek met focusgroepen alleen om een kwalitatieve beschrijving met heel veel informatie die wellicht niet altijd relevant is;
- De interviewresultaten kunnen beïnvloed zijn omdat het teveel een "te gewoon gesprek" was;
- Omdat gekozen is voor diepgang kan de betrouwbaarheid zijn verzwakt.

De validiteit echter ook versterkt: diepgang en de hoeveelheid interviews, over een langere tijdsperiode, versterken de validiteit; validiteit van interviews is groter dan validiteit van vragenlijsten; veel vragen waren reeds getest en aangepast; er was maar één interviewer; er is sprake van kwalitatief onderzoek.

Mogelijk bedenkingen ten aanzien van ethische aspecten (er was meestal geen vrijwillige participatie en door "een vreemde" werd persoonlijke informatie gevraagd) ben ik tegengegaan door uitgebreid uit te leggen: wie ik ben, wat het belang van het onderzoek is en dat ik vertrouwelijkheid garandeer door gegevens te anonimiseren. Verder heb ik benadrukt dat het een prettig gesprek moest worden. Tot slot, ik sluit niet uit dat mijn ervaring, als heel betrokken burger en als docent Maatschappijleer en stagiaire Maatschappijwetenschappen op een pilotschool ten tijde van dit onderzoek, in positieve zin heeft bijgedragen aan de totstandkoming van de onderzoeksresultaten en de beantwoording van de onderzoeksvragen.

HOOFDSTUK 4

MAATSCHAPPIJLEER VERSUS MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN

In hoofdstuk 3 is beschreven hoe ik het empirische deel van mijn verkennende en verdiepende onderzoek heb vormgegeven. Ik heb uitgelegd dat dit onderzoek plaatsvindt in het kader van de pilotevaluatie *Maatschappijwetenschappen nieuwe eindexamenprogramma*. Omdat het doel van dit onderzoek is het verschil tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen inzichtelijk te maken, is een literatuuronderzoek en documentenonderzoek gedaan waarvan de resultaten in hoofdstuk 2 zijn besproken. Omdat het doel vooral is het verschil inzichtelijk te maken met behulp van de opvattingen van havo 4 en 5 leerlingen die deelnemen aan de pilot, heb ik in april en mei 2013 negen focusgroep-interviews gehouden met meer dan 70 leerlingen. In dit hoofdstuk worden de resultaten daarvan gepresenteerd en wordt antwoord gegeven op de drie deelvragen.

Naast de interviewgegevens zijn ook gegevens uit interviews uit 2012 en uit de schriftelijke vragenlijsten uit 2012 en 2013 verzameld. Relevante gegevens zijn in tabellen geplaatst en eveneens gebruikt voor de vergelijking van Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen.

Dit hoofdstuk bestaat uit zes paragrafen. In paragraaf 4.1 leg ik uit hoe de focusgroep-interviews feitelijk tot stand zijn gekomen en welke scholen er bij betrokken waren. Eveneens wordt verantwoord waarom uitsluitend havo 4 en 5 leerlingen zijn betrokken en hoe de vragenlijst voor de interviews tot stand kwam. Tevens licht ik toe dat ook sprake is van gegevens uit interviews met docenten en ik geef nog een toelichting op mijn rol als interviewer. In de twee laatste onderdelen, 4.1.4 en 4.1.5, wordt aangegeven hoe de uitspraken of opvattingen van de leerlingen zijn vastgelegd, gerubriceerd en gecodeerd.

Alle uitspraken of opvattingen uit de interviews zijn per onderwerp in een tabel (één per leerjaar) met twee kolommen (Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen) geplaatst. De twee uiteindelijke integrale tabellen (D en E, bijlage 7 en 8) vormen de basis waarmee de deelvragen worden beantwoord. Voor een betere illustratie heb ik de paragrafen doorspekt met enkele letterlijke citaten van leerlingen.

In paragraaf 4.2 (deelvraag 1) wordt de vraag beantwoord waar havoleerlingen aan denken bij Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen; welke associaties roepen de vakken op? Deze paragraaf is onderverdeeld in een paragraaf met de allereerste associatie met het betreffende vak, en een paragraaf met diverse associaties per vak. In paragraaf 4.3 (deelvraag 2) presenteer ik hoe leerlingen bepaalde aspecten van Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen beoordelen, namelijk: welk vak is moeilijker of makkelijker, wat zijn de verschillen kijkend naar de lesopbouw en materiaal. Tevens heb ik een overzicht gemaakt met opvatting naar aanleiding van de uitspraak dat er geen of nauwelijks verschil tussen de vakken bestaat. Leerlingen mochten tenslotte beide vakken met een cijfer beoordelen en ook daarvan heb ik een tabel gemaakt (4.3.5). In paragraaf 4.4 (deelvraag 3) presenteer ik het mogelijke verschil tussen havo 4 en havo 5 leerlingen en in paragraaf 4.5 tot slot zoek ik met behulp van enkele begrippen uit paragraaf 1.2.2, met uitspraken uit interviews met pilotdocenten en met inzichten uit mijn praktijkervaring, naar mogelijke aanvullende verschillen tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen.

Hoofdstuk 4 wordt afgesloten met een conclusie (paragraaf 4.6).

4.1 FOCUSGROEP-INTERVIEWS 2013

Nadat ik in april 2013 groen licht had gekregen voor het uitvoeren van de interviews met de havisten, hebben de deelnemende docenten van de havo-pilotscholen van mij op 24 april 2013 een uitgebreide email gehad (bijlage 2). Daarin werden zij opgeroepen mee te doen aan deze voor de havo laatste interviews. Docenten van vier van de acht pilotscholen hebben gereageerd en meegewerkt. Met sommige docenten zijn heel wat mailtjes gewisseld om tot een afspraak te komen. Met één docent is het niet gelukt een afspraak te maken en van drie pilotscholen is niets vernomen. De interviews zijn vervolgens gehouden in mei en juni 2013 bij de volgende vier scholen:

Deelnemende school, Havo 4	Aantal klassen/leerlingen
Stanislas College, Delft	18 leerlingen uit 1 klas
Zernike College, Haren	11 leerlingen uit 1 klas
Joh. Fontanus College, Barneveld	20 leerlingen uit 2 klassen
CSG Reggesteyn, Nijverdal	11 leerlingen uit 1 klas
Deelnemende school, Havo 5	Aantal klassen/leerlingen
Stanislas College, Delft	6 leerlingen uit 1 klas
Joh. Fontanus College, Barneveld	7 leerlingen uit 2 klassen

In totaal waren er negen interviews met 73 leerlingen (60 havo 4 en 13 havo 5 leerlingen). De interviews duurden ongeveer een lesuur en zijn opgenomen met de dictafoon van een iPhone 4. Van alle interviews zijn transcripties gemaakt (bijlage 3). Deze transcripties zijn aan de verantwoordelijke gestuurd en zijn voor het onderhavige onderzoek geanalyseerd. Resultaten zijn in tabellen verwerkt (bijlage 4 tot en met 8).

4.1.1 Havo 4 en 5 leerlingen en vragenlijst

Ik heb uitsluitend havo 4 en 5 leerlingen geïnterviewd, omdat deze groep in het kader van de grote evaluatie in het voorjaar van 2013 (volgens de planning van de Universiteit Twente) moest worden ondervraagd naar de bevindingen met de pilot Maatschappijwetenschappen. Bovendien werden voorjaar 2013 de eerste havo-examens van het nieuwe eindexamenprogramma Maatschappijwetenschappen afgenomen.

Als basis voor mijn vragenlijst (bijlage 3) heb ik de lijst van Euverman van 2012 gebruikt. Omdat de vragenlijst echter geschikt moest zijn voor het maken van een vergelijking tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen heb ik enkele vragen aangepast en heb ik vragen toegevoegd. Verder heb ik vragen toegespitst op: de associatie die het vak oproept (waar denk je als eerste aan), de lesopbouw, de moeilijkheidsgraad, het materiaal. Tevens wilde ik vragen om beide vakken ten opzichte van elkaar te beoordelen met een cijfer (van 1 tot 10). Nota bene: in het eerste interview is wel een cijfer gegeven aan Maatschappijleer maar helaas niet aan Maatschappijwetenschappen.

Tot slot, bij alle interviews in 2013 heb ik gevraagd naar bevindingen met *onderzoeksvaardigheden*, één van de aspecten die volgens de literatuur het verschil maakt tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen. Het is een subdomein binnen het hoofddomein Vaardigheden in het eindexamenprogramma havo Maatschappijwetenschappen. De twee hoofdpunten zijn: de kandidaat kan informatie gebaseerd op onderzoeksresultaten beoordelen en de kandidaat kan een eenvoudig gestructureerd onderzoek opzetten en uitvoeren over een concreet maatschappelijk verschijnsel (Stichting Leerplan Ontwikkeling, 2011). Na inventariseren van alle resultaten kijk ik bij de beantwoording van de centrale onderzoeksvraag in hoofdstuk 5 of het begrip door leerlingen is genoemd.

4.1.2 Docenteninterviews

Half mei 2013 heb ik tijdens een plenaire evaluatiebijeenkomst voor alle pilotdocenten, bij de Stichting Leerplan Ontwikkeling in Utrecht, kennis gemaakt met de havodocenten. Diezelfde bijeenkomst heb ik het voorlaatste evaluatie-interview met de vwo-docenten gedaan. Het laatste evaluatie-interview met de havodocenten is tegelijkertijd afgenomen door vakdidacticus Jeliaskova. Van beide interviews heb ik de transcripties gemaakt (zie transcriptie havodocenten bijlage 9), waaruit ik eventueel relevante gegevens zal halen voor dit onderzoek.

4.1.3 Interviewer en locaties

Als interviewer heb ik geprobeerd zo weinig mogelijk inhoudelijk te sturen. De vragenlijst of handleiding bevatte echter onderwerpen die beslist aan de orde moesten komen. Het interview is dus aan de hand van de lijst gestuurd. Het voordeel was efficiëntie; in korte tijd wordt veel informatie van veel personen verkregen (Luttik & Van 't Verlaat, 2008). In totaal heb ik negen focusgroep-interviews gehouden waarvan zeven in de school van de leerlingen (zes in willekeurig leeg klaslokaal en één in een kleine vergaderruimte) en twee in een McDonalds vestiging. Ik heb een locatie buiten de school voorgesteld om havo 5 leerlingen te bewegen na hun examen toch nog aan het interview deel te nemen. De havo 5 leerlingen zijn uiteindelijk door de eigen docent uitgenodigd.

4.1.4 Codering en rubricering interviewresultaten 2013

Codering

Omdat er bij het gebruik van focusgroep-interviews in het algemeen en in dit onderzoek in het bijzonder sprake is van een overweldigende hoeveelheid gegevens is het zaak die gegevens te reduceren: *“the purpose should drive the analysis”*. Het advies is: *“... to consider a continuum of analysis ranging from the mere accumulation of raw data to the interpretation of data”*. Hierbij zijn de vijf belangrijkste stappen: *“familiarization, identifying a thematic framework, indexing, charting, mapping and interpretation”* (Rabiee, 2004). Deze stappen hebben ertoe geleid dat de transcripties zijn geanalyseerd door middel van:

- Open coding: *“the process of transforming raw data into a standardized form suitable for machine processing and analysis”*, gevolgd door
- Axial coding: *“a reanalysis of the results of open coding in Grounded theory, aimed at identifying the important, general concepts”* (Babbie, 2007, blz. 386).

Het doel is patronen te vinden die kunnen leiden tot begrip over de vakken Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen. Hiervoor heb ik uit de transcripties relevante zinsneden verzameld en heb ik zinsneden soms gecombineerd. Daarna heb ik per havo 4 en havo 5 zinsneden geclassificeerd en gerubriceerd en tenslotte heb ik *signaalwoorden* gemarkeerd.

Hoofdrubrieken

Bij het classificeren en rubriceren kwam ik tot de volgende hoofdrubrieken:

1. Waar denk je (als eerste) aan bij Maatschappijleer
2. Waar denk je (als eerste) aan bij Maatschappijwetenschappen
3. Verschillen tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen wat betreft moeilijkheidsgraad
4. Verschillen tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen wat betreft lesopbouw
5. Materiaal bij Maatschappijleer
6. Materiaal bij Maatschappijwetenschappen.

Als zevende onderdeel heb ik een overzicht gemaakt met de cijfermatige beoordeling van de leerlingen van Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen (tabel I, paragraaf 4.3.6).

Alle interviewresultaten zijn per interview en per rubriek in tabel A gezet (bijlage 4). Uitspraken of opvattingen zijn in principe slechts één keer gebruikt en daarbij was soms de keuze voor een rubriek moeilijk. Bijvoorbeeld: het gebruik van Power Point presentaties kan bij materiaal of bij lesopbouw worden geplaatst. Soms zijn resultaten (zoals uit de categorie “waar denk je het eerste aan”) toch over meerdere rubrieken verdeeld. Af en toe zijn onderdelen van verschillende antwoorden gecombineerd en in de meest passende rubriek ingedeeld.

Na het indelen van (onderdelen van) opvattingen in rubrieken, heb ik voor de vergelijking de hoofdrubrieken in twee nieuwe tabellen geplaatst, met twee kolommen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen (tabel B en C, bijlage 5 en 6). Dit gebeurde afzonderlijk per leerjaar, omdat zo een betere vergelijking kan worden gemaakt tussen havo 4 en havo 5. In deze tabellen is een extra rubriek opgenomen, namelijk met een inventarisatie van uitspraken waaruit blijkt dat leerlingen geen of nauwelijks verschil zien tussen de beide vakken.

4.1.5 Coderen resultaten schriftelijk vragenlijsten en overige interviews

De relevante gegevens uit de beide focusgroep-interviews 2012 heb ik in een aparte tabel geplaatst (tabel F, bijlage 11) en vervolgens heb ik ze eveneens opgenomen in de tabellen D en E met integrale gegevens (bijlagen 7 en 8). De relevante gegevens uit de schriftelijke vragenlijsten 2012 en 2013 zijn eveneens in tabel F opgenomen (bijlage 11) en daarna in de tabellen D en E.

Mijn conclusie is dat er slechts *een heel kleine opbrengst* uit de interviews 2012 en de vragenlijsten 2012 en 2013 is die van belang is voor dit onderzoek. Dat geldt ook voor de opbrengst uit de docenteninterviews.

4.2 DEELVRAAG 1: WAAR DENKEN LEERLINGEN AAN?

Deelvraag 1: Welke associaties roepen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen op bij havo 4 en 5 leerlingen?

In deze paragraaf geef ik antwoord op deelvraag 1 met behulp van de integrale tabellen D en E (bijlage 7 en 8). Iedere subparagraaf heeft in principe dezelfde structuur en is onderverdeeld in een beantwoording van een onderwerp aangaande Maatschappijleer en aangaande Maatschappijwetenschappen. Eerst verwijs ik naar gegevens uit de bijbehorende hoofdrubriek in de tabel. Vervolgens komt de vraag zoals ik die (ongeveer) in het interview heb gesteld. Daarna volgt ter illustratie in enkele gevallen een kader met letterlijke citaten. Dan worden de opvattingen van havo 4 leerlingen over het onderwerp beschreven en daarna de opvattingen van havo 5 leerlingen over hetzelfde onderwerp. De subparagraaf sluit af met een korte conclusie.

Begonnen wordt met de eerste associatie die Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen bij leerlingen oproepen. Daarna wordt geïnventariseerd waar ze aan denken als naar één van beide vakken wordt gevraagd.

4.2.1 Allereerste associatie met Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen

CITATEN: *Nou, Maatschappijleer vind ik wel overzichtelijker, ja. Het ligt waarschijnlijk wel aan de docent, want als zij bij Maatschappijleer zegt: "we zijn bezig met hoofdstuk 6 paragraaf 3", en dan zegt ze bij Maatschappijwetenschappen: "open de elo en scroll naar beneden, klik dit en dat aan, scroll nog verder naar beneden, en klik dan dit en dat aan.*

(Maatschappijwetenschappen): ...Het enige dat ik me kan herinneren is dat we het over ideologieën hadden...

Hoofdrubriek 1: Waar denk je het eerste aan bij Maatschappijleer

Havo 4 leerlingen denken bij Maatschappijleer als eerste aan het feit dat duidelijk is wat geleerd moet worden. Daarnaast zijn er de volgende reacties: Maatschappijleer moet (gewoon) uit het hoofd worden geleerd, het zijn "chill-lessen", het is niks doen, en je volgt les uit een hoofdstuk.

Havo 5 leerlingen denken bij Maatschappijleer als eerste: dat het gaat over "uit je hoofd leren", of "honderden awb-schema's" (actor, waarde en belang), maar ook dat het vak meer concreet is, dat het is gericht op "stemmen" (verkiezingen), en dat het gaat over "hoe je ergens over denkt".

Hoofdrubriek 2: Waar denk je als eerste aan bij Maatschappijwetenschappen

Havo 4 leerlingen denken bij Maatschappijwetenschappen als eerste aan aspecten uit het eindexamenprogramma. Genoemd zijn: de vier hoofdconcepten, toepassen, onderzoeken, zelf nadenken, wetenschap, samenleving, maatschappij, nieuws, media, politiek en meningen. Een andere associatie was de eerste toets waarvan werd gezegd dat iedereen iets anders leerde, men niet wist wat te leren, of waarbij niets was geleerd en toch een voldoende was gehaald.

Havo 5 leerlingen denken als eerste aan aspecten uit het eindexamenprogramma, zoals: politicologie, sociologie, ideologieën, toepassen en definities kennen.

Conclusie

Havo 4 leerlingen denken bij Maatschappijleer het eerste aan algemeenheden die over de manier van leren gaan en over hoe een les verloopt. Havo 4 leerlingen denken bij Maatschappijwetenschappen als eerste aan onderdelen en onderwerpen uit het eindexamenprogramma.

Havo 5 leerlingen blijken Maatschappijleer in eerste instantie eveneens te associëren met de manier van leren, maar ook met wat er geleerd moet worden. Havo 5 leerlingen denken bij Maatschappijwetenschappen eveneens het eerst aan onderwerpen uit het examenprogramma.

Verskil tussen havo 4 en 5: Het verschil is dat havo 4 leerlingen negatiever reageren op Maatschappijleer dan havo 5 leerlingen. Ten aanzien van Maatschappijwetenschappen heb ik geen wezenlijk verschil waargenomen.

4.2.2 Associaties met Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen

CITATEN: *(Maatschappijleer) Ik heb in één jaar wel honderden awb-schema's gehad, ik heb er nog steeds nachtmerries van.... het is de harde stof en bij Maatschappijwetenschappen leer je waaróm het zo is.*

(Maatschappijwetenschappen): ... het ging om toepassen, maar je moest ook definities weten...

Ik vind wel een duidelijk verschil dat je bij Maatschappijwetenschappen echt gaat onderzoeken, en bij Maatschappijleer volg je les uit een hoofdstuk of zoiets. En bij Maatschappijwetenschappen moet je toch echt zelf nadenken ook, en dan ga je echt dingen onderzoeken. Dat gaat dieper in op dingen....

We hebben (bij Maatschappijwetenschappen) veel met politicologie gedaan, met de verkiezingen en zo over Amerika. Ja, maar het grootste gedeelte was een herhaling van Maatschappijleer.

Hoofdrubriek 1: Associaties met Maatschappijleer

Havo 4 leerlingen vinden Maatschappijleer duidelijker dan Maatschappijwetenschappen. Als reden wordt regelmatig het lesboek genoemd. Verder wordt bij Maatschappijleer gedacht aan politiek, dat het vak overzichtelijker is, dat het vak te leren is en dat het harde stof betreft. Tevens wordt opgemerkt dat het altijd hetzelfde en niet heel boeiend is en dat het minder interessant is dan Maatschappijwetenschappen. In 2012 werd bij het vak Maatschappijleer vooral gedacht aan “overheid”, en dat je leerde “hoe dingen in elkaar steken”. Tevens vonden de leerlingen dat je bij Maatschappijleer minder een eigen mening leert vormen dan bij Maatschappijwetenschappen. Uit de vragenlijst komt naar voren dat Maatschappijleer goed van pas komt bij een studie maatschappelijke werk, dat het leuk, interessant en gemakkelijk is.

Havo 5 leerlingen vinden beide vakken heel verschillend, en ze vinden dat je de vakken niet moet combineren. Ze denken bij Maatschappijleer aan de opdrachten en de stof die heel anders zijn dan bij Maatschappijwetenschappen. Een verklaring is dat er bij Maatschappijleer awb-schema's zijn die niet altijd goed worden begrepen, en dat concepten en contexten bij Maatschappijwetenschappen wel worden begrepen.

Hoofdrubriek 2: Associaties met Maatschappijwetenschappen

Havo 4 leerlingen vinden vaak dat Maatschappijwetenschappen dieper op de stof ingaat dan Maatschappijleer. Ze vinden het vak leuk, omdat: de lessen leuk zijn, er veel kan worden geschreven over “dingen”, het “gewoon” leuker is. Er worden uitspraken gedaan dat: Maatschappijwetenschappen overzichtelijker, boeiender, duidelijker en breder is. Er wordt echter ook opgemerkt: “*ik heb niks met Maatschappijwetenschappen*” en “*ik vind dat je het niet heel erg met elkaar kunt vergelijken*”. In 2012 wordt gesteld dat er in de les weinig wordt gedaan, en dat het huiswerk meevalt. Daarnaast wordt genoemd dat gedacht wordt aan toepassen en dat er uitgebreid uitgelegd wordt. Die uitleg is soms een opeenstapeling van steeds meer informatie wat uiteindelijk niet meer te snappen is. Regelmatig wordt uitgesproken dat het vak interessant of leuk is. Daarbij wordt gerefereerd aan de praktische opdrachten en een specifiek onderwerp. Uit de vragenlijsten blijkt dat het vak goed aansluit bij Maatschappijleer, maar ook dat je er meer leert over de maatschappij en dat het dieper ingaat op de stof dan Maatschappijleer. Beide vakken waren echter leuk en interessant.

Havo 5 leerlingen leggen uit dat Maatschappijwetenschappen verder borduurt op Maatschappijleer. Maatschappijwetenschappen gaat dieper op zaken in. Eén focusgroep spreekt uit dat Maatschappijleer het bed is en Maatschappijwetenschappen de lakens en de kussens. Nog een opmerking is dat je om die reden in Maatschappijwetenschappen geïnteresseerd moet zijn en ervoor open moet staan.

Conclusie

Havo 4 leerlingen vinden Maatschappijleer regelmatig duidelijker en overzichtelijker dan Maatschappijwetenschappen. Dat komt vooral omdat bij Maatschappijleer een lesboek (methode Impuls of Thema's) wordt gebruikt en bij Maatschappijwetenschappen een door de docent samengesteld pakketje kopieën. Veel meer leerlingen vinden Maatschappijwetenschappen juist duidelijker en overzichtelijker dan Maatschappijleer, omdat Maatschappijleer alleen maar uit het

hoofd leren is. Maatschappijwetenschappen gaat veel dieper op de stof in. Dat maakt de lessen en de praktische opdrachten leuker en boeiender. Er zijn ook leerlingen die vinden dat bij beide vakken in de les weinig wordt gedaan en dat de lessen vaak hetzelfde zijn. Af en toe zien leerlingen geen verschil tussen de vakken, of vinden ze dat de vakken juist goed op elkaar aansluiten.

Havo 5 leerlingen vinden beide vakken heel verschillend. Maatschappijleer wordt geassocieerd met heel andere opdrachten en stof dan Maatschappijwetenschappen. Daarbij wordt vooral aan awb-schema's gedacht. Maatschappijwetenschappen gaat veel dieper op de stof in dan Maatschappijleer, en daarom wordt gezegd dat je wel echt in Maatschappijwetenschappen geïnteresseerd moet zijn.

Verschil havo 4 en 5: Veel havo 4 leerlingen vinden Maatschappijleer duidelijker en overzichtelijker dan Maatschappijwetenschappen. Vooral omdat een lesboek wordt gebruikt. Bovendien vinden ze dat uit het hoofd leren makkelijker is dan toepassen. Havo 5 leerlingen benadrukken daarentegen dat het allebei heel verschillende vakken zijn met heel andere stof en opdrachten.

4.3 DEELVRAAG 2: WAT IS HET OORDEEL VAN DE LEERLINGEN?

Deelvraag 2: Hoe beoordelen havo 4 en 5 leerlingen bepaalde aspecten van Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen?

In deze paragraaf geef ik antwoord op deelvraag 2 met behulp van de integrale tabellen D en E (bijlage 7 en 8). Iedere subparagraaf heeft in principe dezelfde structuur en is onderverdeeld in een beantwoording van een onderwerp aangaande Maatschappijleer en aangaande Maatschappijwetenschappen. Eerst verwijs ik naar gegevens uit de bijbehorende hoofdrubriek in de tabel. Vervolgens komt de vraag zoals ik die (ongeveer) in het interview heb gesteld. Daarna volgt eventueel ter illustratie een kader met citaten. Dan worden de opvattingen van havo 4 leerlingen over het onderwerp beschreven en daarna de opvattingen van havo 5 leerlingen over hetzelfde onderwerp. De subparagraaf sluit af met een korte conclusie.

In deze paragraaf wordt eerst gekeken naar de resultaten betreffende moeilijkheidsgraad, lesopbouw en materiaal van beide vakken. Daarna presenteer ik de resultaten van leerlingen die geen of nauwelijks verschil zien tussen beide vakken. Ten derde volgt een overzicht van het cijfer dat de leerlingen beide vakken geven.

4.3.1 Opvattingen over de moeilijkheidsgraad

Hoofdrubriek 3: Wat zijn de verschillen tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen wat betreft de moeilijkheidsgraad?

CITATEN: *Ik vond Maatschappijleer makkelijker dan Maatschappijwetenschappen.... Ik had het andersom.... Ik weet het niet zo goed*

Maatschappijleer is heel erg gericht op het rechtssysteem en hoe de regering is en zo...

Ik vind Maatschappijleer makkelijker. Het is gewoon wat iedereen zegt, het is veel duidelijker, gestructureerder...

Ik denk dat Maatschappijwetenschappen dichter bij jezelf staat dan bij Maatschappijleer, omdat dat Maatschappijleer veel meer over politiek gaat en wij zijn daar met het vak mee bezig. Maar voor de rest ben je er niet echt mee bezig of zo.

En met Maatschappijwetenschappen? Die dingen kom je eigenlijk weer tegen als je iets kijkt of ergens in je leven komt het wel terug wat je leert.

...Bij wiskunde moet je gewoon één antwoord uitrekenen en als het goed is heeft iedereen het ... en bij Maatschappijwetenschappen heeft iedereen er weer een beetje een andere kijk op en die legt het dan op zijn eigen manier uit.

Maatschappijleer is makkelijker dan Maatschappijwetenschappen

Havo 4 leerlingen geven vaak aan dat Maatschappijleer *makkelijker* is dan Maatschappijwetenschappen, omdat het meer structuur heeft. Regelmatig geven ze echter ook aan dat Maatschappijleer juist *moeilijker* is. In beide gevallen is de verklaring het lesboek van Maatschappijleer. In 2012 werd eveneens opgemerkt dat Maatschappijleer makkelijker is.

Havo 5 leerlingen geven slechts een enkele keer aan dat Maatschappijleer makkelijker is dan Maatschappijwetenschappen. Soms werd het beargumenteerd door het gebruik van awb-schema's.

Maatschappijwetenschappen is makkelijker dan Maatschappijleer

Havo 4 leerlingen geven vaak aan dat Maatschappijwetenschappen *moeilijker* is dan Maatschappijleer. Een enkele keer wordt toegelicht dat het komt door begrippen leren, toepassen, de toetsen of de vraagstelling. Bijna twee keer zo vaak wordt geantwoord dat Maatschappijwetenschappen *makkelijker* is dan Maatschappijleer. Als toelichting wordt af en toe aangegeven: dat uit het hoofd leren moeilijker is dan toepassen, dat het taalgebruik makkelijk is of dat onderdelen (zoals Vorming) makkelijk zijn. In 2012 is ook gezegd dat Maatschappijwetenschappen makkelijker is dan Maatschappijleer. Slechts één keer wordt opgemerkt dat het juist moeilijker is.

Havo 5: Er zijn net zoveel leerlingen die aangeven dat ze Maatschappijwetenschappen *makkelijker* vinden dan Maatschappijleer, als leerlingen die aangeven dat ze Maatschappijwetenschappen *moeilijker* vinden dan Maatschappijleer. Een opvallende uitspraak was dat Maatschappijwetenschappen "een feestje" was. Dat had te maken met de prettige relatie met de docent.

Conclusie

Er zijn meer havo 4 leerlingen die Maatschappijleer makkelijker dan moeilijker vinden dan Maatschappijwetenschappen. Dat Maatschappijleer makkelijker is, ligt aan het lesboek. Dat Maatschappijwetenschappen makkelijker is, ligt aan het taalgebruik, sommige onderwerpen, en aan het feit dat toepassen makkelijker is dan stof uit je hoofd leren. Toepassen is echter ook het argument dat genoemd wordt waarom Maatschappijwetenschappen juist moeilijker wordt gevonden dan Maatschappijleer.

Havo 5 leerlingen zijn verdeeld over de vraag welk vak makkelijker of moeilijker is en er worden nauwelijks argumenten genoemd.

Verschil havo 4 en 5: In beide leerjaren heerst er verdeeldheid over de vraag welk vak makkelijker of moeilijker is. Het verschil is dat havo 4 leerlingen vaker beargumenteren dat Maatschappijleer makkelijker is vanwege het lesboek. Maatschappijwetenschappen is makkelijker dan Maatschappijleer vanwege sommige onderwerpen, het taalgebruik of omdat toepassen makkelijker is dan uit je hoofd leren.

4.3.2 Opvattingen over lesopbouw**Hoofdrubriek 4: Wat zijn de verschillen tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen wat betreft de lesopbouw?**

CITATEN: *Tuurlijk was de stof (bij beide vakken) anders, maar het werkt op dezelfde manier, met filmpjes en zo.. Je werd op dezelfde manier gemotiveerd, af en toe een leuk spelletje, of en toe het zetelspel. Dat soort dingen zijn hetzelfde... De docenten waren twee totaal verschillende types*

We zaten bij Maatschappijwetenschappen standaard in groepjes....

De opdrachten (bij Maatschappijwetenschappen) zijn anders en de stof is anders ...

Er wordt heel veel lessen (Maatschappijwetenschappen) hetzelfde verteld...

Nou, dan krijg je (bij Maatschappijwetenschappen) wel een stuk uitleg ook ... en dan geeft ze uitleg, maar als de sfeer niet goed is, dan zet ze ons gelijk aan het werk zonder enige uitleg, en dan moet je zelf echt goed kijken wat je moet doen, en dan moet je ook zelf echt goed nadenken.

Het is meestal zo hij begint (Maatschappijwetenschappen) met uitleg, dat duurt de hele les...

Lesopbouw Maatschappijleer

Havo 4 leerlingen hebben geen opmerkingen gemaakt over de lesopbouw bij maatschappijleer.

Havo 5 leerlingen vinden de lesopbouw van Maatschappijleer vaak hetzelfde. Ze vinden dat Maatschappijleer tevens droger, rustiger, en gestructureerder is dan Maatschappijwetenschappen. In één groep wordt opgemerkt dat “het enige dat verandert bij Maatschappijleer is dat de ene keer heb je het over de verkiezingen als ze er zijn”.

Lesopbouw Maatschappijwetenschappen

Havo 4 leerlingen vertellen dat over het algemeen klassikaal les wordt gegeven. Toch wordt ook regelmatig in groepjes gewerkt en één klas zit altijd in een kring. Soms is er geen structuur in de les omdat iedereen altijd iets anders doet. Slechts af en toe wordt op een vorige les teruggeblikt. Eén groep geeft aan dat alleen teruggeblikt wordt als het in de vorige les “flink fout was gegaan”. Meestal is de docent (bijna) de gehele les aan het woord. Eén docent schrijft veel op het bord, wat de leerlingen dan overnemen. Een enkele keer wordt de vele uitleg als positief ervaren, omdat het “doelgericht” is. In een aantal gevallen legt de docent slechts een gedeelte van het lesuur uit. Soms moeten leerlingen het zelf maar uitzoeken, of ze moeten zelfstandig werken en zelf alles ontdekken. Er zijn leerlingen die de lessen “altijd hetzelfde” vinden of die zegen dat er alleen maar theorie wordt behandeld. De meeste leerlingen vinden de lessen afwisselend en niet standaard.

Af en toe worden de laatste paar minuten van de les gebruikt om een opdracht te maken. Vaak worden filmpjes of presentaties getoond. Eén groep spreekt van een planner zodat eventueel vooruit gewerkt kan worden. Sommige leerlingen mogen de docent altijd mag onderbreken voor vragen. In een enkel geval gaat de les niet altijd over de stof omdat de docent bij zijn uitleg vaak iets grappigs zegt waardoor de stof makkelijker wordt onthouden. In 2012 gaven leerlingen aan dat alles altijd klassikaal gebeurde en betreffende de lesopbouw werden voorbeelden genoemd zoals: een documentaire kijken, rollenspel spelen, spelvorm over een lijn stappen voor ja of nee antwoord, opdrachtjes maken en klassikaal nakijken.

Havo 5 leerlingen hebben heel verschillende opvattingen over de lesopbouw bij Maatschappijwetenschappen. Ze werken slechts af en toe in groepjes. Het viel erg mee hoe vaak leerlingen moesten samenwerken (ze hadden vaker verwacht). In sommige gevallen moeten leerlingen eerst een medeleerling om uitleg vragen en dan pas de docent. Af en toe was er veel chaos in de les. Eén groep vertelde dat de docent doorgaat met uitleggen tot iedereen het snapt. Verder worden soms filmpjes en presentaties gebruikt, opdrachten gemaakt en kranten gelezen.

Conclusie

Havo 4 leerlingen gaven tijdens de interviews geen voorbeelden en kwalificaties van de lesopbouw bij Maatschappijleer. Over Maatschappijwetenschappen zeiden ze dat meestal klassikaal les wordt gegeven. Soms wordt in groepjes gewerkt. Zelden tot nooit wordt teruggeblikt op de vorige les.

Meestal legt de docent bijna de gehele les uit. Een enkele keer wordt gesproken van “enige uitleg” of dat de leerling het zelf moet uitzoeken en ontdekken. Er worden regelmatig presentaties en filmpjes gekeken en zo nu en dan mag aan het eind van de les een opdracht of huiswerk worden gemaakt.

Havo 5 leerlingen vinden Maatschappijleer over het algemeen steeds hetzelfde, droger, rustiger en gestructureerder vergeleken met Maatschappijwetenschappen. Bij Maatschappijwetenschappen werken ze soms in groepjes. Voor de variatie worden af en toe presentaties en filmpjes gebruikt, of worden opdrachten gemaakt of kranten gelezen.

Verschil havo 4 en 5: Havo 4 leerlingen vertelden niets over de lesopbouw van Maatschappijleer en havo 5 leerlingen wel. Betreffende Maatschappijwetenschappen is tussen havo 4 en 5 leerlingen nauwelijks verschil te ontdekken. Het enige verschil is dat havo 4 leerlingen aangeven dat de docent de hele les uitlegt, en dat er zelden tot nooit wordt teruggeblikt.

4.3.3 Opvattingen over het materiaal

CITAAT: *Bij Maatschappijleer ... al eeuwen hetzelfde Het is gewoon een boek en dat werk je van A tot Z door. (Bij Maatschappijwetenschappen): Soms kreeg je een boekje, want wij vinden het makkelijker leren vanuit papier en je kon dan markeren, dan kun je het makkelijker en beter leren...*
Als je ... 100 pagina's op de computer moet lezen dan vinden mijn ogen dat niet zo prettig... En ik heb voor het examen eigenlijk de boekjes niet aangeraakt.. dat was veel te veel../ veel te uitgebreid....
Het waren gewoon hoofdconcept-boekjes van 60 tot 80 pagina's, digitaal, maar soms werd het uitgeprint....
Nou, dat dikke boek vond ik echt super fijn, want ... ik kon echt niet zonder dat dikke boek

Hoofdrubriek 5: Materiaal Maatschappijleer

Havo 4 leerlingen refereren regelmatig aan het lesboek Maatschappijleer. Als methode wordt Thema's genoemd. Daarbij wordt een werkboek gebruikt. In 2012 noemden leerlingen Thema's en Impuls. Het materiaal was gericht op het rechtssysteem, de regering, en (net als bij Maatschappijwetenschappen) op cultuurvergelijkingen.

Havo 5 leerlingen memoreren heel vaak dat Maatschappijleer een boek heeft. Meestal wordt Seneca genoemd. Hierbij wordt opgemerkt dat er “al zeven keer” losse blaadjes als aanvulling zijn geweest. Tijdens één interview wordt opgemerkt dat het materiaal “al eeuwen” hetzelfde is.

Hoofdrubriek 6: Materiaal Maatschappijwetenschappen

Havo 4 leerlingen die in een elektronische leeromgeving (elo) werken merken op dat de computer afleidt. Soms wordt voor een toets alles uitgeprint. Af en toe wordt door de docent een blaadje uitgereikt. De digitale teksten zijn enorm lang waardoor erg veel gescrold moet worden. Er moeten ook steeds (digitale) opdrachtjes worden gemaakt.

De overige havo 4 leerlingen geven aan dat er een boek is. Anderen noemen het een syllabus of refereren aan blaadjes en kopietjes. Over de kopietjes en blaadjes wordt gezegd dat het snel uit elkaar valt, en dat er daarom gaatjes doorheen zouden moeten, of een hoesje omheen moet. Als het boekje kwijt raakt moet de leerling zelf een kopie van een andere leerling maken. Gesuggereerd wordt dat het makkelijker zou zijn aan het begin van het jaar één groot boek te geven. Alles zou in één keer geprint en aangeleverd moeten worden, waarbij elk onderwerp in een apart mapje zit. Het voordeel van kopieën is dat gemarkeerd mag worden en dat je ermee mag doen wat je zelf wilt. Leerlingen ergeren zich als er geen of een slechte paginanummering is.

In 2012 werd een lesboek gebruikt, en werden een werkboek en stencils genoemd.

Over inhoud en vormgeving van het materiaal bij Maatschappijwetenschappen werden de volgende opmerkingen gemaakt:

HAVO 4, Materiaal Maatschappijwetenschappen 2013:	
De ordening van onderwerpen is vaag	Een van de concepten is Verandering
Het gaat over social media	Het gaat over politieke partijen
De concept-context benadering is uitgelegd	Het materiaal is afwisselend/verschillend
Het materiaal lijkt erg op elkaar	Er is geen verschil in hoofdstukken
Het maakt niet uit of het geïllustreerd is	Het maakt niet uit of er kleur wordt gebruikt
Het materiaal, de inhoud, is makkelijk	Leren is vervelend met veel teksten en voorbeelden
Het materiaal is duidelijk	Het materiaal is moeilijk geschreven
Het materiaal is makkelijk	Het materiaal is duidelijk
Het materiaal is niet makkelijk te begrijpen	Je weet wat je kunt verwachten
Het taalgebruik past bij de beleving	Het wordt indien nodig uitgelegd
De inhoud is interessant	Het ene boekje is makkelijker dan de ander
Een register wordt gemist	Onderwerpen zijn dood saai
Onderwerpen van vroeger mogen eruit	De Amerikaanse verkiezingen waren interessant
Er worden erg veel voorbeeld gegeven	De Amerikaanse verkiezingen waren niet interessant
De teksten kunnen korter	Teksten kunnen worden weggehaald
Teksten kunnen worden samengevat	Voorbeelden zijn op zich wel handig
De vele voorbeelden mogen wel blijven	Voorbeelden helpen de stof beter te begrijpen
De voorbeelden worden niet uitgebreid uitgelegd	
2012:	2012:
Begrippen	Voor het SE is een begrippenlijst
Het boek is duidelijk	De inhoud van het boek is moeilijk
De voorbeelden zijn een pluspunt	Het boek is fijn
Het werkboek is fijn	Het boek is goed
Het boek is lekker dun	Het taalgebruik in het boek is netjes
Het taalgebruik in het boek is best te doen	De hoofdstukken gaan telkens ergens anders over
Er zouden meer verschillende hoofdstukken moeten zijn die over iets anders zouden moeten gaan	Het zou minder gedetailleerd moeten zijn en toch wordt heel veel nieuws gemist
Er zou meer verdeling over het jaar moeten zijn	Er wordt niks gemist
Er zou wat meer recht in mogen zitten	Criminaliteit en strafrecht worden gemist
Een samenvatting wordt gemist	Een begrippenlijst wordt gemist

Havo 5 leerlingen werken in een elektronische leeromgeving (elo) of met papier, maar dan was het lesmateriaal ook op de schoolsite te vinden. Ouders van leerlingen in de elo printen soms van alles uit, vooral voor een toets. Leerlingen die niet in de elo werken kregen een syllabus die voor het examen moest worden geleerd. Voor elk domein is er een boek en er is een boek voor toetsen. Regelmatig werden het rose en groene boekje genoemd. Soms zijn de boekjes voor het examen niet aangeraakt, omdat het teveel en te uitgebreid was. Eén groep verteld dat ze een portfolio en een leercontract hadden. Over de vorm en inhoud maakten Havo 5 leerlingen de volgende opmerkingen:

HAVO 5, Materiaal Maatschappijwetenschappen 2013:	
Vorming	De IJsbergtheorie
"Hoofddingen"	De inhoud mag best concreter, niet te breed
Toepassen	Social media is een leuk onderwerp
Veiligheid is leuk	Politiek is een onderwerp dat moet blijven
Alle domeinen zijn leuk	Het materiaal en de inhoud zijn afwisselend
Overlap is fijn	De boekjes zijn altijd hetzelfde
Er wordt niks gemist	De inhoud is actueel
De inhoud sluit aan bij de beleving	Onderwerpen zitten in meerdere domeinen
Er is constant een up date nodig, want de maatschappij verandert	De vele voorbeelden zijn fijn, maar je kunt ook een overmaat hebben

Conclusie

Havo 4 leerlingen refereren bij Maatschappijleer overwegend aan een boek. Ze noemen het rechtssysteem en hoe de regering werkt, maar ook dat er overeenkomst is met Maatschappijwetenschappen betreffende cultuurvergelijkingen. Bij Maatschappijwetenschappen werken diverse leerlingen in de elo. Voor een toets werden of vanwege de lengte van een tekst werden teksten regelmatig uitgeprint. De grote meerderheid refereert aan diverse gekopieerde boekjes per domein, en aan een apart boekje voor de toetsen. Groot voordeel van kopieën is dat gemarkeerd mag worden. Losse blaadjes zijn lastig en kunnen kwijt raken. Sommigen willen liever alles in één keer in één boek. De meningen zijn erg verdeeld over de inhoud. De een vindt het makkelijk en afwisselend, en de andere vindt het saai en moeilijk. De onderwerpen en het taalgebruik passen wel bij de beleving en er worden geen onderwerpen gemist. Wat wel wordt gemist is een samenvatting (per boekje) en een begrippenlijst.

Havo 5 leerlingen refereren bij Maatschappijleer aan een boek. Leerlingen die niet in de elo werken, geven bij Maatschappijwetenschappen aan dat de lesboekjes ook op de schoolsite staan. De meeste leerlingen noemen de syllabus voor het examen en de roze en groene boekjes. De leerlingen kunnen veel onderwerpen noemen die ze leuk vinden, maar sommige onderwerpen mogen wel wat concreter worden behandeld. Het materiaal is afwisselend genoeg, ondanks dat er de nodige overlap in onderwerpen in de domeinen zit. Er worden in het materiaal heel veel voorbeelden gegeven en er moeten veel begrippen worden geleerd; veel voorbeelden zijn handig, maar ook lastig.

Verschil havo 4 en 5: Ten aanzien van Maatschappijleer is geen verschil gevonden, ze refereren allemaal aan het lesboek. Bij Maatschappijwetenschappen hebben havo 4 leerlingen het regelmatig over het uitprinten van de teksten uit de elo, vooral ten behoeve van een toets. Nog een verschil is dat havo 4 leerlingen verdeeld zijn over de inhoud van de stof en havo 5 leerlingen zijn vooral positief en noemen allerlei onderwerpen die ze leuk vinden; de onderwerpen blijven ook leuk ondanks dat er de nodige overlap is. Tot slot is een verschil dat havo 4 leerlingen duidelijk aangeven een samenvatting en een begrippenlijst te missen.

4.3.4 Geen of nauwelijks verschil tussen de vakken

In deze paragraaf geef ik in een overzicht de interviewresultaten die aantonen dat er leerlingen zijn die geen tot weinig verschil zien tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen.

Havo 4, 2013:	
De begrippen zijn verschillend	Maatschappijleer verloopt chaotischer
De les Maatschappijleer is drukker	Maatschappijleer gaat over politiek
Maatschappijleer is meer definities kennen	Het verschil is de onderwerpen
Maatschappijwetenschappen heeft moeilijkere toetsten	Maatschappijwetenschappen gaat over dilemma's
Maatschappijwetenschappen gaat meer over actualiteiten	Verschil is rijtjes uit je hoofd leren
Het verschil ligt aan het onderwerp	Maatschappijleer is meer realiteit
Maatschappijwetenschappen is abstracter	Maatschappijwetenschappen gaat over mensen
Ze zijn allebei even makkelijk	Maatschappijwetenschappen is gemiddeld zwaarder dan andere vakken
2012:	2012:
Beide vakken zijn even leuk	Er is niet echt verschil
Maatschappijwetenschappen is iets specifieker	Bij Maatschappijleer wordt minder gedaan
Bij Maatschappijwetenschappen ligt de lat iets te hoog	Beide vakken zijn niet erg en sommige dingen sluiten wel goed aan
Vragenlijsten 2012-2013:	Vragenlijsten 2012-2013:
Er is weinig verschil	Maatschappijwetenschappen is ietsje uitgebreider

Havo 5, 2013:	
Maatschappijleer heeft geen examen	Maatschappijwetenschappen is softer
De awb-schema's bij Maatschappijleer	Sociale cohesie bij Maatschappijwetenschappen
Maatschappijleer gaat over de theoretische kant van de maatschappij	De verdeling van machten bij Maatschappijwetenschappen
Maatschappijleer gaat niet over de maatschappij	Ideologieën bij Maatschappijleer
Maatschappijleer gaat niet over mensen	

Conclusie

Havo 4 leerlingen geven vaak aan dat er geen of nauwelijks verschil wordt gezien tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen. Beide vakken zijn even leuk en makkelijk, en zijn niet zwaarder zijn dan andere vakken. Soms is het verschil alleen dat Maatschappijleerlessen drukker of chaotischer verlopen en dat je meer uit je hoofd moet leren. Ook worden bepaalde onderwerpen genoemd. Bij Maatschappijwetenschappen zijn de toetsen moeilijker, het is specifieker, en het gaat volgens leerlingen over mensen en actualiteiten.

Havo 5 leerlingen merken eveneens regelmatig op dat er weinig verschil is tussen de vakken. Verschillen die de leerlingen wel aangeven zijn: bij Maatschappijleer: de awb-schema's, het gaat niet over mensen of over de maatschappij en het heeft geen examen en bij Maatschappijwetenschappen: het is softer, het behandelt sociale cohesie en de verdeling van machten.

Verschil havo 4 en 5: Volgens de nodige havo 4 leerlingen is Maatschappijwetenschappen specifieker, en volgens de nodige havo 5 leerlingen is Maatschappijwetenschappen softer. In het algemeen zien veel leerlingen nauwelijks of geen verschil.

4.3.5 Cijfermatige beoordeling

Alle geïnterviewde leerlingen mochten Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen een cijfer geven. In de eerste focusgroep (A) is dat helaas niet gebeurd voor Maatschappijwetenschappen.

Tabel I: Cijfermatige vergelijking Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen per focusgroep

Welk cijfer zou je Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen geven (van 1 tot 10)																
A	B		C		D		E		F		G		H		I	
Gemiddelde cijfer:																
6,7	5,2	6,9	8	6,8	7,6	6,3	8,5	6,8	7,6	6,7	7,9	6,8	6,8	7,7	7,6	6,3
ML	MW	ML	MW	ML	MW	ML	MW	ML	MW	ML	MW	ML	MW	ML	MW	ML
7,5	6	7	8	6,5	8	6	8,5	7,5	7	7,5	8	6	6,5	8	8	5
7	5,4	7	8,5	7,5	8	6,5	8,5	6	7,5	7,5	8	7	6,5	8	8	6
7	3	6	8	7	8	6			8	6	8	6	7	8	10	6
4,5	5	7	7	7	7	6			8	6	8	7	7	8	8	6
5	6,5	7,5	8	7	7	7			8	7	8	8	7	5	8	5
6,5			8,5	6					8	7	7	8	7	8	7	7
8									7,5	7,5	8	7	7	8	6	6
7									7	6	8	6	7	8	9	7
8									8	7	8	6,5	6	8	6	7
									7	6			6,5	8	6	7
									8,5	7				8	8	7

Kijkend naar tabel I valt het volgende op:

In havo 4 geven vier leerlingen uit drie *verschillende* groepen Maatschappijleer een onvoldoende. Maatschappijwetenschappen krijgt eveneens drie keer een onvoldoende, maar uit *dezelfde* focusgroep (B). Hierdoor komt het gemiddelde van Maatschappijwetenschappen in groep B lager uit dan het gemiddelde voor Maatschappijleer. In focusgroep H is het gemiddelde voor Maatschappijwetenschappen eveneens lager dan voor Maatschappijleer (6,8 versus 7,7). Gemiddeld beoordelen havo 4 leerlingen Maatschappijleer met een 6,9 en Maatschappijwetenschappen met gemiddeld een 7.

In havo 5 geven leerlingen Maatschappijleer gemiddeld een 6,5 en Maatschappijwetenschappen gemiddeld een 8.

Verschil havo 4 en 5: Beide leerjaren geven Maatschappijwetenschappen gemiddeld altijd een hogere beoordeling dan Maatschappijleer. Bij havo 4 leerlingen ligt dat gemiddelde voor beide vakken heel dicht bij elkaar, 6,9 versus 7. Havo 5 leerlingen geven Maatschappijwetenschappen gemiddeld een punt hoger dan Maatschappijleer, een 8 versus een 7.

Conclusie:

Zes van de acht groepen geven Maatschappijwetenschappen gemiddeld een hoger cijfer dan Maatschappijleer (7,4 versus 6,8). In havo 4 liggen de gemiddelden voor beide vakken heel dicht bij elkaar (slechts 0,1 verschil). In havo 5 ligt het cijfer voor Maatschappijwetenschappen gemiddeld een punt hoger.

4.4 DEELVRAAG 3: DENKEN HAVO 4 EN 5 LEERLINGEN VERSCHILLEND?

DEELVRAAG 3: *Bestaat er verschil tussen havo 4 en 5 leerlingen in de beoordeling van Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen?*

Voor de beantwoording van deelvraag 3 heb ik eveneens gebruik gemaakt van de opvattingen van de leerlingen zoals verzameld en weergegeven in de tabellen D en E. Daarnaast ga ik hierna op een aantal onderwerpen dieper in door ze te spiegelen aan een paar inzichten uit het theoretisch kader van hoofdstuk 2 en aan enkele praktijkervaringen.

Bij het verwerken van onderzoeksgegevens heb ik vanaf het begin de opvattingen van de leerlingen gesplitst in havo 4 en van havo 5. In de conclusies van de beantwoording van de deelvragen 1 en 2 heb ik alvast de nodige verschillen tussen beide leerjaren opgenomen.

In de eerste plaats heb ik de leerjaren gesplitst om het verschil tussen havo 4 en 5 duidelijker te kunnen vaststellen. In de tweede plaats sloot het opsplitsen aan bij opmerkingen van pilotdocenten (mei 2013) dat zij verschil ervaren tussen beide leerjaren. Havo 4 leerlingen zouden meer moeite hebben met abstracte begrippen leren en met de manier van denken dan havo 5 leerlingen, en in de loop van klas 5 zouden havo 5 leerlingen beginnen het vak in de vingers te krijgen; leerlingen gaven dan zelfs aan "er wat mee te willen gaan doen". Ik stel vast dat het argument van de pilotdocenten door de leerlingen wordt bevestigd, niet in de laatste plaats doordat havo 5 Maatschappijwetenschappen gemiddeld een punt hoger beoordelen dan havo 4.

Hier komt bij dat meer havo 4 dan havo 5 leerlingen zeggen meer moeite met toepassen te hebben. In het vijfde leerjaar waarderen de leerlingen het toepassen veel meer, ondanks dat het maken van toetsen dan nog wel steeds als moeilijk wordt ervaren. Het feit dat je bij een toets echter je eigen mening op je eigen manier mag opschrijven maakt dan wel veel goed, vooral omdat leerlingen zeggen net zulke voldoende te halen als bij Maatschappijleer en als het jaar ervoor in havo 4.

Voornoemde lijkt volgens mij aan te sluiten bij de theorie van Wittebrood zoals besproken eind paragraaf 2.2 waaruit blijkt dat leerlingen in havo 4 en 5 op een leeftijd zijn dat ze relatief makkelijk beïnvloedbaar zijn en langzamerhand zover ontwikkeld zijn dat onderwijs over abstracte thema's en waarden en normen mogelijk is. Het werken met de concept-context benadering, toepassen en het debatteren over actualiteiten bij Maatschappijwetenschappen is in havo 4 lastig en moeilijk, maar is een jaar later wel "geland". Daarbij komt dat havo 5 leerlingen dan al een jaar Maatschappijleer hebben gehad. Los van de theorie van Wittebrood zou het wellicht ook gewoon met gewenning te maken kunnen hebben en het feit dat de docent inmiddels ook een jaar langer ervaring heeft.

Als ik kijk naar de allereerste *associatie* die Maatschappijleer bij havo 4 leerlingen oproept dan trek ik de conclusie dat havo 4 leerlingen negatiever over Maatschappijleer denken dan havo 5 leerlingen. Pratend over de vraag waar leerlingen in het algemeen aan denken bij beide vakken zie ik als het grootste verschil dat havo 5 leerlingen stellen dat Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen echt heel verschillende vakken zijn wat betreft stof, materiaal, opdrachten en toetsen. Havo 4 leerlingen geven vooral aan dat het verschil is het uit het hoofd leren met behulp van het lesboek en dat Maatschappijleer makkelijker is dan het toepassen bij Maatschappijwetenschappen.

Ten aanzien van bovenstaande zou ik hetzelfde kunnen opmerken als aan het eind van de vorige alinea, over Wittebrood of een vorm van gewenning; leerlingen zijn een jaar ouder geworden en zijn een jaar langer "beïnvloed" en "wijzer geworden" of er is gewoon sprake van gewenning.

Bij vragen over de *moeilijkheidsgraad* gebruiken havo 4 leerlingen opnieuw het lesboek en "uit het hoofd leren" als argumenten waarom Maatschappijleer makkelijker is dan Maatschappijwetenschappen. In havo 5 is er verdeeldheid betreffende de moeilijkheidsgraad; het hangt volgens hen af van de onderwerpen.

Wat betreft *lesopbouw* bij Maatschappijwetenschappen zie ik nauwelijks verschil tussen de leerjaren. Ten aanzien van *lesmateriaal* stel ik het verschil vast dat havo 4 leerlingen bij Maatschappijwetenschappen verdeeld zijn over de inhoud, en ze missen een samenvatting en een begrippenlijst. Havo 5 leerlingen zijn over het algemeen positief over de inhoud en noemen onderwerpen die ze leuk vonden.

Dat veel leerlingen regelmatig spreken over het lesboek van Maatschappijleer of de verschillende onderwerpen bij Maatschappijwetenschappen, versterkt mijn vermoeden dat het heel belangrijk is (nog) meer aan te sluiten bij de interesses en beleavingswereld van leerlingen. Het lesboek van Maatschappijleer maakt het vak wel makkelijk, maar het is soms al jaren oud en ik heb vastgesteld (in de lespraktijk) dat onderwerpen vooral op hoofdlijnen worden behandeld, en soms met decennia oude voorbeelden worden toegelicht. De combinatie met het werkboek (en niet te vergeten de invloed van exameneisen) nodigt docenten niet uit de leerling meer met actualiteiten bezig te houden, laat staan om tijd te besteden aan actuele en controversiële onderwerpen (zoals door mij omarmd en beschreven door Hess; paragraaf 2.1.1 p. 19) of om eens andere werkvormen te kiezen, zoals debatteren (de Franse methode die ik onderschrijf; paragraaf 2.1.1 p. 17). Ik heb daarnaast vastgesteld (eveneens in de praktijk) dat betrokkenen bij (het vernieuwde) Maatschappijwetenschappen wel nadrukkelijk bezig zijn met proberen aan te sluiten bij de wereld van de leerling (wat prioriteit heeft in de VS; paragraaf 2.1.1 p. 19). Helaas is mijn ervaring in de praktijk echter dat ik met lesmateriaal werd geconfronteerd waarvan ik dacht dat het jarengeleden achter een bureau is bedacht.

Ik vind het tot slot heel positief dat veel leerlingen Maatschappijwetenschappen wel weer als *keuzevak* zouden willen kiezen. Het verschil hierbij tussen de leerjaren is dat havo 5 leerlingen ook Maatschappijleer wel als keuzevak zouden willen kiezen en havo 4 leerlingen dit niet aangeven.

4.5 MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN MEER WAARDE DAN MAATSCHAPPIJLEER

In deze paragraaf wordt gerefereerd aan drie begrippen die ik heb gedefinieerd in paragraaf 1.2.2: meerwaarde, onderzoeksvaardigheden en aansluiting op vervolgonderwijs. Tijdens het onderzoek vroeg ik mij af: *Kan uit de opvattingen van leerlingen de conclusie worden getrokken of Maatschappijwetenschappen een meerwaarde heeft vergeleken met Maatschappijleer? Zal door leerlingen bijvoorbeeld gesproken worden over de onderzoeksvaardigheden bij Maatschappijwetenschappen in het licht van een betere aansluiting op vervolgonderwijs?*

4.5.1 Meerwaarde, onderzoeksvaardigheden en aansluiting op vervolgonderwijs

Helaas, ik moest constateren dat tijdens de interviews geen enkele keer spontaan is gerefereerd aan de *meerwaarde* van Maatschappijwetenschappen vergeleken met Maatschappijleer. Dat geldt ook voor *onderzoeksvaardigheden*. Als ik doelbewust vragen over “onderzoeken” stelde, en bleef doorvragen, dan gaven de meeste leerlingen aan dat ze wel met onderzoek bezig waren geweest, of dat ze “een keer” moesten analyseren, of dat ze een enkele keer een onderzoeksvraag hadden moeten beantwoorden. “Onderzoeken” is wel een enkele keer als een verschil tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen genoemd.

Ik denk dat leerlingen de vraag (of ze wel eens moesten onderzoeken of analyseren) te snel met “ja” beantwoordden. In eventueel vervolgonderzoek zou het daarom verstandig zijn om op de begrippen *onderzoeken* en *analyseren* dieper in te gaan en om voorbeelden te vragen.

Wat betreft “aansluiting op vervolgonderwijs” ook dat is in de interviews slechts een enkele keer genoemd als ik zelf het onderwerp aan de orde stelde. Eén leerling zei dat Maatschappijwetenschappen goed is voor de algemene ontwikkeling en misschien wel handig zou kunnen zijn bij een vervolgstudie, zoals sociaal pedagogisch werk of psychologie. Eén havo 5 leerling gaf aan dat ze elementen van Maatschappijwetenschappen wel bij haar vrijwilligerswerk had

herkend, maar dat “je er voor een vervolgstudie niet veel aan had”; het was beter geweest als ze economie als vak had gekozen. Uit de schriftelijke vragenlijsten 2012 en 2013 bleek dat één leerling had aangegeven dat Maatschappijleer goed van pas komt bij een studie maatschappelijk werk.

Ten aanzien van de meerwaarde van het relatief jonge Maatschappijwetenschappen, maar ook van “het oude vertrouwde” Maatschappijleer verbaast mij de hiervoor genoemde uitkomsten niet. Alleen al vanwege het feit dat Maatschappijleer slechts in het gemeenschappelijk deel van het voortgezet onderwijs voorkomt en geen eindexamen kent, en alleen al omdat Maatschappijwetenschappen “slechts” een profielkeuzevak is, zou mijns inziens hiervoor een reden kunnen zijn. Bovendien, Maatschappijleer gebruikt domeinen en werkt met oude papieren methodes en hoofdthema’s, en Maatschappijwetenschappen gebruikt ook domeinen, maar heeft de nieuw ontwikkelde concept-context benadering en gebruikt digitaal materiaal. *Ik vermoed dat leerlingen echter goed door hebben dat er veel overeenkomsten zijn en dat het verschil vaak alleen in de naam zit en in de docent.* Om deze redenen zouden beide vakken in de wet en in het onderwijscurriculum steviger verankerd moeten worden. Een goed voorbeeld hieromtrent zou Nederland kunnen nemen aan Engeland waar in het onderwijs brede overeenstemming bestaat over Civic education (inclusief leren participeren en onderzoeksvaardigheden) als onderdeel van het onderwijscurriculum, de schoolcultuur en de samenleving (paragraaf 2.1.2).

4.5.2 Leerlingen versus docenten

Citaat van een docent: *“... ik merk in havo 4 daar hebben ze heel veel moeite met het vak met al die woorden en abstracte begrippen en de manier van denken, en in havo 5 op een gegeven moment draaien ze er hun hand niet meer voor om, blijkt. Er zijn er nog steeds zat die weten niet eens waar we mee bezig zijn, maar het is echt een heel andere sfeer (in havo 5). Dat is de meerderheid. Terwijl nu heb ik in havo 4 nog steeds (aan het eind van het jaar) een heleboel leerlingen die het echt moeilijk hebben. En nu hoor ik in havo 5 leerlingen die het eindexamen ingaan “ik vind het leuk” en ik wil er wat mee, ik heb het helemaal in mijn vingers.”*

In deze subparagraaf ga ik in op een aantal aspecten die te vinden zijn in zowel de transcripties van de interviews met leerlingen (bijlage 3) als die van de docenten (bijlage 10). Het betreft toetsen, onderzoeken (analyseren), materiaal en concepten.

- Als ik de opvattingen van docenten naast de opvattingen van havo-leerlingen leg dan valt op: docenten vonden het maken van toetsen voor Maatschappijwetenschappen moeilijk. Dit komt overeen met de opvattingen van alle leerlingen dat die toetsen lastig en moeilijk zijn, en dat “iedereen altijd een ander antwoord heeft”. In ieder geval werden deze toetsen als veel moeilijker ervaren dan de toetsen van Maatschappijleer.
- Wat betreft analyseren: ik had het idee dat leerlingen te gemakkelijk vertelden dat ze wel eens moesten analyseren. Daarom heb ik voorgesteld bij vervolgonderzoek hierop door te vragen en de leerlingen meer met voorbeelden te laten komen. Dit komt overeen met de opmerking van docenten dat zij een handleiding voor analyseren missen en dat het aspect analyseren voor veel docenten lastig is om het in de les te implementeren. Vooral bij niet-universitair opgeleide docenten speelt dit. Sommige docenten lijken zich niet te realiseren dat vergelijken ook een vorm van analyseren is. Toen ik in 2013 tijdens het interviewen inging op het begrip “analyseren” gaven leerlingen aan dat ze soms alleen twee landen met elkaar moesten vergelijken.

- Volgens de opvatting van een docent mist bij de theorie van Maatschappijwetenschappen de grote lijn. Dit kwam bij de leerlingen tot uiting bij de opvattingen over het verschil tussen het materiaal van Maatschappijwetenschappen en Maatschappijleer. Heel veel leerlingen vonden het gewone lesboek van Maatschappijleer erg fijn en duidelijk. Ze hadden vaak ook wel bij Maatschappijwetenschappen gekopieerde lesboekjes, maar die misten in bijna alle gevallen een duidelijke samenvatting en een begrippenlijst. Daarbij kwam dat de boekjes pas werden uitgereikt als het betreffende domein aan de orde kwam. Sommige leerlingen vonden het vervelend dat er niet in één keer een integraal boekwerk voor Maatschappijwetenschappen werd gegeven en tevens dat er nog eens een apart boekje kwam voor het leren van toetsen.
- Docenten en leerlingen zijn het erover eens dat het bij Maatschappijwetenschappen gaat om het vormen van een mening. De leerlingen ervaren dit over het algemeen als een goede zaak, wat goed is voor de algemene ontwikkeling en waar je in de rest van je leven iets aan hebt. Docenten en leerlingen zijn het er tevens over eens dat het bij Maatschappijwetenschappen, in tegenstelling tot bij Maatschappijleer, gaat om de concept-context benadering en vooral om toepassen. De opvattingen van de leerlingen onderstrepen die van de docenten dat beide aspecten lastig zijn voor havo-leerlingen. Een docent gaf echter aan dat de nieuwe benadering werkt, maar, kijkend naar de opvattingen van de leerlingen, blijft dit steken in het kunnen noemen van een aantal concepten en in het herkennen van een concept. Vervolgonderzoek zou hier dieper op moeten doorvragen.

Op basis van voornoemde punten is mijn conclusie dat:

- Zowel docenten als leerlingen de toetsen van Maatschappijwetenschappen lastig vinden, en dat ook toepassen en een mening vormen voor leerlingen lastig is
- Zowel docenten als leerlingen associëren onderzoeken alleen met analyseren en ze realiseren zich vaak niet dat "vergelijken" ook een vorm van onderzoek is
- Zowel docenten als leerlingen missen bij het materiaal van Maatschappijwetenschappen een grote lijn. Ik denk dat deze opvatting bij docenten aansluit bij het gemis van bijvoorbeeld een handleiding voor het implementeren van onderzoeksvaardigheden en de concept-context benadering, en dat er bij leerlingen sprake is van opvattingen over het gemis van één integraal lesboek zoals bij Maatschappijleer dat van A tot Z gedurende het schooljaar wordt doorgenomen.

Naar mijn mening zijn deze conclusies voor materiaalontwerpers en voor de docenten een uitdaging om zich de onderwerpen waarmee Maatschappijwetenschappen zich onderscheidt van Maatschappijleer zo snel en zo goed mogelijk eigen te maken. Dit zal niet alleen de lessen en dus de leerling ten goede komen, maar zal voor de docent zelf tot prettige nieuwe inzichten leiden.

4.5.3 Geen verschil in de lespraktijk

In deze subparagraaf kijk ik vooral naar de opvattingen van leerlingen over de lesopbouw, en zoals ik de lesopbouw heb ervaren en gehanteerd als docent Maatschappijleer en als stagiaire Maatschappijwetenschappen. Daarnaast komt inhoud en materiaal aan de orde.

Alleen door havo 5 leerlingen is iets verteld over de lesopbouw bij Maatschappijleer. Zij vonden de lessen Maatschappijleer over het algemeen hetzelfde, droger rustiger en gestructureerder dan de lessen Maatschappijwetenschappen. De lessen van beide vakken werden over het algemeen

klassikaal gegeven en dat sluit aan bij mijn eigen lespraktijk tijdens het observeren. In alle gevallen bestond het grootste gedeelte van de les uit uitleg door de docent.

Bij Maatschappijwetenschappen wordt die uitleg vaker ondersteund door filmpjes en presentaties of door het werken in groepjes bleek uit de interviews.

Naar mijn mening zou het niet uit moeten maken om welk vak het gaat en is het aan de docent om te zorgen voor een lesopbouw die (inhoudelijk) aansluit bij de interesses en belevingswereld van de leerling (waarbij ook kan worden voldaan aan eisen van toetsen en examens). Als ik kijk naar de eigen lespraktijk dan trek ik eveneens deze conclusie. Voor de lesopbouw van beide vakken kan worden teruggegrepen op dezelfde vakdidactische en onderwijskundige aspecten. Beide vakken kunnen hetzelfde worden voorbereid en benaderd en de lesopbouw kan hetzelfde worden ingericht. Zelfs praktische opdrachten zouden hetzelfde kunnen worden ingericht en dezelfde actuele contexten zouden kunnen worden gebruikt.

In de eigen lespraktijk waren de grootste verschillen tussen beide vakken: de *leeftijdssamenstelling* van de klas (Maatschappijleer alleen in havo 4, Maatschappijwetenschappen in havo 4 en 5), het *lesmateriaal* (fysiek en inhoudelijk; het lesboek bij Maatschappijleer en het digitale en/of gekopieerde materiaal bij Maatschappijwetenschappen) en de *grootte* van de klas (Maatschappijwetenschappen achttien leerlingen, Maatschappijleer circa 28). Tijdens de interviews bleken dit aspecten die in iedere school speelden.

Wellicht is de voornoemde overeenkomst in lesopbouw bij Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen de reden dat er volgens de opvatting van veel leerlingen er geen of nauwelijks verschil is tussen beide vakken. Volgens sommige leerlingen maakt alleen de docent het verschil en niet de vakinhoud; sommige leerlingen verwezen naar een zeer chaotische docent of juist naar een fijne of grappige docent, zowel bij Maatschappijleer als bij Maatschappijwetenschappen.

Ik denk dat als docenten lessen zouden structureren door bijvoorbeeld gebruik te maken van een duidelijke planning, een terugblik, gevarieerde werkvormen, en door het gebruik van actuele en educatieve filmpjes of contexten, dat het mogelijk is tussen de vakken meer onderscheid te maken. Het tegenovergestelde kan echter dus ook, want de vakken zouden zo ook meer op elkaar kunnen worden afgestemd (en dus meer op elkaar kunnen gaan lijken). Dit laatste kan erin resulteren dat de werkdruk van een docent die beide vakken geeft flink afneemt.

In de praktijk heb ik ervaren dat meer onderzoeksvaardigheden en heel actuele contexten een grote meerwaarde kunnen zijn bij zowel Maatschappijwetenschappen als bij Maatschappijleer. Bij beide vakken stelden mijn leerlingen het zeer op prijs als de theorie werd verduidelijkt met actualiteiten, foto's, educatieve en actuele filmpjes en met groepswork of debatteren. Daarom pleit ik voor lessen met veel variatie in materiaal en lesopbouw bij beide vakken. Deze gevarieerde aanpak en (voor velen) verandering zou volgens mij een *pleitbezorger* kunnen zijn voor het (gaan) volgen van een moderne eerstegraads opleiding voor Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen, om zo met de laatste inzichten op gebied van vakdidactische, onderwijskundige en wetenschappelijke elementen, zoals onderzoeksvaardigheden, bekend te raken.

4.6 CONCLUSIE

In dit hoofdstuk is uitgelegd hoe de focusgroep-interviews tot stand zijn gekomen en wie erbij betrokken waren en waarom. Tevens is uitgelegd hoe de vragenlijsten voor de interviews zijn

samengesteld en hoe uiteindelijk de resultaten zijn vastgelegd, gecodeerd en gerubriceerd. Met twee integrale tabellen (D en E) heb ik vervolgens de deelvragen beantwoord.

In paragraaf 4.2 wordt deelvraag 1 beantwoord. Waar denken havoleerlingen (als eerste) aan bij Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen? Alle leerlingen denken bij *Maatschappijleer* direct aan de manier van leren, flink uit het hoofd leren met behulp van een lesboek en hoe een les verloopt. Dat lesboek maakt het vak voor veel havisten, maar vooral voor havo 4, duidelijk, overzichtelijk en daarom makkelijker dan Maatschappijwetenschappen. Opvallend is dat de meeste havo 4 leerlingen Maatschappijwetenschappen toch duidelijker en overzichtelijker vinden omdat het dieper op de stof ingaat. Havo 5 leerlingen geven aan dat beide vakken wat betreft de inhoud (door de awb-schema's en het lesboek maar ook door de opdrachten) veel van elkaar verschillen. Ook zij zeggen dat Maatschappijwetenschappen veel dieper op de stof ingaat dan Maatschappijleer.

Alle leerlingen denken bij Maatschappijwetenschappen het eerst aan de onderwerpen uit het eindexamenprogramma. De leerlingen die in de elektronische leeromgeving werken refereren direct daar aan. Havo 4 leerlingen reageren negatiever op Maatschappijleer dan havo 5 leerlingen en voor Maatschappijwetenschappen heb ik nauwelijks een verschil gevonden.

In paragraaf 4.3 wordt deelvraag 2 beantwoord. Daar heb ik gekeken hoe leerlingen bepaalde aspecten van Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen beoordelen: welk vak is moeilijker/makkelijker, wat zijn verschillen in lesopbouw en materiaal. Uitspraken dat er geen of nauwelijks verschil tussen de vakken bestaat zijn bestudeerd en leerlingen mochten beide vakken een cijfer geven.

Veel leerlingen vinden Maatschappijleer makkelijker dan Maatschappijwetenschappen, met name vanwege het lesboek van Maatschappijleer. De meeste leerlingen zijn ook niet ontevreden over de gekopieerde boekjes van Maatschappijwetenschappen, ondanks dat volgens sommige havo 4 leerlingen de boekjes soms saai en moeilijk zijn en een samenvatting en begrippenlijst missen. Het voordeel is echter dat in gekopieerde boekjes geschreven en gemarkeerd mag worden. Ze vinden ook dat de onderwerpen en het taalgebruik van de boekjes goed passen bij de eigen belevingswereld. Havo 5 leerlingen vinden dat de boekjes van Maatschappijwetenschappen leuke onderwerpen bevatten die soms wel iets concreter zouden mogen worden behandeld en soms bevatten ze teveel voorbeelden.

De meeste leerlingen vinden in het algemeen Maatschappijwetenschappen makkelijker dan Maatschappijleer, omdat het dieper op de stof ingaat, wat het vak leuker, duidelijker, afwisselender en boeiender maakt dan Maatschappijleer. Ondanks deze kwalificaties geven vooral havo 4 leerlingen aan dat ze bij Maatschappijwetenschappen moeite hebben met toepassen.

Havo 4 heeft zich niet uitgesproken over de lesopbouw van Maatschappijleer. Havo 5 zei het in het algemeen bij Maatschappijwetenschappen droger, rustiger, en gestructureerder te vinden. In beide klassen legt de docent bijna altijd een groot deel van de les uit en voor de variatie worden af en toe filmpjes en presentaties gegeven en mag (aan het eind van de les) een opdracht worden gemaakt.

Er waren veel leerlingen die aangaven nauwelijks of geen verschil te zien tussen beide vakken. Soms noemden ze enkele aspecten die bij de een misschien iets leuker of makkelijker waren dan bij de ander. Alle leerlingen samen geven Maatschappijleer gemiddeld een 6,8 en Maatschappijwetenschappen een 7,4. Dit zijn mooie voldoende (allebei afgerond een 7). Deze gemiddelden sluiten aan bij de opvattingen van veel leerlingen dat er geen of nauwelijks verschil is tussen beide vakken. Toch slaat

de balans in gunstige zin door naar Maatschappijwetenschappen. Havo 5 leerlingen geven het vak gemiddeld een punt hoger dan Maatschappijleer en bij havo 4 leerlingen is het verschil slechts een tiende punt. Dit sluit aan bij de meerderheid van de leerlingen dat Maatschappijwetenschappen makkelijker is dan Maatschappijleer. Toepassen, onderzoeken, mening vormen en actuele contexten winnen het uiteindelijk van uit het hoofd leren van een (overjarig) tekstboek.

Bij de deelvragen 1 en 2 kwamen al de nodige verschillen tussen havo 4 en 5 leerlingen aan de orde, maar in paragraaf 4.4 (beantwoording deelvraag 3) heb ik dat nader onderzocht.

Uit de docenteninterviews kwam naar voren dat zij ten aanzien van Maatschappijwetenschappen verschil ervaren tussen beide leerjaren en dat wordt in dit onderzoek door de leerlingen bevestigd; leerlingen lijken in Maatschappijwetenschappen te kunnen groeien. Het feit dat havo 5 leerlingen het vak gemiddeld een punt hoger beoordelen dan havo 4 leerlingen lijkt dit eveneens te bevestigen.

Havo 4 leerlingen hebben meer moeite met toepassen bij Maatschappijwetenschappen dan havo 5 leerlingen. In havo 5 worden de toetsen van Maatschappijwetenschappen net als in havo 4 nog steeds als moeilijk ervaren, maar er is waardering voor het feit dat je een eigen mening op je eigen manier mag opschrijven. Havo 4 leerlingen zijn in het algemeen negatiever over Maatschappijleer dan havo 5 leerlingen, maar havo 4 leerlingen vinden Maatschappijleer wel makkelijker dan Maatschappijwetenschappen. Havo 5 leerlingen zien een groter verschil tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen dan havo 4 leerlingen.

De verschillen tussen havo 4 en 5 lijken aan te sluiten bij de theorie van Wittebrood (paragraaf 2.2) dat de leerlingen op een leeftijd zijn dat ze relatief makkelijk beïnvloedbaar zijn en al wel zover ontwikkeld zijn dat onderwijs over abstracte thema's en waarden en normen mogelijk is. Volgens mij is gewenning ook een mogelijke oorzaak; de leerlingen zijn een jaar langer door het onderwijs "beïnvloed" en/of "wijzer geworden".

De vele opvattingen over het lesboek Maatschappijleer en over de vele onderwerpen bij Maatschappijwetenschappen versterken mijn idee dat het heel belangrijk is (nog) meer aan te sluiten bij de interesses en de beleavingswereld van leerlingen. Dat bepaalt volgens mij in sterke mate of ze een vak makkelijk of moeilijk, leuk of niet leuk, of de mate waarin ze zich ervoor inspannen. In de VS is rekening houden met leerlingen een vanzelfsprekendheid (paragraaf 2.1.2) en ook bij (het vernieuwde) Maatschappijwetenschappen lijkt het prioriteit te hebben.

Tot slot heb ik in paragraaf 4.5 met behulp van enkele begrippen (paragraaf 1.2.2, p. 11), en met opvattingen van pilotdocenten en inzichten uit mijn praktijkervaring, gezocht naar antwoorden op vragen die ik gaandeweg het onderzoek had inzake mogelijke verschillen tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen. Zou uit een conclusie te trekken zijn over de meerwaarde van Maatschappijwetenschappen? Of zou door leerlingen over onderzoeksvaardigheden voor een betere aansluiting op vervolgonderwijs gesproken worden? Ik heb tijdens de interviews geen enkele spontane opmerking hierover gehad. Alleen als ik bewust doorvroeg naar "onderzoeken" dan werd een enkele keer genoemd dat er sprake was geweest van onderzoek, analyse of een onderzoeksvraag beantwoorden. "Onderzoeken" is een heel enkele keer genoemd als verschil tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen. Laatstgenoemde vak is slechts één keer genoemd als zinvol voor vrijwilligerswerk of een vervolgopleiding.

Mede vanuit mijn praktijkervaring is mijn conclusie dat voor beide vakken kan worden geput uit dezelfde vakdidactische en onderwijskundige kennis, en dat dezelfde lesopbouw, praktische opdrachten en hetzelfde materiaal kan worden gebruikt. Het verschil zit vaak vooral in de naam en in de competenties van de docent.

HOOFDSTUK 5 CONCLUSIE

In **hoofdstuk 1** is een inleiding gegeven op dit verkennende en verdiepende onderzoek, dat ingekaderd wordt door de pilotevaluatie *Maatschappijwetenschappen vernieuwde eindexamenprogramma*. Ik bespreek waarom Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen zijn ingevoerd en dat burgerschapsvorming een gemeenschappelijk element is. Tevens licht ik toe dat de invoering van burgerschapsvorming een politieke keuze was en dat het nog steeds hoog op de agenda staat van de Tweede Kamer. In de probleemstelling wordt ingegaan op de noodzaak van sociale cohesie, actief burgerschap en burgerschapsvorming, vooral in de huidige participatiesamenleving. Burgerschapsvorming in Nederland vergelijk ik daarna met burgerschapsvorming in drie andere landen. Tot slot worden de centrale onderzoeksvraag met de drie deelvragen gepresenteerd en licht ik relevantie en het belang van dit onderzoek toe.

In **hoofdstuk 2** is het theoretische kader uitgewerkt en worden Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen inhoudelijk en in historisch perspectief beschreven. Eerst definieer ik echter burgerschapsvorming en licht ik het toe. Daarna vergelijk ik het met burgerschapsvorming in Engeland, Frankrijk en de VS. Het hoofdstuk sluit af met een conclusie waarin gefocust wordt op de verschillen tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen, zoals volgt uit de literatuur, en op verschillen tussen burgerschapsvorming in Nederland en de drie andere landen.

In **hoofdstuk 3** wordt de onderzoeksmethode gepresenteerd. De pilotevaluatie wordt toegelicht en uitgelegd wordt dat sprake is van focusgroep-interviews, triangulation en Grounded theory. Daarna volgt hoe de gegevens zijn verzameld en geanalyseerd en komen mogelijke beperkingen, validiteit en betrouwbaarheid aan de orde. Omdat het om interviews gaat sluit ik het hoofdstuk af met een toelichting op ethische aspecten en enkele opmerkingen betreffende mijn eigen praktijkervaring.

In **hoofdstuk 4** wordt beschreven hoe de focusgroep-interviews tot stand zijn gekomen, met wie ze zijn gehouden en waar. Nadat ik heb uitgelegd dat alle gegevens zijn gecodeerd en gerubriceerd, en gereduceerd, presenteer ik de resultaten van de negen focusgroep-interviews 2013. Daarmee geef ik antwoord op de drie deelvragen. Hierbij is gefocust op verschillen als het gaat om associaties die Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen bij leerlingen oproepen, moeilijkheidsgraad, lesopbouw en lesmateriaal. Hiervoor heb ik eveneens gebruik gemaakt van interviewgegevens uit 2012, uit docenteninterviews en uit schriftelijke vragenlijsten van 2012 en 2013. Tot slot kijk ik voor nog meer verschillen tussen beide vakken naar de cijfers die de leerlingen de vakken gaven, naar het verschil tussen havo 4 en 5, en naar mijn eigen ervaring.

In dit hoofdstuk Conclusie tenslotte beantwoord ik de centrale onderzoeksvraag en doe ik aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

5.1 CENTRALE ONDERZOEKSVRAAG

Het doel van mijn onderzoek is inzichtelijk te maken wat volgens de literatuur en vooral volgens havo-leerlingen het verschil is tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen. Het gemeenschappelijke kenmerk *burgerschapsvorming* speelt hierbij een belangrijke rol, omdat het van leerlingen mondige en kritische burgers kan maken in onze moderne participatiesamenleving. Om het doel te bereiken heb ik een centrale onderzoeksvraag geformuleerd met drie deelvragen.

De centrale onderzoeksvraag wordt hierna in paragraaf 5.1.1 eerst beantwoord aan de hand van literatuur en andere documenten. Ik ga in op de geschiedenis en de inhoud van Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen en vooral op de verschillen tussen de vakken, waarbij ik nadrukkelijk het begrip burgerschapsvorming betrek. Omdat in de meeste Westerse democratieën sprake is van

burgerschapsvorming vergelijk ik burgerschapsvorming in Nederland met burgerschapsvorming in Engeland, Frankrijk en de VS (vanwege hun lange geschiedenis met het vak), waarbij ik eveneens focus op de verschillen.

Daarna beantwoord ik in paragraaf 5.1.2 de centrale onderzoeksvraag met behulp van gegevens uit de focusgroep-interviews die ik gehouden heb in 2013 met meer dan 70 havoleerlingen. Tevens zijn daarbij gegevens uit focusgroep-interviews uit 2012, twee docenteninterviews uit 2013 en schriftelijke vragenlijsten van havoleerlingen uit 2012 en 2013 betrokken.

In paragraaf 5.1.3 tenslotte trek ik een conclusie betreffende beide vakken met opnieuw een rol voor burgerschapsvorming en ik geef enkele adviezen.

Wat is het verschil tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen, vooral volgens de opvattingen van havo 4 en 5 leerlingen?

5.1.1 Verschillen volgens literatuur en documenten

Geschiedenis en inhoud

In 1968 is *Maatschappijleer* tot stand gekomen met als doel van leerlingen kritische burgers te maken en een grotere doorstroming in het onderwijs mogelijk te maken. De kern van het vak was lange tijd "het analyseren van maatschappelijke en politieke vraagstukken, en reflectie over mogelijke oplossingen en aanpak daarvan". Na 1980 schoof *Maatschappijleer* meer richting de *sociale wetenschappen*, en baseerde het zich op politiek-juridische, sociaaleconomische en sociaal-culturele domeinen. Deze domeinen hebben tot vandaag als hoofdthema's: rechtsstaat, parlementaire democratie, verzorgingsstaat en pluriforme samenleving.

Burgerschapsvorming, in de zin van onderwijs in "normen en waarden" en "meningvorming", met behulp van politieke en maatschappelijke vaardigheden, is één van de twee hoofdfuncties van *Maatschappijleer*. Sinds 1998 is *Maatschappijleer* (en dus burgerschapsvorming) wettelijk verplicht in het gemeenschappelijk deel van het voortgezet onderwijs. In 2006 werd hiernaast wettelijke bepaald dat "actief burgerschap" moest worden bevorderd in zowel het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs. Actief burgerschap samen met het "bevorderen van eigen verantwoordelijkheid" (wat volgens De Graaf et al., 2013, beleidsinhoudelijk dicht tegen actief burgerschap aanligt) en met "eigenkracht van burgers" (waarover in de huidige participatiesamenleving zoveel wordt gepraat) kunnen naar mijn mening door burgerschapsvorming, en dus *Maatschappijleer*, worden geleerd en versterkt; ik vind dat zelfs meer dan ooit noodzakelijk gezien de ontwikkeling naar een participatiesamenleving.

Maatschappijwetenschappen ontstond in 2007, nadat het vanaf 2005 werd ontwikkeld op verzoek van veel betrokkenen bij *Maatschappijleer* die een nieuw eindexamenprogramma wensten in het profieldeel van het voortgezet onderwijs. Het is volgens Schnabel et al. (2009) niet zozeer gericht op burgerschapsvorming, maar op verhoudingen tussen mensen en structuren en processen van de samenleving, en het samenleven. Bovendien ligt de nadruk op *politicologische en sociologische wetenschap en empirie*. In 2009 werd het eindexamenprogramma aangescherpt. Het werd nog meer opgebouwd rondom een beperkt aantal kernbegrippen. Dit wordt de concept-context benadering genoemd die beter moet aansluiten bij de hedendaagse kennismaatschappij. De hoofddomeinen zijn Vorming (met als context samenlevingsvormen), Verhouding (met als context maatschappelijke verschillen), Binding (met als context veiligheid) en Verandering (met als context media). Analyse van een maatschappelijk of politieke actualiteit is tevens een afzonderlijk hoofddomein. Voor dit

vernieuwde eindexamenprogramma loopt sinds september 2011 een pilot op vijftien scholen. De pilotevaluatie door de Stichting Leerplan Ontwikkeling met behulp van de Universiteit Twente volgt in 2014.

Ondanks dat Maatschappijwetenschappen "niet zozeer" over burgerschapsvorming gaat, heeft het domein D als kernconcepten sociale cohesie en actief burgerschap. Ik vind burgerschapsvorming, en dus Maatschappijwetenschappen, een middel om sociale cohesie en actief burgerschap aan te leren (in de zin van "leren participeren").

Verschillen

Na het bestuderen van literatuur en andere documenten stel ik vast dat de volgende drie verschillen tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen in het oog springen:

- **Ten eerste** is een verschil hoe *burgerschapsvorming* in het onderwijscurriculum wordt beschreven. Bij *Maatschappijleer* is het één van de twee hoofdfuncties. Het richt zich op sociale binding, betrokkenheid bij de samenleving en verantwoordelijkheid voor gemeenschapsbelangen. Hierbij baseert het zich op de drie domeinen democratie, participatie en identiteit die de essentie van democratisch burgerschap en mensenrechteneducatie naar voren brengen. Leerlingen bestuderen vraagstukken op het terrein van maatschappij en politiek, met behulp van begrippen uit de sociale wetenschappen. Daarnaast leren leerlingen vaardigheden, zoals nadenken, redeneren en oordelen over maatschappelijke en politieke problemen. Ze moeten tevens leren hun eigen waarden te kennen en eigen standpunten te ontwikkelen. Bij *Maatschappijwetenschappen* moet het "niet zozeer" gaan om burgerschapsvorming, maar om verhoudingen tussen mensen en structuren en processen van de samenleving, en het samenleven. De nadruk ligt hierbij op politicologische en sociologische wetenschap en empirie.
- **Ten tweede** maakt het *lesmateriaal* van beide vakken het verschil. *Maatschappijleer* heeft een lesboek en een werkboek. Bij *Maatschappijwetenschappen* is het lesmateriaal en oefenmateriaal digitaal aanwezig en het kan voor een les per domein door de docent zelf worden samengesteld.
- **Ten derde** is er het verschil in *aanpak*. *Maatschappijleer* heeft de thematische aanpak (drie domeinen met vier hoofdthema's) en bij *Maatschappijwetenschappen* is sprake van de concept-context benadering (vier hoofddomeinen met verschillende subdomeinen met elk hun eigen contexten).

Ik heb vastgesteld dat Maatschappijleer al sinds 1998 een wettelijk verplicht vak is dat diverse keren door de Onderwijsraad is onderzocht, en dat uit een onderzoek van 2012 (opnieuw) blijkt dat het nog steeds niet voldoet aan burgerschapsvorming zoals de Tweede Kamer voor ogen heeft. Omdat het nog een tijd zal duren voor de Onderwijsraad Maatschappijwetenschappen zal onderzoeken, wacht ik met veel belangstelling de pilotevaluatie van de Stichting Leerplan Ontwikkeling af.

Burgerschapsvorming in Nederland en drie andere landen

Er bestaan wereldwijd waarschijnlijk meer dan 300 definities van burgerschapsvorming. De definitie van burgerschapsvorming in Nederland van de Onderwijsinspectie (Hansma et al., 2008) bestaat uit twee delen: actief burgerschap in de zin van de bereidheid en het vermogen deel uit te maken van een gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan leveren, en sociale integratie in de zin van deelname van burgers aan de samenleving door participatie, deelname aan de maatschappij en haar instituties en bekendheid met en betrokkenheid bij de Nederlandse cultuur.

Volgens de Stichting Leerplan Ontwikkeling (Bron et al., 2012) is burgerschapsvorming in Nederland weinig uitgewerkt en kan de nadruk liggen op de Nederlandse identiteit en natievorming of juist op wereldburgerschap en globalisering. Ik ben van mening dat al deze aspecten in modern onderwijs van groot belang zijn om van leerlingen democratische burgers te maken.

De Stichting stelt verder dat de Nederlandse burgerschapsvorming zich richt op: sociale binding, betrokkenheid bij de samenleving en verantwoordelijkheid voor gemeenschapsbelangen. Dit wordt samengevat in de domeinen democratie, participatie en identiteit. Ik ben van mening dat er een geweldige kans ligt voor het onderwijs om jonge mensen in een vroeg stadium van voornoemde aspecten en domeinen, met behulp van Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen, bewust te maken.

Nederland

In Nederland zijn twee vakken die in aanmerking komen voor burgerschapsvorming waarvan Maatschappijleer het als één van de twee hoofdfuncties in het curriculum heeft staan. De tweede hoofdfunctie is een eerste inleiding in elementaire sociaal wetenschappelijke begrippen. Dan is er Maatschappijwetenschappen dat te maken heeft met eindexamendomein D, Staat van de Samenleving, waarin het gaat om actief burgerschap en sociale cohesie. Maatschappijwetenschappen moet zich volgens Schnabel et al. (2009) niet zozeer richten op burgerschapsvorming maar op verhoudingen tussen mensen en structuren en processen van de samenleving en het samenleven. Als ik echter naar de thema's, domeinen of concepten kijk van beide vakken, dan zijn er veel overeenkomsten met Maatschappijleer.

Maatschappijleer gaat in hoofdlijnen om politieke en maatschappelijke geletterdheid en oordeelsvorming, en het vermogen tot politieke en maatschappelijke participatie. De domeinen bestaan uit politiek-juridische, sociaaleconomische en sociaal-culturele thema's wat zich vertaalt in de aandachtsgebieden parlementaire democratie, verzorgingsstaat en pluriforme samenleving.

Maatschappijwetenschappen, en dan focus ik op het vernieuwde eindexamenprogramma voor de havo, gaat om sociologische en politicologische kernbegrippen, uitgesplitst naar de domeinen vorming, verhouding, binding en verandering, die (in dezelfde volgorde) bestaan uit de domeinen cultuur en socialisatie, sociale verschillen, staat en samenleving en maatschappelijke ontwikkelingen. Mijn conclusie is dat zowel Maatschappijleer als Maatschappijwetenschappen voor een belangrijk deel gaan over burgerschapsvorming.

Nederland, Engeland, Frankrijk en de VS

Ik vind dat Maatschappijwetenschappen, net als Maatschappijleer, kan worden samengevat in de twee functies burgerschapsvorming en (elementaire) sociaal wetenschappelijke begrippen. Plaats ik vervolgens beide vakken als dragers van burgerschapsvorming in het perspectief van het onderwijscurriculum van Engeland, Frankrijk en de VS, dan trek ik de conclusie:

- Dat er veel overeenkomst is met Engeland kijkend naar het feit dat burgerschapsvorming daar niet alleen moet gaan over politieke instituties en procedures, maar vooral ook over maatschappelijke en persoonlijke voorlichting en gezondheid, over de deelname aan de samenleving en omgangsvormen en verder alles wat te maken heeft met de praktijk van democratisch burgerschap. Onderzoeksvaardigheden, zoals bij Maatschappijwetenschappen, communicatieve vaardigheden en leren participeren zijn eveneens thema's. De laatste twee zouden nadrukkelijker in Nederland aan de orde moeten komen.

- Dat er veel overeenkomst is met Frankrijk kijkend naar het doel dat burgerschapsvorming gaat over onderwijzen van fundamentele waarden van de samenleving om een basis te leggen voor het civiele en politieke leven, waarbij thema's zijn gegeven, zoals: burgerschap, democratie, rechtstaat, veiligheid, wereldproblemen en mensenrechten.
- Dat er veel overeenkomst is met de VS kijkend naar het doel om burgers voor te bereiden op effectief burgerschap, door les te geven over democratie, politieke instanties en nationale geschiedenis, maar ook door aandacht voor het functioneren en participeren in de samenleving. Het herinvoeren van verplichte maatschappelijke stages zou in Nederland voor de laatste twee onderdelen de oplossing zijn.

Verschillen en wenselijkheid

Ik heb vastgesteld dat de grootste verschillen tussen de vier landen zijn dat:

- Alleen in Engeland in het onderwijsveld overeenstemming is over de aanwezigheid van burgerschapsvorming in: het onderwijscurriculum, de schoolcultuur en in de samenleving;
- Alleen in Nederland een speciale en eerstegraads opleiding is voor "docenten Burgerschapsvorming";
- Alleen in Nederland niet één maar twee vakken zijn die invulling (kunnen) geven aan burgerschapsvorming.

De **Engelse burgerschapsvorming** sluiten goed aan bij mijn ideeën over de wenselijkheid om jonge mensen of leerlingen op te leiden tot kritische burgers. Wat mij vooral aanspreekt is dat het Engelse curriculum nadrukkelijk als voorwaarde stelt thema's te onderwijzen die te maken hebben met (leren) participeren en, net als bij Maatschappijwetenschappen, het aanleren van onderzoeksvaardigheden.

De **Franse burgerschapsvorming** sluit goed aan bij mijn ideeën en wensen om zo jong mogelijk te beginnen met van leerlingen kritische burgers te maken, waaraan het starten op de basisschool en het debatteren in de bovenbouw flink bijdraagt.

Bij **Amerikaanse burgerschapsvorming** spreekt mij zeer aan dat het doel is les te geven over democratie en leerlingen voor te bereiden op effectief burgerschap. Ik zie een parallel met de ontwikkelingen in Nederland, namelijk: burgerschapsvorming als mogelijke oplossing om (beter) te functioneren in de moderne samenleving, en burgerschapsvorming om participatie toe te laten nemen en om van mensen mondige, kritische burgers te maken. Hierbij moet wel de claim van Hess (2009) worden betrokken om controversiële onderwerpen nadrukkelijk in het schoolcurriculum op te nemen. Dat soort onderwerpen bediscussiëren is essentieel voor het functioneren van een democratische gemeenschap. Participeren in een politieke discussie over controversiële onderwerpen maakt mensen meer tolerant en leidt tot prodemocratische waarden. Net als Hess vindt ik het onderwijs, de school, daarvoor de aangewezen plek omdat het een minikosmos, is.

5.1.2 Verschillen volgens opvattingen van havo 4 en 5 leerlingen

Algemeen

Ik vond het heel opmerkelijk dat slechts een klein aantal bevindingen uit de schriftelijke vragenlijsten, de focusgroep-interviews 2012 en de docenteninterviews relevant genoeg was om bij de categorisering, rubricering en codering van alle gegevens meegenomen te worden. Ik vind het opmerkelijk omdat de door mij samengestelde vragenlijsten voor de interviews hoofdzakelijk waren gebaseerd op de schriftelijke vragenlijsten en de eerdere interviews uit 2012 en 2013. Mijn conclusie

is dan ook dat de centrale onderzoeksvraag vooral wordt beantwoord met de opvattingen van havo 4 en 5 leerlingen die geïnterviewd zijn in het voorjaar van 2013.

Tegenover mogelijke beperkingen van focusgroep-interviews, namelijk:

- leerlingen zijn niet gekozen volgens "probability sampling";
- omdat het alleen kwalitatieve beschrijvingen zijn is er wellicht veel niet-relevante informatie;
- de resultaten kunnen beïnvloed zijn door het verloop van het gesprek;
- door de diepgang is mogelijk de betrouwbaarheid verzwakt,

is juist sprake van een versterkte validiteit, omdat er diepgang was, er negen interviews zijn afgenomen, het interviews betrof (en geen schriftelijke vragenlijsten), de vragenlijsten waren getest en aangepast en er negen keer dezelfde interviewer was.

Bedenkingen van ethische aard ben ik tegengegaan door de leerlingen voor de interviews zoveel mogelijk achtergrondinformatie te geven. Ten slotte denk ik dat het voor de interviews, en voor de verwerking van de resultaten en het trekken van conclusies, positief is geweest dat ik gedurende een paar maanden docent Maatschappijleer en stagiaire Maatschappijwetenschappen ben geweest.

Verschillen volgens leerlingen

Uit de opvattingen van havo 4 en 5 leerlingen blijkt dat het *lesboek* van *Maatschappijleer* een van de meest genoemde verschillen tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen is. Volgens de leerlingen moet dit boek "alleen maar" uit het hoofd worden geleerd.

Maatschappijwetenschappen daarentegen heeft gekopieerde lesboekjes die door de docent worden samengesteld en die pas bij de behandeling van een bepaald domein of bij toetsen worden uitgereikt. Leerlingen waren over het algemeen niet ontevreden over het materiaal voor Maatschappijwetenschappen. Groot voordeel vooral volgens havo 5 leerlingen is wel dat in deze boekjes gemarkeerd en geschreven mag worden. Voornamelijk havo 4 leerlingen waren echter wel negatief over de uitvoering van de diverse boekjes. Zij vonden dat de boekjes beter bij elkaar gehouden moesten worden, zodat de losse blaadjes niet snel kwijt zouden raken. Ze vonden soms de inhoud saai en moeilijk, en ze misten een samenvatting en een begrippenlijst. Havo 5 leerlingen vonden ook veel van de onderwerpen leuk, begrepen de taal goed, vonden de onderwerpen passen bij hun beleavingswereld en vonden dat de vele voorbeelden de stof verduidelikten.

Bij Maatschappijwetenschappen worden gevarieerde lessen met filmpjes, actualiteiten en presentaties erg gewaardeerd.

Ik constateer dat het verschil in opvattingen over materiaal correspondeert met één van de drie verschillen die uit het literatuuronderzoek naar voren kwam.

Vooraf veel havo 4 leerlingen gaven aan dat (door het lesboek) Maatschappijleer duidelijker, overzichtelijker en makkelijker was dan Maatschappijwetenschappen. Bij Maatschappijleer zijn het met name de awb-schema's die negatieve reacties oproepen.

Volgens veel havo 4 leerlingen bestaan Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen inhoudelijk uit veel dezelfde domeinen, thema's en onderwerpen. Vooral veel havo 5 leerlingen vinden de vakken juist erg van elkaar verschillen vanwege de toetsen, de praktische opdrachten en de grote hoeveelheid begrippen waarvan de definities voor een toets nauwkeurig moesten worden geleerd.

Veel leerlingen noemen als belangrijk inhoudelijk verschil dat Maatschappijwetenschappen veel dieper op de stof ingaat. Dat maakt het vak leuker, boeiender, duidelijker en afwisselender. Ondanks negatieve opmerkingen over chaotische docenten of onrustig verlopende lessen, enorme digitale

bestanden, maar ook ondanks de grote hoeveelheid schrijfwerk bij toetsen, gaf de meerderheid van alle leerlingen aan Maatschappijwetenschappen zeker weer als keuzevak te kiezen (als daarvan sprake zou zijn). Sommige havo 5 leerlingen merkten tevens op dat ze ook Maatschappijleer (samen met Maatschappijwetenschappen) wel als keuzevak zouden kiezen.

Een laatste verschil tussen beide vakken is dat het gemiddelde cijfer van alle leerlingen voor Maatschappijwetenschappen zestiende punt hoger uitvalt dan voor Maatschappijleer. Maatschappijleer krijgt gemiddeld een 6,8 en Maatschappijwetenschappen een 7,4. De gemiddelden sluiten aan bij veel opvattingen dat er geen of nauwelijks verschil is tussen de vakken, maar de balans slaat gunstiger uit voor Maatschappijwetenschappen. Dit wordt versterkt door het feit dat havo 5 leerlingen het vak gemiddeld een punt hoger geven dan Maatschappijleer (tegen een tiende punt hoger door havo 4 leerlingen).

5.1.3 Algemene conclusie en advies

Uit het onderzoek naar de opvattingen van havo leerlingen blijkt dat leerlingen in het vak Maatschappijwetenschappen moeten groeien. Dit sluit aan bij de theorie van Wittebrood (1995; Van Gils, 2011, p. 5) dat leerlingen op deze leeftijd relatief makkelijk beïnvloedbaar zijn. Ik sluit niet uit dat het echter ook om gewenning kan gaan, zoals blijkt uit het volgende.

In havo 4 houden leerlingen sterk vast aan hun ervaringen met Maatschappijleer. Havo 4 leerlingen hebben bij Maatschappijleer “de zekerheden” van een lesboek dat aan het begin van het jaar al in bezit is, en als methode soms “al generaties” meegaat. Het boek biedt structuur en “de zekerheid” dat voor een toets “alleen maar” het boek goed uit het hoofd geleerd moet worden.

In havo 5 dringt het langzamerhand tot de leerlingen door dat Maatschappijwetenschappen niet alleen anders is dan Maatschappijleer wat betreft het lesboek en bijvoorbeeld de toetsen, maar dat er sprake is van onderzoeksvaardigheden (analyseren) en (digitaal) materiaal dat de docent zelf samenstelt. Wat ook doordringt is dat “je eigen mening vormen” en “op je eigen manier toepassen”, heel leuk is en dat het bijvoorbeeld bij de toetsen de mogelijkheid biedt in eigen bewoordingen toch tot een goed antwoord te komen. Het vak blijkt ook leuk te zijn, omdat blijkt dat er door de individuele mogelijkheid van toepassen, en de eigen mening, heel verschillende antwoorden op vraagstukken mogelijk én goed zijn. Dat is heel wat anders dan dat er bij een toets Maatschappijleer maar één antwoord mogelijk is.

Het lijkt voor de hand te liggen dat de mate waarin, en de snelheid waarmee, de opzet van Maatschappijwetenschappen in havo 5 doordringt, afhangt van hoe de docent de les inricht of opbouwt. Ondanks de breed gedeelde conclusie is dat docenten het grootste deel van de les uitleggen en zelden terugblikken zijn hierover in de transcripties nauwelijks opvattingen van leerlingen te vinden. Havo 5 leerlingen zijn over het algemeen positiever over de inhoud van Maatschappijwetenschappen dan havo 4 leerlingen, en havo 5 leerlingen konden ook allerlei onderwerpen noemen die ze echt leuk vonden. Dit is waarschijnlijk wat tot uiting komt in de cijfermatige beoordeling, namelijk dat havo 5 leerlingen Maatschappijwetenschappen gemiddeld bijna een punt hoger geven dan havo 4 leerlingen.

Met behulp van enkele begrippen (meerwaarde, onderzoeksvaardigheden en aansluiting op vervolgonderwijs), en kijkend naar opvattingen van docenten en naar inzichten verkregen in mijn eigen lespraktijk, heb ik nog verder gezocht naar verschillen tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen. Ik heb ze en niet gevonden. Mijn conclusie is hierdoor versterkt dat

het verschil vooral in de naam zit, in de invulling van burgerschapsvorming, en in de competenties van de docent.

Advies

Door de jaren heen is gebleken dat de landelijke politiek grote waarde hecht aan burgerschapsvorming als taak van het onderwijs. In 2003 werd naar aanleiding van een advies van de Onderwijsraad duidelijk dat de Tweede Kamer burgerschapsvorming in het onderwijs wilde versterken. In 2005 is als reactie hierop in de wet opgenomen dat het primaire en secundaire onderwijs zich moest richten op actief burgerschap en sociale integratie. Burgerschapsvorming als taak van een school werd echter niet als wettelijke verplicht vastgelegd, omdat het te waarde gevoelig zou zijn. In 2006 bleek vervolgens uit wetenschappelijk onderzoek dat de twee functies van burgerschapsvorming “mening vorming” en “overdragen van normen en waarden”, twee van de acht hoofdtaken van onderwijs zijn. Inmiddels heeft echter onderzoek diverse keren aangetoond dat de drie vakken die min of meer van nature in aanmerking komen om burgerschap te onderwijzen (Aardrijkskunde, Geschiedenis en Maatschappijleer) niet geschikt zijn om burgerschapsvorming daadwerkelijk vorm te geven. Voor het laatst in 2012 bleek uit advies van de Onderwijsraad bijvoorbeeld dat Maatschappijleer nog steeds niet bij machte is burgerschap conform de wens van de Tweede Kamer (volgens een motie uit 2011) te onderwijzen.

Vanwege bovengenoemde en vanwege de volgende opvattingen van havo-leerlingen:

- dat Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen inhoudelijk veel overeenkomen, maar dat het zeer gewaardeerd wordt dat Maatschappijwetenschappen veel dieper op de stof ingaat dan Maatschappijleer, wat Maatschappijwetenschappen leuker, boeiender, duidelijker en afwisselender maakt;
- dat de onderwerpen van Maatschappijwetenschappen als leuk worden betiteld en onderwerpen passen bij de beleavingswereld van de leerlingen;
- dat het taalgebruik van Maatschappijwetenschappen goed te begrijpen was en de vele voorbeelden de stof verduidelijken;
- dat er volgens bijna alle leerlingen bij Maatschappijwetenschappen geen onderwerpen worden gemist of onderwerpen zouden moeten worden afgevoerd;
- dat de meeste leerlingen, ondanks heel diverse negatieve opmerkingen over het vak, Maatschappijwetenschappen weer als keuzevak zouden kiezen;

stel ik hierbij voor *burgerschapsvorming* concreter en duidelijker als taak in het nieuwe eindexamenprogramma Maatschappijwetenschappen op te nemen.

Aansluitend stel ik voor om de eindevaluatie van de pilot Maatschappijwetenschappen, met de nadruk op burgerschapsvorming, onder de aandacht te brengen van de Tweede Kamer, met het verzoek het vernieuwde, in de praktijk getoetste vak Maatschappijwetenschappen zo spoedig mogelijk te verankeren in de wet. Het wettelijk kader kan dan voor directies en schoolbesturen de aanleiding zijn het vak op te nemen in hun onderwijsprogramma, wat gunstig is voor de loopbaanontwikkeling van hun docenten. Bovendien krijgen alle bovenbouwleerlingen, die op een leeftijd zijn waarop zij zich kunnen ontwikkelen tot kritische en mondige burgers, hiermee een waardevol nieuw eindexamenvak. Door onderzoeksvaardigheden wordt het vak eveneens aantrekkelijk voor de leerlingen, en tevens zullen zij er de rest van hun leven (vanwege burgerschapsvorming) veel profijt van hebben in de moderne participatiesamenleving.

5.2 SLOTBESCHOUWING EN AANBEVELINGEN

Terugkijkend op het onderzoek stel ik vast dat de uitdaging was binnen het kader van de pilot-evaluatie aan te tonen dat Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen vakken zijn om, conform de wens van de Tweede Kamer, meer of beter aandacht te schenken aan burgerschapsvorming in het onderwijs. Met burgerschapsvorming zou (preventief) kunnen worden ingespeeld op de “eigen kracht van burgers” in de moderne participatiesamenleving. Met de uitkomsten van het onderzoek kan de reputatie van Maatschappijleer voor eens en voor altijd worden bevestigd en verstevigd. Maatschappijwetenschappen echter is een buitengewoon interessante “kaper op de kust” gebleken. Dit vanwege onder andere de overwegingen dat Maatschappijwetenschappen een betere basis aan kennis en onderzoeksvaardigheden biedt voor vervolgstudies en dat het vak kan bijdragen aan de loopbaanontwikkeling van docenten Maatschappijleer (Van Dijk en Gilhuis, 2012).

Wat mij betreft is een heel belangrijk aspect dat Maatschappijwetenschappen, in tegenstelling tot Maatschappijleer, in de hele bovenbouw wordt gedoceerd, en dat één tot twee jaar langer sprake is van burgerschapsvorming in een belangrijke fase van het leven van een leerling. Een fase met grote psychologische en sociale veranderingen, waardoor jongeren relatief makkelijk te beïnvloeden zijn (Adelson & O'Neill, 1966 en Wittebrood, 1995 in Van Gils, 2011). Het allerbelangrijkste vind ik echter dat het pilotvak Maatschappijwetenschappen, zoals blijkt uit de vele opvattingen uit de focusgroep-interviews, door de meerderheid van de havisten heel positief is ontvangen. Zo positief dat de meesten het vak weer als keuzevak zouden kiezen en zo positief dat ze het vak met een ruime voldoende, en met een hoger gemiddelde dan Maatschappijleer, waarderen.

Het staat wat mij betreft buiten kijf om met behulp van burgerschapsvorming jonge mensen in een zo vroeg mogelijk stadium bewust te maken van democratie, participatie en identiteit, en om ze te leren er kritisch mee om te gaan. Dit moet niet ondergesneeuwd worden door een discussie over welk vak hiervoor het meest geschikt is. Nederland is het enige land met twee vakken die actief burgerschap en sociale cohesie en integratie kunnen onderwijzen, en Nederland is het enige land van de vier onderzochte landen met een aparte docentenopleiding op eerstegraads niveau; dat moeten we koesteren. Dit onderzoek is daarom van belang voor alle betrokkenen bij Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen, voor politieke actoren, de huidige en toekomstige docenten, directies en besturen die de onderwijsprogramma's moeten samenstellen en vooral ook voor leerlingen. Het onderzoek is om die reden dus ook van belang voor een discussie over burgerschapsvorming voornoemde betrokkenen met Tweede Kamerleden. De Tweede Kamer wil burgerschapsvorming versterken en heeft als enige de mogelijkheid dat te realiseren door beide vakken stevig(er) in de wet te verankeren.

Aanbevelingen vervolgonderzoek

Harde uitspraken doen is lastig. Allereerst is het door de methode van focusgroep-interviews lastig te generaliseren voor de gehele doelgroep. Ten tweede hadden ook leerlingen geïnterviewd moeten worden die bewust niet voor Maatschappijwetenschappen hadden gekozen, of leerlingen die alleen het vak Maatschappijleer kenden en nog nooit van Maatschappijwetenschappen hadden gehoord. Ten derde waren de interviewvragen gebaseerd op vragen die waren vastgesteld in het kader van de pilotevaluatie. Als die vragen minder uitvoerig waren besproken, dan was er meer ruimte geweest om op de vergelijking tussen Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen gerichte vragen te

stellen. Dan was het mogelijk geweest bijvoorbeeld dieper in te gaan op de inhoud, het materiaal en de lesopbouw van Maatschappijleer.

Vervolgonderzoek

De voornoemde tweede en derde reden kunnen als aanbeveling worden opgevat voor vervolgonderzoek. Een andere aanbeveling voor vervolgonderzoek is om op een ander moment in het schooljaar te interviewen. Het moment van interviewen in 2013 kan mogelijk bepalend zijn geweest voor de wijze van reageren door de leerlingen. Het was het eind van het schooljaar en vooral bij havo 5 zou het interessant kunnen zijn geweest om aan het begin van het schooljaar én aan het eind van het jaar, voor en na de examens, opvattingen te verzamelen om met elkaar te vergelijken. In het onderhavige geval bijvoorbeeld had ik te maken met uitgelaten havo 5 leerlingen die net hun examen achter de rug hadden. Het was interessant geweest hun opvattingen te horen vóórdat ze het examen hadden ervaren, maar ook nádat ze hun examencijfer hadden gekregen. Bij de interviews waren sommige havo 5 leerlingen namelijk heel erg uitgelaten en heel positief ingesteld vanwege de vakantie. Diverse leerlingen hadden hoge verwachtingen ten aanzien van het eindexamencijfer. Half juni 2013 bleek in de praktijk op mijn pilotschool dat de examencijfers zeer laag waren.

Nog een reden voor vervolgonderzoek is, zoals eerder aangegeven, om dieper door te vragen op verwachtingen over, en vooral ervaringen met, onderzoeksvaardigheden, analyseren en de concept-context benadering. Veel leerlingen zeiden dat ze de benadering wel kenden, maar ik vraag me af of ze het werkelijk hadden kunnen uitleggen.

Tot slot

Ik zou als laatste nog het volgende willen adviseren (met in gedachten hierbij tegelijkertijd mijn rechter "docenten wijsvinger" omhoog wijzend):

- Zie het als voordeel dat in Nederland twee vakken bestaan voor burgerschapsvorming, met een eerstegraads opleiding. Maak gebruik van elkaars sterke en zwakke punten.
- Bestudeer de adviezen van de Onderwijsraad goed ten aanzien van de opmerking dat Maatschappijleer nog steeds niet voldoet om burgerschapsvorming goed in te vullen.
- Maak de verschillen tussen beide vakken duidelijker en focus hierbij niet alleen op onderzoeksvaardigheden maar voer dat ook nadrukkelijk(er) gedurende het schooljaar uit.
- Geef nadrukkelijk(er) prioriteit (bij materiaal en lesopbouw) aan het aansluiten bij de belevingswereld van leerlingen. Beleid dit niet alleen met de mond tijdens introductiedagen of op papier, maar voer het uit door leerlingen in een vroeg stadium te betrekken.
- Maak van beide vakken een onderdeel van de schoolcultuur, net als in Engeland.
- Zet helder in het schoolcurriculum, en draag zoveel mogelijk uit (bijvoorbeeld via website of introductiedagen), dat beide vakken elkaar versterken en zeker niet uitsluiten.
- Maatschappijwetenschappen komt er tijdens de interviews het gunstigst uit vanwege de diepgang, minder stampen en uit het hoofd leren en de gevarieerdere lessen. Maak met deze wetenschap Maatschappijleer aantrekkelijker (laat traditionele methoden los).
- Kijk naar de VS en Engeland voor de invulling van beide vakken door de school zelf. Zo kun je voldoen aan hetgeen Arthur en Wright (2001) stellen dat inbreng van leerlingen noodzakelijk is. Dit komt de invulling en waardering voor beide vakken ongetwijfeld ten goede. Flexibel digitaal beschikbaar materiaal en (nog meer) nieuwe exameneisen is daarvoor namelijk niet voldoende.

REFERENTIES

- Arthur, J. en Wright, D. (2001). *Teaching Citizenship in the secondary school*. Londen: David Fulton Publishers
- Babbie, E. (2007). *The practice of Social Research*. Belmont: Thomson Wadsworth
- Bergounioux, A. (2007). *L'éducation civique au college et au lycée*. Uit: Education & Informations, numéro 76 (décembre 2007)
- Boekaerts, M. en Simons, P.R.J. (1995). *Leren en instructie, psychologie van de leerling en het leerproces*. Assen: Van Gorcum
- Broekhuizen, B., Someren Gréve, van R. en Woodall, R. (2010). *Ja graag, mevrouw! Nee dank u, meneer; een vergelijkende studie naar leeftijd en niveau*. Utrecht: Universiteit Utrecht IVLOS
- Bron, Leverink en Thijs, A. (2012). Stichting Leerplan Ontwikkeling: *Kiezen voor burgerschap en mensenrechteneducatie*. Enschede: Stichting Leerplan Ontwikkeling
- Bunnik-Tibbe, P. (2008). *Kenmerken van leerfuncties binnen onderwijsleermiddelen; ontwikkeling en toetsing van een instrument voor de beoordeling van leermiddelen*. Enschede: Universiteit Twente
- College voor Examen. (2013). *Pilot Maatschappijwetenschappen Havo*. Utrecht: College voor Examen
- Dijk, van J. en Gilhuis, H.A. (2012). *Kansen en barrières voor het profielkeuzevak Maatschappijwetenschappen in het Voortgezet Onderwijs*. Utrecht: Centrum voor Onderwijs en Leren, Universiteit Utrecht
- Euverman, M. (2013). *Leerlingen over de concept-contextbenadering*. Enschede: Universiteit Twente
- Gils, van A. (2011). *Inzicht in politieke houdingen en betrokkenheid van jongeren die Maatschappijleer volgen; wat is er veranderd in twintig jaar?* Verkregen op 29 september 2013 via: http://www.utwente.nl/elan/huidige_students/onderwijszaken/OvO/OvO-mij/Gils%20-%20inzicht%20in%20politieke%20houdingen%20en%20betrokkenheid.pdf
- De Graaf, L., Hendrik, F., Van der Staak, M., en Van de Wijdeven, T. (2013). *Actief burgerschap: lijnen in de literatuur*. Tilburg: Tilburgse School voor Politiek en Bestuur
- Hansma, J., Schouten, S., Veeken, L., Velthoven, van S. en Wit, de I. (2008). *Raamwerk Burgerschap: van idee naar werkelijkheid*. Utrecht: IVLOS
- Hennen, M.S.W. (2012). *Maatschappijleer opnieuw onder de loep*. Utrecht: Centrum voor Onderwijs en Leren, Universiteit Utrecht
- Hess, D.E. (2009). *Controversy in the classroom; the democratic power of discussion*. New York: Routledge Taylor & Francis Group
- Hoppe, R. en Jeliaskova, M. (2012). *Kritisch denken over politieke problemen*. Uit: Bernaerts, M.H. en Kesteren, van C. (red.) *Maatschappijleer Hoofdzaak. Een sociaal wetenschappelijk denkkader voor politieke oordeelsvorming*. Enschede: Ipskamp drukkers B.V.
- Inspectie van het Onderwijs (2006). *Toezicht op burgerschap en integratie*. Utrecht: Onderwijsinspectie
- Lehmann, R., Oswald, H., Schulz, W. en Torney-Purta, J. (2001). *Abstract Expertisecentrum Maatschappijleer: Citizenship and Education in Twenty-eight Countries; Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen*. Delft: Eburon Publishers
- Luttik, M. en Van 't Verlaat, E. (2008). *Data verzamelen door interviews*; uit Cordiaal 2. Rotterdam: Erasmus Medisch Centrum
- Meijs, L. (2010). *Maatschappij & Politiek: het vakblad voor docenten Maatschappijleer*, uitgave december 2010. Den Haag: Prodemos

- Meijs, L. (2011). *Handreiking Maatschappijwetenschappen havo/vwo*. Enschede: Stichting Leerplan Ontwikkeling
- Meijs, L. (2011). *Maatschappij & Politiek*: het vakblad voor docenten Maatschappijleer, uitgave juni 2011. Den Haag: Prodemos
- Meijs, L. (2012). *Maatschappij & Politiek*: het vakblad voor docenten Maatschappijleer, uitgave mei 2012. Den Haag: Prodemos
- Nederlandse Vereniging voor Leraren Maatschappijleer (NVLM, 2011). *Maatschappijleermotie*. Verkregen op 11 mei 2013 via: <http://nvlm.nl/Maatschappijleermotie/>
- Noordink, H. (2007). *Handreiking schoolexamen Maatschappijleer/Maatschappijwetenschappen havo/vwo*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling
- Olgers, T., Otterdijk, van R., Ruijs, G., Kievid, de J. en Meijs, L. (2010). *Handboek vakdidactiek Maatschappijleer*. Amsterdam: Landelijk expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken en Instituut voor publiek en politiek
- Olgers, T. (2012). *Essenties van Maatschappijleer*. Uit: Bernaerts, M.H. en Kesteren, van C. (red.) *Maatschappijleer Hoofdzaak. Een sociaal wetenschappelijk denkkader voor politieke oordeelsvorming..* Enschede: Ipskamp drukkers B.V.
- Onderwijsraad (2012). *Verder met burgerschap in het onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad
- Rabiee, F. (2004). *Focus-group interview and data analysis*. Uit: *Proceedings of the Nutrition Society* (2004), 063, pp 655-660. Birmingham: School of Health and Policy Studies University of Central England
- Reints, A.J.C. (2002). *A framework for assesing the quality of learning materials, new educational media and textbooks*. In S. Selander, M. Tholey & S. Lorentzen (eds.), *The 2nd LARTEM Volume*. Stockholm: Stockholm Institute of Education Press
- Rexwinkel, R. en Veldhuis, R. (2007). *Maatschappijleer over de grens*. Amsterdam: Instituut voor publiek en politiek Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer
- Rijksoverheid.nl (2013). *Troonrede 2013*. Verkregen op 9 januari 2014 via: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/toespraken/2013/09/17/troonrede-2013.html>
- Robben, S. (2012). *De meerwaarde van de groene omgeving voor de private sector*. Utrecht: Faculteit Geowetenschappen Universiteit Utrecht
- Schnabel, P. (Red.). (2007). *Het vak maatschappijwetenschappen*. Voorstel examenprogramma. Enschede: Netzodruk
- Schnabel, P. (Red.). (2009). *Maatschappijwetenschappen Vernieuwd Examenprogramma*. Enschede: Netzodruk
- Swanborn, P.G. (2010). *Case Study Research*. London: SAGE Publications Ltd.
- Veen, van der T. en Wal, van der J. (1997). *Van leertheorie naar onderwijspraktijk*. Groningen: Wolters Noordhoff
- Verheul, I. (2002). *Alles over opdrachten*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum
- Vonhoff, Y. (2011). *Maatschappij & Politiek*: het vakblad voor docenten Maatschappijleer, uitgave december 2011. Den Haag: Prodemos
- Vereniging Nederlandse Gemeenten (2013). *Bouwen op de kracht van burgers*. Verkregen op 16 september 2013 via: www.vng.nl/files/vng/publicaties/2012/20121112_bouwen_op_kracht_burgers.pdf
- Wikipedia (2013). *Burgerlijk Wetboek (Nederland)*. Verkregen op 30 maart 2014 via: [http://nl.wikipedia.org/wiki/Burgerlijk_Wetboek_\(Nederland\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Burgerlijk_Wetboek_(Nederland))

- Wilschut, A., Hoek, van der, B., Keissen, H., Nieuwelink, H. en Pauw, I. (2012). Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken: *Burgerschapsvorming en de maatschappijvakken*. Enschede: Printpartners Ipskamp

BIJLAGEN

BIJLAGE 1

Vragenlijst leerlingen (havo)

Op jouw school wordt een nieuw examenprogramma voor het vak maatschappijwetenschappen uitgetoetst. Daarom willen we graag van jou horen wat je ervaringen zijn met dit programma. Het gaat om je belangstelling voor het vak maatschappijwetenschappen, om wat je tijdens de les doet en om wat je er aan hebt.

De Universiteit Twente doet samen met SLO (Nationaal Expertisecentrum Leerplanontwikkeling) een onderzoek onder leerlingen die het vak maatschappijwetenschappen volgen. Vorig jaar is er al een onderzoek onder leerlingen gehouden. Het is dus mogelijk dat je vorig jaar ook al een vragenlijst hebt ingevuld. In dat geval zijn we benieuwd of je dit jaar dezelfde of juist een andere mening hebt dan vorig jaar. Met dit onderzoek willen we nagaan wat er goed gaat in het vak maatschappijwetenschappen en wat er beter kan. Jouw ervaringen helpen ons om het vak te verbeteren. Het invullen van de vragenlijst duurt ongeveer tien minuten.

Op de vragen die we stellen zijn geen foute antwoorden mogelijk. Bij sommige vragen kan je antwoord geven door het aanklikken van het cijfer. Als je het niet precies weet, kies dan het cijfer dat voor jou het meest van toepassing is.

Bij een aantal uitspraken moet je aangeven in welke mate je het er mee eens of oneens bent. Dat kan je doen door een rapportcijfer van 0 tot en met 10 te geven: 0 (absoluut mee oneens, deze uitspraak past totaal niet bij mij en/of bij het vak) en 10 (volledig mee eens, deze uitspraak past volledig bij mij en/of het vak).

Veel plezier bij het invullen!

A. Leerlingenkenmerken

1. Op welke school zit je?
 - ☐ Elzendaal College
 - ☐ Zernike College
 - ☐ Stanislas College
 - ☐ Martinus College
 - ☐ Herbert Visser College
 - ☐ Reggesteijn
 - ☐ Johannes Fontanus

2. Ben je een jongen of een meisje?
 - ☐ Jongen
 - ☐ Meisje

3. Zit je op de havo of op het vwo?
 - ☐ Havo
 - ☐ Vwo

4. Welk profiel heb je gekozen?
 - ☐ NT
 - ☐ NG
 - ☐ NG & NT
 - ☐ EM
 - ☐ CM

5. In welk leerjaar zit je?
 - ☐ Leerjaar 4
 - ☐ Leerjaar 5

B. Wat er gebeurt tijdens de lessen maatschappijwetenschappen

6. Wat vind je de meest boeiende onderdelen van het vak maatschappijwetenschappen?

7. Waarom vind je dat de meest boeiende onderdelen van het vak?

8. De volgende vragen gaan over wat er gebeurt tijdens de lessen maatschappijwetenschappen. Geef bij de uitspraken aan in hoeverre ze bij jou passen. Je kunt een cijfer geven tussen 0 (absoluut mee eens, deze uitspraak past totaal niet bij mij en/of bij het vak) en 10 (absoluut mee eens, deze uitspraak past volledig bij mij en/of bij het vak).

- Bij dit vak werken we vaak zelfstandig aan de lesstof.
- Bij dit vak doe ik tijdens de lessen goed mijn best.
- Bij dit vak leren we onderzoek te doen.
- Bij dit vak moet ik hard werken.
- Bij dit vak moet ik veel meer doen dan bij andere vakken.
- Bij dit vak werken we aan projecten.
- Bij dit vak leer ik best veel.
- Bij dit vak zijn de lessen elke keer hetzelfde.
- De docent legt een groot deel van de les uit.
- De docent gebruikt filmpjes tijdens de les.
- Bij dit vak werk ik regelmatig in groepjes.
- Bij dit vak werk ik vooral alleen aan opdrachten.
- De docent leert mij hoe ik de kernconcepten kan toepassen bij het praten over actuele zaken.
- De docent laat mij nadenken over de actualiteit.
- Mijn docent maatschappijwetenschappen bereidt mij goed voor op het eindexamen maatschappijwetenschappen.

C. De inhoud van het vak maatschappijwetenschappen

9. De volgende vragen gaan over de inhoud van het vak maatschappijwetenschappen. Geef bij de uitspraken aan in hoeverre ze bij jou passen. Je kunt een cijfer geven tussen 0 (absoluut mee oneens, deze uitspraak past totaal niet bij mij en/of bij het vak) en 10 (absoluut mee eens, deze uitspraak past volledig bij mij en/of bij het vak).
- ☐ Dit vak sluit goed aan op het verplichte vak maatschappijleer.
 - ☐ Dit vak gaat in op actuele onderwerpen.
 - ☐ De lessen maatschappijwetenschappen laten mij zien wat ik kan verwachten van een vervolgstudie als politicologie of sociologie.
 - ☐ Ik heb bij maatschappijwetenschappen geleerd wat hoofd- en kernconcepten zijn.
 - ☐ Het is duidelijk waar het vak maatschappijwetenschappen over gaat.
 - ☐ Door dit vak kan ik de onderwerpen die in de krant staan beter begrijpen.
 - ☐ Ik ben meer te weten gekomen over Samenlevingsvormen.
 - ☐ Ik ben meer te weten gekomen over Maatschappelijke Verschillen.
 - ☐ Ik ben meer te weten gekomen over Veiligheid.
 - ☐ Ik ben meer te weten gekomen over Media.
 - ☐ Ik ben meer te weten gekomen over Verkiezingen.
 - ☐ Dit vak is echt anders dan het verplichte vak maatschappijleer.
 - ☐ Ik heb door dit vak inzicht gekregen in de problemen van de huidige samenleving.
 - ☐ Ik heb in dit vak geleerd om onderzoeksvragen te stellen over de maatschappij.

D. Het niveau van de lesstof

10. De volgende vragen gaan over het niveau van de lesstof. Geef bij de uitspraken aan in hoeverre ze bij jou passen. Je kunt een cijfer geven tussen 0 (absoluut mee oneens, deze uitspraak past totaal niet bij mij en/of bij het vak) en 10 (absoluut mee eens, deze uitspraak past volledig bij mij en/of bij het vak).

- Maatschappijwetenschappen is een moeilijk vak.
- Ik haal goede cijfers voor dit vak.
- Bij het vak maatschappijwetenschappen moeten we veel doen.
- Bij het vak maatschappijwetenschappen moeten we veel huiswerk maken.
- Het vak maatschappijwetenschappen vind ik moeilijker dan het verplichte vak maatschappijleer.
- Het leren voor het vak maatschappijwetenschappen kost mij meer tijd dan de andere vakken.
- Meestal begrijp ik wat in het vak maatschappijwetenschappen behandeld wordt.

E. Toetsen

11. De volgende vragen gaan over de toetsen . Geef bij de uitspraken aan in hoeverre ze bij jou passen. Je kunt een cijfer geven tussen 0 (absoluut mee oneens, deze uitspraak past totaal niet bij mij en/of bij het vak) en 10 (absoluut mee eens, deze uitspraak past volledig bij mij en/of bij het vak).

..... Bij maatschappijwetenschappen zijn we op verschillende manieren beoordeeld (schriftelijke toetsen, opdrachten, projecten). |

..... Ik wist goed wat ik moest kennen en kunnen voor de schoolexamens.

..... Ik weet (al) goed wat ik moet kennen voor het centraal examen.

..... Ik verwacht dat ik een voldoende haal voor het vak maatschappijwetenschappen op mijn eindijst.

..... Ik vond de schoolexamens die we gehad hebben niet moeilijk.

F. Lesmateriaal

12. De volgende vragen gaan over het lesmateriaal. Geef bij de uitspraken aan in hoeverre ze bij jou passen. Je kunt een cijfer geven tussen 0 (absoluut mee oneens, deze uitspraak past totaal niet bij mij en/of bij het vak) en 10 (absoluut mee eens, deze uitspraak past volledig bij mij en/of bij het vak).

	Het lesmateriaal hielp me om het vak beter te begrijpen.	
	Het lesmateriaal was afwisselend.	
	Bij dit vak gebruikten we vaak computers om informatie te zoeken en te verwerken.	
	Mijn docent maatschappijwetenschappen bespreekt regelmatig de krant in de klas.	
	Ik bezoek regelmatig de mediatheek/bibliotheek om informatie te verzamelen voor het vak maatschappijwetenschappen.	
	We gaan met de klas wel eens buiten de school opdrachten uitvoeren voor het vak maatschappijwetenschappen.	

| |

| |

G. Belangstelling voor maatschappijwetenschappen en relevantie van het vak

13. De volgende vragen gaan over je belangstelling voor het vak en wat je er aan hebt. Geef bij de uitspraken aan in hoeverre ze bij jou passen. Je kunt een cijfer geven tussen 0 (absoluut mee oneens, deze uitspraak past totaal niet bij mij en/of bij het vak) en 10 (absoluut mee eens, deze uitspraak past volledig bij mij en/of bij het vak).

- Ik denk dat je in veel beroepen iets aan dit vak hebt.
- Het grootste gedeelte van dit vak kun je later goed gebruiken.
- In je latere leven kun je best zonder wat je voor dit vak leert.
- Maatschappijwetenschappen vind ik een heel leuk vak.
- Het interesseert mij niet zo wat er in de lessen maatschappijwetenschappen wordt verteld.
- Bij dit vak krijg ik een antwoord op vragen die ik zelf heb.
- Ik vind dit vak zo leuk dat ik er over denk een studie als politicologie of sociologie te gaan doen.
- Bij dit vak leer ik dingen waar ik wat aan heb.
- Bij het vak maatschappijwetenschappen let ik goed op tijdens de les.

H. Tot slot.

14. Waarom heb je het vak maatschappijwetenschappen gekozen?

--

15. Ben je tevreden met de keuze voor het vak maatschappijwetenschappen? Waarom?

--

16. Zijn er nog opmerkingen die je kwijt wilt over het vak maatschappijwetenschappen?

--

Hartelijk dank voor het invullen van de vragenlijst!!

BIJLAGE 2

Mail aan havo 4 en 5 docenten van vijftien pilotscholen, maart 2013

Beste docenten!

Omdat jullie deelnemen aan de pilot voor een nieuw eindexamenprogramma Maatschappijwetenschappen en ondanks dat ik (uit ervaring) weet dat iedereen straks na de Voorjaarsvakantie ongelooflijk druk is met de laatste loodjes van dit schooljaar (en dat 5- havo-leerlingen niet/nauwelijks meer op school zijn), vraag ik jullie hulp!
(NB: voor de 5-havoleerlingen is die hulp misschien deze week voor de vakantie nog nodig!)

Ik ben gevraagd het vervolgonderzoek te doen naar de ervaringen van de 4e en vooral de 5e jaars havo-leerlingen MW. Dit in aanvulling op de vragenlijsten die de leerlingen hebben ingevuld of binnenkort zullen invullen. Het is essentieel om de leerlingen in een persoonlijke setting te interviewen (individueel of groepen) om zo nog meer inzicht te krijgen in de persoonlijke ervaringen met het materiaal en de didactische aanpak, en resultaten te kunnen vergelijken. Heel graag zou ik in de periode **mei t/m begin juni** de interviews houden en daarvoor kom ik met plezier naar jullie stad/dorp (eventueel meerdere keren). Het allermooiste zou zijn als 5-havoleerlingen ná het CSE (MW 22 mei, laatste CSE 28 mei) zouden worden geïnterviewd, *maar hoe dat te organiseren?*

Mijn ideeën en vragen zijn de volgende (andere suggesties van harte welkom):

1. De 4e jaars zou ik op jullie school in groepen van 8-10 leerlingen willen interviewen, in de les of aan het eind van de schooldag. Zou ik hiervoor van jullie 2 mogelijke datums met bijbehorende uren mogen krijgen? Ik hoop dat jullie de leerlingen alvast zo snel mogelijk kunnen verleiden mee te doen aan "een belangrijk wetenschappelijk onderzoek". (De namen van de deelnemers zouden alvast genoteerd kunnen worden en als ik er ben kunnen wij hen eraan houden dat zij zich hebben aangemeld.)
2. De 5-havoleerlingen worden indien mogelijk zo spoedig mogelijk gepolst en uitgenodigd om een keer ná het examen terug te komen naar school (of als jullie denken dat het beter werkt, naar de McDonalds o.i.d.). *Degene die meedoet krijgt 5 euro (of iets te drinken en een ijs)*. Graag de namen én emailadressen én mobiele nummers noteren.
 - 2a. De docent kan alvast 2 datums en 2 tijdstippen vastleggen
 - 2b. De docent vertelt dat onderzoeker over de datum/tijd/locatie via mail of sms contact opneemt.
3. Als het met de 5e jaars niet lukt zoals genoemd onder punt 2, dan zou ik willen vragen te proberen ze te mobiliseren nog vóór het CSE en mij daarvoor datums, tijd en locatie door te geven.

Bij voorbaat ongelooflijk bedankt voor de moeite en ik ga ervan uit dat we in mei een keer persoonlijk kennis kunnen maken.

Vriendelijke groeten,
Janine van Harsselaar-Timmer
student Master LVHOM Universiteit Twente
telefoon 0570 657576
mobiel 06 20 84 3118

BIJLAGE 3a

Interviewvragen focusgroepen havo 4 en 5 mei-juni 2013

(nb: de vetgedrukte vragen komen overeen met de schriftelijke vragen van professor Need)

In de les

- leer je veel bij MW
- legt de docent een groot deel van de les uit
- bereidt de docent je goed voor op een toets en op het examen
- kun je kernconcepten toepassen bij het praten over actualiteiten
- hoe wordt het vak gegeven; wordt er gedifferentieerd, zijn de lessen gevarieerd, en hoe wordt er gevarieerd; wat zijn de werkvormen (denk aan interactie/debat/filmpjes/oefeningen in duo's/groepjes)
- hoe pakt de docent het aan en hoe wordt er met het materiaal geoefend;
- wordt er voor de les begint teruggekeken op de vorige les; vind je dat fijn; zou dat meer/minder moeten; is herhalen nodig of doe je dat thuis/als huiswerk
- heeft de docent aan het begin en/of tussendoor opnieuw vertelt waar MW over gaat, wat de concepten en contexten zijn
- krijg je regelmatig/iedere les feedback; weet je wat je goed of fout doet
- wat zou jou in de les meer hebben kunnen motiveren
- word je uitgedaagd, kun je je talenten/je persoonlijke kwaliteiten inzetten
- van welke activiteit heb je het meest geleerd
- welke activiteit kostte de meeste tijd

Lesmateriaal

- het materiaal hielp om het vak beter te begrijpen
- het materiaal was afwisselend
- werden bij MW vaak computers gebruikt op school
- gebruikte je regelmatig computers of de mediatheek/bieb om informatie te verzamelen voor MW
- zijn er buiten school wel eens opdrachten voor MW uitgevoerd
- werd er regelmatig andere materiaal, zoals een krant of digibord, gebruikt
- is het materiaal voldoende of mis je iets in het materiaal
- hoe ziet het materiaal eruit: gekopieerd, gekleurd, losse vellen, gebonden
- wat is sterkste/zwakste punt materiaal
- hoe zou het materiaal jou meer kunnen motiveren
- wat leerde je van filmpjes
- welk materiaal helpt het meest om de leerstof te begrijpen

Inhoud van het vak en vaardigheden

- heb je geleerd wat hoofd- en kernconcepten zijn
- weet je wat contexten zijn
- is het duidelijk waar MW over gaat
- begrijp je actualiteiten beter
- kun je het later gebruiken; heb je meer inzicht in de problemen van de samenleving
- kun je de samenleving begrijpen zonder MW
- heb je antwoorden gekregen op vragen die je al zelf had
- heb je in veel beroepen iets aan het vak;
- Wat was het meest boeiende deel van het vak en waarom
- zijn er actualiteiten gebruik;
- heb je geleerd onderzoeksvragen te stellen en/of onderzoekt te doen
- kunnen ze dit gebruiken voor vervolgstudie;
- wat is de overeenkomst/het verschil met ML;
- leer je wat onderzoek doen is
- waar denk je als eerste aan als ik zeg MW
- is er een link met de praktijk; vind je politiek nu interessanter; voel je je meer politiek/maatschappelijk betrokken; snap je de maatschappij beter, helpt het je nu of later in de maatschappij;
- kun je beroepen noemen

- waren het onderwerpen die de leerling interesseren of zouden ze andere onderwerpen willen, zo ja, welke; spraken de onderwerpen je aan
- teveel/te weinig; waren het de juiste onderwerpen
- heb je actualiteiten of andere onderwerpen moeten analyseren
- sluit MW aan op ML en/of op andere vakken
- hoe ziet jouw eigen favoriete les/tijdsindeling eruit
- wordt er teveel/te weinig gediscussieerd
- welke verandering van de inhoud zou jou meer kunnen motiveren
- hoe vond je het werken met de concept-contextbenadering
- had je genoeg tijd voor de hoeveelheid stof

Niveau van de lesstof

- vind je het vak makkelijk, moeilijk, gemiddeld
- is MW moeilijker dan ML; begreep je wat bij MW behandeld werd
- kostte het vak veel tijd,
- vergeleken met andere vakken; was er veel huiswerk;
- moet je hard voor het vak werken; meer dan bij andere vakken
- welke onderwerpen waren het makkelijkste en welke het moeilijkste
- hoeveel tijd kostte het; moest je veel doen;
- hoe was de verhouding tussen stof lezen, leren, opdrachten maken, praktisch bezig zijn
- is het teveel/te weinig op NL gericht, (lesmateriaal, actualiteiten, voorbeelden)
- is het wetenschappelijk genoeg; leer je analyseren/onderzoeken
- wat motiveerde je in meer of mindere mate; wanneer was je het meest gemotiveerd
- werd je door de docent gemotiveerd; wat zou je meer kunnen motiveren
- wat moet absoluut veranderd worden (toegevoegd/weggelaten); welk onderdeel/onderwerp zou je weglaten, welk onderwerp/onderdeel moet beslist blijven
- vind je het vak interessant; wat vind je interessant

Toetsen

- wist je goed wat je voor de opdrachten, SE's en andere toetsen moest kunnen en kennen
- ben/wordt/was je goed voorbereid op het centraal examen
- vond je de schoolexamen, opdrachten en andere toetsen moeilijk
- heb je goede cijfers gehaald; was er verschil in je cijfers (tussen PO's en SE's en andere toetsen)
- verwacht je dat je een voldoende haalt bij het CE/op je eindlijst
- zou je de praktische opdrachten liever alleen, in duo's of grotere groepen willen doen
- zou je meer/minder willen samenwerken/overleggen
- ben je op verschillende manieren beoordeeld doordat je verschillende soorten toetsen kreeg
- wat vond je van de SO's
- wat vond je van het CE

Algemeen

- waarom heb je het vak gekozen
- vind je MW leuk of interesseert MW je niet zoveel
- doe je tijdens de les goed je best
- let je bij MW goed op/heb je bij MW goed opgelet
- heb je dingen geleerd waar je wat aan hebt
- ben je tevreden met je keuze voor MW
- had je van te voren iets gehoord over het vak; heb je je goed over het vak geïnformeerd
- hoeveel uur had je MW en zou dat meer/minder moeten zijn
- hadden jullie een vaste klas, zo ja was het voor MW ingericht en zo ja, hoe; zou de inrichting van de klas effect hebben op het geven van MW, en op je motivatie; heb je ideeën hoe een klas voor MW zou kunnen worden ingericht om te motiveren
- zou je het vak weer kiezen; beantwoordde het vak aan je verwachtingen
- wat heb je aan het vak in de dagelijkse praktijk of bij een vervolgopleiding
- gebruik je het vak bij actualiteiten en zo ja hoe
- welk cijfer zou je het vak geven (1-10)

BIJLAGE 3b

Negen transcripties havo-leerlingen

INTERVIEW A HAVO 4, BETREFFENDE DE PILOT MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN, DOOR DE UNIVERSITEIT TWENTE

Duur: ca.35 minuten

Aanwezig: 9 leerlingen

Interviewer: drs. J.F. van Harsselaar-Timmer

Voor aanvang van de opnames van het interview is uitgelegd dat het interview wordt opgenomen, dat het anoniem is, dat iedereen alles mag zeggen en dat niets is te herleiden naar een persoon, en tevens dat het niet zozeer het beantwoorden van een lijst vragen is maar hopelijk meer een gezamenlijk gesprek. Interviewer verzoekt kort en krachtig te formuleren, niet door elkaar heen te praten, en aan te geven wanneer je wilt reageren, of je het er wel of niet mee eens bent en of je het antwoord wilt toelichten. Tot slot wordt meegedeeld dat de opnames in een verslag worden vastgelegd en dat de opnames daarna worden vernietigd. Interviewer spreekt de wens uit dat het een prettig gesprek wordt en dat er min of meer zes categorieën vragen zijn: Hoe verloopt de les (wat echt over de les zelf gaat en de vraag of iemand een les kan beschrijven), het lesmateriaal, de inhoud en het niveau van het vak, een vergelijking met maatschappijleer (ml), het niveau van de lesstof ten opzichte van andere vakken, toetsen. Tot slot kan men voor maatschappijwetenschappen (mw) en ml een cijfer geven.

Vraag, laat weten wie dat als eerste wil beantwoorden: Heb je veel geleerd bij mw? Het ligt erg voor de hand, maar wat is je eerste spontane reactie op heb je veel geleerd bij mw? Zo ja, wil ik weten waarom, zo nee, wil ik ook graag een toelichting. Jij zit te popelen volgens mij. (1.24)

Nou, ik vind niet echt dat ik iets heb geleerd of zo, wel voor de toets, maar daarna vergeet ik het gewoon weer.

En heb je goede cijfers voor je toetsen?

Net voldoende.

Dus als je wat meer of eerder had geleerd?

Ja, gewoon leren en dan de toets maken.

Het meeste dat je leert vergeet je wel, maar af en toe heb je wel een les dat je denkt Hé dat heb ik bij mw gehad en dat je je dan toch wel iets herinnert. Dus je leert er wel een beetje van.

Prima, en legt de docent een groot deel van de les uit? Of heb je zelf veel gedaan? Ik begrijp van jouw dus van niet, maar jij hebt er wel iets van geleerd. Komt dat omdat de docent dat heeft uitgelegd?

Neen, dat is omdat ik dan zelf het heb geleerd, in de tekst of zo.

In de teksten opzoeken? Dan kom ik daar denk ik straks op terug bij de lesinhoud.

Toch alvast nu een vraag over toetsen en examens. Heb je het idee dat je toch goed voorbereid wordt op een toets? Jullie hebben SE's gehad, dat gaat mee naar volgend jaar. Heb je het idee dat je daar goed op voorbereid wordt in de klas door de docent?

Niet echt, het is toch allemaal een beetje vaag.

Het is niet echt duidelijk wat we nou moeten doen of wat we nou moeten leren. Normaal heb je een boek en dan sla je het open en dan zeggen ze je moet hoofdstuk 1 leren. En dat is allemaal nog een beetje vaag.

En wat doet de docent dan? Kun jij dat toelichten?

Ze legt eigenlijk ook niet echt iets uit, dan is ze bijvoorbeeld de hele les bezig met één ding te vertellen en dan weet je uiteindelijk nog niet wat het is of waar ze heen wil maar als je bijvoorbeeld zelf voor de toets gaat leren en je doet de tekst een beetje samenvatten en doorlezen dan kan het wel. Maar je weet niet precies wat je echt moet kennen en kunnen toepassen.

Jij zegt net het woord "ding", wat bedoel je dan met: ze is met een "ding" bezig, bedoel je dan een onderwerp?

Ja, een onderwerp.

Maar de hele les is dan over één onderwerp?

Ja de hele les (3.42).

Ja in de les krijg je de theorie zeg maar en in de toets moet je het ook toe kunnen passen. En dat doen we, dat oefenen we niet.

Dat oefen je niet?

Neen, alleen maar theorie zeg maar.

Maar weet je wat het ook is, de opdrachten sowieso die je als portfolio moet inleveren die slaan helemaal nergens op, die slaan ook niet op de toetsen, vind ik zelf.

Bedoel je de praktische opdrachten (PO's)?

Ja ook, die je moet typen op de computer en als je een hoog cijfer haalt bij mw, dan komt dat in ieder geval niet door de lerare. Soms legt ze het wel goed uit, maar meestal moet je het zelf maar uitzoeken.

Dus als ik het goed snap, als je een goed cijfer hebt dan komt dat toch omdat je dan het materiaal goed hebt bestudeerd?

Ja, als je het doorleest.

Daar ben ik het niet helemaal mee eens, wat ze legt wel heel nuttige dingen uit voor de toets vind ik. Daar heb ik wel wat aan.

Kun je een concreet voorbeeld noemen? Kunnen jullie allebei een concreet voorbeeld van een onderwerp (ik noem het nog steeds onderwerp, daar kom ik zo op terug want dat heet volgens mij anders bij deze pilot)?

Nou, ze legt wel doelgericht uit wat je bijvoorbeeld op de toets krijgt, dus wat ook weer gevraagd wordt en meestal kom ik daar wel uit.

Dus in combinatie met het materiaal heb je toch wel wat aan de uitleg in de klas?

Ja dat vind ik wel.

Ja dat vind ik ook, het wordt wel niet heel goed voorbereid, maar wat we in de les krijgen, daarmee kun je wel zien wat in de praktijk gebeurt en dan snap ik het wel, maar voor de rest ook moet je wel zelf ontdekken voor het leren. Zelf ontdekken wat je moet leren om het allemaal goed te doen.

Voor de toets? Je hebt het idee dat je zelf goed moet kijken wat je voor de toets moet doen?

Ja plus wel de docent, maar iets meer het zelf uitzoeken.

Ik zie nog twee mensen?

De leesteksten op de computer zijn héél erg lang en ze maakt sommigen wel wat duidelijker, wat je dan moet weten, maar ik kan bijvoorbeeld niet lang naar een computer kijken, als ik die teksten lees dan krijg ik echt een enorme hoofdpijn.

Misschien ligt dat nog aan mij maar ik vind gewoon dat met die opdrachten je zoveel tekst moet lezen, bestandje openen bestandje dicht doen en die vrouw legt alles, al die paragrafen, door elkaar uit waar door ik niet meer zie welke paragraaf ik aan het behandelen ben. (6.07)

Dat is een duidelijke praktijksituatie. Wil je daar nog iets aan toevoegen?

...

Krijgen jullie feedback, op de vorige les? Het is de bedoeling dat je nog even als docent terugkijkt op wat de vorige keer is behandeld. Gebeurt dat hier ook of ga je iedere les weer gewoon verder?

Ze geeft wel feedback.

Ze bedoelt herhaling hoor.

Er wordt heel veel lessen hetzelfde verteld.

Nou ik heb het idee dat ze wel heel vaak hetzelfde vertelt, maar dan nog iets er bovenop.

Dat kunnen jullie beamen?

Ja.

Ook een heel algemene vraag maar word je uitgedaagd met mw? Ik denk dat ik van sommigen al een beetje het antwoord weet. Dan formuleer ik het nog even anders: zou je je persoonlijke talenten en kwaliteiten hierin kwijt kunnen, denkend aan een PO of actualiteiten die je moet zoeken?

Dan denk ik vooral op de toets. ik haal best wel goede cijfers voor de toets op zich gaat dat wel gewoon goed.

Omdat jij het gewoon goed kunt beargumenteren? In je eigen woorden?

Ja (7.30) op zich wel

Nou kijk ik wil SPH gaan doen en dan is dat natuurlijk heel goed. Maar, ja het interesseert me nog niet super veel en het is nog niet echt een uitdaging, kijk we moeten wel gewoon goed leren anders halen we maar een laag cijfer maar het boeit me eigenlijk heel weinig.

En toch denk je dat je het met SPH zou kunnen gebruiken?

Ja, maar het is, je kijkt naar groepen, maar politiek, liberalen en zo, dat is niet echt iets voor mij maar ja dat moet je ook weten, maar het is gewoon het interesseert me niet echt veel maar ik weet dat het belangrijk is voor wat ik wil gaan doen.

Laatste vraag nog even over het verloop van die les. Heeft de docent jullie aan het begin van het jaar en eventueel tussendoor echt uitgelegd waar volgens haar mw over gaat? En dan denk ik met name aan wat nieuw is in zijn algemeenheid, om te praten over hoofdconcepten, kernconcepten en contexten? Heeft ze dat uitgelegd? Heeft ze dat tussendoor nog een keer uitgelegd?

Ja

Ja, één keer

Ja, toen vroeg iemand ernaar en toen heeft ze er twee lessen aan besteed. (8.29)

Ze herhaalt het eigenlijk elke les wel. Ook over hoofdconcepten en kernconcepten en dan hebben we contexten en dan zegt ze een hoofdconcept en een kernconcept en een politieke stroming.

En kunnen jullie dat? Als zij roept...

Ja,

Ja steeds beter

Ja dat gaat steeds beter omdat ze het heel vaak herhaalt.

Omdat het vaak herhaald wordt? Maar ik proefde iets in jouw woorden van ze heeft er twee lessen aan besteed, was dat echt nodig of vond je dat wat iets to much?

Ja, ik vond het persoonlijk iets te overdreven

Er was bijvoorbeeld iemand die vroeg wat is nu echt het nut van mw en toen ging ze er twee lessen aan besteden en toen had ik nog niet echt het gevoel alsof ik antwoord had.

Maar betrok ze daar concepten en contexten bij? Of was dat echt inhoudelijk van dit zou belangrijk voor jullie kunnen zijn?

Volgens mij was het meer inhoudelijk.

Maar ik heb het idee dat jullie nu wel met misschien een artikel of een opdracht verbanden kunnen leggen tussen concepten en contexten? Gebruik je dat voor je gevoel?

Niet in het dagelijks leven, ik vind het ook niet echt nodig in het dagelijks leven maar bij mw wel. Je weet gelijk het onderwerp waar het over gaat en zo

Ja, ze praat er wel over in de les, maar dan denk ik achteraf waar heeft ze het eigenlijk over gehad?

Ik heb het gevoel dat het geen inhoud heeft

Dat gevoel is bij jouw blijven hangen?

Ja, dat het zo onduidelijk is allemaal. Het is allemaal half.

Jij was straks degene die zei "vaag" en dat blijft voor jouw zo? Maar de beide mannen in ons gezelschap die zijn iets concreter. Ik kreeg het idee dat jullie het wel wat concreter vonden.

Ja.

Ja.

Maar kun je een voorbeeld uit de les noemen? Van zo was die les?

Nou, niet zo snel maar ...

Dan stel ik zo die vraag nog een keer, want ik heb ook nog een vraag over lesmateriaal (10.23) Helpt het materiaal zoals jullie dat krijgen? En ik wil graag weten hoe hebben jullie het materiaal gekregen? Als gekopieerde blaadjes, als boekwerkje gekleurd, niet gekleurd. Wat vond je van het materiaal?

Wij doen het met de computer en soms wordt een blaadje uitgedeeld.

Meestal de laptop en dan zegt ze, je moet naar die en die tekst. We doen alles met de elo, de elektronische leerweg en dan moet je naar de site gaan en dan staan daar al die bestanden maar alles staat daar door elkaar en dat vind ik ook wel een beetje vaag. Als ik voor de toets ga leren dan print ik het ook allemaal uit.

Ja, op een gegeven moment moesten we zouden we allemaal mapjes, ... en dan kregen we allemaal een blaadje en dan ... maar daar zijn we op een gegeven moment ook weer mee gestopt en dan moet je het toch weer zelf uit gaan printen, dus mij lijkt het gewoon handiger als we gewoon per onderwerp een mapje krijgen en alles in een keer uitgeprint wordt.

Dat hebben jullie dus niet gehad? Hoe hebben jullie dat dan geleerd van die concepten en contexten? Was dat mondeling door haar uitgelegd?

Nee, daar heb je wel een blaadje van gehad.

Ja je moest dat ook leren met elke toets maar als je het een paar keer doorleest dan weet je het wel een beetje vaag maar toepassen tijdens de les en dan weet je het uiteindelijk wel.

Tja, ik had hier bijvoorbeeld ook staan: is het materiaal afwisselend genoeg, maar als ik dat nu beluister, als ik dat nu zou vragen, is het afwisselend genoeg? ... jij zei: in de computer zat een hele riedel, dan was zo'n tekst heel erg groot?

Ja, dan moest je helemaal naar beneden scrollen om naar één paragraaf te gaan

Ja, en dan moet je weer naar een andere pagina gaan en dan weer helemaal naar beneden

En dan weer helemaal omhoog

En dan moet je elke keer weer zo klikken en ...

Maar dat is praktisch, maar inhoudelijk? Vind je die teksten afwisselend? In een tekst, was dat veelzijdig? Of zeg je dat was één onderwerp en daar had ik niet zoveel pagina's voor nodig gehad?

Ja, ze lopen er allemaal voorbeelden en inleidingen bij te geven. Op zich wel handig want dan weet je meteen waar zo'n onderwerp over gaat en het leest ook wel lekker, maar, ik vind eigenlijk best dat dat mag blijven.

Het helpt wel om het beter te begrijpen want als er alleen maar theorie is zonder voorbeelden dan ...

Ja dan denk je ook waar gaat het over

Ja dan onthoud je het wel. (12.45)

Maar voor het leren is het wel vervelend al die voorbeelden want dan hebben we echt zulke teksten terwijl je eigenlijk gewoon maar twee pagina's ...

Ja ik markeer eigenlijk gewoon het belangrijkste en dan doe ik een blaadje erbij of eronder en dan noteer ik bij elke tekst drie belangrijke dingen.

Ja maar ik moet toch alles lezen om dat belangrijke te vinden

Ja, daarom, dan kun je meer to the point zijn en zeggen: kijk dit is het, dit krijg je, en dit is de stof, en niet met zoveel verhaal erbij.

Dan ben ik benieuwd en stel ik toch de vraag of jullie zelf wel eens op zoek gaan naar materiaal waarvan je denkt nou dit ... of ik zet er wat aantekeningen bij ... ga je ooit zelf op zoek? Als je met een onderwerp bezig bent? Via de computer? Via google?

Ja voor een duidelijker betekenis van een begrip bijvoorbeeld, van hoe wordt dat uitgelegd en zo, ja bij een grote tekst, dan kijk ik bij google wat de echte betekenis is.

Ja, die tip geef ik mijn leerlingen ook wel want dat doe ik zelf ook wel. Maar echt een artikel zoeken? Bijvoorbeeld je hebt het over die inhuldiging gehad, dit jaar 30 april, zeg je dan daar zoek ik zelf nog iets over op? Of wacht je echt af wat in het materiaal aangeboden wordt? En wat de docent aanbiedt?

Ja, wat de docent aanbiedt, want we hebben wel eens zo'n opdracht gehad een probleem of zo, ik weet niet meer precies wat het was, maar daar moest je een artikel bij zoeken maar dat laat het onderwerp beter snappen dat wel.

Ik zit nou bij categorie 3, even te kijken, bij inhoud van het vak en de vaardigheden, daar hebben jullie tussendoor al het een en ander over gezegd. Ik heb jullie gevraagd of je geleerd hebt wat hoofd en kernconcepten zijn. Als ik jullie nu concreet iets over de actualiteit van vandaag zou geven, zo van dit is vandaag uitgebreid in de actualiteit, zouden jullie mij dan kunnen uitleggen wat de hoofdconcepten, kernconcepten en contexten zijn?

Neen

Neen ik niet

Neen, ik vind die teksten die ze geeft veel te moeilijk, ik begrijp er echt geen reet van, er staan allemaal moeilijke woorden in die ik niet ken.

Maar dan zegt hij, ik zoek die moeilijke woorden wel op via google?

Ja, dat doe ik ook, ik zoek bijvoorbeeld die woorden van die concepten wel op, maar ik begrijp gewoon al die lappen tekst niet, ik snap daar de helft niet van.

Maar als ik nu zeg, vandaag in de trein heb ik dat en dat artikel en ik geef jouw dat artikel, misschien een halve pagina of zo, denk je dat je dan iets over concepten of contexten kunt zeggen?

Nou ik weet misschien wel iets over hoofdconcepten maar niet over de kernconcepten

Je zou niet kunnen zeggen, nou mevrouw dat is de context, maar dat hoort bij die en die concepten?

Neen

Ik zou gewoon per paragraaf of per hoofdstuk, daar heb je ook begrippen in, gewoon die begrippen boven elkaar zetten en dan leer je die begrippen wel, en dan kijk je nog even in de tekst naar de voorbeelden en dan is het makkelijker, en misschien nog ergens achterin gewoon een stappenplan hoe je een artikel gaat analyseren, want daar heb je niet echt stappen voor.

Jij wilt nog iets zeggen? (16.10)

Nou dat is een beetje een aanvulling op wat zij zei over moeilijke woorden, dat heb ik op zich ook wel, maar ik heb bijvoorbeeld met hele lange zinnen, als lange zinnen heel moeilijk worden neergezet, zeg maar, en dat het dan zelf heel moeilijk is om ze te leren en dat ik dan vaak zoiets heb van

Dat je er eigenlijk niet meer uitkomt?

.. ja daarom.

Heel andere vraag. Zijn jullie alleen met Nederland bezig geweest of ook internationaal?

Ja ook internationaal.

Kun je een voorbeeld geven?

Nou gisteren nog, Zambia en ...

Ja de Afrikaanse landen en ..

Ja, en dat allemaal mensen uit Delft ergens gingen vechten ...

In Syrië.

Dat verhaal dat ze naar Syrië gingen om in het leger te vechten?

Ja, hoe dat zou komen, waardoor ze beïnvloed werden. Ja, en een beetje de hoofdconcepten en de kernconcepten erin stoppen.

En dat gebeurt ook als de Afrikaanse landen aan de orde zijn?

Arm en rijk, dan wordt arm en rijk vergeleken. Maar dat is ook een hoofdconcept toch?

Dat is dan de vergelijking met Nederland?

Ja, over de sociale verschillen.

Over sociale verschillen, sociale ongelijkheid en sociale cohesie, neem ik aan?...

Een impulsieve reactie graag: word je goed voorbereid op je centraal examen van volgend jaar?

Ja op zich wel.

Ik zou het echt niet weten.

Ik heb niet echt het gevoel ...

Volgens mij is het examen veel moeilijker als wat wij nu doen want we deden laatst in de les het examen wat ze dit jaar hadden en dat was veel moeilijker vond ik. En dan zegt ze "je kan het echt" "ik weet dat je het kunt".

Dus het examen dat 5 havo dit jaar heeft gehad, hebben jullie al kunnen bekijken in de klas?

Ja.

En toen schrok jij je te pletter?

Ja, en toen zei ze "je kan het wel"

Ja, en als je het opzoekt kun je het ook.

Ja, maar met de toets heb je geen computer en heb je geen tekst ...

Neen, maar dan moet je het leren. Heb je het nog niet geleerd dan?

Ja, ok.

Dat proef ik wel vaker, dat is een groot verschil, en sommigen doen het een dag van te voren en anderen een week van te voren en andere doen het keurig iedere week, ..., Met wat ik van het materiaal gezien heb, er staan gewoon begrippen en theorieën in en die moet je op enig moment gewoon uit je hoofd leren. Maar dan is het nog de vraag of je daarmee verbanden kunt leggen? En jij bent daar heel positief over. Kun jij zo ineens zonder computer van een vraag uit dat examen ophalen "hé, dat herken ik als concepten, contexten en ik kan verbanden leggen"?

Nou ja als ik er moeite voor doe wel denk ik, ja.

En jullie?

Ik weet het eigenlijk niet.

Je hebt er nog niet een goed beeld bij? Ook niet na het behandelen van dat examen?

Nou, als ik me er echt heel erg in zou verdiepen dan zou ik het denk ik wel kunnen. Maar niet als u mij nu een tekst zou geven, en dan zou ik er een vraag over moeten beantwoorden, dan zou ik het, denk ik, niet kunnen.

Ik vind eigenlijk wel dat dit heel erg een meningsvak is. Want het is hoe jij tegen de maatschappij aankijkt. Gedeeltelijk feitelijk, maar dat wordt heel snel afgekeurd. (19.15). Als jij een woordje niet goed hebt of zo, maar je bedoelt wel hetzelfde, het is hoe jij het artikel ziet, dat daardoor een streep wordt gezet.

Heb jij het idee dat als het maar iets verkeerd is ...

Ja, als ik daar iets opvat en de docent zegt neen want het is eigenlijk zo als je het zo bekijkt blablabla, maar dan lijkt het net alsof ik uit haar visie moet gaan kijken en ik dacht dat dat niet helemaal de bedoeling van dit vak was. En dat je een eigen mening vormt

Aha, en herken jij dat want jij zou ook nog iets zeggen?

Ja het ging niet daarover maar ik vind het eigenlijk best wel meevallen, ik heb daar nooit last van ..

Maar wel dat je het op een bepaalde manier moet formuleren. Als je dan één keer iets anders doet in je eigen woorden, in normale taal in plaats van in maatschappelijke of wetenschappelijke, of kernconcepten, dat het dan wel gelijk fout is.

Dat herken jij wel?

Ja, een beetje.

Maar jij hebt wel het idee dat als de argumentatie van jezelf maar goed is, dat het dan ook goed is? Dit is een interessant punt dat ik van meer mensen zou willen horen.

Nou, ik heb meer dat ik dan... dat er te weinig toelichting bij zit, of dat het dan niet in de maatschappijwetenschappelijke taal is... ja ik geef dan gewoon mijn eigen mening, in mijn eigen woorden. Ik probeer wel die begrippen er een beetje in te zetten maar dan wordt het fout gerekend.

Krijg je er ook feedback op waarom het fout is? Legt ze wel uit waarom zij vindt waarom het fout is?

Ja,

Ja, (21.00)

Ja, dan moet je net een klein dingetje erbij zetten, nog er aan toevoegen, maar als je bijvoorbeeld gewoon je toets terugkrijgt en je laat het aan haar zien, want ze kijkt alle toetsen na, en dan mag je wat je niet goed vindt, dan kijkt ze er nog een keer naar, en dan krijg je soms ook wel

Ja dat is wel fijn.

... omdat ze dan toch ziet dat je het goed hebt, dat je dan zegt ... ja maar ik heb toch dit erin ... als ze dat eerst fout rekende, en omdat jij er dan iets bij zet waarom, en dat je ook die woorden erbij zet, en dan dat daarmee bedoeld wordt, dan krijg je er soms nog een halve punt voor.

Jij wilt ook nog iets zeggen?

Nou, ik heb ook vaak dat ik vind dat de vraagstelling een beetje vaag is, waardoor ik het verkeerd snap en opschrijf, en dat ik dan denk van: oh was het zo, en als ze dan later uitlegt van hoe ze het bedoelde, ja, dan had ik het wel begrepen.

Herkent iemand van jullie dat ook?

Ja,

Neen,

Jij herkent dat niet? Jij zegt ik heb geen moeite met de vraagstelling? Een aantal beaamt het dus? Ik wil nog... (dit duurt tot)?

Half twaalf.

Oh, dit gaat best wel mooi. Maar ik spring er nu even doorheen en kijk wel of ik straks nog ergens op terugkom.

Vergelijking met maatschappijleer (ml). Daar ben ik ook benieuwd naar, want dat hebben jullie als verplicht vak gehad of hebben jullie nog steeds. (22.13) Wat is het eerste ... oh je wilt al spontaan wat zeggen?

Nou, het eerste wat bij mij naar binnenkomt, is dat bij ml ik veel beter weet wat ik moet leren, dit en dit moet je leren, dat het veel duidelijker is. Nou, dat staat ook in het boek. Daar hebben we wel boeken, geen computer waar alles in staat, zeg maar, en daar krijgen we ook diaprojecties van de les die dingen uitlegt, maar je weet veel beter alle punten van de stof. En komt dat jullie een methode gebruiken en ze zegt: nou hoofdstuk 1 paragraaf dat is aan de orde, punt?

Ja.

Maar ik hoorde straks van hem bijvoorbeeld. Ook met mw kun je theorieën en begrippen gewoon uit je hoofd leren, dus wat is nou het verschil?

Je weet ...tekstje niet. (23.04)

Je hebt zoveel bestanden en dat staat allemaal op de computer en dat is dan niet handig.

Ja ik heb gehoord dat jullie ook voor het eerst zo met de computer moeten werken dus dat speelt misschien ook een rol.

Nou jij nog even?

Nou vooral bij de eerste toets hebben we allemaal iets anders geleerd omdat we allemaal niet wisten wat we moesten leren.

Van mw?

Ja.

Ik had het niet eens geleerd, ik had wel een voldoende maar ik wist echt niet wat ik moest leren.

Maar even over ml, ervaar jij dat net zo?

Ja.

Concreet, boek, methode, hoofdstuk, ik leer het en dan kan ik ook een goed cijfer halen?

En daar doe je ook niet alles door elkaar eigenlijk.

Ja, en ml is meer zoiets van dingen uit je hoofd leren en mw is meer kunnen snappen gewoon hoe de samenleving in elkaar zit en ml is gewoon uit je hoofd leren

Toepassen.

En dat lukt veel beter.

En dan lukt het jullie om een goed cijfer te halen? Als je het ...

Mw vind ik wel goed en makkelijker

Vind jij mw makkelijker?

Ja, denk ik wel, je moet veel meer leren bij ml.

Dat wil ik van anderen nog weten?

Ja, ik ben het wel met hem eens. Want ik kan eigenlijk helemaal niet uit mijn hoofd leren, ook bij geschiedenis heb ik dat, en ml dat gaat ook allemaal over de politiek en zo, en mw is veel meer mening geven en van alles van de maatschappij en hoe je dingen ziet, en over verschillende groepen in de samenleving, en dat vind ik zelf veel makkelijker

Dat sluit wel aan bij de beantwoording die je eerder al gaf. Maar ik wil toch even van andere ook weten... Jij was heel positief over mw en als jij het dan vergelijkt met ml? (24.38)

Nou ik vind ml wel duidelijker qua leren, leerwerk.

Dus jij zegt als ik mijn schouders eronder zet dan is het heel makkelijk?

Ja

Je hoeft geen verbanden te leggen?

Neen

En jij?

Ja, dat boek is heel duidelijk, omdat gewoon in het boek staat: hoofdstuk 3 paragraaf 2 of zo.

ML is heel erg gericht op het rechtssysteem en hoe de regering is en zo.

Dus staatsinrichting?

Ja, en het laatste hoofdstuk sluit het heel erg aan op mw, wat we altijd behandelen met cultuurvergelijkingen en zo, dat is nu pas in het laatste hoofdstuk.

Je zegt het sluit aan bij mw? En welke van de twee vind je dan makkelijker?

Ik vind ml makkelijker. Het is gewoon wat iedereen zegt, het is gewoon veel duidelijker, gestructureerder.

Want ik begrijp dat jullie niet dezelfde docent hebben?

Neen, maar het ligt ook gewoon aan het boek.

Het ligt aan het materiaal?

Ja, en in de boeken van ml zit veel meer structuur dan in de teksten van mw.

Heel duidelijk ja. Ik heb hier bijvoorbeeld nog de vraag: wat vind je van het materiaal bij ml, maar dat is duidelijk aan de orde gekomen. De lesopbouw. De manier waarop jullie bezig zijn met ml, kun je dat ondanks de elo, kun je dat vergelijken met mw, of zeg je: neen het is net als het boek, anders, de docent is anders, de opbouw is anders?

Nou, we hebben soms wel dezelfde onderwerpen, want we hebben bij mw bijvoorbeeld dat je verschillende culturen met dominante cultuur en subcultuur, dat hebben we een tijdje geleden gehad, en dat hebben we nu ook weer met ml, en ook met andere onderwerpen, maar het is toch heel anders.

Ok, we zitten hier nu met negen studenten, mag ik nu even heel snel het rijtje langs: is mw moeilijker dan ml?

Ja, ik vind het moeilijker

Ja

Ja

Neen

Gelijk

Neen

Ja, maar het ligt eraan, want ik haal lagere cijfers voor ml, maar de opdrachten bij mw vind ik moeilijker

Ja, ik vind mw gewoon moeilijk te begrijpen.

Ik vind mw makkelijker.

Vinden jullie het logisch dat het twee verschillende vakken zijn?

(Allesmaal ja)

Ja, want het zou anders een veel te groot vak worden als het bij elkaar zou worden gezet.

Ja, dus dat is eigenlijk helemaal geen discussie, ml een verplicht vak voor iedereen in Nederland, en jullie hebben echt gekozen voor mw.

Het is meer toepassen van ml ook een beetje.

Als je spontaan een cijfer mag geven voor ml? Van 1 tot 10. ML zoals je dat tot nu toe hebt gehad.

Over de stof of over de leraar?

Neen, gewoon een cijfer voor ml en een cijfer voor mw? En dat kan ik al wel een beetje traceren doordat je zegt: het een is moeilijker dan het ander, en jij zegt: het hangt op PO's, dat is een groot verschil, maar spontaan een cijfer voor ml zoals jullie het nu krijgen.

U bedoelt de les?

Ja, alles bij elkaar. Aan ml.

7,5

7

7

5 of 4, ja, ik vind het niet heel boeiend

Ja, jij was straks al positief over mw, dat vind jij boeiender?

Ja, dat vind ik boeiender.

5 ook, omdat ik het minder interessant vind.

6,5 want de leraar is zelf goed en sommige dingen zijn wel interessant maar ...

8 want het wordt veel leuker gebracht, het is heel duidelijk dit moet je leren en bij een toets van mw weet niemand wat ie wel

7

8

Dat doet me denken dat mensen die ml leuker vinden dan mw, want als je goed kunt leren dan vind je ml makkelijker, maar als je toepassen moeilijk vindt, dan vind je mw moeilijker.

Dat is een interessante conclusie ja.

Dat is wel een heel persoonlijke mening, want als je werkelijk helemaal niks boeit dan heb je ook geen zin om er moeite voor te doen ...

Dat herken ik.

Ja, ik heb ook dat ik leren, ik houd niet van leren, het is veel makkelijker als je iets kan toepassen.

Jij kunt het dus ook? Want zij zegt: als je een leerling zou zijn die moeite heeft met toepassen Er is een verschil tussen mw dat ze willen koppelen aan wetenschappen en ml. Dus eigenlijk is het ook belangrijk dat er een stukje onderzoeksvaardigheden in zit en ik heb straks het woord "analyseren" wel bij iemand gehoord. Jullie hebben "vergelijken" gehad, maar als ik zeg analyseren? Kunnen jullie nu dingen analyseren? Heb je het idee dat als ik vraag: ga eens een paar teksten analyseren, snap je dan wat ik bedoel?

Een beetje

Hebben jullie wel eens een onderzoeksvraag moeten bedenken?

Ja, dat hebben we wel eens gedaan.

We hebben ook wel eens artikelen geanalyseerd. (30.45)

Ik zie dat ik al een heleboel heb gehad, nog even een paar dingetjes. Dat heb ik met toetsen ook gedaan... Vond je de schoolexamens moeilijk? Ik kan het al wel een beetje analyseren uit jullie antwoorden, maar toch even concreet over jullie SE's.

Wij hebben geen SE's.

Ja dat zijn gewoon proefwerken.

Ja, in havo 5 heten het SE's.

Vond jij de proefwerken van mw tot nu toe moeilijk?

Nou, ik vind dat je wel heel veel moet. Je moet wel veel leren, ik kan beter leren dan toepassen.

Had je goede cijfers?

Als ik leer heb ik een 8, als ik niet leer heb ik een 6 plus.

Dus wel een voldoende?

Ja, ik vind het gewoon veel te moeilijk. Ik kan het gewoon niet.

Je hebt helaas dus ook geen goede cijfers begrip ik?

Neen.

En jij?

Ja, wel pittige teksten, ook vooral dat toepassen dat we dat niet echt in de les hebben gehad. Dat was vooral bij de afgelopen periode 3 echt heel lastig.

Maar je had wel voldoende?

5,5

Zit op het randje dus. (32.03)

Ja, net voldoende.

Ik vind de toets op zich wel te doen, maar ze zijn wel echt op niveau, wel pittig soms, en als ik het bijvoorbeeld wel leer, een beetje, dan haal ik een 7,5 en als ik het niet leer, is het een zesje of 5,7.

Ik vind het niet echt moeilijk of zo

En heb je goede cijfers?

Ja redelijk

Hadden ze beter gekund?

Ja

Als je wilt, heb je goede cijfers dus?

Ja, ik vind het sowieso niet echt moeilijk

Dus ook goede cijfers?

Jawel, 7 of 7,5.

Fantastisch

Ook niet moeilijk, maar wel dat je zoveel teksten moet lezen en leren, dat je eigenlijk de simpelste dingen vergeet.

Ja dat klopt!

Oh, dat is jammer. (32.53)

Nou ik heb vooral met dat die vragen die worden gesteld, dat het moeilijk is daar een begrijpelijk antwoord neer te zetten, dat ze begrijpt wat ik antwoord, en dat de inhoud waar het om gaat, dat heb ik dus niet. Mijn cijfers zijn ook niet echt goed. Ik vind het op zich niet heel moeilijk, als ik gewoon de teksten die we op hebben gekregen gewoon markeer, en een beetje doorlees dan kan ik een redelijk cijfer halen.

Nu de PO's? Waren jullie daar gelukkig mee. Zeggen jullie nou daar ... vond je dat een leuk element? Zeg je ik had er best meer willen hebben? Dat het cijfer daarvan afhankelijk werd? Lijken de cijfers op elkaar?

We kregen geen cijfer voor de PO's.

Kreeg je geen cijfer voor de PO's?

Neen, want ze zegt dat dat niet in de pilot hoort, en dat je daar geen cijfer voor kan krijgen. Wel in het portfolio dat je moet inleveren en dat is eigenlijk onzin.

Dus het totale portfolio van dit jaar? Krijg je daar een cijfer voor?

Ja, per periode, ja, de vierde periode

Gewoon ..., dat wat je moet maken, daar krijg je een cijfer voor.

In de eerste periode kregen we daar wel een cijfer voor maar daarna niet meer

Ben je toch tevreden met je keuze, dat je mw hebt gekozen?

Ja, ik heb het nodig dus

Nee

Nee

Ja

Nee

Ja

Ik heb wel goede cijfers maar het is geen boeiend vak.

Je had achteraf spijt?

Een beetje.

Neen, er was niet echt een ander vak, ik moest wel.

Jongens heel hartelijk bedankt! Ik ga het uitschrijven en analyseren dus super bedankt!

**INTERVIEW B HAVO 4, BETREFFENDE DE PILOT MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN,
DOOR DE UNIVERSITEIT TWENTE,
Duur: ca. 34 minuten
Aanwezig: 9 leerlingen (3 jongens)
Interviewer: drs. J.F. van Harsselaar-Timmer**

Voor aanvang van de opnames van het interview is uitgelegd dat het interview wordt opgenomen, dat het anoniem is, dat iedereen alles mag zeggen en dat niets is te herleiden naar een persoon, en tevens dat het niet zozeer het beantwoorden van een lijst vragen is maar hopelijk meer een gezamenlijk gesprek. Interviewer verzoekt kort en krachtig te formuleren, niet door elkaar heen te praten, en aan te geven wanneer je wilt reageren, of je het er wel of niet mee eens bent en of je het antwoord wilt toelichten. Tot slot wordt meegedeeld dat de opnames in een verslag worden vastgelegd en dat de opnames daarna worden vernietigd. Interviewer spreekt de wens uit dat het een prettig gesprek wordt en dat er min of meer zes categorieën vragen zijn: Hoe verloopt de les (wat echt over de les zelf gaat en de vraag of iemand een les kan beschrijven), het lesmateriaal, de inhoud en het niveau van het vak, een vergelijking met maatschappijleer (ml), het niveau van de lesstof ten opzichte van andere vakken, toetsen. Tot slot kan men voor maatschappijwetenschappen (mw) en ml een cijfer geven.

Net als voor het interview met de eerste helft van de leerlingen van deze klas, deze ochtend om 10.55 uur, heeft de docent de te interviewen leerlingen aangewezen en gevraagd met de interviewer mee te gaan naar een ander lokaal. Net als vanochtend kunnen we van een leeg lokaal gebruik maken en hebben we een kleine 40 minuten de tijd.

Mijn naam is Van Harsselaar en dit is de halve klas 4 havo van X en ik ga hun een aantal vragen stellen over de pilot mw, en laten we bijvoorbeeld eens beginnen met de vraag "heb je veel geleerd bij mw"?

Nee.

En probeer even aan te geven waarom wel of waarom niet?

Ik vind de leraar een beetje chaotisch.

Ja heel erg.

Dat kan.

Ik denk niet dat het aan de stof ligt, maar dat het meer aan de leraar ligt.

Die stof, daar kom ik later wat concreter op terug. Dat houden we dan even vast. Kunnen jullie dat beamen, of zeggen jullie, dat is iets teveel van het goede?

Neen.

Of herken je dat wel?

Nou, ik haal wel goede cijfers, en ik let daar niet zo op. Je leert wel kritischer denken, dat je niet meteen... dat je wel verder gaat denken, zeg maar.

Als ik concreet naar de les kijk, en dan wel of niet wat geleerd, legt de docent dan een groot deel van de les uit of zijn jullie zelf echt actief?

Ligt eraan hoe de sfeer in de klas is eigenlijk.

Is dat per les anders?

Ja, ja eigenlijk wel.

En als het een fantastische sfeer is? Hoe is dan concreet die les?

Nou, dan krijg je wel een stuk uitleg ook, en dan vertelt ze een verhaal zeg maar, en dan geeft ze uitleg, maar als de sfeer niet goed is, dan zet ze ons gelijk aan het werk zonder enige uitleg, en dan moet je zelf echt goed kijken wat je moet doen, en dan moet je ook zelf echt goed nadenken.

Weet je dan wat je moet doen?

Ik weet wel wat je moet doen, omdat we ook een planner hebben, en dat soort dingen, en ik houd het ook wel bij altijd. Maar volgens mij zijn er ook heel veel mensen die niet goed weten wat ze moeten doen. En dat ze gewoon die uitleg nodig hebben.

Ja, de sfeer is niet altijd heel perfect zeg maar. (2.31)

Nou de sfeer hoeft ook niet altijd perfect te zijn, maar als je voor jezelf moet werken, zoals zij net zegt, weet jij dan ook wat je doen moet, als de docent dan niet echt gaat staan uitleggen?

Nee, want ik let nooit op.

Nou dat mag je allemaal vertellen! Maar heb je wel goede cijfers?

Nee

Jij ook niet?

Neen, nou voor dit vak niet.

Maar, heb je het idee als je er wel iets aan zou doen zou je dit vak dan kunt beheersen?

Ja, ik heb het laatst herkanst en voor mijn herkansing leer ik dan wel, en toen had ik gewoon een voldoende.

Ja, ik denk wat het vooral is, het heeft geen verder doel, wat wij snel zien. Je krijgt stof, je krijgt opdrachten, en het is gewoon goed te volgen wat je moet doen, maar ik denk, zeg maar, dat de sfeer in de klas niet optimaal een leersfeer is, omdat je niet een duidelijk doel hebt wat je er uiteindelijk mee kunt bereiken. Je leert wel veel, je leert bijvoorbeeld dat je meer moet argumenteren en kritisch denken, als er nieuws is, hoe zou het anders kunnen, dat leer je, maar het wordt, zeg maar, niet ... met wiskunde als je leert, je moet 2 plus 2 optellen, dan weet je dat als je later in de winkel staat je 2 plus 2

kunt optellen, en dan weet ik hoeveel wisselgeld ik moet terugkrijgen, en dit is heel, zeg maar, ... dit gaat richting de zweverige kant.

Maar kunnen jullie je voorstellen dat jullie collega's hebben die zeggen: het hangt van het type leerling af? Want er zijn leerlingen die kunnen makkelijk iets uit hun hoofd leren en daarvan zeggen andere leerlingen: die hebben het nu best moeilijk, maar ben jij iemand die best wel analytisch is, en iets kan toepassen, zit je met dit vak beter, herkennen jullie dat?

Ja, ja, natuurlijk, als je bijvoorbeeld ... zij leert ... zij beheerst dit vak beter dan ik.

Maar waarom? Omdat zij het beter kan toepassen?

Ik denk het wel.

Maar jij zegt wel, als ik het beter uit mijn hoofd zou leren, dat die theorieën, die instrumenten of die begrippen die er in staan ...

Ja, klopt, maar haar cijfer zal hoger zijn dan mijn cijfer.

Zij zit daar zelf helemaal niet mee.

Neen

Neen, maar wat jullie nog niet genoemd hebben vind ik interessant, want dat is een van de dingen van mw wat in mijn beleving heel vaak terugkomt, dat jullie verbanden zouden moeten kunnen leggen tussen hoofdconcepten, kernconcepten en contexten. Kunnen jullie dat al?

Neen.

Maar zou je mij, als ik blanco zou zijn, kunnen uitleggen wat een hoofdconcept, kernconcept of een context is? (5.11)

Neen.

Dat moet mij nog worden uitgelegd.

Dat is interessant, want jij zegt: dat is mij nog nooit uitgelegd?

Nou vast wel maar ...

Het is in mijn ogen in ieder geval niet duidelijk.

Dan kijk ik nu toch even naar haar. Jullie zijn in september met dit vak begonnen. Is dat aan het begin van dit vak uitgelegd? Heb je het op papier uitgelegd gekregen?

Neen.

Jij zegt ...

Aan het begin van het jaar hadden we een paar lessen ter introductie over het vak, wat het precies inhoudt, maar dan op een manier dat je mw... wat het inhoudt, dat je zelf nadenkt. En daarvoor moet je dus eigenlijk ook gewoon goed opletten in de les, en ik denk dat die structuur in de les er niet vaak is, omdat iedereen eigenlijk iets anders doet. En met iets anders bezig is.

Zouden ze het dus kunnen weten? Stel, jij zei: ik weet het echt nog niet na drie kwart jaar. En als je dat nou gewoon vraagt aan haar?

Nou, dan legt ze het ook wel gewoon uit, maar het ligt gewoon aan mij om die verbanden te leggen

Dan vind jij nog, al weet ik dan wat het concreet is, wat die begrippen zijn, dan vind ik die verbanden ..

Ja precies, maar als ik gewoon voor de toets leer, dan weet ik het wel maar andersom niet om die verbanden te leggen.

Jij hebt goede cijfers, en jij?

Neen

Neen

Neen

Tevreden?

Voldoende

Ja, als ik leer zeker wel.

Even twee dingen: in de les en met het materiaal, vind je dat er voldoende variatie is?

Neen,

Neen,

Nee, het is alleen maar opdrachten maken en invullen en teksten lezen, en dan weer opdrachten maken en dan weer teksten lezen en weer opdrachten maken.

Duidelijk, maar als het dan gaat om de onderwerpen die gebruikt worden? Spreekt jullie dat aan?

Ik zie geen verschil in hoofdstukken.

Kun je dat toelichten?

Nou, bij wiskunde bijvoorbeeld, heb je over *delen* en een ander hoofdstuk over *keer*. En dat zie ik niet bij mw. Ik zie geen verschillen in de stof.

Ik ben er toevallig ook zelf mee bezig, maar dan zie ik een katern, of boekje of syllabus, hoe je het noemen wilt: Verhouding, Verandering,... er zijn dan al vier boekjes en binnen die vier boekjes, bijvoorbeeld Verbinding met maatschappelijke verschillen...?

Maar wij hebben geen boekjes

Die zitten misschien in hoofdstukken, maar het staat op een hele grote lijst in de elo (elektronische leeromgeving) en dan moet je daar ... het zijn hele grote Word-bestanden, in een hele lange rij, en daar moet je in zoeken.

Daar moeten jullie zelf in zoeken? (7.56)

Ja,

Ja, je moet

Wacht even niet allemaal door elkaar, want dit kan ik niet uitwerken Begin maar, dan kom ik zo bij hun.

Nou, je hebt bijvoorbeeld nummer 1, 4, 6, b, en dan is dat een tekst en die moet je dan gaan lezen. Ik denk dat het al overzichtelijker wordt als je bijvoorbeeld ... stel, je hebt, aan het eind van de periode, een soort eindopdracht Verhoudingen en (wat was het andere) Verbindingen, dat je daar dan echt een opdracht over moet maken met een groepje, wat ze graag wil, zeg maar, samen iets maakt, en dan niet elke dag opdrachtjes maken, want dat interesseert me eigenlijk niks.

En bij jou, begrijp ik ook het is teveel door elkaar heen? Je hebt niet dat ... als ik niet gezegd had: dat zijn vier hoofdconcepten ... ? Je hebt niet het idee dat het als vier hapklare brokken wordt aangeboden?

Neen, zeg maar, er wordt elke keer een klein hapje gegeven, van elk ding.

Het is wel verschillend.

Nu even naar ... ja ik kom zo bij jou, maar even nog bij jou.

Ja, het is, ik vind die teksten altijd heel erg lang, zoals hij al zei, daar heb je echt heel veel Word-bestanden van ... die zijn af en toe wel tien pagina's of zo... Het zit helemaal vol met teksten en dan denk je af en toe: oooohhh moet ik dat allemaal lezen voor een opdracht?

Terwijl je de helft echt kan weghalen.

Ja, terwijl je uiteindelijk er maar zo'n stukje (tussen duim en wijsvinger) moet uithalen, en dan moet je ... Soms heb je daar gewoon geen zin om dat allemaal op te gaan zoeken.

En dat motiveert dus niet?

Neen. Als ze die teksten nou gewoon een beetje zouden samenvatten ...

Eerst jij nog even.

Het zijn wel verschillende onderwerpen, maar het lijkt heel erg op elkaar, omdat je steekwoorden, concepten moet toepassen op dat onderwerp.

Dus jij vindt ook, ondanks dat je verder heel positief bent, dat dat toch een minpuntje is, het lijkt allemaal teveel op elkaar? Wat ik ook... Herken je dat? Dat iemand zei: er worden overal hapjes uitgenomen, en ik zie dan het verband niet?

Ja, en als je dan een vraag stelt, krijg je driekwartier uitleg. En uiteindelijk snap je het nog niet. Neen,

Ja, het zal wel iets duidelijker worden, denk ik.

Kan iemand van jullie nu concreet aangeven wat de docent concreet zou kunnen doen om het wel (los van kortere teksten of een samenvatting) wat zou ze kunnen doen om jullie te stimuleren of te motiveren? (10.22)

Nou, misschien uitleggen wat de opdracht is, bijvoorbeeld, wat de doelen zijn, want ik weet echt niet waar ik mee bezig ben.

Ja, veel meer vragen en dan?

En duidelijk zeggen wat het huiswerk is, ... eergisteren moesten we, moest de hele klas wat nablijven, omdat we allemaal ons huiswerk niet hadden gedaan, en ik had nog nooit gezien dat we huiswerk hadden opgekregen ...

Ok, nou even een stapje naar het lesmateriaal. Als ik de vragen zie staan zoals "helpt het materiaal het vak beter te begrijpen" dan zegt eigenlijk de meerderheid: neen?

Het maakt het ingewikkelder op de elo, zeg maar, omdat er altijd wel iets mee aan de hand is, zeg maar, ... Ik heb niet echt iemand gehoord die er positief over is.

Er is niemand positief, maar jullie refereren wel vaak aan die elektronische leeromgeving. Stel nou dat je dat niet had gehad, en je had net als op mijn school concreet vier boekjes?

Ik zou dat veel fijner vinden.

Ja ik ook

Ja

Dan heb je alles bij elkaar wat bij elkaar hoort, en dan heb je het bij je, en nu tja...

Ik denk dat je gewoon boekjes nodig hebt en dan informatie misschien voor als je het niet kunt vinden in je boek, en dan opzoeken.

Dan heb je het makkelijker bij je zeg maar?

Als je een boek leest

.... Weet je waar je mee bezig bent? En dat is dus een gedeelde mening eigenlijk? Jullie hebben ook praktische opdrachten (PO's) gedaan toch? Of was dat dit jaar niet?

Geen idee?

Ik heb net namelijk met 5 havo gesproken en die hebben aardig wat praktische opdrachten gedaan.

Ja, dat is volgend jaar geloof ik.

Oh, krijg je dat volgend jaar, dan kan ik daar moeilijk wat over vragen? Maar buiten de deur? Zijn jullie met dit vak buiten de deur geweest? Dingen doen, naar Den Haag bijvoorbeeld?

Nee, dat is ook volgend jaar. (12.16)

Nou handig. Eh, digibord zag ik, luxe, tenminste, ik ken een paar scholen daar is dit zeer luxe voor. Is dat een dagelijks hulpmiddel?

Ja,

Ja,

En wat gebruikt de docent dan?

Ze laat wel vaak filmpjes zien, ook bijvoorbeeld powerpoints.

Nou, de inhoud van het vak, en dan bedoel ik ... Krijg ik nou de indruk dat het veel over Nederland gaat en weinig over internationaal?

Niet altijd,

Wel Nederland, maar wel met verschillende culturen.

Binnen Nederland?

Ja

Maar ik bedoel echt internationaal? Heb je het idee dat je dingen meekrijgt van internationale ...

Neen

Nou, ik denk kleine dingetjes

Zoals?

Nou, gisteren hadden we, wat was het ook weer? Verschillen tussen arm en rijk of zo?

Ik weet het niet meer.

Dan wijst ze bijvoorbeeld wel een ander land aan met: dat speelt daar en dat speelt daar. Het hoofddoel is, zeg maar, wel Nederland.

Maar bijvoorbeeld niet dat je twee democratieën moet vergelijken?

Ze kijkt wel naar verschillende groepen, vooral wel de Nederlandse samenleving, maar ze betreft er bijvoorbeeld ook andere landen bij, dat ze zegt "dit gebeurt hier en dat gebeurt daar" of dat gebeurt daar niet.

Wat u, zeg maar, benoemde, dat is meer ml ...

Dat is heel goed, maar wil je dat even vasthouden, dat komt zo! ...Ik wil graag weten wat het verschil is tussen mw en ml, maar dat wil ik nog heel even bewaren. Nog even dat internationale verhaal. Want maatschappij-"wetenschappen" is toch ook dat jullie iets meer misschien het idee hebben gehad, bij de keuze, van: we nemen "wetenschappen" (dat heb ik ook wel eens van leerlingen gehoord, van dat woord wetenschappen sprak me wel aan). Hebben jullie het idee dat jullie wat onderzoeksvaardigheden hebben geleerd? Vergelijken is bijvoorbeeld een onderzoeksvaardigheid. Bijvoorbeeld twee landen vergelijken. Als je Ghana met Nederland vergelijkt bijvoorbeeld, democratie of qua sociale cohesie en sociale ongelijkheid, snap je? Maar analyseren?

Neen!

Het is nogal preuts eigenlijk.

Preuts? (14.56) Wat een mooi woord daarvoor. Leg uit.

Nou ... want dan twee landen. en dan zegt ze, nou, dat is het verschil, en dan vraagt ze: wat is het verschil, en dan gaat ze er verder niet op in.

Dan is het weer te weinig?

Ja, veels te weinig, ik bedoel, die onderzoeken vind ik juist heel leuk, en één keer hebben we dat ook gedaan met het CBS ... onderzoek en dat vond ik wel weer leuk, maar voor de rest hebben we dat nog nooit gedaan.

Maar met wat we hier nu bespreken, waarom heb je het gekozen, en dacht je dat je het kon gebruiken, en denk je dat je het ook feitelijk kunt gebruiken als je zometeen verder gaat? Wie?

Nou, ik heb het eigenlijk gekozen omdat ik anders aardrijkskunde moest kiezen of ...

Het was een keuzevak dat overbleef?

Ja We kregen een blad voor onze neus, en een filmpje te zien, en van maak het maar, en van ... had ik nog nooit iets van gehoord ... van ok..

Maar sprak je dat aan?

Nee

Nee, maar je hebt toch gekozen voor dit in plaats van voor aardrijkskunde?

Ja, maar dat is één van mijn slechtste vakken

Ik hoorde van het woord computer

Ja, ik ook

Hoezo het woord computer, omdat het een elo is?

Nee ...

Spelletjes ... haha

Wie nog? Waarom heb je het gekozen?

Nou, ik weet niet wat het precies voorstelde bij computer, maar dat het klinkt zoveel leuker dan een boek, maar uiteindelijk viel het wel tegen

Dus eigenlijk ben je een beetje teleurgesteld en had je liever een ander vak gekozen?

Nou, dat weet ik niet (16.35)

Denk je dat je het kunt gebruiken ook al is het niet zo positief?

Ik ben er in ieder geval nog niet achter gekomen neen

Weet je waarom ik dat vraag? MW hebben ze gebaseerd op de sociologie en de politicologie, en als je dan gaat kijken welke vervolgoopleidingen je zou kunnen doen, zou je misschien kunnen zeggen: hé, dat zou van toepassing kunnen zijn?

Voor mij misschien wel, want ik wil uiteindelijk wel psycholoog worden.

Ja, maar het ziet er niet echt psychologisch uit behalve misschien ...

Maar ja, ik denk misschien wat meer onderzoek doen ... dat kun je niet bij andere vakken doen, want bij andere vakken maak je ook altijd opdrachten,... maar dit is net zo saai als bij andere vakken.

Maar niet van: nu heb ik echt iets wat ik straks kan gebruiken?

Neen,

Neen, dat ik, net als haar eigenlijk, dat ik ook met het idee zit van: ik heb het gekozen, en van: ik ga even naar de maatschappij kijken, en echt verder ingaan op dingen, zeg maar, en ook over politiek had ik veel gehoord, alleen dat viel dan toch wel een beetje tegen (17.44), toen ik het vak begon, dat het eigenlijk een beetje chaos was en niet echt ...

Maar even op dat chaos aanhakend, mag ik dan de conclusie trekken dat jullie ook weinig de gelegenheid hebben om iets in een groepje of in de klas te bediscussieren?

Nou, we werken eigenlijk ook wel vaak in groepjes, alleen dat gaat dus eigenlijk altijd chaotisch, het is gewoon een beetje vaag allemaal.

Je weet niet precies wat er nou van je verwacht wordt?

Neen

Welke opdracht er nou bij hoort, en de teksten die je daarvoor moet lezen

En dan kom ik weer op de inhoud eigenlijk, die niet helemaal duidelijk is?

Ja

En jij, jij zegt toch dat zweverige?

Ja

... Je zat dan in een groepje en je moest iets doen en dan was het misschien zweverig, maar wat ik net zei, heb je de gelegenheid gehad om het te bediscussiëren? Te proberen door discussie dat het minder zweverig werd?

Nou, wel met elkaar, maar als je met haar spreekt dan werd het weer vaag.

Dan werd het weer vaag?

Dan raakte je helemaal in de war.

Dan ging ze een heel verhaal vertellen, en dan wil ze het uit gaan leggen, maar dan komt het weer ergens anders op neer, en dan vertelt ze er weer dingen bij, en dan vergeet je eigenlijk weer waar het over gaat.

Dan ben je er in het groepje misschien achter gekomen het gaat een beetje daarover, en dan wordt het uitgelegd, en dan denk je: nou ben ik weer helemaal de draad kwijt?

Ja

Ik denk dat het, zeg maar, dat de punten die genoemd worden die verbindingen leggen, dat wordt wel uitgebreid besproken, maar het wordt elke keer een beetje besproken in die vier katernen van u. Ik denk dat het vak serieus nut heeft voor later, maar doordat het nu zo rommelig is, niet werkt. Omdat we elke keer, als je in een groepje zit, dan zit je op een gegeven moment allemaal in het blokje Vorming, en dan denk je: oh, zo werkt dat Vorming. Zo kan ik het doen. En dan zeg je: oh, hoe werkte dit, en dat zet je er weer een stapje buiten, en dan ga je weer in een keer naar Verandering of zo, en dan denk je: hé, dat was toch Vorming?

Ja, maar waar ik nog aan zat te denken is, waarom de elo niet werkt, maar als u bijvoorbeeld elektronische leeromgeving zegt (het is een idee he?), zou het dan, stel, iedereen heeft een Ipad, en alles staat erop, dat is je boek, dan kun je dat ook voor andere vakken gebruiken. Dat is dan je totale boek, en daar heb je, zeg maar, gewoon blogs staan, 1, 2, 3, 4, 5, en dat kan je aanklikken, en daar moet je dan opdrachten in maken, dan wordt het denk ik voor je gedachten een stuk overzichtelijker. A werkbladen raken niet kwijt. Als ik iets naar mezelf moet mailen raak ik het ook kwijt, dan komt het op de grote hoop, en uiteindelijk krijg je straf omdat je het niet hebt.

Dat herken ik nu wel uit jullie verhalen inderdaad, of het nu een boek is of digitaal als het maar gebundeld is, als je maar het idee hebt dat je met iets "vasterigs" bezig bent, dan is dat zweverige misschien weg. Maar één onderwerp, en daar druk je op, en je hebt dan alles wat bij dat onderwerp hoort, en de verbanden die je daarbinnen kunt leggen?

Ja. Dat zou veel duidelijker zijn

En misschien ook het feit dat je de laptop niet mee naar huis kunt nemen. Want, bijvoorbeeld, dan ben je bezig met een opdracht, en dan ineens gaat de bel, en dan denk je: aaahh, dat moet ik nog op mijn mail zetten. En: oh wacht, daar heb ik geen tijd voor, want ik heb zo een proefwerk, en dan heb je daar geen tijd voor, en dan sla je het niet op, en dan heb je niet meer de motivatie...

En dan ben je het kwijt?

Neen, het blijft wel op je ... staan, maar straks heb je daar geen tijd voor, en dan heb je niet meer de motivatie om het thuis af te maken.

Ok, dat is duidelijk. En jongens, dan die vergelijking met ml. Als je nou (het liefst zou ik nu een rondje maken) ...Kun je nu kort en krachtig de overeenkomsten en verschillen met ml benoemen? Laten we beginnen met de overeenkomsten?

(21.45) Wat zijn de overeenkomsten tussen mw en ml?

Het gaat allebei een beetje over de politiek ...

Bedoel je dan politiek of staatsinrichting?

Allebei.

En een wezenlijk verschil?

Die begrippen allemaal zoals Veranderingen. Ik heb het idee dat ml meer te maken heeft met democratieën en politiek en mw meer over sociale dingen

En wat is het eerste waar jij aan denkt bij ml?

Nou, ml heeft een boek en mw niet.

En nu inhoudelijk?

Nou, ml vind ik wel overzichtelijker, ja, het ligt waarschijnlijk wel aan de docent, want als zij (bij ml) nu zegt: we zijn bezig met hoofdstuk 6 paragraaf 3, en dan zegt ze bij mw: open de elo en scroll naar beneden, klik dit en dat aan, scroll nog verder naar beneden, en klik dan dit en dat aan.

En jij?

Ik vind wel een duidelijk verschil dat je bij mw echt gaat onderzoeken, zeg maar, en bij ml volg je les in een hoofdstuk of zoiets, en bij mw moet je toch echt zelf nadenken ook, en dan ga je echt dingen onderzoeken. Dat gaat dieper in op dingen.

Mw gaat dieper in op de onderwerpen?

Ja

ML is gewoon altijd hetzelfde

Mw is eigenlijk een verdieping van ml.

Kun je je daarbij aansluiten? (23.44)

Ja, met verdiepingen, zelf onderzoeken, bij ml heb je gewoon van de docent informatie en gewoon leren, en bij mw moet je verder denken.

Jullie er nog iets aan toe te voegen heren?

Ja, ml is de harde stof en wat is het, en bij mw leer je waarom het zo is. Denk ik.

Ja dat mag je zo zeggen. En kan ik de conclusie trekken dat jullie dus allemaal wel mw moeilijker vinden dan ml?

Ja...

Wie niet? Twee stuks niet?

Nou, ik vind ml ook niet makkelijk, maar ik heb het idee, zoals zij al zei, dat ml duidelijker is.

Nou in mijn hoofd komt dat alleen maar door dat boek.

Nou, daarom zit ik nog een beetje te vissen en naar jullie gezichten te kijken, van: wie kan er nog iets aan toevoegen? Het verschil tussen de structuur en de methode of echt inhoudelijk? Dat je zegt als ik inhoudelijk kijk dan...

Inhoudelijk is het goed, denk ik. Alles wat u benoemd is inhoudelijk goed, alles wat benoemd moet worden zit erin, maar dan zitten er 30 doekjes omheen dat je het niet meer snapt.

Dan zitten er 30 doekjes omheen? Interessant. Hebben jullie het eigenlijk van dezelfde docent ml?

Neen. Ml hebben we allemaal van X. (25.24)

Qua niveau heb ik nog even iets anders. Over de lesstof. Ik denk dat dat er al aardig uit is gekomen. Ook wat de verwachting betreft. ... nog even heel eerlijk, ik kijk even naar de drie heren. Als je er nou meer tijd in had gestoken? Had je het dan toch beter begrepen?

Ja, dan had ik wel voldoende gehaald.

Ja.

Ja.

Ja, als je gewoon beter leert, heb je gewoon betere cijfers.

Dus ondanks dat niet gestructureerde, dat het allemaal veel beter kan, en het vage en zweverige, als je er toch meer aandacht en tijd aan had besteed dan ...

Ja.

Nu nog even vergelijkend met andere vakken dan met ml. Moet je harder werken bij mw dan bij heel veel andere vakken?

Ik denk dat je hier veel meer zelf moet nadenken. Het is zelfstandig...

Maar betekent dat dat je harder moet werken?

Ja, dat ligt eraan wat voor persoon je bent, denk ik.

Ja.

Je hebt harde werkers. Bij sommigen gaat het vanzelf.

Ja, dan kom je weer op die scheiding tussen: je kunt beter leren of je kunt beter toepassen, maar jullie hebben toch ook natuurkunde of scheikunde of biologie?

Neen.

Niemand hier? Neen... De cijfers daar heb ik ook al een beetje indruk van. Dat van de feedback: of je weet wat je goed of fout doet? Ik zie een interessant verschil tussen de 4 havisten en 5 havisten. (27.11) Dus ik wil daar toch nog iets over vragen. Als je het niet snapt, als je het moeilijk vindt, word je dan uitgelegd, persoonlijk of klassikaal, keer op keer of één keer ...

Ja, maar dan gaat ze die driekwartier uitleggen.

Klassikaal, dat moet iedereen aanhoren?

Ja

Niet altijd hoor

Soms loopt ze naar je toe als je het vraagt, maar je moet je er echt in verdiepen, zeg maar. Het is niet moeilijk maar je moet ... je moet het willen ... in de tekst dan maar

Ik denk dat als je een vraag hebt over iets waar de hele klas mee zit, dan gaat ze het klassikaal bespreken, zo'n hele lange uitleg, maar als je gewoon zelf met een probleem zit, wat niet iedereen heeft, dan legt ze het gewoon persoonlijk uit. En dat is dan ook weer zo'n heel lang verhaal waar je van denkt, nou, ik zal het zo wel even proberen, en dan snap je het eigenlijk nog steeds niet echt.

Duidelijk, dat herhaalt zich dus toch. Jullie hebben het CE geoefend?

Ja, één opdracht.

Ja

Ben je je kapot geschrokken of zeg je heel makkelijk?

Nou, dat zeg ik ook weer niet, maar het is ook niet dat ik me echt kapot ben geschrokken.

Het leek wel op de opdrachten die we hadden gedaan tot nu toe.

En dat vond ik het vreemde eigenlijk.

Hoezo?

Nou ja, dat je in de vierde eigenlijk heel veel dezelfde stof behoudt die je in de 5^e moet toepassen. (29.03) Als er iemand nu een wiskunde-examen laat zien, dan denk ik: ik ga bij de Albert Heijn werken later.

Dan schrik je je wel helemaal een hoedje?

Ja.

Nou jongens, die 5 havisten waren allemaal laaiend enthousiast, en hadden allemaal hele goede hoop, dus volgend jaar jongens, als ik hier weer kom voor zo'n interview, dan zou dat wel mooi zijn om dat eens te vergelijken Tot slot, bij

onderwijskunde, nog twee dingen, bij onderwijskunde wordt omgeving als belangrijk ervaren. Jullie zitten nog wel eens in wisselende lokalen vanwege elo. Denk je dat de omgeving je zou helpen meer te motiveren? Om het te snappen ...heeft de omgeving daar invloed op?

Die computer leidt af natuurlijk.

Ja, maar aan de andere kant, zonder computer is het ook moeilijker.

Het is gewoon handig, je kan dingen opzoeken en zo. ...

Zoek je thuis eigenlijk nog wel eens iets extra's op?

Nee.

Nou, de computer leidt je wel heel erg af. Je zit te werken en dan hoor je ineens X schreeuwen: ja, ik heb weer een nieuw level...! En dan denk ik: oh,z e heeft weer X punten bij "candycrusch", haha.

Ok. (30.37) Maar als je hier zou zitten? Ik ken een school waar ze allemaal Ipads kunnen organiseren van de mediatheek, die hebben niet altijd zo'n elo, maar die zitten in zo'n lokaal met de Ipads of stel met posters. Als hier ml wordt gegeven (daarom hangen al die politieke posters daar) denk je dat een omgeving? ...Als ik rondkijk heb ik niet het idee dat jullie dat jullie denken: nou dat zou heel veel uitmaken?

Neen.

Wat zou jullie motiveren om dan toch meer uit mw te halen?

50 euro als je een tien hebt

Daar ga ik maar niet op in ...

Als je een einddoel hebt, als je echt ergens naar toe werkt. Als je ziet, dit heeft het me nu opgeleverd.

Ja dat klopt.

Dat is inderdaad wat jij blijft missen?

Ja, dat is gewoon mijn minpunt eraan.

Nou, jongens laatste vraag!

Dat zei u net ook al ... haha.

Ik had er twee dus dit is mijn aller- allerlaatste vraag! Een cijfer tussen 1 en 10 voor ml en eentje voor mw. Dus eerst ml.

Nou ik vind mw leuker ...

Kun je dat even herhalen (ik versta het niet goed)?

Nou, ik kan gewoon heel veel schrijven over dingen, en dat is wat bij mw ... Je moet gewoon niet met twee regels tevreden zijn, gewoon opschrijven wat je erover kunt verzinnen, en dan is het goed meestal.

Wat zou jij dan voor mw geven?

Hoger dan ml.

ML een 7 en mw een 6

..... Ik heb toch liever ml dan mw omdat het duidelijker is ...

Krijgen ze van jouw dan wel een voldoende?

Niet altijd.

Bedoelt u hoe het wordt gegeven of de inhoud...?

Algemeen. Je hebt ml en mw en ik probeer een beetje de verhouding te zien. Als jij allebei een cijfer moest geven, kregen ze dan een voldoende ...?

Ja, ik zou mw ook een hoger cijfer geven, net als wat X zegt omdat ik daar beter in ben, en het leuker vindt om te doen.

Ok, dus ze krijgen allebei een voldoende?

Ja.

En voor jouw.

Mw een 5,4 en ml een 7.

Een 7 zelfs.

Ja ik vind het gewoon overzichtelijker.

Ok, dat heb je....

ML een 6 en mw een 3. Ik heb simpelweg niks met mw.

Heel duidelijk.

ML een 7 en mw een 5.

Als het verbeterd wordt en verduidelijkt, dan een 8, maar nu denk ik een 6,5 en voor ml een 7,5.

Nou jongens, hartstikke bedankt voor jullie inbreng!

Alstublieft.

Ik ga het uitwerken en via de docent hoop ik dat jullie een keer te zien krijgen wat de uitkomsten zijn.

INTERVIEW C HAVO 5, BETREFFENDE DE PILOT MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN, DOOR DE UNIVERSITEIT TWENTE
Aanwezig: 6 leerlingen (meisjes)
Duur: ca. 46 minuten
Interviewer: drs. J.F. van Harsselaar-Timmer

Voor aanvang van de opnames van het interview is uitgelegd dat het interview wordt opgenomen, dat het anoniem is, dat iedereen alles mag zeggen en dat niets is te herleiden naar een persoon, en tevens dat het niet zozeer het beantwoorden van een lijst vragen is maar hopelijk meer een gezamenlijk gesprek. Interviewer verzoekt kort en krachtig te formuleren, niet door elkaar heen te praten, en aan te geven wanneer je wilt reageren, of je het er wel of niet mee eens bent en of je het antwoord wilt toelichten. Tot slot wordt meegedeeld dat de opnames in een verslag worden vastgelegd en dat de opnames daarna worden vernietigd. Interviewer spreekt de wens uit dat het een prettig gesprek wordt en dat er min of meer zes categorieën vragen zijn: Hoe verloopt de les (wat echt over de les zelf gaat en de vraag of iemand een les kan beschrijven), het lesmateriaal, de inhoud en het niveau van het vak, een vergelijking met maatschappijleer (ml), het niveau van de lesstof ten opzichte van andere vakken, toetsen. Tot slot kan men voor maatschappijwetenschappen (mw) en ml een cijfer geven.

...Misschien moet ik het zo nog even afbreken omdat we dan naar een ander lokaal gaan. Maar mijn eerste vraag, en dan graag een spontane reactie van iemand: Heb je veel geleerd bij mw? En als je een antwoord geeft dan graag even beargumenteren.

Sociale cohesie.

Jij weet nu alles van sociale cohesie?

Ja,

Nee, we begonnen ermee met de les en het is eigenlijk nooit echt veel verder gegaan. Zeg maar, we hebben het concept geleerd, maar aan het eind van het jaar zaten we eigenlijk allemaal van: wat is eigenlijk de definitie van sociale cohesie?

Praat je over leerjaar 5 dan?

Daar ben ik het niet mee eens. Want ik heb misschien niet alle lessen bijgewoond, maar de lessen die ik heb bijgewoond daar zijn we er dieper op ingegaan, en we hebben zelfs extra opdrachten gemaakt over sociale cohesie.

Ja, dat klopt.

... om het begrip echt te snappen en goed toe te kunnen passen. Ik vind wat je nu zegt eigenlijk een beetje onterecht.

Niet alleen over sociale cohesie natuurlijk, maar ook over alle andere concepten zijn we toch wel dieper op ingegaan

Maar, ik vroeg een spontane reactie dus ik herken dat als spontane reactie, maar jullie voegen toe: het is wel degelijk over meer gegaan dan dat?

Ja

En heeft ik wacht heel even (lawaaï) ... Jongens, ...we hebben het eigenlijk over hoe verloopt de les, kunnen jullie iets zeggen over hoe in de praktijk een les verloopt?

Elke les is wel anders.

Ja, er zit geen ritme, geen structuur in,

Neen,...

(intussen komt de zesde leerling – met ijsjes – binnen, er is snoep en limonade)

De docent staat er niet om bekend om echt structuur te hebben, het was altijd wel wat chaotisch, en dan opeens kwam ze met een heel plan en dan hadden we één les lang structuur en dan was het daarna: ik ben het alweer vergeten.

Maar los van het feit of je echt de inhoud ... nee we hebben het over het verloop van de les. Over die structuur, die is er niet, maar laat ik het dan anders vragen ook, de lesopbouw, heb je het idee dat je door de docent goed voorbereid bent op het examen?

Ja,

Ja,

Jazeker.

In dat opzicht hebben we er wel voor geleerd.

Ja.

We hebben van elk kernconcept, waar ook maar een beetje onduidelijkheid over was, ze heeft er aparte opgaves van gemaakt.

Filmpjes bij gezocht.

Dat je daar verder op inging.

Van de kernconcepten zeg je?

Ja, en de gewone concepten. We zijn overal ...

We hebben extra lessen gehad voor de examens, onze laatste vragen,... moeilijkheden voor ons examen echt te verduidelijken. Zodat we echt goed voorbereid ons examen in zouden kunnen. (4.14)

Ik ken jullie niet, maar ik neem aan dat ook hier aan tafel verschillende niveaus, verschillende stijlen zitten. Hebben jullie het idee dat jullie je allemaal konden herkennen in die les? Zeg je, als ik iets niet wist, maar de rest wel, werd het uitgelegd?

Ja

Ja

Jazeker

Ja

Het werd net zolang uitgelegd tot iedereen het doorhad.

Maar betekent dat ook dat degene die het bijvoorbeeld al de eerste keer snapte, dat die toch ook aan z'n trekken kwam? Of zat er iemand bij die zei: ik heb toch wel eens te lang moeten wachten, of ik wist het allemaal wel, en verdorie dan bleven we er te lang bij stilstaan?

Neen

Nee

Nee,

Want je bent heel vrij in het vak

Het is een digitaal vak, dus als je iets anders begrijpt, kun je zelf verdergaan, als de rest nog de extra

Wij zijn, zeg maar, de leerlingen die echt heel veel uit het hoofd leerden, en wij begrepen het dan wat sneller dan dat we het echt uit ons hoofd leerden. Maar die kregen dan nog wat extra les van de docent.

Daar draaide ze haar hand niet voor om.

Neen, dat deed ze ook gewoon altijd ook buiten schooltijden

Dus altijd bereid om het iedereen op ieder niveau

Ja, altijd bereid om het iedereen te leren.

Heb je ook het idee ...

... ook op je eigen manier te leren...

Jullie hebben het nu twee jaar gehad, vonden jullie het ook gevarieerd? Waren de lessen gevarieerd?

Ja, ik vond het wel erg gevarieerd, omdat het ene moment had je dan een les dat je veel theorieën kreeg, die dan werden uitgelegd, en die je dan vervolgens moest toepassen in opgaves, maar we zijn ook heel vaak dat we uitstapjes naar Den Haag hebben gedaan of ...

Dus buiten de school ook ...

(een korte interruptie van een docent die graag alvast het lokaal in wil voor het volgende uur)

De pilot gaat over, niet zoals bij ml, je hebt een methode er wordt geprobeerd materiaal samen te stellen, maar het gaat ook vooral over dat er hoofdconcepten, kernconcepten en contexten zijn. Hoe is dat bij jullie gegaan? Heeft de docent aan het begin van de vierde en of de vijfde uitgelegd wat het allemaal was, of komt het pas aan de orde als jullie ernaar vragen? (6.45)

Nee, we zijn een heel semester, tot één toetsweek, zijn we alleen maar bezig geweest met wat houdt het vak precies in, hoe gaan die kernconcepten te werk en zo, zeg maar, de globale uitleg van alle hoofdconcepten en de kernconcepten erin.

En is dat alleen verbaal gebeurd of hebben jullie op papier dingen gehad?

Neen, we hebben daarvoor een portfolio gemaakt.

Ja, een leercontract en allerlei opdrachten die we moesten maken

Hebben jullie in de vierde al praktische opdrachten (PO's) gehad?

Ja.

Maar ik heb net gehoord (in een interview met 4 havo) dat er geen PO's worden gemaakt in 4 havo?

Niet?

Het is niet zo dat de docent ... het kan best zijn dat, nadat ze ons heeft gehad, dat ze dacht dat die PO's toch niet bevielen, en dat ze ze in de volgende laag gewoon aanpast.

Want jullie hebben wel zoals die huidige 4 havo klas dat je veel op de computer, dus elektronisch, moest doen?

Ja.

Want net hoorde ik "dat waren me toch lappen tekst"?

Ja, dat was het ook, het waren ook gewoon hoofdconcept-boekjes van zo'n 60 tot 80 pagina's

Digitaal?

Ja, maar soms werd het uitgeprint of je liet het door je eigen ouders uitprinten

Ik heb het niet uitgeprint, alleen digitaal.

Jij hebt het niet uitgeprint?

Neen.

Dat vond je niet nodig

Nee.

Soms kreeg je wel een boekje

Soms, ja soms

Soms, want wij vinden het makkelijker te leren vanuit papier, op papier.

Ja, daarom heeft ze het voor ons uitgeprint.

Waarom vond je dat (handiger op papier). Omdat je het dan tastbaar had om te lezen? Of deed je er dan wat mee?

Ja, markeren,

Dan kun je het makkelijker en beter leren eigenlijk.

En ik vind, dat heb ik zelf altijd, als ik lang echt 100 pagina's, zoals voor je examen, op een computer moet lezen, dan vinden mijn ogen dat niet zo prettig. (8.46)

Dat hoor ik meer.

Maar het is op zich wel heel mooi, want we hadden een syllabus, en die heeft zij gemaakt, en dat waren helemaal niet zoveel blaadjes, dat waren 40 bladzijden of zo die we moesten leren voor het examen, en in de grote lappen tekst werd het allemaal uitgelegd. In leerlingen taal, dus als je iets niet snapt uit de syllabus, kon je terugvallen op de grotere teksten, dus je hoefde niet de hele grote teksten te lezen als je het wel snapte dus.

Ja, de syllabus had ze uitgeprint voor ons.

Ok dat is ook belangrijk.

Ja, de syllabus had ze ook speciaal voor ons gemaakt.

Dat heb ik hier ook “helpt het materiaal je beter het vak te begrijpen”? Dan zeg jij: er is een syllabus uitgedraaid, die we als ondersteuning konden gebruiken als we

Nou, dat was echt wat we moesten weten voor het eindexamen, en als we dat niets snapten, konden we terugvallen op de gewone basisteksten...

In de computer?

Die waren altijd terug te vinden in de computer.

Het was ook niet zo dat je dingen kwijtraakte of zo, dat was ook wel fijn.

Is het materiaal afwisselend?

Ja

Ja

Ja, we hadden materiaal waar we filmpjes bij moesten kijken en video's moest beoordelen, en dingen waar je gewoon opdrachten moest maken of cartoons moest beoordelen, wel allemaal afwisselend.

En als je nou ondanks dat materiaal, ik hoor nu al allerlei soorten, had je ook dat je door het vak zelf geprikkeld werd om zelf nog iets te zoeken? Of dat je dacht: dit materiaal spreekt me niet zo aan, dus ik ga wat zelf zoeken?

Neen, we hebben natuurlijk soms wel dan opdrachten gedaan met filmpjes en ik heb bij sommige filmpjes gedacht ik ga hier zelf verder wat bij opzoeken. En dan heb ik bij voorbeeld in plaats van alleen het stukje van de video die we bekeken de hele video gekeken.

Jullie hebben digibord zag ik, super.

Er werd ook altijd een actueel onderwerp gezocht.

Altijd een passend bijbehorend onderwerp? (10.30)

Wat zij behandelde in de les, was bijvoorbeeld dezelfde ochtend nog in het nieuws geweest.

Helemaal nieuw en dat kon je dan dezelfde avond ook nog eens terugzien bij Pauw en Witteman of zo.

Vond je dat leuk? En dan kom ik toch weer op die concepten en contexten en hoofdconcepten. Heb je nu ook dat je anders naar actualiteiten kijkt en dingen?

Ja

Ja

Ja, want het is nu ook wel zo dat als je nu iets in de krant leest, dan herken je ook wel direct die concepten, of een bepaalde theorie, of een bepaalde leer ...

... het mediaframe haal ik er bijvoorbeeld veel duidelijker uit dan eerst ...

Ja ...

Ik kijk er eerlijk gezegd niet heel anders naar ...

Je hoeft er wat mij betreft niet echt anders naar te kijken maar

Ik kijk niet gestructureerder door die concepten of zo ...

Ik lees gewoon hetzelfde als eerst ...

Jullie waren daar heel positief over, maar als ik jou nou vraag: er is vandaag een bepaalde actualiteit, en ik zou jouw vragen om een verband te leggen tussen een concept en context naar het hoofdconcept, zou je dat dan nog steeds kunnen?

Ja

Ja

Ja

Dat sluit dus bij jullie allemaal aan?

Ja

... dit hoeft ik jullie niet eens te vragen Die verbanden ... dan ga ik naar de volgende bladzijde. Wat voor ons nog wel even interessant is om te weten: wat Nederland en internationaal betreft. Heb je het idee dat het heel erg op Nederland was gericht

Qua actualiteiten, we hebben het gehad over die voetbalrellen, en natuurlijk de verkiezingen hadden we er goed doorheen zitten, en de Amerikaanse verkiezingen hebben we ook goed behandeld...

Jawel, maar we hebben grotendeels op de Nederlandse actualiteiten ...

Miste je internationaal? Een blik op internationaal

Neen, ik denk dat het teveel wordt, misschien niet zozeer voor ons, omdat wij toch wel iets beter zijn in het vak dan gemiddeld, maar ik denk dat het vooral voor de leerlingen die echt met het boekje, meer moeite hebben met de stof, dat er met Nederland echt ruim voldoende stof is geweest, en het bleef voor ons ook nog echt interessant.

Voorals omdat je in Nederland ook alle subculturen hebt; internationaal heb je wel allemaal in Nederland.

Dat probeer ik even te onthouden zo voor mijn ml, want ik ben net bezig met pluriforme samenleving en dat doet me heel erg daar aan denken, maar dat komt dan zo eventjes. Want ik wilde ook nog even vragen: heb je nou het idee dat je met mw... ik zou graag willen weten in je beantwoording, dat je zegt: ik ben toch blij dat ik die keuze heb gemaakt voor dit vak. En denk je dat je het kunt gebruiken voor de toekomst?

Ja

Ja

Ja

Heb je het misschien om die reden gekozen?

Neen

Ja, ik heb geen voorlichting gehad voor dit vak omdat ik vwo heb gedaan, en je hebt op het vwo geen mw, maar ik had zoiets van: we gaan het wel zien, en mijn dekaan zei toen: ja, het is misschien wel leuk, want ze gaan het op een nieuwe manier geven, ik weet het ook niet precies. En toen heb ik het gekozen en ik ben er eigenlijk wel heel blij mee.

Je denkt ook dat je het verder kunt gebruiken? En dan denk ik met name aan een stukje onderzoeksvaardigheden? Vergelijken, toepassen... analyseren misschien?

Ja, ik heb er wel over gedacht om sociologie te gaan studeren na de hbo.

Ja

Nou, bij mij was het: ik kom van 4 vmbo, en daar heb ik zowel ml in de 3e gehad als ml 2 gedaan in de 4e. En toen moest ik hier een vakkenpakket samenstellen. En toen moest ik nog één vak kiezen en toen zei de dekaan, zo van, die zei toen van: mw is daar wel ongeveer een aanvulling aan. (14.07) Toen heb ik dat uiteindelijk gekozen.

En heeft het aan je verwachtingen voldaan?

Ja

Ja, het is een leuk vak om te doen

Om eerlijk te zijn heb ik het gekozen omdat er "wetenschap" in stond. Ik heb het alleen maar gekozen omdat het er interessant uitzag.

Ik dacht: mw, dat klinkt wel slim, en toen koos ik dat, en uiteindelijk is het wel handig want ik wil nu rechten gaan studeren. Ik had eigenlijk ook niet gedacht dat het zo zou zijn. Ik had verwacht dat het echt ml zou zijn. Maar het blijkt iets totaal anders te zijn.

Ik had verwacht dat je echt dingen moest gaan leren, zeg maar, want daarvoor had ik dit vak eigenlijk gekozen, dat het mij wel makkelijk ligt, maar dit is vooral toepassen, en dat vond ik op zich best wel moeilijk om te doen.

Dat vond je moeilijk. Want je hoort wel eens dat er een verschil is tussen dat er leerlingen zijn die heel goed een hoofdstuk van ml uit hun hoofd kunnen leren, die hebben er nu iets meer moeite mee, en een ander die juist iets meer analytisch denkt of toe kan passen ... Dat herken je ook? Jij herkent dat in die twee jaar dat je het nu gehad hebt?

Ja, ik vond het een best wel moeilijk vak.

En jij?

Wat ik van mw vond?

Ben je blij dat je het als keuzevak gekozen hebt? Voldeed het aan je verwachtingen?

Nou, ik had wel uitleg gehad of voorlichting gehad in de derde, en toen was het heel leuk van: je ziet hier een foto en wat valt op? Ja, het is gemanipuleerd. En toen dacht ik: ah, leuk man, Het gaat dieper op de maatschappij in.

Dus die diepgang, dat hoor ik meer van jullie, was toch wel een belangrijk aspect om het vak te kiezen?

Ja, maar ik had meer zoiets van: bekijk het nou heel sociologisch, maar ik zou het wel wat meer psychologisch, zeg maar, hoe één mens ... dat had ik meer verwacht.

Maar dat is een ander verhaal, jij zegt dat had ik verwacht, maar het grijpt eigenlijk terug op de sociologie en de politicologie.

Ja,

En hebben jullie dat herkend en dat vonden jullie leuk?

Ja,

Ja,

Jazeker

Onze docent zei het begin van het jaar ook: nou, jullie hebben dit jaar ook ml, en ml is de taart of het bed, en mw zijn de lakens en het kussen.

Oh, die kun je niet missen natuurlijk! En heb je het idee dat je het dus nodig hebt, ik heb er een paar over gehoord, dus je kunt het ook gebruiken voor de toekomst?

Ja, jij wilt sociologie studeren en ik wil daarna psychologie gaan doen.

En zij zegt ik heb het aspect van psychologie gemist maar ik kan het er wel voor gebruiken?

Ja, je kunt het natuurlijk allemaal heel goed toepassen, je hebt er voor geleerd, maar ik vind het wel jammer dat je het niet vanuit ... het was heel generaliserend, en ik hoopte dat dat minder zou zijn.

Je vond het generaliserend? Te algemeen?

Ja, ik hoopte dat het meer inging op de persoon zelf. In plaats van zo verschrikkelijk generaliserend. Maar ik heb zeker genoeg geleerd om het te gebruiken in een vervolg opleiding,

Ja ik ook.

Ik ga het nu op pauze zetten en ik hoop dat we zo in een ander lokaal verder kunnen gaan.

....

Dit is de tweede ronde met dezelfde zes dames, want er was nog iemand binnengekomen, met dank, en we pakken de draad weer op van het gesprek net. Ik pak de draad voor de zekerheid nog even op met de vraag of je goed voorbereid werd op het CE?

Ja.

Dat was volmondig ja van alle zes. Jullie hebben al iets gezegd over actualiteiten die gebruikt zijn en of je actualiteiten nu beter snapt, nee we hebben het nog niet gehad over of je ze nu beter snapt.

Neen

Snap je de actualiteiten nu beter, dus niet alleen dat je ze herkent in artikelen of onderwerpen maar of je zaken, die je nu in de praktijk tegenkomt in de krant of op tv, beter snapt omdat je met mw bezig bent geweest?

Ja, ik denk vooral op het politieke vlak. Ik zelf, dat je op het politieke vlak de termen iets beter kent. Omdat je die al veel vaker bent tegengekomen in teksten of inderdaad als concept.

Maar dan is mijn vraag had je daar mw voor nodig? Of moeten we dat even bewaren voor bij ml?

Nou, ik vind dat ik bij mw veel meer heb geleerd op dat vlak. Bij ml leer je de standaard dingetjes

Bij ml leer je over het algemeen over de maatschappij ...

Ik vind dat je bij mw meer bezig geweest bent met sociologie dan met politicologie.

Dat kwam straks ook wel een beetje uit het gesprek.

Ik vind echt wel dat we genoeg aandacht hebben besteed aan politicologie hoor. We hebben een heel blok politicologie gedaan.

Het enige dat ik me nog kan herinneren ... is dat we het over ideologieën hebben gehad.

Maar in september hebben we heel veel over politicologie gedaan. Met de verkiezingen en zo over Amerika... heel veel... mee bezig geweest.

Ja maar het grootste gedeelte was een herhaling van ml.

Hoho dames, dat is haar mening, maar dat is interessant, zij heeft die mening maar jij bent het daar absoluut niet mee eens?

Nee, ik vind dat we best veel aandacht hebben besteed aan politicologie en zo.

Toch de vraag ondanks dat ik het wel een beetje kan destilleren uit wat jullie hebben gezegd, maar wat was het minst en het meest boeiende deel van het vak en waarom?

.... Wat is het meest en wat het minst boeiend van het vak? We hebben het gehad over raakpunten met sociologie en politicologie, als ik vraag wat was nou zo boeiend aan het vak? (3.00)

Nou, het was niet alleen, zeg maar, leren. Zo gauw je het kende, kon je het ook meteen toepassen, en dat kon niet alleen op het vak mw, maar ook bij ml, en we hebben ook een paar keer bij geschiedenis gezeten van: Hé, die ken ik, wat is dat? ...

Dus als ik vraag raakvlakken met andere vakken?

Ja

Ja, die zijn er wel heel veel, met met aardrijkskunde ook, en alles en ook met economie...

Maar dat komt omdat we economie niet zo goed snappen ...

Even terug, maakte het dat dus boeiend?

Ja, ik vond dat wel leuk om dat te herkennen, niet zozeer van: wow, wat cool, maar: hé, dat ken ik.

En daar kan ik ook wat mee.

Dat je het kan herleiden naar elkaar toe, en ook het hielp mij bijvoorbeeld om economie beter te begrijpen. Als je de gedachte erachter wist.

Jij hebt nu even kunnen denken.

Ja, ik denk dat ik niet de juiste persoon ben voor deze vragen.

Juist wel want ik wel graag verschillende meningen hebben.

Ja, maar ik weet niet zo goed wat ik boeiend vond aan dit vak.

Zij was er ook nooit.

Wat vond je het minst boeiend? Wat is jouw beleving van wat je wél hebt gehad van mw?

Nou, wat ik het minst boeiend vond, was dat ik begrippen letterlijk moest gaan citeren. Uit m'n hoofd moest gaan leren, terwijl ik wist hoe ik ze moest toepassen.

Ja, inderdaad dat vond ik ook vervelend.

Ja, dat was jammer.

Want ik wist ook gewoon wel hoe ik begrippen moest toepassen, en dan was er een vraagstelling, in een essay, en dat was zo van: ja, leg uit waarom hier sprake is van sociale ongelijkheid en begin je antwoord met de definitie. Ik kan geen definities geven want die leer ik niet.

Nee, dus geen letterlijke definities maar jij zegt, ik kon het wel toepassen?

Ja

Ja

Dat is eigenlijk veel belangrijker dus?

Ja ja maar je moest ...

Je moest definities weten

Het was niet dat als je de definitie niet wist je de hele vraag fout had

Ja, maar het kostte wel punten

Ja, maar de docent had ook van te voren gezegd dat je ook definities ...

Ja, dat weet ik maardaar ben ik wel op tegen ...

Dat kan, dat is een heel mooi verschil tussen je moet echt letterlijk een rijtje of definities uit je hoofd leren of dat je zegt als het in m'n eigen bewoording had gemogen

Ja, dan hadden we de punten allemaal goed gehad,

Maar het verschil is dan weer wel dat ik weet dat er mensen bij ons in de klas zitten die gezakt zouden zijn op dit vak als dat soort vragen er niet zouden zijn geweest, gewoon omdat zij net wat minder ... ja, volgens mij heb jij daar ook veel meer moeite mee?

Ja, ik vind het makkelijker om zulke rijtjes uit mijn hoofd te leren, want daar scoor ik vooral mijn punten op.

Ja, dat is heel mooi hoor, dat hoor je meer dat je een verschil ziet tussen leerlingen die heel goed iets uit hun hoofd kunnen leren maar juist ook leerlingen die iets heel goed kunnen toepassen en in hun eigen bewoording zouden kunnen

...

Ik denk dat het toch wel mooi is bij zo'n vak als dit dat er voor beide leerlingen wel punten te scoren zijn en dat ze allebei een voldoende kan halen

Dat is ook een argument.

Het is niet persé een vak dat gericht is op één type leerling
 Net zoals bijvoorbeeld natuurkunde

Dat is heel mooi dat je dat zegt. Werd daar dus door de docent op ingespeeld? Want jullie zeiden straks al iets van jullie hebben allemaal de kans gehad ...

Ja

Zeker

Ook dat aspect ...

In het begin van mijn ... in de eerste periode van dit jaar heb ik helemaal naar de ... geholpen en toen stond ik een onvoldoende en toen heeft de docent ook speciaal voor mij de tijd genomen om het er nog een keer doorheen te gooien. (6.44)

....

Je had geen keus.

Maar het heeft wel geholpen.

Mag ik hieruit concluderen.... Ook de prettige interactie met de docente De docent was in staat jullie te motiveren?

Ja

Jazeker,

De docente liet wel heel duidelijk merken dat ze het vak heel erg leuk vond

Ze leefde voor het vak.

Nee, zo extreem niet.

Je merkte ook wel dat het vak erg levendig werd.

En ze heeft allerlei excursies voor ons geregeld ook. Buiten het vaste lesprogramma om zijn we, zijn er allerlei excursies en extra PO-tjes geweest.

Je merkt gewoon dat ze het niet met tegenzin doet.

Je merkt dat ze het leuk vindt.

En dat motiveert? Maar kun jij je zin nog afmaken?

U weet er is dat Koningslied en er zijn veel alternatieven en de docent liet al die liedjes horen en die stond heel vrolijk te dansen in de les en wij stonden allemaal van: mevrouw wat doet u nu? Dat was, ...

En dat komt de sfeer ten goede? En ook jullie inzet voor het vak zoals zij dat gaf en zoals ze jullie motiveerde... ik zoek iets naar wat je wel of niet of meer kon motiveren. Wat had jou kunnen motiveren om meer te doen?

Ik vond zelf wel echt dat als ik hier op vrijdagochtend om 8 uur hier moet zijn, en ik moet driekwartier fietsen om hier te zijn, dus dan moet ik om 6 uur uit mijn bed en dan lag ik in bed en dan dacht ik: ik ga gewoon niet, maar dan dacht ik: de docente is weer dan weer teleurgesteld en dan ging ik toch maar.

...

In het begin van het jaar zei de docente tegen mij: je gaat het niet halen! En toen dacht ik: oh, jee.

Dat is bij tieners vaak heel motiverend!

Ja, en toen ben ik...

Oh, was dat motiverend bedoeld, haha.

Of was het een uitdaging...

Oh, ik ga het echt niet halen als ik het zo doe.

Dus dat heeft jou geprikkeld? En je wou haar les dus niet missen. Maar jij mag dus rustig de andere kant zeggen. Wat had jou meer kunnen motiveren?

Niets.

Dat ligt aan andere dingen gewoon?

Ja, dat ligt gewoon aan mij.

Ok. Heeft niet met mw te maken?

Nee.... De docente zei als je deze periode weer niet komt dan haal je het niet, maar, dan was het gewoon ok, en dan kwam ik één les en dan ... aan het begin kwam ik nog een paar keer.

...en dan had je een 3.

Ik wil straks graag nog iets horen over cijfers.

Maar ik kwam wel, maar ik had niet de behoefte om veel inzet te tonen voor dit vak of zo.

Nee, want ik kreeg ook de indruk dat jij het vak niet heel moeilijk vond?

Je vond het niet moeilijk?

Nee.

En jij?

Ik heb het altijd goed gedaan en in de vierde stond ik wel veel hoger dan nu, maar dat komt door mezelf. Ik heb er eerlijk gezegd heel erg weinig aan gedaan, maar ik sta wel gewoon heel goed.

En jij denkt, jij had mw hier op school voldoende? (10.12)

Ja ja.

En dat verwacht je ook gewoon voor je CE?

Ja, ik verwacht wel dat ik een voldoende heb.

Jullie verwachten allemaal een voldoende?

Ja.

Vijf van de zes? Wat denk jij?

Tja,... Bij mij is het altijd bij SE's en CE's, ik schrijf iets op, wel zes blaadjes, en bij het CE waren het er wel twaalf en dan doet je hand pijn en ga je naar beneden en dan

...weet niet weet niet ...

... het was weer een goed lesje improvisatie.

Voordat we allemaal door elkaar gaan, denk jij: je had een voldoende hier op school?

Ik had een voldoende, ...

En voor het examen is het even afwachten?

Ik denk wel, ik hoop wel dat ik een voldoende heb gehaald, maar aan de andere kant het kan ook heel slecht zijn.

Geen idee.

Dat is altijd bij dit vak.

Je weet niet zo goed wat je precies... ik heb ook alleen maar voldoende's gehaald, maar iedere keer had ik weer zoiets van: nou, ik heb wel iets opgeschreven wat ergens op sloeg, maar Ik schrijf wel zo veel mogelijk op en dan moet er wel iets goed zijn.

Waren er veel dingen die je uit je hoofd moest leren, veel definities? (11.27) of veel toepassen?

Veel toepassen

Heel veel toepassen

Ja

En nu jij nog even. En nu jij nog even. Jij bent daar echt veel somberder over?

Nou, ik denk dat ik hetzelfde heb als zij eigenlijk. Het is zo van, het ging niet echt zo goed, voor mijn gevoel. Maar dat heb ik wel vaker.

Jij stond een 8 en terwijl je met de SE's af en toe dacht van: hmm?

Ja

En dat kan dus nu ook goed uitpakken?

Ja maar ik vond wel ik vond het duurde wel heel lang.

Ja het duurde heel lang.

Het was een heel lange toets.

Het CE zat zo stom in elkaar dat halverwege als je net bezig was dan kwam er een vraag met tien punten en daar was je gewoon twee A4tjes aan kwijt en ...

...

Twee punten, twee punten, twee punten en dan bij vraag 10 tien punten en verder heb je weer alleen twee punten dus dan denk je: tja als ik vraag 10 fout heb dan ...

... mis ik al mijn punten....

Ja

Het was dat ik na vraag 10 dacht met mijn hand: mijn hand doet zeer en ik moet nog zeventien vragen.

....

... en het was ook zo dat je nog niet eens op de helft met die vraag....

... en toen dacht ik echt: jongens hou op alsjeblieft.

... en ik zat aan het eind, dat heb ik ook gemerkt, echt zo, ik ben echt begonnen met netjes schrijven, maar aan het eind was het echt zo'n hanepotenhandschrift dat ik ook dacht ...

Nou hebben we het over de SE's even gehad, maar jullie hebben ook PO's gehad?

Klopt

Hadden jullie die PO's ook anders willen doen of waren die in verhouding gewoon, jij zegt ook buiten de school, en daar moest je neem ik aan ook iets over inleveren?

Ja

Was dat prettig? Of zeg je dat had meer of minder...?

Dat had veel gestructureerder gekund.

Of niet?... waarom jij wel?

Nou ik vond het heel leuk dat we naar de Tweede Kamer gingen en dat we daar wat voor moesten doen, nou ok, hartstikke leuk en goed natuurlijk, maar het bestond altijd uit een paar delen, en dan kreeg je er een blaadje voor en iedereen was dat blaadje kwijt en niemand snapte meer wat je moest doen en het ging ook nooit, en je moest het over twee maanden inleveren of zo, en na twee maanden had niemand het en dan was het ok, doe maar twee maanden later en niemand wist meer wat je moest doen, en het was super ongestructureerd die opdracht, dus niemand,

Dat gold voor iedere PO?

Ja, dat gold voor iedere PO.

.....

En jij?

We hebben er maar twee gehad.

Ja, dit jaar van de Tweede Kamer en die bestond uit twee delen.

Ja, maar dat wisten we ook wel van te voren, maar dat is ook misschien zo omdat de docente ons gewoon te lief vindt, maar dan is het: we hebben het niet. En dan is het: ah, dat komt wel.

Als we nou even over de SE's en de PO's, het hebben over manieren van beoordelen? Heb je altijd geweten wat je goed en fout hebt gedaan? Hoe was de beoordeling van de PO ten opzichte van de SE. Heb je het idee dat de PO de SE moest compenseren bijvoorbeeld? (14.32)

Ja

Bij sommige mensen wel.

De SE moest de PO compenseren.

Ja, mijn cijfers voor de PO waren ook wat lager. Maar ...

Die van mij waren ook lager

Die van mij hoger. (14.45)

Ik denk dat bij de docente, als je het met de beoordeling niet eens was, ... dan kon je uren met haar gaan discussiëren... en tot een oordeel komen

Bij de SE?

Ja. Bij het bespreken daarvan, maar ook bij een PO. Dan was het zo dat op het moment, een vriendin van mij stond heel laag.... En toen zei de docente: joh, je gaat niet zakken op dit vak, en als je doet goed je best voor het PO en je staat daar goed voor, het is gewoon prima, dan kan dat het SE lekker compenseren dus op die manier

Herkenbaar. En jij? Je had altijd goede cijfers voor de SE's, vond je de verhouding met de PO's goed?

Qua cijfers,

Niet alleen qua cijfers, maar ook beoordeling, hoeveelheid, inhoud?

Volgens mij kwam het wel overeen en ik vond dat wat we deden met de PO's, naar de Tweede Kamer en er kwam een rechter naar school, dat, die rechter dat liep wat vertraging op en die rechter die kwam niet en Maar het sloot wel aan. Volgens mij was het het tweede tijdvak dat we het hadden over rechtstaat?

Tweede periode.

En dat PO sloot wel aan bij dat tijdvak vond ik.

...

Het was ook zeer zeker heel interessant en het was niet zo dat wij daar zaten en dachten dus wij moeten nu vragen hebben. Maar echt vragen op een treinversnelling naar hem toe, zeg maar.

Ok, maar als ik nu kijk naar als je dit vak vergelijkt met andere vakken? Tijd voor de opdrachten, tijd voor het huiswerk, het voorbereiden voor toetsen? Als je het vergelijkt met andere vakken? Wat is dan je kwalificatie van mw? Als je het vergelijkt met alle andere vakken?

De tijd die je er ingestoken hebt?

Ja de tijd die je er ingestoken hebt.

Eh,

Veel minder

Niet allemaal tegelijk!

Veel minder dan andere vakken

Ik moet zeggen dat ik voor geen één vak echt ...

Maar verhoudingsgewijs dan? (17.10)

Nou, ongeveer gelijk denk ik voor mij.

Dus als ik zeg vergelijking met aardrijkskunde en mw?

Niet zoveel verschil.

En jij. Moest je er veel voor doen? Heb je het idee dat je er drukker voor bent geweest?

Nee, niet echt. Nou ja, gelijk tot minder.

En jij?

Nou ja samen met drie vakken, dit vak samen met nog twee vakken waar ik het meeste tijd in moest steken.

Ja, ik denk ook dat dat weer een verschil is tussen bijvoorbeeld dat jij het veel makkelijker vindt om veel te leren en wij met al die inzichtsvragen, daar hebben wij gewoon veel geluk mee. Dat je dan verder niet zo gek veel meer hoeft te leren en dat geldt voor mij ook. Als ik in de les zie dat moet zo en zo, dan doe ik dat dus gewoon zo en zo.

En jij?

Ik heb eigenlijk niet gek veel gedaan aan al mijn vakken, maar ik heb eigenlijk het minst gedaan aan mw.

Dus als ik ook nog inbreng: hoe is de verhouding tussen lezen, leren, praktisch bezig zijn?

Dat is heel verschillend voor wat voor persoon je bent. Als je wat meer wetenschappelijk kunt denken....

Je hoeft alleen wat te lezen en wat opdrachtjes en dan was je klaar.

.... Zou je kunnen bedenken dat je de PO's liever anders had gedaan?

Ja

En hebben jullie samen moeten werken, in duo's of groepjes?

Ja, je werkte altijd samen

Je hebt nooit iets alleen gedaan

Nooit iets alleen gedaan?

Nee

Al wou je het niet, je werd altijd in groepjes gezet. (19.02)

En had je dat anders willen zien?

Nou ik had best eens wat anders willen doen, maar ik ben niet zo goed in samenwerken, maar dat ligt aan mij.

..... we zaten altijd standaard in groepjes, in de les,

We hebben ook wel eens gehad dat we samen een presentatie moesten houden, maar je werd altijd wel in groepjes gezet als je iets moest doen.

Maar ik vind eigenlijk, het valt toch heel erg mee hoeveel we samen hebben moeten werken? Anders had ik me het vast wel herinnert!

.....

Ik vind ook interessant dat zij zegt: ik had ook wel eens wat alleen willen doen.

Ja maar, als je je huiswerk maakt op de computer, dan werk je toch ook alleen.

Dan ben je meestal toch samen.

..... wat heb ik gemist?

Om de beurt graag!

Je was niet verplicht om met die mensen te praten!

Neen!

Als je iets alleen wilt doen dan doe je het toch gewoon alleen?

Er was geen verplichting.

Het was wel de bedoeling dat je het eerst aan je mede leerlingen vroeg en dan pas aan de docent zeg maar.

Je probeerde er eerst als groepje uit te komen?

Het lag er ook wel aan in wat voor groepje je zat. Ik bedoel je had wel een groepje vooraan daar zaten de mensen die het meeste konden toepassen en je had ook een groepje ergens in het midden van de klas dat eigenlijk helemaal niks begreep.....

Omdat ik niet te lang van jullie tijd wil en omdat ik zo nog wel even behoefte heb aan een boterhammetje, voordat ik omval, ik zou heel graag nog twee dingen bespreken. Die vergelijking met ml. Even hoofd leeg maken Waar denk je het eerste aan bij ml?

Leren

Stampen

Pluriforme samenleving

Jij zegt stampen?

Leer het maar uit je boek en leer het maar uit je hoofd. Er was ook verder niks wat je ermee kon of zo.

Nee, je moest alleen maar leren.

Dus jullie hadden niet dezelfde docent?

Sstt,....!

We hadden dezelfde docent voor ml en mw maar op een gegeven moment kregen we een stagiair en die heeft het overgenomen. (21.41)

Daar heb ik geloof ik kennis meegemaakt.

Nee, nee, nee, die zit niet meer hier op school.

....

Graag van allemaal van jullie, positief of negatief, de overeenkomsten en verschillen tussen mw en ml? Kun je kernachtig benoemen wat de overeenkomsten en verschillen tussen ml en mw. Ik begin met jou.

Ik denk dat de overeenkomsten zijn dat op politiek vlak en een deel van de rechtsstaat dat je overal een begin hebt gemaakt voor mw en dat je er bij mw op verder borduurt.

Ja

Je gaat er dieper op in

Bij ml begin je met de basis, dat is hetzelfde, en dan ga je er bij mw dieper op in.

Dus jullie tweeën vinden in ieder geval dat het vak voortborduurt op mw?

Ja maar dan in brede zin

En daar sluit jij je op aan?

Ja, zoals ik al zei: we hebben het bed en de lakens en de kussens.

En jij? Denk jij er anders over?

Nou, ik vind voortborduren niet het juiste woord hier voor. Het is niet zo dat als je geen ml hebt gehad je mw ook niet snapt.

In die zin zijn het wel twee verschillende vakken?

Het zijn wel heel verschillende vakken.

Maar je begint wel met de basis maar bij

De basis komt wel overeen, maar bij voortborduren denk ik aan, zeg maar, ml legt de basis en als je de basis niet hebt of niet snapt je mw ook niet zou snappen.

Ik denk wel dat je mw niet snapt als je het politieke stelsel van Nederland niet kent.

Dat is een mooi meningsverschil dat is prima.... Interessant dat jij zegt Maar verder overeenkomsten en verschillen?

Het heeft wel overeenkomst met hoe de politiek in elkaar zit en ja sociale cohesie en sociale verschillen, dat komt bij allebei wel terug.

Nu praat je echt over de inhoud, maar je mag er ook bij bedenken: materiaal, opdrachten, toetsing, feedback?

De toetsen waren veel langer. (24.00) Bij mw.

Ja, je moest veel meer schrijven.

Je zat standaard aan vijf bladzijden. Minimaal.

Vijf A4tjes?

Ja. 5 A4tjes volgeschreven minimaal. En dan had je bij CE het dubbele.

Twaalf!

En qua lesopbouw, huiswerk?

Bij mw omdat dat al eeuwen hetzelfde is, eh, ik bedoel ml, pardon, dat is gewoon een boek en dat werk je van A tot ...

Heb je niet elk jaar een nieuw boek? Bij ml.

Ja maar dat was alleen qua actualiteit.

De structuur van de les verandert volgens mij niet zo gek veel.

Het enige dat verandert, is dat de ene keer heb je het over de verkiezingen als ze er zijn dat jaar,

Dat is gewoon iets anders...

Maar ik bedoel qua lesopbouw, dat je zegt, hoe de les gegeven werd, hoe er met jullie omgegaan werd?

Bij mw was het altijd een feestje.

Ja, maar dat mag toch gewoon anders zijn want het zijn toch twee...

Ja,

Ja, graag.

Ik vond het wat softer.

Ja maar, dat komt toch omdat ik het zie als twee totaal verschillende vakken.

Ja, maar werd de les ook anders gegeven?

Ja, want mw is digitaal en ml was met een boek.

Ja daar begint het al met het verschil. De opdrachten zijn anders en de stof is heel anders.

Terwijl jij zegt: ik zag veel overeenkomsten?

Tuurlijk was de stof anders, maar het werkt op dezelfde manier, met filmpjes en zo en powerpoints. Je werd wel op dezelfde manier gemotiveerd, af en toe een leuk spelletje, af en toe het zetelspel en zo. Dat soort dingen zijn wel hetzelfde.

En als ik nou zeg: eigenlijk kun je er beter één groot vak van maken? (25.50)

Nee,

Nee,

Nee, absoluut niet.

Dan gaan er veel meer mensen zakken.

Ik denk dat je voor mw Het je interesse moet er zijn

...Andere interesses nodig hebt

... en inderdaad het feit dat je inderdaad wat wetenschappelijker leert denken en gaat denken.

Je moet er open voor staan.

Is mw dus wezenlijk moeilijker dan ml?

Ligt eraan of je ...

Of je een leerling bent die beter kan toepassen of een leerling bent die beter kan leren?

Ik vond ml makkelijker dan mw

Ik had het andersom

Ja ik ook

Ik ook.

Als mw en ml beide een keuzevak zouden zijn?

Mw

Allebei

Maakt niet uit?

Beide ja.

Als je spontaan een cijfer moet geven? Op schaal 1 tot 10.

6,5

7,5

7

ML heb ik het nu over!

7

7

6

Dus ml wel allemaal een voldoende, een ruime voldoende. En mw?

8

8,5

8

Ik denk ook gewoon een 7

Ik ook een 8

8,5

Wat heb ik nu nog te vragen?de omgeving,, de omgeving van jullie mw lokaal. Was dat altijd hiernaast?

Nee, nee, nee.

Een heel leeg lokaal met allemaal laptops, en dan zaten we ook gerust allemaal op facebook en dan ...

De docent had ook altijd een mooie quote, en dan stond dat al op facebook en zo.

Ja we hadden niet een mooi versierd lokaal want ...

Relevante informatie jongens!

... meerdere lessen gegeven want Engels werd ook wel in het laptop-lokaal gegeven ...

Denk je dat dat voor jullie motivatie of vak als je echt een omgeving zou hebben gehad, die letterlijk en figuurlijk voor mw zou zijn ingericht?

Nee

.... Een voor een naar voren lopen,...

Dat zou ik leuk vinden, maar het zou voor mijn motivatie niet uitmaken,

Nee, zou wel grappig zijn

Ik zou het één les ...

Wat ik alleen heb is dat als we in lokaal X hebben, ik de hele tijd die posters zit te lezen.

Ja, dan let ik helemaal niet meer op.

Dames, mag ik jullie ongelooflijk bedanken! Super.

U ook.

Dank je wel.

**INTERVIEW D HAVO 5, BETREFFENDE DE PILOT MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN,
DOOR DE UNIVERSITEIT TWENTE**
Duur: ca. 45 minuten
Aanwezig: 5 leerlingen (meisjes)
Interviewer: drs. J.F. van Harsselaar-Timmer

Voor aanvang van de opnames van het interview is uitgelegd dat het interview wordt opgenomen, dat het anoniem is, dat iedereen alles mag zeggen en dat niets is te herleiden naar een persoon, en tevens dat het niet zozeer het beantwoorden van een lijst vragen is maar hopelijk meer een gezamenlijk gesprek. Interviewer verzoekt kort en krachtig te formuleren, niet door elkaar heen te praten, en aan te geven wanneer je wilt reageren, of je het er wel of niet mee eens bent en of je het antwoord wilt toelichten. Tot slot wordt meegedeeld dat de opnames in een verslag worden vastgelegd en dat de opnames daarna worden vernietigd. Interviewer spreekt de wens uit dat het een prettig gesprek wordt en dat er min of meer zes categorieën vragen zijn: Hoe verloopt de les (wat echt over de les zelf gaat en de vraag of iemand een les kan beschrijven), het lesmateriaal, de inhoud en het niveau van het vak, een vergelijking met maatschappijleer (**ml**), het niveau van de lesstof ten opzichte van andere vakken, toetsen. Tot slot kan men voor maatschappijwetenschappen (**mw**) en ml een cijfer geven.

We zitten hier met 5 oud studenten 5 havo die net examen hebben gedaan bij de McDonalds met een drankje en misschien straks met een hapje, maar we zijn natuurlijk allereerst razend benieuwd naar het examen dat jullie hebben gemaakt. Wat was de eerste indruk van het examen mw?

Vooraf veel inzicht.

Je moest veel inzicht hebben?

Ja, veel weten en je moest alles wat je had geleerd, werd niet letterlijk gevraagd, maar er werd veel inzicht van je gevraagd. Teksten lezen, daaruit dingen te halen.

Ik vond het lastiger dan wat we gewend waren. Ik heb hier best een negatief gevoel over dit examen, en met de toetsen haalde ik rond een 7 en zo, dus ja het viel mij erg tegen.

Ja bij mij ook.

Jullie vonden het allemaal tegenvallen? Jij ook.

Ja ik denk het wel ja.

Het was wel wat moeilijker, maar ik vond het op zich wel fijn dat er bronnen en teksten waren want daar ben ik meestal wel goed in. Maar hij was over het algemeen moeilijk.

Ik heb het nagekeken op internet, maar dat was echt ... eng!

Eng? Dat komt zo wel even aan de orde. Jij zegt inzicht. Betekent dat dat je bedoelt dat je niet zozeer begrippen en theorieën moest herhalen en definities moest geven, maar dat je alles wat je geleerd had moest toepassen?

Ja, dat vooral, je moest de definities wel weten want er werd soms ook wel in de vraag gezegd van ... ik weet niet precies hoe ik dat moet uitleggen, maar ...

... in de vraag iets van een woord stond met een definitie en dan moest je wel weten wat het was om de vraag te beantwoorden ...

Ja, inderdaad.

Maar op zich vind ik inzichtvragen niet heel lastig. Bij andere vakken valt het ook altijd wel mee, maar ze waren voor mijn gevoel gewoon heel erg anders dan wat we hadden gehad.

Dat zeggen jullie dus eigenlijk allemaal?

Ja

Kijk, een artikel, bron of actualiteit kan wel anders zijn, maar je kunt wel als je het al eerder hebt geoefend, dat je zegt, het is misschien een ander onderwerp, maar we hebben toch wel geoefend in de klas met die begrippen

Ja, maar op de toetsen kregen we ook altijd wel van die bronnen en zo, maar het was toch een stuk moeilijker en het werd anders gevraagd, op een andere manier.

Het werd op een andere manier gevraagd dan je gewend was?

Ja, zeg maar één vraag was, je kreeg een theorie ... nee je kreeg een verschijnsel in een gemeente en dan moest je een advies schrijven voor die gemeente. Van wat zij moesten doen, en dan moest je daar al je kernconcepten op los laten, of zo, en dat vond ik heel moeilijk want ik dacht echt: ho, wacht .

Toen schrok je echt van welke concepten zijn dit?

Ja, want in welke ... meestal kreeg je wel zoiets van, iemand wordt gevormd zo en zo en dat hoort bij socialisatie, maar uit heel veel vragen kon je het niet echt uit opmaken, voor mijn gevoel, van hoe je had geleerd, zeg maar, het was heel ver te zoeken.

Dat was even de eerste indruk van dat examen. (3.30) Even de Iphone checken, ja hij neemt alles op. We gaan nu even volgens mijn lijstje.

Heb je veel geleerd bij mw?

Ja,

Ja,

Ja, dat wel, ja

Ja, Maar je hebt niet het gevoel dat je wat leert.

Vier zeggen er ja, eentje zegt: je had niet het gevoel dat je veel had geleerd?

Ja, het was niet moeilijk...

Ik vind wel dat je veel hebt geleerd over culturen en ideologieën ..

Ja

Als je echt in de les kijkt, ik heb heel veel thuis gedaan voor mw ...

Oh, dat is interessant want dat heb ik eerlijk gezegd nog niet eerder gehoord. Bedoel je als voorbereiding op het examen?

Nee niet als voorbereiding op het examen maar wel als voorbereiding op mijn toetsen. Ik had bijvoorbeeld voor mijn eerste mw toets een 3,5 of zo, toen had ik helemaal niks gedaan, maar we hebben hele gezellige leraren op school

... ik ben inmiddels al heel wat gewend dus je mag alles zeggen

... tja, dan gebeurt er dus soms ook gewoon een les echt helemaal helemaal niks.

En dan zeg jij, dan was het echt nodig om thuis hard te leren?

Voor mij wel. Ik ben niet zo goed in begrippen leren. Ik heb ook allemaal scheikunde en zo, dat soort dingen, dus tja, ik moest echt even aanpezen.

Maar heb je dan ook veel geleerd? Ja, zeg jij, maar ...

Ik vond juist de lessen wel heel erg fijn. Ik leer daar meer van dat dat ze zo'n heel verhaal gaan staan vertellen of zo. En als ze het dan wat grappiger maken dan onthoud ik het meer dan dat ze zeggen: dit is dit en dat is dat.

Maar als je zegt: ik heb veel geleerd dan Vertel eens iets over het verloop van die les. Legde de docent iedere les veel uit? Of hebben jullie ook iedere les zelf veel gedaan? (5.39) ik bedoel met de computer, of opzoeken?

Ja, eigenlijk wel.

Ik had echt veel powerpoints

Bij ons ook ...

Maar bij ons was het ook wel veel opdrachten maken ...

... dat ie filmpjes liet zien en zo...

Dus eigenlijk allebei wel ...

Het was niet zo dat de docent de hele les volpraatte? Er was iedere les wel een stukje theorie?

Ja, maar

...die docent deed wel heel veel met kranten Een krantenkop en dan

....

Het was dus wel gevarieerd zeg maar?

Ja, Ja,

Ja, maar vooral ook veel lachen gieren brullen.

Veel lachen gieren brullen en toch wat leren, dat is de kunst voor een docent natuurlijk? Had je het idee dat je vanaf de vierde goed voorbereid werd op het examen? Los van dat je hebt aangegeven dat het moeilijker was dan je had verwacht? (6.45)

Op zich wel, want alle toetsen gingen bij mij wel goed. We hadden gewoon niet verwacht dat het examen zo moeilijk zou zijn.

Ik denk echt dat wij wel echt goed voorbereid waren, en dat wij wel hoog scoorden en zo. Hij heeft in de les wel een paar keer gezegd dat wij er goed op voorbereid waren, en ik had zelf ook wel dat gevoel, want toen ik dat boekje nog een keer ging leren, dat ik een heleboel dingen toch wel herkende die er een jaar terug waren geweest en we hadden gehad.

We hadden het net over variatie, maar de ene leerling is gewoon beter dan de andere leerling, jij hebt (dat hoor ik weinig) beta-vakken dus. Maar als je per leerling kijkt, had je het idee dat er ook gedifferentieerd werd?

.... Iemand kan met één keer het snappen maar er zijn ook mensen die kunnen het pas na 5 keer snappen. Waren die mogelijkheden er?

Ja, alles werd heel vaak herhaald.

Teveel herhaald.

Maar voor de hele klas hetzelfde? Niet van: jullie zijn bezig en dan ga je bij iemand die het nog niet snapt even langs? ... dan werd het klassikaal gedaan?

Het was bij ons wel eens zo dat mensen weg mochten gaan, zodat het gewoon rustiger werd in de klas, en dat de mensen die het wilden weten mochten blijven of komen.

Ja, en dan kon je gewoon voor jezelf wat gaan doen of gewoon een tussenuur houden.

Je kreeg wel facultatieve lessen, maar dat had je voor alle vakken. Dan mag je zelf weten naar welk vak je gaat.

Dat is alleen voor het examen, zeg maar.

Als ik toch even kijk naar waar het met het nieuwe programma om gaat, met die concepten en contexten, heeft de docent aan het begin, toen jullie ermee begonnen, heeft hij dat toen uitgelegd of kwam dat regelmatig terug?

Ja, het was wel heel vaak, maar aan het begin vond ik, toen begon hij met het tekenen van een mannetje en die had vier armen, dat waren de hoofdconcepten en die armen hadden vingers en dat waren de kernconcepten Maar ik vond het een beetje te onduidelijk (misschien heb ik niet goed opgelet), maar ik snapte wat het nou eigenlijk was, wat hij aan het uitleggen was.

Dat is heel herkenbaar, want de eerst keer wordt het uitgelegd en dan heb je het nog niet helemaal door, maar wanneer kwam het dan terug? Wanneer begon het bij jouw te dagen: dit zijn de concepten en contexten waar het om ging?

Eigenlijk pas aan het einde van havo 5! Toen dacht ik: oh, hij heeft het aan het begin uitgelegd en daarom was het zo

Gelukkig vlak voor het examen! ...

Ja, maar dat was ook wel omdat je aan het begin, nou, dan heb je Vorming en daar hoort socialisatie en identiteit, cultuur en nog een hele rij bij

....wat is dat

Dus dan is het eigenlijk te veel? Je krijgt gewoon een enorme hoeveelheid ineens tegelijk?

Ik vond dat dat bij ons wel meeviel.

Hij had volgens mij wel gewoon gezegd welke vier hoofdconcepten er waren, maar hij heeft niet ... ja misschien heeft hij ook wel gezegd kernconcepten, maar dat is me niet bijgebleven.

Dat heeft hij wel gezegd.

Maar komt dat dus iedere keer weer terug?

Ja.

Dat schooljaar ging verder en iedere keer kreeg je een les en dan kwam gewoon dat hoofdconcepten en kernconceptenaltijd weer terug?

Ja,

Ja, elke keer wel.

Maar niet bijvoorbeeld u had het over hoofdconcepten en kernconcepten en hoe heten die andere ook alweer ...?

Contexten hebben ze niet Dat moest je echt opschrijven en zo. Maar dat benoemden ze niet zo heel duidelijk, zeg maar. (10.24)

Maar herkennen jullie wat zij zegt? Dat het pas aan het eind van havo 5 begon te dagen?

Nou bij mij wel iets eerder.

Ja. Bij mij ook wel.

Nou ja, dit is ook mijn "beste" vak

Tussentijds, over het verloop van de les, kreeg je ook feedback? Wist je wat je goed en fout deed?

Nou, soms deed hij dat je kernconcepten moest opschrijven die je nog niet wist, en dan ging je het met de klas bespreken, en dan had je wel een beetje een idee....

De andere leerlingen zeiden dan ook wat zij dachten wat het was, dus dat je er ook met z'n allen over nadenkt.

Werd je door mw uitgedaagd? Dat je je talenten of persoonlijke kwaliteiten erin kwijt kon?

Ja, we hebben wel een keer zo'n poster gemaakt. Over je eigen identiteit, ... over socialisatie en zo ...

De PO's en zo waren allemaal wel leuk.

Maar kon je daar je "eigen ding" in kwijt? Als ik creatief ben, kan ik daar ook mijn creativiteit in kwijt?

Ja,

Ja, we moesten ook politieke partijen volgen, ik de PvdA, telkens in het nieuws en zo, en dan hoorde je en zag je iets van de PvdA en dat vond ik dan heel leuk ...

Gelijk opschrijven ...

Ja, en dan ben je daar ook de hele tijd wel mee bezig. Dat vond ik een leuke opdracht.

Dat was gedurende een opdracht? Dat is interessant, want dat komt nog ergens verderop terug, en dat kan ik dan overslaan, want heb je nu dan ook het idee dat je er anders tegenaan kijkt?

Ja, met politiek kijk ik er nu wel anders tegenaan.

Ja,

Ja, dat sowieso.

Jullie weten misschien, maar mw is geënt op sociologie en politicologie. Herkende je dat, kwam dat terug?

Ja,

Ja,

Ja, dat is heel vaak gezegd.

Ik wist het niet, maar nu je het zegt wel ja

Dat is toch een heel breed gebied, het is voor iemand met beta-vakken misschien wat anders, maar misschien kun je daar zelf antwoord op geven: denk je dat je dit kunt gebruiken voor een vervolgopleiding?

Weet ik niet. Maar ik werk nu op een zorgboerderij met kinderen met een verstandelijke beperking en dan is het wel leuk, vooral in de vierde vond ik het leuk met Vorming, hoe iemand gevormd wordt en wat je ermee kunt, ook als kinderen autisme hebben, dat vond ik wel erg leuk. Daarvoor had ik het ook gekozen.

Daarvoor had je het gekozen? Jij hebt het dus ook al in de praktijk gebruikt. Je herkende stukken, en jullie?

Ja ik ben bij een meeloopdag van SPH geweest bij een hoorcollege en daar kwamen gewoon allemaal woorden die we met mw hadden gehad, komen daarin voor. Dat wist ik dan gewoon al en dat was wel raar.

Ja, dat heb ik ook want mij zus studeert pedagogiek en die zag ook dingen die zij nu ook heeft gehad, vorig jaar, en die ik dan ook heb.

Mijn zus doet psychologie in Enschede op de universiteit, en die zei: het zijn de eerste vier maanden van mijn studie.

Dus jullie herkennen al dat, afhankelijk van de opleiding die ik gaat doen, zou het best meerwaarde kunnen hebben?

Ja,

Ja, als je zo'n sociale opleiding doet, met mensen, dan heb je er wel gauw iets aan. Als je mensen moet helpen en zo.

Hielp het materiaal jullie het te begrijpen? (14.13)

Nee.

Nou, ik vond, er stond zoveel tekst en uitleg bij, dat ik vond van wel eigenlijk.

Ik heb die boekjes nauwelijks gelezen.

Er stond teveel tekst en uitleg.

Even niet door elkaar Dus jij vond het heel veel tekst?

Ja, heel veel voorbeelden.

Maar was dat fijn?

Nou, ik vond het niet moeilijk, dus ik vond het niet fijn omdat het juist teveel was.

Ja, onoverzichtelijk.

En ik heb het boekje bijna niet gebruikt. Want ik vond het ook niet fijn. Ik vond het ook veel te veel.

En hoe heb jij dat opgevangen dan?

Nou, met de uitleg van de leraar, en op internet stond het ook wel. Gewoon allemaal definities en zo ...

Stond het op internet?

Het stond gewoon op onze schoolsite. IT's learning.

En wat vond jij van het materiaal?

Nou, ik heb het boekje wel vaak gebruikt en belangrijke dingen gemarkeerd, en voor toetsen dat nog weer doorgelezen.

Ja, want dat zeggen eigenlijk de meeste leerlingen, dat als het kopietjes waren, het als voordeel had, dat je het kon markeren?

Ja,

Ja dat wel.

We hadden ook zo'n roze boekje gekregen, zeg maar de syllabus. En dat vonden we echt heel fijn! Het was wel iets moeilijker taal, maar je moest gewoon alles weten wat daar instond, en het was gewoon duidelijk.

Dat was alles wat we voor het examen moesten weten.

De syllabus was dus wat anders dan dat kopietje en jullie vonden dat duidelijk, maar jij zegt juist niet?

Nou, dat dikke boek vond ik echt super fijn, want ik had bij de eerste toets eerst geprobeerd alleen dat roze boekje door te lezen, en dat is gewoon samengevat wat in dat dikke boek staat. Maar toen had ik een onvoldoende, en toen ik voor de tweede toets het dikke boek helemaal ging doorlezen, en alle details, toen had ik gewoon een heel goed cijfer. Dus ik denk dat het gewoon ligt aan hoe je kan leren, of zo, want ik kon echt niet zonder dat dikke boek (16.14)

Dat is interessant dat je dat zegt, dat heb ik ook ergens anders staan, wat vaak gezegd wordt, is, er zijn twee soorten leerlingen: een leerling die heel goed een boek uit z'n hoofd kan leren, en een rijtje begrippen, en een leerling die het heel goed kan, en het ook heel leuk vindt, om iets toe te passen, niet letterlijk definities van begrippen, maar toepassen. Is dat bij jou van toepassing?

Ja, ik heb vooral dat ik het in plaatjes moet zien, ik moet het voor me zien en als ik dan een heel lang verhaal heb, dan begin ik er een plaatje van te maken.

Jij bent een beelddenker?

Ja. Als het er heel kort staat, dan weet ik niet waar het over gaat, dus dan is het voor mij handiger.

Even terug naar het materiaal. Vonden jullie het afwisselend genoeg? Inhoudelijk gezien?

Het was gewoon bij elk ding weer een nieuw boekje. Bij elk domein kreeg je een nieuw boekje. En die boekjes waren een beetje hetzelfde.

De een over Veiligheid en de ander weer over een ander hoofdonderwerp...

Maar vond je dat afwisselend? Want jij zei: er is heel veel tekst en heel veel voorbeelden, dan zou ik de conclusie kunnen trekken van, nou, dan is het dus heel afwisselend?

Ja, ik vond het best afwisselend.

Wat mag er uit en wat moet er absoluut in blijven? Als mens en leerling van die leeftijd, sprak het je aan? Wat moet er in, wat eruit?

Dat van Vorming vond ik echt heel leuk.

Ja, dat vond ik ook het leukste ja.

Zulke dingen vind ik gewoon leuk

Ijsbergtheorie en zo, dat vind ik echt leuk.

Heel erg leuk ja.

...

Dat valt wat mij betreft dus onder een stukje onderzoek, en het is ook mw dat je wat meer met onderzoeksvaardigheden bezig bentbeseffen jullie dat?

Er zouden ook wel wat meer PO's mogen zijn want in havo 5 hebben we helemaal geen PO's meer gehad.

Jawel, eentje.

Eentje over politiek.

En over de VS.

Ja want daar waren verkiezingen. In Nederland en in de VS.

Oh ja, maar tuurlijk, gelijk achter elkaar was dat.

Ja, maar dat was volgens mij één cijfer.

Oh ja, één cijfer.

Dus de PO's hebben jullie in de vierde gehad en eigenlijk niet meer in de vijfde?

Ja, alleen vanwege de verkiezingen.

Het zou wel iets meer verspreid mogen zijn. (18.43)

Ja, over het hele jaar.

Maar in de vijfde is het, denk ik, niet heel handig.

Nee, ik vond aan het eind geen PO meer ...

Maar in plaats van een ST of zo.

Omdat mw meer het toepassen is voor jezelf.

In de vijfde zit je ook heel erg voor het examen, en als je veel PO's gaat doen, concentreer je je niet op de vragen die je voor het examen moet doen toch...

Dan kun je toch beter juist ...

Ja, maar omdat het in het examen juist heel veel toepassen is ...

Ok, gelukkig verschillen de meningen daarover heel erg. Ik zie ook een groot verschil in scholen, dus ik vind het leuk dat jullie in één school als leerling dat ook benadrukken. Maar, nog even dat onderzoeksverhaal: hebben jullie echt een onderzoekje moeten doen? In een van die PO's, vorig jaar in de vierde of nu met de verkiezingen? Heb je een onderzoeksvraag moeten bedenken, heb je zaken moeten vergelijken? Landen, onderwerpen moeten vergelijken?

Landen wel ja.

Nederland en de VS. Ja, op politiek niveau.

Maar we hebben ook vorig jaar met die dimensies van Hofstede landen moeten vergelijken.

Ja

En als ik het woord analyseren zeg? Schrik je dan of zeg je: dat hebben we ook gedaan?

Ja,

Ja, dat hebben we ook gedaan.

Dat woord is voor jullie herkenbaar?

Jawel.

Heb je wel eens zelf, los van het materiaal dat je hebt gekregen, of wat de docent je aanbood, zelf materiaal wezen zoeken? Heb je begrippen opgezocht? Omdat het zo in de tekst stond ... Zij jij dat niet in het begin, van dat als je het niet begreep, dan zocht ik het zelf op?

Nou, op internet stonden de definities in leerlingentaal, zodat wij dat als leerlingen ...

Ja, op internet stonden twee soorten definities naast elkaar dan, en dan stond er een makkelijke versie en de versie die je moest kennen voor het eindexamen.

Dus alle leerlingen bij jullie op school, bij dit vak, hebben sowieso al twee soorten definities?

Ja

Ok, interessant, dat hoeft je dus zelf niet op te zoeken. Missen jullie iets in het materiaal dat je mij kunt meegeven?

Goede opdrachten.

Wat bedoel je daarmee?

Nou bij ons moesten we bij die docent de opdrachten overslaan want hij vond ze niet goed genoeg.

De opdrachten uit het boek.

De officiële opdrachten die bij mw hoorden?

Ja,

Ja

Ik vind het juist zelf heel erg fijn als je theorie gehad hebt om even een opdracht te maken. Het moet even in mijn hoofd zitten, met een tekstje erbij dat je het even weet. (21.29) Maar dat kon dus niet, want ze waren niet goed genoeg, en het had dus niet veel zin.

Hij vond dat het niet veel zin had. Want jullie waren in de vierde toch ook al met de pilot bezig? Dus niet het oude materiaal? Het materiaal is nog steeds in ontwikkeling en de opdrachten dus ook, dus dat zal hij niet goed genoeg hebben gevonden. Dat zou kunnen ja.

...

Noem nog eens een onderwerp wat er echt in moet blijven en er uit zou kunnen, als er teveel is. Wat mag eruit?

Ik denk dat die vier hoofddingen, die moet je houden, maar misschien kun je iets concreter zijn in informatie geven. Want het is heel breed, en sommige dingen sluiten bij elkaar aan zoals verschillende concepten uit verschillende hoofdconcepten, die komen weer terug. Bij vorming heb je socialisatie en bij anderen heb je ook socialisatie dus het sluit allemaal aan.

Dat overlapt elkaar

Ja.

En dat zou er best wel uit kunnen?

Ja.

Aculturatie bijvoorbeeld, echt zo'n voorbeeld dat bij Verandering en Vorming komt

Ja, inderdaad.

Maar dat vind ik juist wel fijn. Juist dat je het al hebt gehad. En je ook weer denkt: hé, dat heb ik al eens gehad, en dan kun je het weer opnieuw toepassen.

... ze in verschillende situaties kunt toepassen.

Ik vind het leuk dat jullie het over concepten hebben en contexten, maar iemand gaf bijvoorbeeld het voorbeeld van social media. Dat moest er absoluut inblijven.

Ja, dat is wel een goede!

Dat is een hele concrete? Kun je iets bedenken waarvan je zegt: onderwerp schrappen en een ander onderwerp in onze wereld, op dit moment 2013, dat moet erin?

Nee, want eigenlijk Veiligheid dat vond ik ook leuk.

Ja ik ook.

Social media vond ik leuk

Politiek moet er eigenlijk ook in blijven.

Ik vond ze eigenlijk allemaal wel leuk.

Dus in die zin hebben jullie niet echt opmerkingen?

Neen. (23.52)

Weet je goed wat contexten zijn? En toen was het stil ...

Ja, dat je het in een andere context kunt zien weet ik wel. Maar ik weet niet hoe je het uit moet leggen. Als ik het moet gebruiken dan weet ik het wel. Ik kan het niet uitleggen.

Ik weet de definitie niet

En toen je op het examen zat, heb je toen iets gebruikt waarvan je dacht "en dit is nu de context"?

Nee,

Nee

En we hadden ook een woordenboek, dus we hadden het kunnen opzoeken.

....

Nogmaals, was je goed voorbereid op je examen?

Nee,

Nou ik wist echt niet wat ik moest leren. Ik heb het roze boekje doorgenomen en toen dacht ik: nou volgens mij ken ik het wel. Ik weet niet goed wat ik nog meer moet leren.

Ik heb ook alleen het roze boekje een keer doorgelezen en de kernconcepten en meer ook niet.

Ik heb eigenlijk alleen de definities doorgelezen en ik dacht: je moet het allemaal toepassen, je hoeft het verder toch niet te weten. Je hoeft toch niet op te schrijven van dit is het, en je hebt een woordenboek. Zo dacht ik erover.

Ik had het van dat woordenboek nog niet gehoord. Dat wist ik niet.

Je mocht bij alle vakken een woordenboek gebruiken. Het woordenboek Nederlands.

Maar dan is het interessant met alles wat we tot nu toe besproken hebben, dan zou je de conclusie kunnen trekken: nou ik heb het de afgelopen twee jaar moeten doen en dus moet ik het kunnen. En dus hoef ik niet te leren voor het examen.

Dat klinkt logisch. En jij?

Ik heb wel gewoon geleerd de dingen die ik niet meer wist. Van Hofstede de vijf dimensies en al die dingen. En de begrippen allemaal doorgelezen.

...

Heb je antwoorden gekregen op vragen die je zelf al had?

Over het vak? Of vragen die je al eerder had?

Ik denk dat hiermee bedoeld wordt vragen waar je als mens al mee zat? Vragen die je had uit de maatschappij of je omgeving, uit de rest van school?

Nou, misschien sommige dingen wel. Politiek en over socialisatie. Dat wist je allemaal nog niet en dan kom je daar wel achter.

Niet dat ik er echt vragen over had ... maar wel ...

Als ik dat zo hoor dan heeft het ook met verwachtingen te maken. In andere klassen hebben we het wel eens over verwachtingen gehad. Op basis waarvan hebben jullie dit vak gekozen?

Maatschappijleer.

Maatschappijleer

Je kreeg van die vragen en daar stonden van die dingen bij en als je dan bij drie antwoorden "ja" had dan zeiden ze: dit kan iets voor jou zijn. En dat vond ik allemaal heel interessante dingen die daarbij stonden, dus op basis van die vragen heb ik het gekozen.

Dus eigenlijk de voorlichting? Op papier?

Ja.

Voor mij was het politieke vlak echt een zwart gat, en ik dacht: ik wil het eigenlijk wel allemaal weten hoe het zit.

Dus ondanks ml is dat een reden om mw te kiezen?

Ja, omdat toch mw er dieper op in gaat. Hoe mensen reageren op elkaar. En ml is meer van: dit is het, en die partij is rechts, en die links, en dat is een basis, maar ja ...

Is dat ook uitgekomen die verwachting van jou?

Ja eigenlijk wel.

En jij?

Er werd gezegd dat je ook in discussie zou gaan over bepaalde onderwerpen, en dat leek mij eigenlijk wel leuk.

En is er aan jouw verwachting voldaan?

Nee ... eigenlijk niet. We hebben helemaal niet zoveel gediscussieerd over bijvoorbeeld hoofddoekjes of zo.

Even vasthouden. Waarom heb jij het gekozen?

Ik moest nog een vak, en ik moest kiezen tussen economie en mw, en toen dacht ik: ik vind dit wel leuk, en ik houd van politiek, daar was ik echt van dat ik klein was vind ik dat wel leuk dus. En dat vond ik zo leuk, dat je van elk onderwerp, zoals criminaliteit, dat je weet hoe elke partij daarover denkt en waarom, dat vind ik leuk.

Het heeft dus aan je verwachting voldaan?

Ja.

Terugkomend op wat jij zegt. Dat zou bijvoorbeeld een tip kunnen zijn voor de toekomst? Van: doe meer in duo's of in groepjes, want jij zegt: ik had gehoopt op discussie, en dat was er niet?

Nee

En in de klas hebben jullie dus niet in groepjes of in duo's echt gediscussieerd?

Soms wel, maar niet echt discussie

Jawel

Als je bij leerling X in de klas zat dan had je discussie.

Niet echt uitgediept?

Nee

Het is niet uitgediept in de klas? Je kon de docent wel wat vragen, maar niet met medeleerlingen eigenlijk iets kunnen uitdiscussiëren?

Volgens mij was het met docent X wel zo, dat was in de vierde, dan ging hij wel eens een onderwerp er ingooien en dan moest je op elkaar reageren. Maar bij docent Y niet.

Dus dat hangt van de docent af?

Ja.

En die opdrachten, hebben jullie die overwegend individueel gemaakt? Of moest je dat met iemand anders doen; in de vierde dus bij jullie?

We mochten het wel eens met z'n tweeën doen, maar meestal alleen.

Ligt eraan of de klas heel onrustig was.

Dat laat de docent een beetje afhangen van hoe de chemie in de klas zelf is, valt me op... **Sluit het aan bij andere vakken? (30.00)**

Ja.

Ik zou me kunnen voorstellen geschiedenis of zo?

Heel erg bij aardrijkskunde.

Ja, zoals sociale cohesie en socialisatie.

En bij ml?

Ja, op politiek vlak

Maar minder dan ik had verwacht

Ja

Bij sommigen is dat heel sterk, maar bij jullie niet echt?

Neen, in de vierde was het wat meer overeenkomend dan in de vijfde

In de vierde hadden we het zelfs vlak na elkaar, en dan hadden we echt twee maanden hetzelfde op één dag.

Denken jullie dat, zoals jullie het hadden, het heel erg afhankelijk was van de docent?

Ja,

Ja,

Ja,

Ja....

Absoluut

Jullie motivatie voor het vak. Denk even terug aan toen je nog net in de vierde zat, en aan het eind van de vierde, en naar de vijfde ging. Wat had je meer kunnen motiveren, ... was dat de docent ... toch de onderwerpen, de inhoud ...?

Ik had zelf leuk gevonden als het meer over sociale ... Ik had niet verwacht dat het zoveel over politiek zou gaan. Maar uiteindelijk vond ik politiek ook wel heel leuk. Van te voren had ik dat meer gehoopt, maar uiteindelijk vond ik het wel ...

Er waren wel veel mensen in de klas die daar ook over zeurden, dat het teveel over politiek ging.

Het was wel een groot onderdeel van het vak eigenlijk, politiek.

... dat had je wel kunnen verwachten ... (31.49)

Ik heb de indruk dat ik hier met een erg gemotiveerde groep zit?

Ja dat klopt ook wel.

Dus ik ga verder niet in op motivatie. De vergelijking met ml! Wat is het eerste waar je aan denkt als ik zeg ml?

.... **Kort en krachtig?**

Het was meer: dit is dit en dat is dat. Mw gaat overal heel diep op in. En dan komen er verhaaltjes bij. En ml is meer concreet of zo.

Dus jij denkt als eerste: ml is een concreet vak.

Het is heel erg gericht op wat je gaat stemmen later. Bij ons.

Ja, dat ook.

Er wordt echt continu gevraagd: hoe denk je daarover, en dan ben je links, of dan ben je rechts.

...Dat geldt voor jullie allemaal? Herken je dat?

Ja.

Hadden jullie dezelfde docent voor ml en mw?

Neen

..... **Toch even over overeenkomsten tussen ml en mw, ik kan het er al wel uithalen, maar toch. Wat zijn concreet één of twee overeenkomsten en wat twee verschillen met mw?**

Politiek is een overeenkomst.

De verdeling tussen machten.

Ook de ideologieën wel.

Verschillen?

Abw-schema's bij ml.

Ooooh ja.

Wat zijn dat?

Actor, belangen en waarden. Actor, dan heb je de verschillende actoren tegenover elkaar, en die dan verschillende belangen en waarden hebben. Die krijgen of botsen.

Zo lastig!

Wat hadden jullie bij ml voor methode?

Seneca (....) (34.23)

Maar we hebben ook wel nieuwe bladen gehad, dan was het herschreven ...

Ja, maar ik was alle blaadjes al kwijt voordat ...

Dat waren losse blaadjes toen nog?

Ja,

En die kon je kwijt raken

Ja

Ik had ze in een mapje gestopt

Ik had er nog eentje, maar die scheurde kapoten toen was ik alles kwijt.

Dus als ik vraag: wat vind je van het materiaal bij ml?

Dan was het slecht.

Maar ze hebben nu echt een heel goed boek.

Ja, maar bij ml had je ook wel een echt boek.

Klopt, maar toen hebben ze een deel herschreven, en het boek is nu helemaal herschreven en het is uitgegeven

Van ml vond ik het toch best wel goed hoor

Ja, maar daar deden we niks uit.

Als ik jullie zo beluister over politiek en sociologie, vind je het dan logisch dat het twee aparte vakken zijn? (35.26)

Ja,

Ja,

Ja

Is mw in allerlei opzichten moeilijker dan ml?

Ik vind van wel.

Twee wel?

Ja

Ik weet het niet zo goed,

Ik ook niet,

Ik haalde ongeveer even hoge cijfers voor de twee vakken.

Dus ik denk dat het wel meeviel.

Mw gaat er gewoon veel dieper op in.

Maar dan relateer je het aan de cijfers. Maar denk even aan de uren die je erin moest stoppen. Aan het huiswerk de opdrachten.

Ongeveer hetzelfde

Ja.

Voor mw heb je wel meer gedaan, ml is sowieso een vak waar je geen examen in doet, dus dan doe je al iets minder, en doe je meer voor mw als je opdrachten moet doen of zo.

Zou je het weer kiezen?

Ja,

Ja,

Ja,

Ja

nee

Vier wel één niet. (36.25) Want? Liever ander keuzevak?

Je hebt er gewoon... het is nergens een verplicht vak. Bij een studie of zo. En je kunt er gewoon niet zoveel mee.

Terwijl jij het in de praktijk al bent tegengekomen!?

Ja, klopt, maar zonder had het ook wel gekund. En economie had je bijvoorbeeld veel meer aan gehad.

Maar jullie zeggen we zouden het meteen weer nemen?

Ja.

Ik zou graag van jullie alle vijf een cijfer willen weten, een spontaan cijfer tussen 0 en 10voor ml en mw. Apart. Eerst voor ml en dan voor mw.

In totaal?

Als je die leraar erbij gaat nemen dan wordt het moeilijk.

Die neem je er sowieso wel bij.

Bij anderen heb ik wel eens gezegd: doe maar zonder de docent, maar gewoon het vak inhoudelijk alles bij elkaar, zonder de docent.

Ml 6 en mw een 8

6,5 en 8

6 en 8

6 en 7

7 en 7

Interessant is dat jullie het allemaal een voldoende en dikke voldoende geven.

....Hoe vond je de verhouding tussen leeswerk opdrachten praktisch bezig zijn instructie docent?

Best wel goed

Ja, op een verhalende wijze de stof behandelen, en dan zelf thuis moest je doorlezen om het nog helderder te krijgen, dus dat vond ik wel een goede verhouding, en dan nog wat opdrachten erbij maken, dus het was eigenlijk één geheel van uitleggen. En daarna zelf doen en daarna opdrachten maken en misschien ook nog een filmpje kijken of een krant erbij.

Kun jij je daarbij aansluiten?

Ik vond soms wel dat de docent teveel zei en deed. Ik vond dat soms wij ook wel iets meer moesten doen.

In de les?

Ja, zoals discussie en zo.

Opdrachten maken bij docent X was niet zoveel ruimte voor. Hij was meestal aan het praten en dan moest je opschrijven wat hij op bord had staan.

Dus jij vond de verhouding niet zo?

Vooraf afgelopen jaar niet, in de vierde wel.

Als ze praten, mocht je zelf ook wel, het was niet zo dat als hij praatte je de hele tijd stil moest zijn, en dat je alleen maar moest schrijven. Je mocht een vraag stellen en soms een discussie beginnen, niet heel veel, maar toch soms

De toetsen zelf; jullie noemden dat ST's?

Ja

....Wist je goed wat je voor de opdrachten moest kunnen en kennen? En wist je goed wat je voor de toetsen moest kunnen en kennen?

Ja,

Ja

Vond je de PO's moeilijk?

Neen,

Neen, soms snapte ik niet helemaal wat er werd bedoeld. Maar dan ging het toch wel.

Het kostte gewoon heel veel tijd

Het was wel leuk en ik snapte het wel en als je het niet snapte dan ging je naar de docent en dan snapte je het wel.

Het werd wel makkelijk om die dingen te maken als je al meer de kernconcepten wist. Dan wist je makkelijker wat je wilde verwoorden

Hadden jullie altijd wel redelijke cijfers voor de PO's en toetsen? Of zeg je: nee, die PO's waren nodig om de toetsen te compenseren?

Soms bij mij wel.

Nou in het begin...

Nou, ik had voor alles ongeveer een 7.

... bij sommige scholen zie je dat de PO's de toetsen wat compenseren ...

In havo 5 kreeg je ook betere toetsen maar in havo 4 was ik met de toetsen niet zo heel goed.

Verwachten jullie dat je een voldoende hebt gehaald (met het examen)?

Neen,

In het begin waren jullie niet zo positief, dat kan ik terugluisteren, maar uiteindelijk valt het vast mee, want jullie zijn enthousiast en hebben veel geleerd en veel gedaan ook, dan ...

Nee

Nou, misschien net.

Het was echt moeilijker dan anders.

Het was echt te moeilijk en te anders?

Ja

Dus je hebt geen goede hoop?

Neen

Het was gewoon niet wat wij gewend waren eigenlijk.

....Los van over wat ik net hoorde hoe moeilijk het was, wat was goed in het examen en wat had anders gemoeten?

Ik vond de bronnen heel goed

Ja

Vragen met bronnen, dat vraagt veel inzicht, en dat kun je zelf ook een heel verhaal schrijven, en dat vind ik makkelijk.

En die bronnen waren ook leuk en het sprak aan, over bijvoorbeeld projecten en zo.

En ik vond dat advies schrijven wat 10 punten opleverde, dat vond ik juist makkelijk

Ja dat vond ik ook

Nee, dat vond ik echt heel moeilijk

Ja, je kon alles uit de tekst halen

... gewoon letterlijk overschrijven

... Volgens mij heb ik het meeste gevraagd. Nog één dingetje, is de omgeving belangrijk? Op sommige scholen moet je maar afwachten in welk lokaal je terechtkomt, sommigen hebben een vast lokaal. Denk je dat het nog invloed gehad zou hebben op de beleving, in de les? In de omgang met de stof? Als je een omgeving had gehad wat veel meer inspirerend was geweest?

Ik denk het wel

Misschien wel, want dan ga je er toch naar kijken

Ja, en er hingen toch ook veel posters van politieke partijen en uitspraken ...

Wij hadden echt in die lokalen die daar zitten en daar hadden wij ml en mw

Dus een eigen lokaal met de sfeer van het vak? Dat zou wel helpen?

Ja dat helpt wel.

Vind ik wel ja

En de inrichting van de klas? Stel een lagerhuis-opstelling? Jullie hebben dat niet gehad, maar je kunt een klas ...

Ja, dat hebben we ook wel ...
In dat ene lokaal staat het in een u-vorm

Dat hebben jullie wel gehad?

Ja.

Ik heb het meeste wel gehad, zouden jullie nog iets willen toevoegen? Hartstikke bedankt, ik sluit af!

**INTERVIEW E HAVO 5, BETREFFENDE DE PILOT MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN,
DOOR DE UNIVERSITEIT TWENTE**
Duur: ca. 50 minuten
Aanwezig: 2 leerlingen (jongen en meisje)
Interviewer: drs. J.F. van Harsselaar-Timmer

Voor aanvang van de opnames van het interview is uitgelegd dat het interview wordt opgenomen, dat het anoniem is, dat iedereen alles mag zeggen en dat niets is te herleiden naar een persoon, en tevens dat het niet zozeer het beantwoorden van een lijst vragen is maar hopelijk meer een gezamenlijk gesprek. Interviewer verzoekt kort en krachtig te formuleren, niet door elkaar heen te praten, en aan te geven wanneer je wilt reageren, of je het er wel of niet mee eens bent en of je het antwoord wilt toelichten. Tot slot wordt meegedeeld dat de opnames in een verslag worden vastgelegd en dat de opnames daarna worden vernietigd. Interviewer spreekt de wens uit dat het een prettig gesprek wordt en dat er min of meer zes categorieën vragen zijn: Hoe verloopt de les (wat echt over de les zelf gaat en de vraag of iemand een les kan beschrijven), het lesmateriaal, de inhoud en het niveau van het vak, een vergelijking met maatschappijleer (ml), het niveau van de lesstof ten opzichte van andere vakken, toetsen. Tot slot kan men voor maatschappijwetenschappen (mw) en ml een cijfer geven.

Ik zit nog steeds bij Y en er zijn twee nieuwe leerlingen havo 5 aangeschoven, ook van X en ook zij hebben ervaring met het eindexamen van de pilot ml, en ook hen wil ik nu een paar vragen stellen, zoals ik vaker heb gedaan. Maar net als in de vorige groep, jullie als experts van het examen, ik zou toch wel een eerste indruk willen hebben van jullie ervaringen met het centraal examen.

Ik vond het centraal examen goed aansluiten met wat we hadden geleerd en ook wel aansluiten bij de toetsen op zich.

Dus jij was niet verbaasd of verrast?

Nee.

Het was goed te doen?

Ja, voor mij persoonlijk wel.

Super, en op de rest komen we zo wel terug. En jij?

Ja, op zich zaten er niet veel verrassingen in, er werden wel duidelijk minder kernconcepten gevraagd dan in de toetsen.

Dat is wel een beduidend verschil. Er was uiteraard, zoals je bij een vak als dit kunt verwachten, veel schrijfwerk. Maar dat is op zich redelijk logisch.

Kun je zeggen hoeveel kantjes, want in een andere plaats hebben leerlingen mij verteld hoeveel kantjes ze hadden geschreven?

Nou, ik zat toch gauw op een kantje of vijf, zes, denk ik.

Ik lang niet.

Dus als ik zeg twaalf?

Neen,

Neen, neen.

Nou, dat vind ik dan mooi om straks te vergelijken.

Nu maar hopen dat het ook genoeg is geweest.

De zes categorieën, ik begin even met het verloop van de les. Als jullie even in je geheugen kunnen terughalen, ook de vierde klas, en ook de vijfde klas, echt hoe de les verliep? Dan wil ik ook iets weten over het materiaal. Ik zou wat over de inhoud en het niveau van het vak willen weten, en iets over de vergelijking met ml. En dan komen we op de toetsen, die jullie tussendoor hebben gehad en PO's en wat je nog kwijt wilt over het CE. En als we tijd over hebben, heb ik misschien nog een algemeen vraagje.

.....Heb je veel geleerd bij mw?

Nou, je krijgt... door de jaren heen krijg je ... hoe leg ik het uit, hoe gedragen mensen zich en waarom ze dat op dat moment doen. Je begint heel basaal natuurlijk van: mensen zijn altijd geneigd het beste voor zichzelf te kiezen, dat is een belangrijk kenmerk van mensen. Dat zie je overal om je heen. (3.13) Hij begint langzamerhand in de loop van de jaren dan begin je steeds meer te zien, het is bekend dat mensen het beste voor zich zelf willen, maar waarom, en wat voor effect heeft dat op groepen mensen? Bijvoorbeeld, zet een willekeurige groep mensen bij elkaar, bijvoorbeeld hier bij de McDonalds, en hoe gedragen ze zich tegenover elkaar en waarom doen ze dat? En vooral waarom, en die verschillende groepen in de samenleving en die verschillende subculturen, als je die uit elkaar begint te halen met elk hun eigen gedragingen, maar ook in de groep onderling, maar ook tussen verschillende groepen, en hoe verhoudt die groep zich tot elkaar ook.

En zo te horen vond jij dat heel interessant?

Ja, echt interessant.

En jij?

Precies hetzelfde. Ik vond het heel interessant om te zien hoe mensen zich binnen een maatschappij gedragen en ook verschillen binnen een maatschappij, en wat ik heel belangrijk vond aan mw, is dat je wel een beter beeld krijgt van hoe de maatschappij, bijvoorbeeld in Nederland, werkt. En daarom heb ik ook vaak tegen andere mensen gezegd, die niet wisten wat mw was, van, ik zou het echt als een standaard vak willen zien. Want ik denk echt dat het mensen helpt meer inzicht te krijgen, ook gewoon in de toekomst.

Super, dit komt nog even terug jongens, nu even concreet het verloop van de les? Dit enthousiasme is ergens door gekomen, maar nu wil ik proberen te komen tot een concrete lessituatie. Dan heb ik bijvoorbeeld de vraag: hoe deed de

docent dat? Hoe verliep die les, was die docent een uur lang aan de praat? Hebben jullie zelf in een les de mogelijkheid gehad om onderling te discussiëren? Heb je samen opdrachten gedaan; hoe verliep concreet die les? Ik begin bij jouw.

Ja, er zat nog best wel eens chaos en van de hak op de tak in.

Bij die docent wel ja.

Oh, maar bij die docent ook ja.

Die docent echt heel erg.

Dus de conclusie is, dat jullie allebei een andere leraar hebben gehad. Of was het een andere leraar per leerjaar?

Ik heb in de beide klassen dezelfde docent gehad. Dus ik kan geen vergelijking maken.

Ik had beide jaren dezelfde docent X. En ik moet zeggen, bij meneer X was het inderdaad wel onrustig, zeg maar, maar ook wel echt, dan legde hij iets uit, en dan ging ik bijvoorbeeld opdrachten maken met materiaal dat we hadden, een boekje, en dan moesten we ook wel opdrachten maken.

Maar legde hij veel uit? Een groot deel van de les?

Nee

Nee, bij ons was het zo: hij was aan de praat geraakt, iedereen luisterde en op een gegeven moment, hij kijkt op in de les en zegt: "oh neee, shit, we hebben nog maar 1,5 minuut ... dit is het huiswerk voor de volgende keer". En niemand had het door. Nog twee minuten en de les was voorbij.

Het was dus boeiend verteld?

Ja, en af en toe chaotisch.

En bij jou was het anders? (6.14)

Het was wel chaotisch, maar het was zeker boeiend. Maar ik denk dat bij docent X, die legde alles heel kort uit, en gewoon de kern, en ja, als wij dan met opdrachten bezig waren, dan kwam alles wel heel logisch naar voren.

Dus de meeste lessen die jij gehad hebt, was een gevarieerde les? En informatie, en bezig zijn met een opdracht en misschien een filmpje?

Ja, meneer X deed ook vaak filmpjes

Ja, meneer Y ook.

Dus wel gevarieerd? Ondanks af en toe enthousiasme, en de les was al voorbij, toch kijk je terug op gevarieerde lessen?

Ja zeker

Ja, zeker weten. Ja, wat leuk was, X had heel vaak verhalen over wat hij zelf had meegemaakt en in zijn omgeving ... en dan legde hij bijvoorbeeld een ingewikkeld concept uit waarvan iedereen dacht: ik snap er helemaal niks van, en dan zegt hij "ok" we gaan het anders doen. Je woont ergens in een heel klein buurtschap van tien huizen of zo, en een kelder of zo, en dan stelt hij bijvoorbeeld met criminaliteit, je hebt subjectieve en objectieve veiligheid, nou ja, subjectieve veiligheid is van: hoe voel je het, en objectieve veiligheid is van: hoe is het nou? In de afgelopen tien jaar is er één kleine verroeste handgrasmaaier gestolen, en twee dagen later bleek dat het om een carnavalsstunt ging of zo, ... en dan snapt iedereen het. **Nou, ik onderbreek je even. Dat is de essentie dus, iedereen snapte het door het praktijk voorbeeld? Ik kan met jou een dag daarover praten, maar dat doen we even niet ... want, die lessen, hebben die je goed voorbereid op de toetsen en het examen?**

Ja, want er was ook heel veel overleg met andere leerlingen bij ons, en we discussieerden ook wel, en we gingen dingen als *mind map* oefenen. Dat hebben we ook gedaan, en ik vond het altijd erg goed werken, want als je met andere mensen praat over een concept, dan gaat het in je hoofd zitten, beter dan dat je het maar droog krijgt voorgeschoteld, en dan in de toets heb je óf een herinnering óf je snapt het toch beter. Wat bij ons heel erg zo was, was dat het dan was het "moet je letterlijk de begrippen kennen"? Want dat is moeilijk. Dat is echt stampwerk, maar omdat je er heel veel mee bezig was, had je altijd wel een idee bij de concepten, en dat vond ik wel heel erg fijn. (8.59)

Want door die interactie krijg je goed het gevoel bij toetsen van ... je weet niet, maar ineens, oh ja, een grappig voorbeeld van waar ik ... De hele klas ligt in een deuk om een bepaalde omschrijving van iemand, of die vertelt er iets bij en dan denk je: oh ja, zo zat het verhaal. En dan, oh ja, dan weet je gelijk hoe zit het nou. Dus die interactie is echt belangrijk bij het vak.

Dus in een les zat interactie en die interactie was essentieel voor hoe jij uiteindelijk de stof begreep?

Jazeker.

Even nog concreet een les, werd aan het begin van de les nog even teruggeblikt op de vorige les of werd was de volgende les altijd het volgende hoofdstuk of de volgende stof?

Bij meneer X was er altijd een power point en was het altijd even van: dit hebben we gehad en dat hebben we gehad.

Snappen jullie het of weten jullie nog wat het was? En misschien even naar een leerling toe van: we komen van zo, en dan gaan we het nu hebben over dit of dat. (10.02)

Iedereen is anders. De één snapt het na één keer uitleg en de ander heeft wel zes keer nodig. Moest je dan als hele klas dat aanhoren of paste hij ook zijn manier van lesgeven aan aan de leerling?

Ja

Als je iets niet wist, kon je het hem altijd vragen?

Ja, sowieso.

Moest de hele klas meegenieten of ging hij naar de leerling zelf?

Dat hangt er wel vanaf. Het ene onderwerp dan zei hij: ik kom zo even bij je terug, maar bij bijvoorbeeld een belangrijk onderwerp, dan zei hij: jij vraagt het, en je zegt dat, en het is echt een lastig onderwerp, en ik denk dat er veel meer mensen dit niet snappen, en die het eigenlijk niet durven toegeven, dus ik leg het gewoon nog een keer uit.

Herkenbaar. Dan gaat mw vooral over het nieuwe eindexamenprogramma. Over hoofdconcepten kernconcepten, contexten, is dat jullie aan het begin van het jaar ineens een keer uitgelegd? Of kwam dat iedere keer weer terug? Want

sommige leerlingen hebben daar natuurlijk moeite mee. En is dat aan het begin verteld of is dat iets wat standaard iedere les terugkwam?

Allebei.

Ja, in het begin werd eerst heel duidelijk uitgelegd van je het hoofdconcepten en kernconcepten. Dit zijn de vier hoofdconcepten en bij een bepaald hoofdconcept hoort een bepaald aantal kernconcepten

Dat werd trouwens al in havo 4 gedaan.

Ja. Dus in les een of twee werd uitgelegd hoe werkt dit, werd dit meteen uitgelegd. En in de loop van de twee jaar werd ook steeds teruggeblikt, van: we zijn nu bij dit hoofdconcept en weet je nog van welk kernconcept, welke kernconcepten horen eigenlijk bij dit hoofdconcept, of aan het eind van het kernconcept: weet je nog welke hoofdconcepten er waren? (11.50) Zo werd er steeds teruggeblikt en ermee gewerkt.

Dus als ik jullie nu vraag, wat je nu zegt betrek je dat heel erg op jezelf, of zeg je: dit geldt voor alle leerlingen die bij mij in de klas zaten?

Ja, voor iedereen in de klas.

Hij ging door tot iedereen in de klas ...

Ja.

En als je het mij nu moet uitleggen? Stel ik ben een nieuwe leerling en ik moet toch nog een vak kiezen, dan ga jij me uitleggen waarom ik mw moet kiezen, en dan kun je mij vertellen wat kernconcepten, hoofdconcepten en contexten zijn?

Ja.

Ja, maar hoewel ik niet specifiek zou uitleggen, waarom om uit te kiezen ...

Nee, ik ook niet.

Het is net zoiets als bij geschiedenis ga je uitleggen welke jaartallen zijn er gebeurd. Het is meer dat als je wilt uitleggen waarom je mw moet kiezen, dan zou ik eerder vertellen van: je moet de blik vooruit, er zijn heel veel mensen met vooroordelen. Les 1: schaf je vooroordelen af en ga kijken hoe zit het. Je wordt geleerd om je vooroordelen te onderzoeken en is het waar, en in 90% van de gevallen of meer, klopt het ook gewoon niet.

Dat onderzoeken is een belangrijk aspect van mw?

Ja.

Dus als ik jullie zo beluister dan kan ik de conclusie trekken dat jullie ook bezig zijn geweest met onderzoeksvaardigheden?

Ja.

Dan heb je het idee van ik heb dingen moeten onderzoeken?

Ja, bijvoorbeeld bij filmpjes dan ... wat ik me nog kan herinneren dan was er een filmpje dan was het van wat kan je hierover zeggen? Dan was het bijvoorbeeld van, ja eigenlijk is dit filmpje van: nou die meneer praat echt ongelooflijk onobjectief ... (subjectief) Ja, en dan leren wij dat te zien. (13.34)

Als ik zeg "analyseren" schrikken jullie dan ...

Nee, niet echt.

Of zeg je ik weet precies wat u bedoelt?

Het werd op een gegeven moment echt langzamerhand de bedoeling. Dat, je had een samenvatting, en dat moest je tot op het bot toe fileren, je moest echt kijken van hoe zit het in elkaar. We zijn begonnen over staatsrecht en toen werd even teruggeblikt en criminaliteit. Hoe is onze rechtsstaat begonnen, hoe ging het vroeger met berechting, en hoe is het zo geworden in de loop van de jaren, en hoe komt dat? En heeft dat ook te maken met hoe kijken de mensen naar de wereld, hoe kijken ze naar die berechting? Want als we naar de Middeleeuwen kijken, en hoe die berechting was, dan leren mensen er niks van. Andersom denken wij: dat is bruut, dat doe je niet met mensen, en hoe is het in de loop van de jaren veranderd, en hoe kon dat, en welke processen hebben daar invloed op gehad.

Dat is een heel mooi concreet voorbeeld! Tot nu toe vonden leerlingen het heel moeilijk een concreet voorbeeld te geven en jij schudt ze zo uit je mouw (als je die zou hebben ...)! Ik hoef jullie dus niet te vragen of je gemotiveerd was, of wat er meer had kunnen gebeuren om je te motiveren. Jullie waren gemotiveerd en zijn dat gebleven gedurende twee jaar.

Ja,

Jazeker.

Werd je ook uitgedaagd? Had je het idee dat jouw talenten en capaciteiten werden aangesproken? Had het meer gekund of had het minder gemoeten?

Dat is denk ik heel persoonlijk. Want als u het over ons heeft, dan denk ik dat mw wel een van onze favoriete vakken was, en dat we er ook niet heel veel moeite mee hadden, maar dat komt denk ik door mij persoonlijk. Omdat ik al van jongs af aan ben aangeleerd om verder te kijken dan

Die ijsberg misschien?

Ja!

Ja, precies die ijsberg, dat is wel aangeleerd. Maar ik denk dat heel veel leerlingen bij mij in de klas wel uit hun comfort zone moesten komen...

Ja.

...van oh, zo kan het ook.

Heb je in jullie geval... zijn er leerlingen uitgekomen, zoals jij zo keurig zegt, uit de comfort zone?

Ik denk het wel.

Een aantal wel een aantal niet, ik denk dat nog steeds een aantal laat zien aan de buitenkant van: kijk, wij zijn heel goed bezig, we hebben heel veel geleerd, en anders te denken, maar ondertussen, als je echt even doorkijkt, in het dagelijks

leven, dan is het nog steeds het oude vertrouwde hokje. En misschien hebben ze mw gebruikt om het hokje nog kleiner te maken en te bevestigen. Het kan maar zo. (16.15)

Heel duidelijk. Het materiaal, concreet, hoe vonden jullie het materiaal?

Ik vond het fijn, maar ik moet zeggen toen ik pas het roze boekje ... hoe heet het nou,... (die samenvatting...) oh ja, ik weet niet meer hoe het heet.

Laten we dat de syllabus noemen?

Ja, de syllabus.

Ja, een korte samenvatting over alle andere boekjes, over die vier boekjes.

Een samenvatting over die vier hoofdconcepten? ... Sorry even tussen door. Klopt het dat jullie per domein, per hoofdconcept (er waren er vier), klopt het dat jullie daar een apart gekopieerd boekje hadden?

Ja

En dan zeggen jullie dat roze boekje (dat ben ik straks vergeten te vragen) maar dat roze boekje dat noemen we even de syllabus, dat was een samenvatting van die vier boekjes?

Ja. Zo zou je het wel kunnen samenvatten.

In het kort even, maar het was nog steeds wel heel erg veel!

Ik vond het wel heel duidelijk. Persoonlijk heb ik voor de syllabus voor het examen en voor de toetsen in mijn hoofd geprent.

Ja

En ik heb voor het examen eigenlijk de boekjes niet aangeraakt. Want dat was veel te veel, voor mij persoonlijk veel te uitgebreid.

Vond jij dat ook?

Ja en nee, ik heb wel veel die groene boekjes erbij gepakt, want daar staat veel meer informatie in, met voorbeelden en op heel veel punten vond ik het roze boekje echt fijn werken, maar op sommige punten vond ik het wel heel taai hoor, het was echt heel technisch.

Ja, dat is meer persoonlijk denk ik. Dat ik op zich wel door teksten heen kan komen.

Ja, dat is waarschijnlijk persoonlijk want ik heb ook een school gesproken die had alles in de elektronische leeromgeving staan, en die zeiden bijvoorbeeld, de teksten waren zo ongelooflijk lang en er waren zoveel voorbeelden, herkennen jullie dat? (18.14)

Ja, ik persoonlijk wel.

Vond je het teveel of genoeg voorbeelden, jij vond het wel prettig?

Ja, ik vond het wel fijn.

Jij vond het fijn omdat het helemaal geïllustreerd werd met voorbeelden?

Ja, niet alleen voor mij persoonlijk maar er zijn ook anderen dat heb ik gemerkt gewoon. Dan zit je van: je snapt bijvoorbeeld een bepaald dingetje niet, en dan heb je voorbeelden eromheen, en dan denk je: oh, wacht, zo werkt het in de praktijk.

Dus als ik vraag: helpt het materiaal het vak beter te begrijpen?

Ja, dat wel gewoon door het jaar, als je het behandeld dan moet je de dikke boekjes hebben laten we zeggen, en...

... dan zijn de voorbeelden fijn ...

... en dan zit het in je hoofd.

En is het afwisselend genoeg? In de zin van de soort voorbeelden en onderwerpen of zeggen jullie ...?

Ja, ik denk het wel, ze hebben,... vaak kiezen ze politiek, met bijvoorbeeld iets politieks, maar ook dan weer een link naar wat je kunt kijken, naar een foto of plaatje ...

Dus het werd rijkelijk geïllustreerd?

Ja, dat wel.

Deden jullie dat zelf ook thuis wel eens? Heb je, naast al het materiaal dat je kreeg, zelf wel eens met de computer, tv of zo, informatie verzameld? Was dat nodig, of zeg je: er was genoeg?

Wij hadden door het jaar een paar opdrachten gekregen en één opdracht was met de verkiezingen en dat is mooi, en als opdracht hadden we, nou, de klas hadden we ingedeeld met ieder twee of drie personen, afhankelijk van de partij, en dan kreeg je een partij toegewezen, een grote partij meer en een kleine partij minder personen. Nou eentje was de partijleider en eentje was partijlid. Toen moest je een aantal kranten opzoeken en een filmpje...

Die opdracht moest je helemaal zelf invullen?

Ja, die moest je helemaal zelf maken. (20.00)

En in een groep begrip ik?

Ja, van twee of drie personen, en dan moest je er zoveel mogelijk informatie van opzoeken. Dat was het eerste of derde gedeelte ongeveer, en dan op twee derde was het aantal zetels bekend, en dan kreeg je twee of drie lessen in een soort u-vorm, en dan kreeg je een blaadje voor je met: dit wil jij als partij hebben, sluit coalities.

Ja, dat is leuk.

Ja, dat is de praktijk.

.....Sluit zo voordelig mogelijke coalities. En dan snap je precies hoe het werkt met de verkiezingen. Ideaal, en echt leuk om mee te maken, en dat vond volgens mij iedereen.

Misten jullie inhoudelijk iets in het materiaal?

Neen,

Niet echt.

En wat is het zwakste en wat is het sterkste punt? Van het materiaal?

Ik denk dat het zwakke punt het sterke punt is. De voorbeelden zijn goed, maar je kunt ook overmaat hebben.

Vonden jullie het actueel, en sloot het aan bij jullie leefwereld?

Ja, ook wel.

Ja, dat wel. Het was nog niet zo heel lang geleden. Als je bijvoorbeeld kijkt naar sommige andere vakken, dan zijn er wel gebeurtenissen uit 1988 of zo, of 1990, en hier is het 2011 of 2012.

Daar hebben jullie op gelet en dat vonden jullie prettig?

Ja, ik denk dat mw wel een vak is dat constant een update nodig heeft.

Ja, de maatschappij verandert.

Maar in voorbeelden was het meestal informatie uit 2008 of 2009, en dat vond ik wel actueel.

Hier heb ik al van alles van gehad, dus even kort, of als je nog iets kwijt wilt? Jullie is het heel duidelijk waar mw over gaat, eigenlijk heb ik dat al duidelijk gehoord. Je hebt geleerd wat hoofd en kernconcepten zijn en als je nu ergens bent, en je luistert naar de radio of je kijkt in de krant, en mensen praten ergens over, gebruik je het dan? Dan herken je het? Maar pas je het zelf ook toe? Denk je in termen van concepten en contexten?

Nee.

Wel een beetje, ikke wel. Ja, ik heb soms wel van: dit is dit of dat is dat of zus of zo, oh nee, dat is niet goed.

Je herkent meer?

Je zit wel dat je denkt: dit is niet de goede manier van onderzoek. Dit moet je anders aanpakken (22.46) Maar dat had ik voordat ik mw koos eigenlijk ook wel.

Omdat jij gewoon heel breed geïnteresseerd bent?

Ja...

Want je zei dat je van huis uit ben je misschien gewend wat dieper te denken of anders te kijken?

Ik ben van huis uit opgevoed met nou ja ... een ongelooflijk brede algemene kennis. Ik ben een paar jaar geleden getest en daar kwam uit een bizarre hoeveelheid algemene kennis ...

Dat is eerlijk dat je dat zegt, want daarom vond je mw dus ook leuk?

Ja, wat dat betreft heb ik ook een voorsprong, want ik lees sinds groep 2 of zo, en ik ben nooit meer opgehouden, ik lees....

Ik heb de afgelopen zeven dagen zes van zulke pillen uitgelezen.

Want het interesseert je gewoon?

Ja.

En jij hebt ook die interesse begrijp ik?

Ja

.... Maar dat zijn echt moeilijke boeken en dan heb je een voorsprong op de rest.

Ja, maar dat geeft je de voorsprong bij mw, maar dan is toch nogmaals mijn vraag: heeft mw als vak de laatste twee jaar ook voor jullie nog toegevoegde waarde?

Ja...

Ja, ik denk dat je wel meer herkent.

Jullie zouden het allebei weer kiezen?

Ja, dat wel, sowieso.

Ja dat wel.

Het is niet zo dat je zegt het was eigenlijk een bevestiging van wat ik al wist, of wat ik al deed, het heeft bij mij wat toegevoegd?

Ja, allebei, soms bevestiging soms toegevoegd.

....

Het was voor mij gewoon een heel logische keuze. Als ik mw niet had gekozen, dan had ik Frans of Duits moeten kiezen, en dat was hem echt niet geworden.

Nee. En dat is ook een vraag, en daar mag ook een eerlijk antwoord op zijn, het was een keuzevak omdat je anders een vak had moeten nemen, of Zou je daar eens op in willen gaan, want er is voorlichting gegeven?

Ja, maar ik had het toch sowieso toch wel gekozen.

Ja, sowieso.

Want ik heb tot de derde vwo gedaan (24.39) en in de derde heb ik gehoord dat je mw moest doen, en toen werd duidelijk dat het vwo voor mij eigenlijk te hoog was gegrepen, en dat ik havo zou gaan doen, en toen ik me had gerealiseerd dat ik dat ging doen, dacht ik echt, shit, nou kan ik niet mw doen. Ik baalde echt als een stekker, want dat had ik echt graag gewild. En toen ging ik met de decaan overleggen en die was niet heel happig om mij naar de havo te sturen en toen ben ik gewoon naar de decaan van de havo gegaan, en toen werd duidelijk dat ik ook daar mw kon kiezen, en dat vond ik wel erg leuk.

Dan ben ik zo ook heel benieuwd naar de verschillen tussen mw en ml. Maar dat laat ik nog even in de week liggen. Want heb je het idee... Jullie zijn allebei al breed geïnteresseerd, maar probeer even te denken aan het vak zelf, kun je anderen dat anderen adviseren omdat je het later bij een vervolgopleiding kunt gebruiken?

Ja en neen.

Wat u net zei, over dat analyseren, je leert wel analyseren, je leert anders te denken en breder te denken en ruimer en ik denk dat je dat bij elke hbo-opleiding nodig hebt.

Maar heb je meer inzicht gekregen in de samenleving? Volgens mij beamen jullie dat allebei.

Ja

Maar zou je de samenleving ook kunnen snappen zonder mw? Als ik zeg ik heb toch liever Frans dan mw?

Nou

Ja, je kunt de maatschappij begrijpen, maar je kijkt er op een heel andere manier naar. Iedereen heeft een bepaalde blik op de maatschappij en kijkt er op een bepaalde manier naar. Mw leert om die blik te toetsen en als het nodig is, op een heel andere manier er naar te kijken.

Ok, dat is duidelijk, dat komt al een paar keer terug dus dat is heel consequent. Wat is het meest boeiend en het minst boeiend? (26.18) Van mw de afgelopen twee jaar?

Daar moet ik echt even over nadenken

Ik vond het onderwerp criminaliteit echt heel interessant, van hoe zijn mensen zo geworden en

Daar valt veiligheid ook onder?

Ja, veiligheid en criminaliteit. En groepsvorming vond ik bijvoorbeeld ook super interessant.

Wat zou er voor jou uit mogen? Als de conclusie is: dit is voor de meeste leerlingen toch echt teveel? Er moet iets inblijven en er moet iets uit?

Ja, daar moet ik echt ook even over nadenken.

Jij vindt alles interessant! Wat zou er uit kunnen? Of zeg je de verhouding is goed zo? De combinatie is goed zo?

Ja, dat vind ik wel.

Nou er is één onderwerp misschien, een onderwerp van vorig jaar, wat er eventueel uit zou mogen, maar dat kan ik zo gauw even niet reproduceren.

De mate waarin het aansluit bij andere vakken? Zit er veel aansluiting bij andere vakken?

Ja,

Sommigen zeggen met geschiedenis?

Ja ... dat wil ik net zeggen.

Ja, geschiedenis. Daar moest ik gelijk aan denken.

Economie?

Ja, ook we een beetje, op sommige onderdelen, maar niet heel erg.

Voor gedeeltes, maar ook niet helemaal.

Nog een andere vak dat je kunt bedenken; nou dat sluit best aan?

Nou,

Geschiedenis en economie toch wel het meeste? (27.52)

Ja, vooral geschiedenis, ...en misschien iets van de sociale vakken, als je aan de alpha-kant zit.

Hadden jullie meer willen discussiëren? Met klasgenoten?

Nou, als je meer had gediscussieerd dat had niet zoveel meer gekund, want er was veel discussie.

Ja, ik denk ook dat het aan het niveau van de klas ligt, want ik heb ook toch wel eens van: oei, ik heb iets een ander niveau.

Ja, een iets hoger niveau ... ja het klinkt iets van eigendunk maar

...Werd je door de leraar gemotiveerd?

Ja

Ja zeker, want voor zo'n type daar wil je het ook gewoon voor doen.

Ja, he? Ja, dat was bij docent X ook. Ik heb docent Y gehad voor ml.

Dus de invloed van de docent was zodanig dat je zei: ik wil er zelfs nog wel harder voor werken?

Ik weet niet of je mevrouw X hebt gehad bij ml,

... ja ze geeft ook een klas mw

...ik heb horrorverhalen over haar gehoord ...

... ja ik ook....

En dan hoor je gewoon van de leerlingen, ja, dat is echt een rot vak, o,f het is geen leuk vak, terwijl ik zoiets heb van: oh, favoriete vak, geweldige leraar,...

Je mag haar al niet, ... over vooroordelen gesproken ... X is niet heel favoriet, dus het vak zal ook wel niet goed zijn.

Jij zegt dus,

De leraar heeft ongelooflijk veel invloed.

Ja, maar de chemie in de klas zelf? Ik heb natuurlijk meer klassen gevraagd, dan denk ik: essentieel de docent, maar soms als docent kun je ook op je kop gaan staan of in je blote kont gaan dansen, als het gewoon niet klikt tussen de leerlingen of ... herken je dat?

Ja

Maar hebben jullie dus een prettig klas gehad?

Ja,

Ja dat wel.

Waar in je dus kon discussiëren?

Ja, maar er zitten natuurlijk altijd wel een paar types tussen waarvan je denkt: wat zijn dat voor mensen?

...Heb jij wel een mening? Af en toe....

Ja, dat blijft tot en met de universiteit.

Wij hadden er toch eentje, en die had toch een uitgesproken mening!

Oh Z?

Ja Z. Oh die was uitgesproken links. Echt links, en zo rood als een kreeft, echt waar.

... en hij was echt super aardig, maar hij had zo'n uitgesproken mening dat bij de minste mening hij er bovenop sprong

Kijk ik ken Z, en hij is één van mijn beste vrienden, en Z probeert altijd te nakken, en op het moment dat iets wordt gezegd, dan springt hij er vol op terwijl

Wat is nakken?

Oh, klooiën.

Is dat een woord?

Ja ...

Hij springt erop voor alleen de discussie zelf.

Maar hij doet het inderdaad!

.....

Je zou dus eigenlijk voor zo'n vak als dit een paar gelijkgestemden bij elkaar moeten hebben? (32.31)

Ja, en bij mw, vooral in het vierde jaar, heb je wel een paar van die grijze mussen die geen kik geven, die geen woord zeggen, en die je in de klas helemaal niet zit zitten, maar in de loop van het jaar zie je ze loskomen ...

Ja, dat is wel mooi...

Dat is voor een docent ontzettend fijn! Ik denk dat ...

Ik denk ook wel weer dat het aan het vak ligt, want iedereen die discussieert, dan denk je ineens van: hé, die zegt ook iets. En op het eind van de vijfde dan draait ie gewoon mee. Die zijn op een gegeven moment over hun verlegenheid, of wat het ook is heen, en die durven dan ook mee te discussiëren.

Als docent is het de kunst om af en toe iets nieuws te proberen omdat je een leerling in de ene situatie niet zult horen, terwijl als je een andere situatie doet ineens.... Even doorgaan op ml. De verhouding tussen mw en ml? Ik heb bijvoorbeeld staan, waar denk je als eerste aan bij ml?

AWB-schema's.

Ja,

Uit den treure.

Dat is echt iets voor jullie school volgens mij?

Ja, voor elke toets was het minimaal twee of drie. Ik heb in één jaar wel honderden awb-schema's gehad, ik heb er nog steeds nachtmerries van. (actoren, waarden en belangen) En ik snap het nog steeds niet, terwijl ik het 100 keer heb uitgelegd gekregen.

Dus jij snapt wel hoofdconcepten en contexten, maar je snapt niet het awb-schema?

Neen, want weet je, ik schrijf altijd de actoren op en dan Ik schrijf het altijd verkeerd op en ik draai het altijd om ...

Ja, ik ook.

....

Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen mw en ml? (35.11)

Overeenkomst politiek. Het zit er allebei veel in.

Je zou kunnen zeggen ml is de basis, zoals Nederlands op de basisschool, of rekenen, en dan ga je met mw, er zit wel een beetje ml in, maar je duikt er echt in, want ik had mw en ml allebei tegelijkertijd, ...

Hadden jullie dezelfde docent?

Nee, ik had twee jaar voor mw X, en iemand anders voor ml.

Ik had twee jaar voor mw Y, en voor ml docent Z.

Vertel eens iets over de overeenkomsten en de verschillen?

Het is moeilijk te zeggen want na twee of drie lessen mw zit je al bij les 20 van ml. Je gaat er veel dieper op in. Want ml blijft aan de oppervlakte. U noemde de ijsberg, en het is eigenlijk het topje van de ijsberg, en mw gaat eronder. Dat laat zien wat er in zit.

Maar als je iets moet zeggen over de onderwerpen?... Politiek is een overeenkomst, maar verder?

Het verschil is dat je met ml, of ben ik nu helemaal fout, dat je met ml het eigenlijk niet over de maatschappij hebt.

Nou, je hebt het wel over de maatschappij, maar meer de theoretische kant van de maatschappij, zoals wat zijn de actoren en wat voor soort belangen en welke waarden hebben de actoren bij die belangen, daar wordt heel erg op doorgehamerd. Ik denk dat je kunt zeggen dat bij mw je praat over mensen en bij ml niet over mensen

Was de les een beetje hetzelfde?

Droger

Ik vond het wel hetzelfde, maar ietsje droger.

ML is droger.

En het materiaal?

Bij ml had je toch zo'n groot boek?

Ja, zo'n groot boek.

Hadden jullie Seneca?

Ja Seneca.

..... En de lesopbouw? Hoe de les gegeven werd, zie je daar overeenkomsten en verschillen?

Ja, er zat wel veel verschil tussen, want het waren twee totaal verschillende types. Ja, ze waren wel allebei, maar ik had voor ml X ...

Oh ja dat is anders,...

Die is wat rustiger en wat meer gestructureerd. (38.07)

En wat is nou voor jullie allebei het moeilijkst?

ML. Nou het zat vooral in de awb-schema's.

Dus het vak in zijn totaliteit?

Dat viel mee. Maar er wordt zoveel op die awb-schema's doorgehamerd, dat als je dat niet snapt, ...

Daar haakte jij op af?

Daar haak ik op het hele vak af.

En jij?

Qua niveau zou ik zeggen dat ml ietsje moeilijker is, maar niet heel veel verschil en ...

Als het allebei een keuzevak was? En je moest nu weer kiezen?

Mw!

Als je een cijfer moet geven tussen 0 en 10 voor ml en mw?

ML een 7,5 en mw een 8,5

ML en 7 en met de 8,5 ga ik mee, ja, 6,5-7.

Ik heb veel gevraagd over het niveau van mw. Als je nu nog weer terugkijkt naar het vierde jaar en dan ook naar het examen. Vind je dan mw moeilijk of gemiddeld, ook als je kijkt naar andere vakken?

Dat is wel heel persoonlijk, want als je gamma bent, zoals ik, dan ben je goed in geschiedenis en in mw, en beter in mw, en ik ben gewoon niet goed in wiskunde.

Dat is dan meer de alfa-kant, want alfa is meer de maatschappijkant en gamma is beide kanten. Dat is de maatschappijkant en wiskunde. Dus dan ben je meer alfa,

Ja, ...

Maar vergeleken bij beta-vakken was het makkelijker?

Jazeker.

En jij bent een gamma?

Nou, ik ben meer van de sociale vakken. Daar ben ik beter in en dat interesseert me meer.

Dus dit was voor jou makkelijker dan een gemiddeld ander vak?

Ja, zoals voor wiskunde bijvoorbeeld.

Ja.

.....

Kostte het relatief gezien veel tijd? Qua huiswerk en voorbereiding?

Huiswerk viel mee, als je echt leerde voor toetsen en zo, dat is wel een bak leerwerk, maar als je goed had opgelet tijdens de lessen ...

Relatief niet, in vergelijking met andere vakken niet.

Als je goed tijdens de lessen meedraait is het niet veel. Maar als je niets doet, is het echt thuis bizar veel.

Als je niet oplet, dan zit je echt thuis van ... dan kun je ook geen verbindingen meer leggen.

Verbanden leggen is essentieel?

Ja,

Je snapt het niet en dan moet je zo ontzettend veel leren.

Dus jullie zeggen als je gewoon goed meedoet in de les, en als je voorbereid wat er van je gevraagd wordt, is dat voor een toets niets anders....

Beetje goed opletten en meedraaien.

En wist je dus goed wat je voor de essay en opdrachten moest kunnen en kennen?

Ja, dat werd heel duidelijk uitgelegd. (41.31)

Pasten de SE's goed bij de stof, of zeg je: nou bij de toetsen kwam ik toch wel eens voor een verrassing te staan?

Neen, eigenlijk niet.

Neen, de toetsen leken allemaal op elkaar behalve de laatste die neigde al meer naar examenvragen, af en toe...

Ja, dat was ook zo, die laatste toets was volgens mij een compleet proefexamen, gedeeltes.

Ja,

Complete proefexamens van Cito.

Proefexamens van Cito en dat herkende je nu in het CE?

Ja,

Want jullie zeiden al in het begin jullie zijn niet voor idiote verrassingen komen te staan?

Neen.

Bij de eerste toets is het altijd zo van: wat wordt er op zo'n toets gevraagd, maar dat is bij elk vak zo.

Maar ik zie daar nu al enorme verschillen en daarom ga ik er even op door want er zijn er ook wat die zich te pletter zijn geschrokken.

Ja?

Op het examen?

Ja. In zijn algemeenheid als je kijkt waar ik allemaal geweest ben.

Nou dan heb je geen proefexamens geoefend of geen proefvragen. Ja, als je vergelijkt met ons twee en het examen dan zou je vragen hebben gehad van: wat voor een vragen zijn dit maar....

Jullie denken dat je een voldoende hebt gehaald?

Ja ik wel.

Er zaten wel pittige vragen tussen. Maar de eerste vraag die ik echt niet wist en niet echt af had... Ik zette een punt achter de laatste vraag en toen was het klaar, maar één of twee vragen had ik niet. En dat was maar 1 punt of zo.

Dat sluit aan bij dat jullie niet verrast zijn. Maar was het door die Cito-oefeningen, terwijl we toch over een heel ander examen praten, dat jullie zeggen: het examen was wat je verwacht had?

Ja,

Ja, iets meer bronnen dan verwacht,

Ja dat wel,

Maar dat was op zich niet erg,

Ik denk dat dat ook weer heel persoonlijk was want wat ik verwacht had ...Ik had rekening gehouden met wat andere vragen dan bijvoorbeeld de eerste toetsen, maar ik kan me ook heel goed indenken dat andere mensen hebben gedacht van: wat is dit?

En als laatste vraag hierop aansluitend, wat was er goed in het CE en wat moet echt anders volgende jaar?

Misschien wel een beetje de puntenverdeling. Ik had af en toe het idee... dan was er een vraag van drie punten en een vraag van 1 punt en bij alle twee moest je evenveel opschrijven en dan ...

Hetzelfde niveau...

Ja, en dan dacht ik dat klopt niet ...

Wat vond jij?

Wat ik echt het gevoel had, was van, nou één vraag is wat zij ook al zei, één vraag is 1 punt en één vraag is 5 punt. En dat heb ik ook van anderen gehoord, is, dat die vraag van 5 punten 1 punt had moeten zijn en andersom.

Serius?

Ja, dus die puntenverdeling sloeg echt nergens op bij sommige vragen. (44,34)

Maar de samenstelling van de bronnen, ik heb meer positieve geluiden over bronnen gehoord...

Ja die waren wel goed

Deed je verhoudingsgewijs tijdens de les goed je best? Lette je goed op?

Ja, wat dat betreft ben ik bij alle vakken wel een redelijk brave leerling.

Ikke niet, maar bij mw wel.

.....

Dus jullie zijn tevreden met de keuze van het vak.

Ja.

Je had er van te voren iets over gehoord?

Ja, maar niet heel erg spetterend vond ik hoor.

Neen.

Maar klopt het, met wat ik tot nu toe gehoord heb, dat bij jullie op school, dat sommigen schriftelijke informatie hebben gehad en dat anderen een docent hebben gehad.

Ja, een docent

Jullie hebben een docent gehad die voorlichting gaf?

Ja. Die en die docenten samen en ze zeiden dit en dat kun je ongeveer verwachten, en op zich weten we het zelf ook niet, want we hebben het zelf ook nog niet gezien. We weten nog niet hoe het eruit gaat zien.

Je wist dat je in het diepe sprong en de docent sprong ook in het diepe?

Ja, een citaat van X dat hij zelf bijna nog zenuwachtiger was voor het examen dan wij. Het hangt er ...X heeft hem ook zelf gemaakt he? Hij had hem binnen drie kwartier zelf al klaar. En toen dacht ik: oh, nee he!

Ja.

Hebben jullie inmiddels op internet gekeken naar de antwoorden die verwacht werden?

Nou ikke niet.

Nou ja, ik had het willen doen maar toen werd er bij mij gezegd je kunt om half 5 ('s morgens was het examen) je kunt hem om half 5 ophalen ...

Ik vraag dat omdat er net een paar meiden waren van: ik heb gekeken op internet en toen schrokken ze nog harder.

Ik wilde om half 5 gaan kijken, maar toen was er niemand meer.

We hebben het er net over gehad. Het is heel moeilijk dingen die je in je eigen bewoording mag zeggen, te vergelijken natuurlijk. Nog één vraagje, want ik heb al zo ontzettend veel gehoord.... Met onderwijskunde leer je ook wel dat de omgeving voor leerlingen zo belangrijk is. Een omgeving kan inspirerend zijn. Zeg je: ik ben zo enthousiast, dat maakt bij mij niet zoveel uit? Welk lokaal ik ook les had? Of al had ik buiten les gehad.

Nou ik weet niet of je bij ons lokaal bent geweest, want dat staat in een soort u-vorm.

Nee, dat heb ik niet gezien want ik ben alleen bij lokaal X en bij lokaal Y geweest.

Nou, ik vond persoonlijk dat zijn wel mijn favoriete lokalen. (46.51) Die andere lokalen zijn wat groter, ...

Die de opstelling van een carré hebben?

Ja, want wat wij hadden wij hadden zo'n soort u-vorm met de tafels neergezet en daarbinnen ook nog een paar rijen, en wat krijg je daarmee, de mensen hebben meer het idee van je praat tegen elkaar.

Dat vonden jullie leuk?

Ja, dat is echt leuk.

En wat grappig was, docent X had de neiging om bijvoorbeeld elke vijf lessen weer een andere opstelling of zo. En de ene keer probeert hij het met gewoon rijtjes en de andere keer heeft hij allemaal groepjes gehad... Je kunt zo gek niet verzinnen of hij heeft het gehad.

Misschien is het ook wel goed om te zeggen dat bij ons was het een hele kleine klas, want meestal zit je bij ons met 30 leerlingen, maar wij zaten in een groep van tussen de 15 en 20. ...

Ja heel goed dat je dat aankaart.

Veel minder dan normaal. En dat was veel fijner.

Ja, het tweede jaar hadden wij ook veel minder, toen zei hij de eerste les van: we doen zo met de tafels dat we die helft van de klas vol krijgen.

Dus jullie hadden een hele kleine klas?

Ja. Vorig jaar waren het wel weer grotere klassen. (48.09) Dat ging op zich ook goed. Het ging allebei goed.

Ja, bij ons ook.

Dit is een prachtige aanvulling ...

Groot en klein ging allebei goed, maar klein was wel leuker om te discussiëren.

Ja, veel prettiger, dat is een mooi woord.

En willen jullie verder nog iets kwijt? Over het examen of over de twee leerjaren?

Ja, ik hoop dat ik het volgend jaar niet weer hoeft te doen!

Ja, precies. Nee, maar ik vond het een leuk vak. Ik zou wel graag zien dat mijn broertje het straks móét hebben! Ok daar is het nu al een beetje te laat voor maar ...

Bij wijze van spreken?

Ja.

Mijn broertje zou het misschien ook gaan doen, maar hij heeft nu een echt beta-profiel, dus Hij komt op mw of economie of O&O, dat is het technasium waar we het straks over hadden, dat kun je nu ook voor de bovenbouw kiezen. En hij gaat dat nu kiezen voor dit jaar...

Anders zou je van harte mw kunnen aanbevelen. Nog iets wat bij het vak veranderd moet worden? Dit kan beter zijn?

Nou, wij hebben dus veel discussie gehad en dat is leuk, en ik denk dat op elke school standaard het onderdeel discussie moet zijn, want dat vormt je persoonlijkheid heel erg. Want je leert te kijken naar andere mensen, hoe zij de wereld zienEn dan krijg je een onderwerp van zo heb ik er nog nooit naar gekeken.

Dus interactie zou echt essentieel zijn om de inhoud van het vak....

Voor mij is interactie bij het vak mw in één woord gezegd.

Ja.

Nou jongens, voordat ik hem uitzet wil ik jullie heel hartelijk bedanken voor de medewerking.

Graag gedaan.

En ik ga het met plezier uitwerken en het nu officieel afsluiten.

**INTERVIEW F HAVO 4, BETREFFENDE DE PILOT MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN,
DOOR DE UNIVERSITEIT TWENTE**
Duur: ca. 28 minuten
Aanwezig: 11 leerlingen
Interviewer: drs. J.F. van Harsselaar-Timmer

Voor aanvang van de opnames van het interview is uitgelegd dat het interview wordt opgenomen, dat het anoniem is, dat iedereen alles mag zeggen en dat niets is te herleiden naar een persoon, en tevens dat het niet zozeer het beantwoorden van een lijst vragen is maar hopelijk meer een gezamenlijk gesprek. Interviewer verzoekt kort en krachtig te formuleren, niet door elkaar heen te praten, en aan te geven wanneer je wilt reageren, of je het er wel of niet mee eens bent en of je het antwoord wilt toelichten. Tot slot wordt meegedeeld dat de opnames in een verslag worden vastgelegd en dat de opnames daarna worden vernietigd. Interviewer spreekt de wens uit dat het een prettig gesprek wordt en dat er min of meer zes categorieën vragen zijn: Hoe verloopt de les (wat echt over de les zelf gaat en de vraag of iemand een les kan beschrijven), het lesmateriaal, de inhoud en het niveau van het vak, een vergelijking met maatschappijleer (ml), het niveau van de lesstof ten opzichte van andere vakken, toetsen. Tot slot kan men voor maatschappijwetenschappen (mw) en ml een cijfer geven.

Ik heb jullie welkom geheten en alles uitgelegd en we gaan gewoon beginnen ik denk dat dat het duidelijkst is. Wie zou willen beginnen met de vraag: Heb je veel geleerd bij mw? En als het kan een kort en krachtig antwoord, en beargumenteren.

Ja, we hebben best wel veel geleerd, maar er komen ook wel veel dingen in het boek wat een beetje het zelfde is met ml. Dus ik begrijp dat er een boek is?

Ja,

Er is dus overlap, wil iemand anders daar op reageren?

Niet zozeer overlap maar een verduidelijking, op sommige dingen gaat het dieper in dan bij ml.

Bij mw gaat het dieper in op de stof dan bij ml, zegt hij.

Ja

Ja, precies.

Ja, daar ben ik het mee eens, het gaat veel dieper op de stof in. En je bekijkt aspecten van meerdere kanten, bij ml zijn het echt rijtjes en bij mw krijg je rijtjes maar bij die rijtjes krijg je weer een rijtje en dan is het veel duidelijker uitgelegd.

En als ik denk aan een concrete lessituatie? Hoe doet de docent het in de les, legt hij een groot deel van de les uit of moeten jullie veel zelf uitzoeken?

Hij legt veel uit.

Ja, hij is veel aan het woord, duidelijke uitleg.

Vind je dat ook prettig?

Ja, dat vind ik zelf heel fijn want, maar ik denk bijvoorbeeld, de docent is een heel goede leraar en kan goed orde houden en komt heel goed op je over. Hij is heel persoonlijk met je. Maar als je een slechtere docent hebt dan zal het wel veel moeilijker zijn denk ik.

Maar als hij veel uitlegt, wat is dan jullie werk? Moeten jullie niet van alles onderzoeken? Het is mw en het moet dan wel wat anders zijn dan ml, maar ben je zelf veel aan het onderzoeken?

Nou we schrijven heel veel op een papiertje of in een schrift, en hij schrijft wel die begrippen op het bord en hij legt het wel uit, en tijdens die uitleg moeten we het wel in een schrift schrijven van wat hebben we meegekregen. En dan hebben we wel van de praktische opdrachten (PO's) en dat zijn wel opdrachten waar je bij moet onderzoeken en die begrippen kun je daar wel bij gebruiken. (4.23)

En dat is ook de bedoeling dat je die begrippen gebruikt?Nog even naar het verloop van de les ... zijn die lessen wel gevarieerd genoeg? Vind je die lessen gevarieerd genoeg? Worden er filmpjes gebruikt, jullie hebben een prachtig digibord?

Ja, er worden filmpjes gebruikt en ik vind het heel fijn dat de docent heel enthousiast is over zijn vak.

Maar is dat enthousiasme dan ook omdat hij varieert? Omdat hij bijvoorbeeld veel dat digibord gebruikt?

Ja, we moesten in de tweede periode zeggen wat wij van hem vonden, en wat wij van de lessen vonden en een evaluatie schrijven, met punten die je ook aan jezelf wilde verbeteren en toen heeft hij daar wel veel mee gedaan. Dat hij ook veel filmpjes laat zien en uitzendingen van dingen, over maatschappelijke ongelijkheid en zo.

Kun jij je ook aansluiten bij wat de mannen al zeggen van het is een structureerde les van: hij legt dingen uit, en dan gaan we dingen opschrijven ... vind je de les gestructureerd?

Ja, het is niet eentonig of zo, hij is wel zo dat hij afwisselt.

Dus per les verandert het wel. Hangt dat van het onderwerp af?

Ja,

Ja, als het over sociale ongelijkheid gaat dan kan hij er wel filmpjes over laten zien.

Wordt er teruggekeken op de vorige les? (5.58) Wordt er geëvalueerd.

Ja, hij verwijst af en toe. Als er dan gelijkenissen zijn met een bepaald onderwerp dan verwijst hij terug.

Maar niet standaard dat een les even begint met een korte terugblik op wat er de vorige les is behandeld?

Ja, dat ook.

Heeft de docent aan het begin van het jaar of tussendoor jullie uitgelegd ... wat jullie moeten doen met hoofdconcepten, kernconcepten en contexten?

Ja,

Is dat aan het begin van het jaar geweest?

Ja, hij heeft duidelijk uitgelegd wat de hoofdconcepten inhouden en dat daaronder de kernconcepten zitten en dat we die deze twee jaren gaan behandelen.

Snapte iedereen dat? Kan bijvoorbeeld iedereen mij nu uitleggen, of iemand van jullie, als ik dat zou vragen, kun je dan uitleggen wat hoofdconcepten, kernconcepten en contexten zijn? Wil iemand daar iets over zeggen?.... Want het is ook de bedoeling dat jullie daartussen verbanden kunnen leggen. Als ik me goed herinner zijn er vier hoofdconcepten En dat zijn dan de hoofdconcepten, die komen iedere keer terug Maar dat je dan verbanden kunt leggen? ... Je bent met een context bezig en dan moet je de concepten herkennen? Je moet ook verbanden kunnen leggen tussen de onderwerpen Jullie zitten me echt zo aan te kijken

Ja, hij heeft het er wel over gehad.

Ja, hij heeft het volgens mij laatst ook nog wel een keer herhaald.

En snapte je het toen? Dacht je: ik ken het al wel iets beter dan het begin van het jaar?

Ja, dat wel, maar volgens mij heeft hij het de allereerste les uitgelegd wat hoofdconcepten waren en elke periode hebben we toen één hoofdconcept gehad. En zo moet je dan de bindingen gaan zien. (8.05)

... Herken jij dan dat hij verbanden legt ...?

Ja, langzamerhand wel.

En in jullie PO's, moet je dat dan ook zo gebruiken? Dat hij zegt van: je moet die concepten en contexten gebruiken?

Ja, bij elke PO heb je een concept die je gebruikt.

Je krijgt een PO met één concept?

Ja of twee

En dat werk je uit?

Ja.

Word je uitgedaagd bij mw?

Ja,

Ja,

Ja

.... Door de eerste rij volmondig ja, maar ik wil ook nog wel eens iets horen van de anderen? Worden jullie uitgedaagd?

Ja, met de PO's. Eerst denk je van: hoe ga ik dit doen, en dan uiteindelijk heb je een heel verslag en dan ben ik wel heel trots op mezelf dat ik dat allemaal uitgevonden heb.

Dat geldt ook voor jou? Dan denk je ik heb het toch maar gered?

Ja

Begrijp ik ook dat jullie daar goede cijfers voor hebben?

Nou, dat valt dan soms een beetje tegen.

Ik zal de vraag anders stellen. Je hebt toetsen en PO's. Jij reageerde enthousiast op de PO, heb je die beter gemaakt dan de toetsen?

Ja

Geldt dat voor meer? Maken jullie de PO beter dan de toetsen? ...

Ik heb het juist precies andersom.

Ja,

Ja, toetsen die gaan wel goed, maar PO's vind ik af en toe nog wel lastig. Maar ik lever het ook altijd te laat in en zo. Dat is mijn fout hoor.

Ok. (9.50) Dat is heel eerlijk. En jij schudt ook ja?

Ja, de toets gaat bij mij beter dan de opdrachten.

Dus dat is een beetje verdeeld. Worden jullie uitgedaagd dames?

Nou, ik maak de proefwerken ook veel beter eigenlijk wel.

En jij ook. En is dat om wat hij zegt dat je eigenlijk iets meer energie in de PO had moeten steken? Of vond je het moeilijk toe te passen ...?

Nou in wezen is het zo dat je iets mist, een belangrijk deel. Er zijn dan een paar dingetjes die je mist en dan krijg je altijd onvoldoende. Dat heb ik dan meestal wel.

En jullie op de achterste rij, worden jullie uitgedaagd bij mw? Heb je het idee dat je er eigen talenten in kunt leggen?

Nu reageert niemand. ...Nu maak ik hem nog breder, denk je dat je mw kunt gebruiken voor de toekomst? Of kijk je nu al anders naar actualiteiten, naar je omgeving? Of denk je ik wil in die richting een vervolgopleiding gaan doen? ... Jij knikt ja?

Ik heb er wel wat aan denk ik, in de toekomst, want ik ga later wel kijken naar de maatschappij, daar wil ik denk ik mijn beroep van maken, en van wat ik nu allemaal geleerd heb van mw, en ook wel een klein beetje van ml, heeft wel inderdaad geholpen, dan kun je kijken naar de politiek en

Heb je het idee dat je kunt analyseren?

Ja, zoiets ja.

Zaken kunt vergelijken? Beter door wat je bijvoorbeeld hier in dit vak leert?

Nou, je kijkt vind ik wel anders naar de samenleving. (11.42)

Ja, het zet je wel aan het denken ja.

Zeker als je bijvoorbeeld een krant beter leest, dan ga je wel meer denken, dat soort dingen.

Maar niemand zegt: ik kan hier echt mijn talenten in kwijt? Dan is het weer stil....

Jullie zeiden net jullie hebben een boek? ...Dat verschilt ook per school en jullie hebben echt een boek?

Nee, wij hebben echt een papieren boekje, zeg maar ...

Gekopieerd ... in elkaar geknutseld...

Docenten mogen zelf het materiaal samenstellen Dat hangt ook een beetje af van de docent wat hij geeft.Jullie hebben zie ik een hele syllabus?

Ja,

En dat werken jullie heel concreet van voor naar achter door?

Ja

Dan ga ik verder niks vragen van wat jullie ervan vinden

Nou, er mag wel gezegd worden dat er wel een paar gaatjes in mogen, of een hoesje erom of zo, want het valt allemaal uit elkaar (12.50)

Ja, dat is wel zo

Ja, nu is het met twee nietjes of zo....

En die twee nietjes zijn zeker heel snel verdwenen?

Nou, dat is wel zo inderdaad, want sommige mensen zijn hem kwijt en dan wordt er wel gezegd van: nou, kopieer hem maar even, en dan moet je hem zelf weer even in elkaar drukken, en dan denk ik: nou, de school is toch verantwoordelijk voor de kwaliteit van het boek, daar betaal ik tenslotte ook voor. Dan heb ik daar toch ook recht op?

En dan nu inhoudelijk, zeg je als ik even kijk niet naar dat het in elkaar geknutseld is met kopietjes, wat vinden jullie van de inhoud? Hoe het opgebouwd is, qua inhoud, qua onderwerpen?

Makkelijk,

Duidelijk te begrijpen

Dat vind ik dan weer net niet, ik vind het best wel moeilijk geschreven

Maar er worden wel veel voorbeelden gebruikt en dat vind ik wel fijn. Het is niet zo van: dit is dit, maar dan wordt er een voorbeeld bijgegeven

Kun jij nog even zeggen waarom jij het moeilijk vindt?

Nou, als er bijvoorbeeld een begrip in staat dan staan er bijvoorbeeld hele moeilijke woorden in en zo en dan moet ik het wel een paar keer gaan lezen voor ik het begrip snap.

Jij wilt nog iets zeggen?

Ja, ik vind dat het wel heel uitgebreid uitgelegd is, en er komen heel veel voorbeelden in voor, en het wordt niet echt meestal heel uitgebreid uitgelegd het is dit, maar er wordt altijd een soort voorbeeldsituatie uitgelegd waar het begrip in wordt toegepast.

Het is voor sommigen duidelijk maar voor jouw blijft het dus wat lastig met die begrippen. Als ik dat koppel aan het computergebruik? Gebruiken jullie vaak de computer om dingen te verduidelijken? Hier in de klas of misschien zelfs wel thuis dat je zegt ik snap een begrip niet nou ?

Nee dat doe ik niet.

En hier op school?

Ja met de PO's.

...

Niet om aan de slag te gaan ...

Neen, alleen voor samenvattingen dat maak ik op de computer en dat vind ik wel fijn. (14.58)

Ja, soms heb je opdrachten waarbij je een internet-bron moet gebruiken.

Bijvoorbeeld met een filmpje.

Het is niet zo dat je de opdrachten dan niet kunt snappen want als je het boek goed doorleest, dan snap je de vraag ook.

Dus het is voor mijn gevoel niet zo dat je op internet hoeft zoeken.

Dus jij zegt: ik heb eigenlijk voldoende aan de syllabus, en daar haal ik het wel uit?

Ja

Hebben jullie voor de PO's, voor het materiaal of de onderwerpen buiten de school zaken bezocht?

Nee, je moest voor een PO iemand interviewen, een specialist zeg maar, op het gebied van het onderwerp dat je had gekozen, en daar zijn we naar toe geweest.

Dan kon je ergens heen, maar je had het ook thuis kunnen doen met je ouders ...?

Ja.

Maar als ik nu vraag is het duidelijk waar mw over gaat?

Ja,

Ja,

Wie zegt van niet? Als je nu thuis moet uitleggen ik heb mw gekozen, ... ik kan je vertellen waar het over gaat. Lukt je dat dan? (16.19)

Tot op zekere hoogte wel.

Wat zou jij dan zeggen?

Dat hij vier hoofdconcepten behandelt die beschrijven hoe sommige dingen in de maatschappij werken. En dat die dus dieper ingaan dan bij ml want dat is wat algemener.

Het onderzoeken van de maatschappij.

Hij legt toch de link weer met ml valt me op.

Ja.

Geldt dat ook voor de hele achterste rij, dames? Hebben jullie ook dat je vaak de link legt met ml?

Nee.

Vinden jullie het wel een op zich staand vak waarvan je denkt: het is goed dat ik het gekozen heb, of bleef het gewoon over omdat het een keuzevak was?

Het staat wel erg los van elkaar vind ik eigenlijk.

Ja, er zitten wel dezelfde onderwerpen maar mw gaat heel anders met de stof om dat ml, dus ik vind dat je het niet heel erg met elkaar kunt vergelijken.

Je kunt het wel bij elkaar gebruiken.

...

Nou als je een ml toets hebt, dan kun je wel dingen gebruiken uit mw en andersom vind ik. (17.29)

Voor jullie allemaal is het toch een keuzevak?

Ja

Wie wil zeggen waarom hij het gekozen heeft?

Nou ja, ik ben eigenlijk sowieso later ingestroomd. Ik deed eerst M&O maar dat was niks voor mij, en ml vond ik altijd ook wel wat, en op een of andere manier heb ik toch de keuze gemaakt om toch voor mw te kiezen. En achteraf ben ik daar wel heel erg blij mee ja.

En voor de rest?

Ja, ik ook ik wil iets van sociaal medewerker doen, dus dat vond ik er wel bij passen.

Dus jij hebt het wel bewust gekozen?

Ja

Want er zijn ook mensen die moesten kiezen tussen aardrijkskunde en mw die zeiden van nou toen wist ik het wel?

Niemand die er nog iets over wil zeggen?

Word je goed voorbereid op je examen?Ze hebben net het allereerste examen gehad in 5 havo en op sommige scholen hebben ze daar mee geoefend. Hebben jullie al iets gezien? Of werk je voor je gevoel al toe naar het examen?

Nou, dan ligt het eraan wat je op het examen allemaal krijgt. Wat je er allemaal voor moet kennen zeg maar.

Heb je niet het idee dat je dit vierde jaar al toegewerkt bent naar het examen?

Nou, we zijn al wel een heel stuk verder ja, maar ik weet niet of we echt vlakbij verder zijn.

Hij zegt wel: die box met vragen dat is wel allemaal examenstof.

... Het bouwt allemaal op, het cumuleert, alles wat je dit jaar hebt gehad dat wordt misschien op sommige scholen nog herhaalt en dan heb je je examen. Daarom staat die vraag er ook bij van: word je goed voorbereid op je examen? Maar ik krijg hier niet veel reactie daarop. Wat is het meest boeiende en minst boeiende aan dit vak? Meest boeiende?

De maatschappij

Ja, jij bent heel erg geïnteresseerd in de maatschappij.... Wat vind je weinig boeiend hieraan?

Nou, ik denk de onderzoeken allemaal, dan denk ik, he, veel werk allemaal, en daar heb ik niet zoveel zin in, maar ik vind het vak van wat je moet leren, en waar het om draait, dat vind ik wel allemaal heel interessant. (20.00)

... Heb je het idee dat dit vak meer of minder dan gemiddeld aan tijd kost dan een ander vak?

Nou, ik steek er meer tijd in omdat ik het leuker vind dan andere vakken.

Ja,

Ja ik ga makkelijker voor een samenvatting van mw zitten dan bijvoorbeeld voor economie.

...

Ja ik vind het gewoon leuker en interessanter om te leren, ja leuker dan economie of die andere vakken.

En dan steek je er om die reden meer tijd in?

Ja.

Toch nog even over onderzoeken Dan heb je een onderzoeksvraag nodig. Je moet zaken vergelijken of analyseren

Dan krijg je een stukje tekst en dan moet je dat analyseren

Ja, laatst moesten we een analyse-verslag maken

Ja

Jij vindt het leuk. Heb je het idee dat je met onderzoek bezig bent?

Ja, ik denk het wel, met die PO's heb je dingen onderzocht over de maatschappij.

.... En komt dat terug in een toets? Dat je iets krijgt en dat je het daarop moet toepassen?

Nou, volgens mij niet.

Het is niet op een proefwerk geweest?

Neen.

Wat is een proefwerk dan bij jullie?

Nou, alleen maar met bronnen Nou dan krijg je een stuk of drie of vier bronnen en dan krijg je daar een vraag over. En in het begin moest ik daar erg aan wennen, en had ik slechte cijfers, maar nu haal ik betere cijfers; omdat je er even in moet komen.

Precies.

Dat het een heel andere methode is dan bij andere vakken?

Ja, je moet er wel achter komen hoe het in elkaar zit.

Ja, je moet er wel achter komen hoe je het moet maken (22.03)

Dus in de loop van het jaar wordt dat steeds beter?

Ja, dan haal je steeds betere cijfers, omdat je weet wat je moet opschrijven en wat niet, en waar je rekening mee moet houden.

Het gaat niet om dat je weet wat de stof is, maar dat je het kunt toepassen.

Je moet er zelf opkomen. Als je een vraag hebt dan moet je zelf bedenken van: het gaat over sociale ongelijkheid en dan moet ik dat antwoorden.

Nu nog even het verschil tussen ml en mw. Dan ga ik nu aan iedereen vragen het cijfer voor ml en voor mw. Op school 1 tot 10. Voor ml..... en voor mw?

Een 7,5 en een 7

Een 7 of 7,5 voor allebei een beetje hetzelfde.

ML een 6 en mw een 8

ML een 6 en mw een 8

Dus jij vindt het toch ook boeiend?

Ja vergeleken met ml sowieso.

En jij?

Eigenlijk hetzelfde maar ik zou ml een 7 geven.

Ik eigenlijk ook hetzelfde maar ml vind ik wel minder.

Ik vind eigenlijk hetzelfde als X dus 7 of 7,5.

ML een 6 en mw een 7

ML een 7 en mw een 8

ML een 6 en mw een 7

ML een 7 en een dikke 8,5 voor mw. (23.55)

.... Het blijkt wel uit de cijfers of jullie als keuzevak eerder voor ml of mw zouden kiezen... Hebben jullie voor ml en mw dezelfde docent? Ok, dat is heel verdeeld, de een wel de ander niet. Wat hebben jullie bij ml voor methode?

Een boek en een werkboek, ik weet het niet goed uit mijn hoofd, Thema's?

Ik heb het bij me dus ja Thema's.

.....

Wisten jullie goed wat je voor je toets moest weten?

Ja

Ja

Ja, maar dat behandelen we ook altijd. Dit is in verhouding tot elkaar, en dit is bijvoorbeeld heel belangrijk. En dat behandelen we gewoon met de klas.

..... De docent is degene die aangeeft: dit of dat komt in de toets?

Ja, hier bijvoorbeeld, bij sociale stratificatie weer, dan moet je extra weten wat bijvoorbeeld heel belangrijk is. Of wat de definitie is, of dat soort dingen. Nou, bijvoorbeeld de open of gesloten samenleving. Ja, ik vind het altijd wel heel fijn om het te behandelen.

De docent neemt jullie echt in de les mee door de stof heen?

Ja.

Je weet precies waar je aan toe bent? Als je het weer moest kiezen dan nam je het weer?

Ja

Iemand niet? Jij, leg uit.

Ja, nou vorig jaar was mw een beetje anders dan nu

Interessant leg uit.

Nou, bij de voorlichting zeiden ze: we doen wat onderzoek, en dat doen we nu dan ook wel een beetje, bijvoorbeeld kakkers tegen de emo's, en dat je daar vragen bij stelt ... was heel andere reactie tegen de kakkers dan tegen de emo's, en dan was dat wel heel leuk. Dat je dat moest doen en zo maar

Dat is dus dat onderzoekselement? Jij had het idee uit de voorlichting dat dat meer zou zijn?

Ja, en het is nu meer opzoeken en zo in plaats van echt meer dat soort dingen doen

... Het is inmiddels dik over tijd, ik heb beloofd op tijd te stoppen.... Ik zou nog één ding willen vragen, in onderwijskunde leer je bijvoorbeeld dat een omgeving heel belangrijk kan zijn. Dat is misschien een lastig vraag voor hier omdat Denk je dat als er een inspirerende omgeving zou zijn, had dat uitgemaakt? Als jullie bijvoorbeeld allemaal iedere dag een computer hadden gehad?.... Jij zei dat als jullie meer de deur uit waren gegaan dat was voor jou beter geweest. Had het uitgemaakt als dit een echt ml of mw lokaal was geweest? Of is de docent het meest belangrijk?

Ja,

Ja, de docent is belangrijk

Ik denk dat het een klein beetje uitmaakt. Nou, ik vind dat de docent al heel goed uitlegt en goed lesgeeft, en op zich is het niet echt een heel groot verschil denk ik, maar als we meer materiaal en computers hadden dan denk ik ja.

Hartstikke bedankt voor jullie medewerking, ik ga het uitwerken.

**INTERVIEW G HAVO 4, BETREFFENDE DE PILOT MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN,
DOOR DE UNIVERSITEIT TWENTE**

Duur: ca.37 minuten

Aanwezig: 10 leerlingen

Interviewer: drs. J.F. van Harsselaar-Timmer

Voor aanvang van de opnames van het interview is uitgelegd dat het interview wordt opgenomen, dat het anoniem is, dat iedereen alles mag zeggen en dat niets is te herleiden naar een persoon, en tevens dat het niet zozeer het beantwoorden van een lijst vragen is maar hopelijk meer een gezamenlijk gesprek. Interviewer verzoekt kort en krachtig te formuleren, niet door elkaar heen te praten, en aan te geven wanneer je wilt reageren, of je het er wel of niet mee eens bent en of je het antwoord wilt toelichten. Tot slot wordt meegedeeld dat de opnames in een verslag worden vastgelegd en dat de opnames daarna worden vernietigd. Interviewer spreekt de wens uit dat het een prettig gesprek wordt en dat er min of meer zes categorieën vragen zijn: Hoe verloopt de les (wat echt over de les zelf gaat en de vraag of iemand een les kan beschrijven), het lesmateriaal, de inhoud en het niveau van het vak, een vergelijking met maatschappijleer (ml), het niveau van de lesstof ten opzichte van andere vakken, toetsen. Tot slot kan men voor maatschappijwetenschappen (mw) en ml een cijfer geven.

...ik hoop dat het een prettig gesprek wordt... en ik begin maar gewoon....Legt de docent een groot deel van de les uit of doe je zelf ook heel veel? (1.32)

Er wordt veel uitgelegd volgens mij

Ja

Hij praat de hele 50 minuten.

Of soms een filmpje erbij of zo.

En soms opdrachten maken

Tijdens de les?

Ja, aan het einde

... Nu gaan er zes tegelijk,... echt even om de beurt, ik ga echt het rijtje af als het nodig is. Jij zei over het verloop van de les ... hij praat de hele les, maar ook opdrachten en filmpjes maar je zelf?

Nou ja, hij wisselt af, dus soms de hele les praten, dan een filmpje

En tijdens de les kun je zelf een opdracht maken?

Eh ja,

De laatste vijf minuten meestal

Een soort van samenvatting van de les

Soms heb je een opdracht bij een filmpje

Ja,

Ja, maar dat is ook geen huiswerk echt huiswerk is wel echt thuis, daar heb je verder niet veel tijd voor in de les, zo'n vijf minuutjes

Dus dat jullie met het vak bezig zijn dat gebeurt overwegend thuis?

Ja

.....

De les is overwegend de docent aan het woord of hij laat iets zien. (2.59)

Het is meestal zo hij begint met uitleg, dat duurt de hele les, en dan moet je de opdracht maken die bij de uitleg past, zeg maar.

En die je dan thuis moet afmaken?

Ja, als je het niet afhebt moet je het thuis afmaken.

Begint hij de les met ook even terug te kijken naar de vorige les?

Nee

Ja, soms doet hij dat wel.

Ja, soms wel.

Ja, dat is vaak met filmpjes

Klopt

Maar wat hoorde ik over het eind van de les? Dan herhaalt hij iets van de les en

...Hij geeft de hele les les, dan krijg je een taak, ... vraagt hij dan nog even wat het belangrijkste was in de les?

Neen,

Maar ook niet elke les is het zelfde altijd, het is niet standaard, dat de les zo gaat.

Het is ook niet standaard dat je altijd een opdracht mee krijgt.

Hij praat wel altijd veel

Ja

.....Hij houdt van praten, dat vind ik ook zo leuk, daarom vind ik interviewen ook zo leuk, belangrijke vraag natuurlijk is heb je van die lessen iets geleerd?

Ja

Ja, je onthoudt wel wat hij uitlegt.

Omdat hij het zo uitlegt, onthoud je het dan wel?

Ja, vaak komt dat ook omdat hij er dan een grapje bij zegt dan onthoud je het makkelijker

Dan bij een toets denk je ineens, oh dat was toen heel grappig.

Ja, en dan kan ik het zo opschrijven.

Bij de filmpjes wordt het ook wel veel duidelijker

Jij vindt de filmpjes duidelijk, maar actualiteiten bijvoorbeeld? Wordt er nog wel eens iets gekopieerd van een actualiteit of zeg je nou daar hebben we het digibord voor? (4.59)

Soms doet hij wel aan de hand van een actualiteit die nu speelt dat we dat ergens aan koppelen.

Heb je het idee dat door de manier waarop de les verloopt zoals jullie dat nu beschrijven, dat jullie goed voorbereid worden op het examen volgend jaar?

Ja

Volgens mij wel

Ik denk het wel

Soms denk je wel van: nu hebben we dit afgesloten, en dan gaan we weer verder

Soms is het een beetje chaotisch van: waar zijn we nu precies, maar uiteindelijk kom je er wel door de toetsen die er tussendoor zijn

Jullie zijn allemaal verschillende mensen allemaal individuen dus de een gaat sneller dan de ander, wordt daar rekening mee gehouden, of doe je als klas echt hetzelfde?

Hetzelfde

Ja

Maar stel, jij hebt het om welke reden dan ook niet meegekregen? Heb je dan de mogelijkheid hem te onderbreken? Want je begon te zeggen...

Ja, je kunt hem onderbreken

Hij gaat altijd op vragenstellen in

Je mag veel vragen stellen, maar dan wel dat de hele klas dat hoort en dan bespreekt hij het opnieuw?

Ja

Het is niet zo van jullie kunnen gewoon doorgaan waar je mee bezig bent, en dan gaat hij het jullie uitleggen?

Dat kan

Dat gebeurt haast nooit

Alleen als we opdrachten hebben om te maken, als je dan wat vraagt komt hij naar je toe

Maar ik denk ook dat als je opdrachten maakt, en iemand heeft een vraag, en die wordt voor de hele klas gesteld, de mensen die het al weten die luisteren daar niet naar

En wat gaan die mensen dan doen?

Verder met waar ze mee bezig zijn. Die luisteren daar niet naar want dat weten ze al. (6.44)

Maar wat variatie van lessen betreft, kan ik dan concluderen dat het niet heel gevarieerd is? Ik heb wel het woord chaotisch gehoord, maar het lijkt me toch aardig gestructureerd? Je weet eigenlijk wel wat er iedere les gaat gebeuren?

Nou....

Neen...

Het is altijd een verrassing

Het ligt er ook aan wat er een beetje gebeurd is en zo, en dan komt hij weer met een verhaal, bijvoorbeeld, als er thuis iets gebeurd is ... het is altijd wel weer anders

En dat vind ik ook wel weer leuk

Dan wel weer afwachten waar het over gaat?

Ja, want dan vertelt hij zomaar wat en dan gaat hij ineens weer over thuis vertellen

Maar daar wordt het niet saai van daar wordt het juist leuk van

Het gaat niet altijd over de stof

Maar dan snap je het wel

Want dan probeert hij het wel te koppelen aan wat er voor die dag...

Nou niet altijd

Nee

Maar vaak wel

Ik blijf daar een beetje bij hangen namelijk, want dan stap ik nu naar de inhoud van het vak en de vaardigheden ... Ik vraag dat omdat het zou jullie nu heel duidelijk moeten zijn waar mw over gaat? Het vak mw. Of niet? Het gaat over vier hoofdconcepten het gaat over kernconcepten en daarbij zoek je behandel je contexten? En dan denk ik, jij zegt: hij behandelt een thuissituatie, dan zou ik kunnen denken: nou de klas weet we zijn bezig met die en die concepten en dit is dan even een leuke context om het in te plaatsen. Of zie ik dat verkeerd? (8.36)

Ja, soms

Soms wel maar hij vindt het ook gewoon leuk om verhalen te vertellen.

Hij is eigenlijk een verhalenverteller?

Ja Soms slaat het ook gewoon echt nergens op.

Het is best leuk

Ja, dan heeft hij zo'n verhaal vertelt en dan is hij helemaal kwijt waar hij was

Dan ga ik toch even naar het materiaal, want dan heb ik voor ogen Hebben jullie een boekje? Een paar kopietjes of hebben jullie een elektronische leeromgeving? Want je zou toch moeten weten waar je op dat moment met de les mee bezig bent?

Ja, we hebben wel een boekje.

En als hij uitlegt gebruikt hij altijd een power point.

Het is niet één boek, het zijn voor elk hoofdconcept, hebben we een boekje.

Ik denk wel dat het makkelijker was geweest als ze dat gewoon in één hadden gedaan. Dan hoeft je niet al die boekjes ...

... oh ja, dit is bladzijde 44 en dan is er nog een andere bladzij 44

Het klopt niet meer helemaal

Bij dat boekje wat we nu hebben, hebben we ook bladzijde 265 of zo, die telling klopt helemaal niet

Even terug. Er zijn vier hoofdconcepten, ik ken een school die heeft per hoofdconcept een boekje, die krijgen pas het volgende boekje als het vorige klaar is.

Ja,

Ja

Jullie dus ook?

Ja

Dus het is wel zo dat als ik vandaag hier in de klas zou zitten dan zijn jullie met een bepaald boekje bezig Jullie zijn met media bezig? Waar valt dat onder?

Onder domein E, of

Verandering!

Ok Verandering, media, dus als jij nu in die les zit, weet je dan met dat boekje waar je bent in die les?

Ja

Maar waarom heb jij dan moeite met die paginanummering? Springt hij dan terug naar een ander hoofdconcept? Naar een ander boekje?

Dat niet, maar af en toe is het gewoon lastig met zoeken, want, welke pagina moet je nou hebben als je van twee cijfers hetzelfde hebt? Is het nou die of is het nou die (10.42)

De nummering is gewoon niet goed.

Ja, hij neemt ook vaak gewoon door wat belangrijk is en dan kun je gewoon aantekeningen maken, en dan als je aan het leren bent weet je precies: oh, deze bladzij is belangrijk en sommige niet

Dat markeer je dan?

Ja

Voor je toets?

Ja, hij zegt altijd dat moet je markeren.

En ik vraag het toch nog een keer: is het duidelijk waar mw over gaat? Je komt zo thuis en je moet uitleggen waar mw over gaat, concepten, contexten ... kun je dat?

Ik zou dat wel kunnen denk ik.

Jij zou dat redelijk kunnen?

Het is wel heel veel

Ja, ik denk dat ik wel een eindje kom

Het is wel veel, dus dan is het moeilijk om dat helemaal concreet uit te leggen.

Ik denk dat je wel een heel eind komt.

En dan de volgende: kun je verbanden leggen tussen die verschillende concepten en contexten?

Ja, op zich wel

Ja, ik denk later omdat je nu pas bij het tweede hoofdconcept bent, je hebt er nu nog maar één gehad, maar ik denk wel dat je dat kan. (11.58) Want we moeten nu weer een stukje van een domein leren wat we al hebben gehad, met dat andere domein, dus dat je dat gaat combineren ook.

En jij?... Wat willen jullie daarover zeggen? Zou jij kunnen uitleggen wat concepten en contexten zijn?...

Nou, gewoon over mensen in de maatschappij eigenlijk.....

Problemen in de maatschappij.

Dan is mijn volgende vraag: kun je kernconcepten toepassen op actualiteiten? Je bent dit weekend thuis, er zijn bepaalde actualiteiten, bekijk je die dan met andere ogen sinds je mw doet?

Ik denk dat het ook wel komt omdat hij zoveel filmpjes laat zien, dat gaat eigenlijk ook over wat nu in het nieuws speelt en zo, dus dan weet je zelf al een beetje en dan laat hij zien waar je het aan kan koppelen. Dat leer je, zeg maar, door hem een beetje.

Maar als je nu een bron tegenkomt, denk je dan ook een beetje in die termen of niet?

Ja, ik denk wel eens als ik iemand tegenkom, en die lijkt gigantisch op zijn vader, dan denk ik: hé, dat hebben wij in de les gehad. Dus dat heb ik wel eens.

En jullie ook zoiets? Dat je denkt: ik kijk net met iets andere ogen naar de maatschappij of een actualiteit?

Soms...

Ja, ik denk het wel.

Soms, kun je een concreet voorbeeld geven?

Nee, ik denk het niet.

Geen concreet voorbeeld? En jij zegt ook soms, ...

Nou kijk, bijvoorbeeld, op school hebben wij een stukje van Fitna gekeken en daar was een stukje dat een klein meisje van drie jaar of zo zei dat de Joden zijn zwijnen, of zo. Dan denk ik bijvoorbeeld aan het kernconcept van socialisatie, of zo, gewoon dat ze het zo door haar ouders krijgt ingeprent waarschijnlijk. Dan denk ik daar wel eerder aan. Vroeger zou ik daar niet zo aan gedacht hebben.

Dat is een heel mooi voorbeeld, ja.(14.02) Dan over het materiaal, helpt het materiaal zelf om het vak te begrijpen?

Ja

Ja, dat staat er wel heel logisch

Je vindt het logisch wat in het materiaal staat?

Er staan ook heel veel voorbeelden in

Ja, heel veel voorbeelden

Dus als ik zeg is het materiaal afwisselend genoeg? Of is dat iets minder?

Het is vaak een concept met een voorbeeld

Ja, ik vind het wel fijn dat al die boekjes lijken op elkaar

Ja, en in de lessen krijg je wel weer filmpjes

Ja, het wordt op dezelfde manier geschreven niet dat de een op een makkelijke en een ander is heel moeilijk of zo, je weet wat je kan verwachten wat er instaat

En dat taalgebruik past ook wel bij jullie beleving?

Ja, als het dan wat moeilijk is dan wordt het sowieso wel uitgelegd.

Dan legt hij het weer apart uit?

Ja

En qua onderwerpen, sluit dat een beetje aan bij jullie belevingswereld of zeg je nou ...

Ja, vooral met het stukje opvoeding bijvoorbeeld, want dan zie je dat iedereen verschillend opgevoed wordt (15.11) voor de maatschappij, met verandering zeg maar

Gebruiken jullie zelf eigenlijk naast dit materiaal nog wel eens ander materiaal, of dat je zegt: ik ga thuis op de computer daar dingen opzoeken? Of, ik snap het niet goed wat hij heeft laten zien of wat er in het materiaal staat, ik ga zelf eens iets googlen? Of wat mij helpt bij het vak of ter voorbereiding op het vak. Doe je er zelf nog iets extra's aan?

Nou, voor een les niet maar voor een PO of zo, dan zoek ik wel eens wat op.

Maar voor een les is dat niet nodig?

Nee, dat staat wel in het boekje.

Soms, als ik het niet snap dan vraag ik het gewoon aan mijn moeder. Die weet het meestal wel. Dan vraag ik gewoon hoe zit dat want die zit ook in de zorg en zo. (15.58)

En dan kun je zo iemand vragen als dat aan de orde is, hartstikke goed, dat bedoel ik ook wel, dat is niet zozeer met de computer maar dit is wel iets dat je ook een ander kunt vragen. En dan blijkt dat iemand anders uit de maatschappij daar ook wat over kan zeggen. Maar is er iets wat je aan het materiaal mist? Behalve wat jij zei: je kunt beter meteen een heel boek hebben. Is er nog iets?

Ja, de ordening. Want wij begonnen met domein b en we zitten nu bij e en we hebben dus domein a en c overgeslagen en dat is een beetje raar.

Ja, dat is toch wat vaag.

Ja

Dus jij bent op de hoogte van wat het eindexamenprogramma is a tot en met h geloof ik, en dan zeg jij, hé, ik kom tot de conclusie dat dat een beetje vaag is?

Ja, we begonnen met B en we zijn nu met E bezig. En A, C en H hebben we helemaal niet gehad en D ook niet en dan denk ik begin dan met A of orden het dan anders.

Of leg het anders uit? Want misschien is A helemaal niet van daar moet ik een boekje van hebben om dat te leren, maar heb je dat aan de docent gevraagd?

Nou, hij heeft het gewoon een keer verteld.

Ja hij heeft het er wel een keer over gehad.

Ja hij heeft een keer een poppetje getekend maar daar snap ik ook niks van.

Zo'n raar poppetje en dan zet hij er letters bij en dan denk ik "ok"?

.....

Kun je mw voor je gevoel voor later gebruiken? Voor na deze opleiding

Ja

Ja, ik denk van wel

Ja, je leert wel veel over de maatschappij. Ik denk dat dat wel handig is.

Heb je het daarom misschien ook gekozen?

Ja, misschien wel ja

Want er is zo nog een vraag.... Nog even andere mensen over: kun je het gebruiken?

Ik denk dat het wel handig is, maar ik denk niet dat je het echt gaat gebruiken,

Niet bewust,

Neen niet echt

Ik denk niet voor een volgende studie, maar ik denk wel voor een stukje mensenkennis en gewoon hoe het leven gaat en hoe andere mensen zijn, maar niet dat ik er slimmer van word voor later mijn baan

Je hebt niet het idee dat je er slimmer door wordt, maar je zegt wel dat je anders leert kijken?

Ja

Jij wilde nog iets zeggen?

Ja, ik wilde nog zeggen dat je op een andere manier naar mensen kijkt, maar het is niet zo dat je concreet iets leert, zoals bij Frans of zo, dat je woordjes leert. Je gebruikt het op een heel andere manier

Maar kun je je voorstellen dat er soms leerlingen zijn die zeggen van ik was juist heel geïnteresseerd, ik ga SPH doen of zo ..., en nou, dan vind ik dit toch wel heel handig?

Ja

Ja, dat dan weer wel. (19.12)

...

Als je veel met mensen werkt dan denk ik wel, maar als je bijvoorbeeld accountant wil worden, ja, dan word je er niet echt veel wijzer van.

Alleen van het stukje van media misschien.

Er kan dan misschien iets inzitten wat je misschien ook als accountant nodig hebt? Maar ik vraag het ook omdat we ml hebben, want dat is verplicht.... Maar het gaat om mw! En dat baseert zich op de theorieën van de sociologie en de politicologie, ... heb je daar wel eens over nagedacht, is jullie dat verteld? Kan dat een reden zijn dat je het daardoor gekozen hebt? Wie wil daarop reageren?... Nu is het helemaal stil! Maar wisten jullie dat?

Nou het gaat eigenlijk allemaal over politiek en gewoon sociaal toch?

Ja, de sociologie, brede verbanden ...

Ja, dat zie je wel in het boekje.

Ik vind de politiek meer opvallen bij ml dan bij mw. Het komt af en toe wel een keer terug, maar in het begin had je alleen zo'n boekje, maar ... omdat er verkiezingen waren en zo

Ja (20.38)

Alleen nu gaat het meer over de sociale kant van ...

Volgens mij is ml meer op feiten en mw is wat meer op gedrag

Ja.

Want ik vraag ook: bij mw zouden ook wat meer de onderzoeksvaardigheden aan de orde moeten komen, een onderzoeksvraag kunnen stellen of kunnen vergelijken, analyseren. Hebben jullie dat wel eens gedaan of moet je dat in je PO doen?

Ja,

In een PO? Die hebben we toch niet?

Ja een PO van de ...

Nou, ik zal een voorbeeld geven dan gaat er misschien een belletje rinkelen, dat op een andere school de docent een Afrikaans land gebruikt als ze praat over sociale ongelijkheid. Maar ook sociale cohesie, en dat ze dan een vergelijking gaat maken tussen Nederland en dat Afrikaanse land. Herkennen jullie dat?

Ja

Dat herkennen jullie, dat doen jullie ook?

Ja, daar hebben we een keer een les over gehad

.... En nu ga ik naar de PO's. Hoe zitten die dan in elkaar?

Dat wordt meestal een beetje voorgekauwd vind ik, er staat precies wat je moet doen maar je moet het alleen wel doen zeg maar.

Maar jij hebt niet zoiets van dat is spannend en dat moet ik zelf uitzoeken? (21.56)

Nee

Neen, het is niet een onderzoek

Neen

Ik ga lekker googlen of zo

Het is dus geen onderzoek, ... en dan heb je het wel?

Ja

Makkelijk was dat

Maar zouden jullie het willen dat je iets meer... Wat had je verwacht? Wat was je verwachting bij mw toen je het koos?

Ik had er eigenlijk geen verwachting bij.

Bleef het over als vak?

Nou anders moest ik een taal

....

Het leek me op zich ook wel leuk, maar ja

... Hebben jullie voorlichting gehad dan? Wat mw zou moeten zijn?

Ja

Dat wel?

Ja, veel over mensen en gedrag zeiden ze

Ja, maar toen begonnen we dit jaar over de politiek vanwege de verkiezingen en toen dacht ik ook van, hé?

Had je dat niet verwacht, dat het toen in eens

Nee, dat was een beetje jammer, vond ik dat.

Maar in de politiek in dat stuk legde hij wel soms uit waarom mensen wat stemden, dus daar kwam het dan wel in terug.

Daar komt dan wel een stukje sociologie in terug?

Ja

Maar ik vond het in het begin van het jaar eigenlijk heel dubbel. Je krijgt bijna hetzelfde bij ml toen.

Dat vond ik wel fijn.

Ja, dat was wel handig

.... Hoefde je zelf weer niet te onderzoeken? Sluit mw aan bij andere vakken? Want je zou een combinatie kunnen maken met andere vakken. Maar gebeurt dat hier op school of zeg je het staat helemaal op zich? Of zeg je: he, geschiedenis of economie, inhoudelijk dus.

Ja, ik heb wel dat je soms dingen herkent, zoals waar we het eerder over hadden dat als je het nieuws kijkt van: he, dat hebben we met mw gehad, soms wel.

Bij godsdienst,

...Gaaf je dan een belletje rinkelen van: he dat is een ...?

Ja, omdat je daar ook wel eens over godsdienst hebt, maar ik begin nu zelf ook te twijfelen.

Maar sluit het aan bij andere vakken, ik heb wel eens voorbeelden gehoord van: ik herkende iets bij geschiedenis of economie. Maar dat gaat bij jullie niet echt leven, behalve dat jij zegt

Ja, ik heb het ook wel eens gemerkt bij geschiedenis, maar dat was een detail of zo, dat ik dacht van: he, dat hebben we wel eens gehad.

Bij ml misschien, af en toe nog wel, want we hebben dezelfde docent bij ml.

....Dus jullie hebben dezelfde docent bij ml? Neen niet iedereen, mag ik vingertjes? Zes hebben dezelfde docent bij ml. Wat motiveert je nou bij mw en wat absoluut niet en wat zou je kunnen doen om jullie meer te motiveren?

Ik vind het wel interessant te zien hoe het gedrag met mensen gaat, en hoe dat kan verschillen vanaf de geboorte, ja.

Ja, dat hoorde ik net ook, iemand nog?

Ja, ik vind het ook wel interessant, ik heb geleerd dat je niet met één mening moet kijken, maar meer met een neutrale mening.

Omdat er vaak meer achter zit? Ja dat is

Ijsbergtheorie!

Oh serieus, hebben jullie de ijsbergtheorie gehad? Dat als je wat hoort, dan is het vaak maar het topje van de ijsberg... wat leuk. Vind ik een stukje onderzoeksvaardigheid trouwens. Maakt dat gemotiveerd? Ben je hier gemotiveerd door en zou je meer gemotiveerd kunnen raken, als....

Ik denk dat de leraar ook wel helpt. De leraar is zelf ook wel redelijk gemotiveerd en altijd zo vrolijk, dat helpt ook wel dat je denkt: dan gaan we weer naar X, hij is ook wel leuk

Ja ...

... dat je niet naar een of andere knorrig leraar gaat (26.04).

De docent is dus heel belangrijk?

Ja,

Voor toetsen ben ik eigenlijk nooit heel gemotiveerd ... dan moet je gaan leren en zo ...

...voor geen een toets

... maar de lessen vind ik wel leuk om naartoe te gaan.

Nou, ik vind de toets zelf eigenlijk ook wel weer leuk, als je dan hebt geleerd...

Als je hebt geleerd?

Ja, maar dat stukje dat je dan dat boekje moet gaan leren, dan vind ik dat boekje ineens heel saai

Je bent niet de enige

Jullie nog iets? Voor de motivatie is de docent heel belangrijk, maar voor het leren van een toets is het veel minder, want dat is dan veel stampwerk of zo?

Ik vind het veel tekst.

Ik vind het nog wel meevallen

Ja, er is vooral veel toepassing en dat is niet zo heel moeilijk eigenlijk

Ja, vooral veel kernconcepten

Je moet wel veel weten, maar het is vooral veel toepassen ja.

Dat is interessant dat je dat zegt, want er zijn ook scholen die zeggen van: nou dan moet ik allemaal rijtjes en begrippen uit mijn hoofd leren, maar dat herkennen jullie dus niet?

Nou, je moet wel ongeveer weten wat ... maar niet helemaal precies

Dus je moet het toepassen? En het is belangrijker, kan ik die conclusie trekken, dat als je op een toets jouw eigen verhaal zegt, goed geargumenteed, dat het dan goed is, en dat je niet perse definities

Er komen soms wel definities in maar het is vaak dat je ze moet toepassen, dat je ze eruit moet kunnen halen.

Hij zegt zelfs heel vaak als je niet echt goed kunt onthouden dan hoef je voor dat punt niet te gaan dan, als je zorgt dat je het toe kunt passen, dan ...

Dat is een mooi verschil, een interessant punt ja. Nu ml! Is het moeilijker dan ml?

Nee

Neen, makkelijker dan ml.

Makkelijker

Ik vind ml juist moeilijker

Ho, hier komt die tweedeling en dat is heel interessant. Waarom vind jij het moeilijker?

Ik weet niet, ... mw, ik snap de meeste dingen wel hoe het ongeveer in elkaar zit, ml is veel meer leren zeg, maar en over politiek en ik snap het boek niet echt bij ml.

Bij ml snap je het boek niet echt?

Nee, ik snap ... ik vind het moeilijker

Ik denk dat mw dichter bij jezelf staat dan bij ml omdat dat veel meer over politiek gaat en wij zijn daar met het vak mee bezig, maar voor de rest ben je er niet echt mee bezig (28.19) of zo, en met mw, die dingen kom je eigenlijk weer tegen als je iets kijkt of ergens in je leven komt het wel terug wat je leert.

Ja

Ik vraag het ook omdat, ik zal het uitleggen: zij zeiden net het toepassen, dat vinden wij fijn. Herkennen jullie dat er leerlingen zijn die het juist makkelijker vinden om een boek uit hun hoofd te leren en dan een toets te maken, dan dat ze moeten toepassen?

Nee

Of je dat zelf herkent?

Nou, dat er leerlingen zijn die zeggen geef mij maar een rijtje, dat leer ik uit mijn hoofd en dan maak ik die toets goed?

Dat ligt er net aan of je het snapt of niet.

Ja,

Maar wat zij zeggen niet alle leerlingen kunnen toepassen namelijk.....

Ja, maar als je het begrijpt dan kun je toch we toepassen denk ik

Ja, als je de begrippen al leert dan snap je blijkbaar het begrip dus dan ...

Ja, maar soms vind ik wel de vraagstelling moeilijk bij mw

Ja, bij de toets

Ja, best wel moeilijk

De toetsen zijn best wel moeilijk?

Ja, de toetsen zijn veel moeilijker dan de opdrachten in je boek

Ja, want dan wordt het op zo'n manier gevraagd dat ik denk: wat moet ik nou hiermee, en dan helemaal met de zenuwen erbij.

Dat je niet perse weet wat ze willen

Maar als je dan wel heel goed de theorieën en begrippen uit je hoofd hebt geleerd? Gaat het dan beter? En dat vraag ik met name aan jouw, als je de theorie, stof goed uit je hoofd hebt geleerd, gaat het dan wel makkelijker...?

Ik denk het wel, dat lijkt me wel logisch dat de vragen makkelijker zijn als je het geleerd hebt.

Omdat je mag toepassen in je eigen woorden bijvoorbeeld? Of dat zij zegt een vraag vind ik juist lastig?

Ja, veel vragen zijn wel een beetje onduidelijk gesteld. Dan denk ik: wat willen ze nou eigenlijk van me? En dan schrijf je een heel lang verhaal op waar alles zo'n beetje in terugkomt en dan hoop je dat het goed is.

En is het dan soms of meestal goed?

Meestal wel.

Ja, je krijgt heel veel ergens een half punt voor.

Ja, vooral als je net ergens iets vergeten bent.

Je, krijgt nooit het hele punt er is altijd wel iets

Je hebt altijd wel iets vergeten?

Ja (30.23)

Ook niet altijd.

Ja, maar met toepassing meestal wel

En even terug naar die vergelijking met ml? Wie zou er nog iets over ml... een paar hadden een andere docent, ik ben benieuwd of dat nog verschil maakt bij ml en mw?

Ik vind het boek van ml eigenlijk wel duidelijker ingedeeld.

Ja, dat sowieso.

Ja, maar ik vind het boek wel een beetje moeilijker.

Ik vind ... het taalgebruik bij mw makkelijker.

...

Ik vind het juist andersom

Ja, ik ook. Al die begrippen bij mw vind ik juist moeilijker

En dat heb je niet bij ml? Welke methode hebben jullie bij ml?

Seneca.

Bij ml. Met dezelfde docent. Is die opbouw hetzelfde als bij mw.....?

Nee

Dat komt wel aardig overeen?

Nou bij ml is het eigenlijk nog chaotischer.

Bij ml is het echt veel chaotischer

Ja, dat vind ik wel.

Dan zijn we eigenlijk best wel drukker met de klas.

Ja

... meer gemotiveerd...

Maar ik denk dat hij ook wel mw leuker vindt om te geven

De docent is meer gemotiveerd bij mw?

Ja.

En degenen die niet docent X hebben?

Ik heb Y,

Ik ook. Hij is heel chaotisch, hij kan de klas niet aan, ja wij hebben soms wel een drukke klas dan, dus hij kan het gewoon niet aan. Er is altijd geklets en gekl... en altijd met dingen gooien en zo.

Ik zet er wel piep neer! ... Net als in een Amerikaanse soap. Ik ga het kringetje rond. Zou je een cijfer willen geven voor ml en mw? (32.26) van 1 tot 10. Jullie worden er nooit naar teruggevraagd, maar voor mij voor de vergelijking zou ik je willen vragen: zou je mij een cijfer willen geven voor ml en mw.

In verhouding met andere vakken?

Die twee vakken.

Hoe leuk je het vindt? Of makkelijk?

Wat je wilt. Wat is het eerste cijfer dat in je opkomt als iemand jouw vraagt: wat voor cijfer zou je spontaan voor ml geven en voor mw?

Mw een 8 en ml en 6

Mw 8 en ml 7

Mw 8 en ml 6

Mw 8 en ml 7

Allebei een 8

MI 8 en mw 7

Mw 8 en ml een 7

Mw 8 en ml een 6

Mw 8 en ml een 6,5

Jullie zitten allemaal voldoende! Dat vind ik heel bijzonder.

Het is ook geen wiskunde

.....

...Het niveau van de stof. (33.50) we hebben er al iets over gehoord, maar ik kom er toch even expliciet op terug. Vind je het makkelijk, moeilijk, gemiddeld? Hangt het van het onderwerp af.

Ja

Ja, het ene boekje vind ik makkelijker dan de vorige

Nou nee, ik vind allebei makkelijk

Jij vindt Verandering makkelijker dan Vorming?

Ja, ik vond Vorming ook makkelijker

Ja, ik vond Vorming makkelijker

Ja, ik ook

De dames zeggen Vorming is makkelijker!

Het ging heel erg over kernconcepten

Vorming ging over kernconcepten?

Ja, om toe te passen en dat vond ik best moeilijk

Ik vond Vorming dichterbij mijzelf staan

Ja ik ook

En wat is de reden voor jou dat het omgekeerd is?

Ik vond al die moeilijke begrippen en alles van Vorming veel lastiger ... het was ook veel meer.

Ja dat wel.

En jouw visie?

Ik vind eigenlijk allebei

En jullie?

Wat was de vraag ook weer?

.... Misschien kan ik het al wel een beetje uit het cijfer halen maar toch, ten opzichte van andere vakken, zeg je: nou ik vind het met wat ik hier op school meemaak makkelijker of moeilijker of gewoon gemiddeld?

Nou, vergeleken met andere vakken vind ik het makkelijker

Ja, ik ook

... maar het ligt vergeleken met andere vakken, dat zeiden jullie geloof ik ook, heel erg aan waar je mee bezig bent.

Kunnen jullie dat beamen?

Yes.

...

Ja, ik weet niet, het ligt wel per onderwerp, het ene ligt wel verder van je af dan het andere en het ene is makkelijker te begrijpen dan het andere

Dus het is ook wel weer afhankelijk van het onderwerp en of het onderwerp jullie aanspreekt?

Ik denk, dit vak de meesten vinden het best wel leuk, en de lessen ook wel leuk, en dan heb ik ook wel meer zin om er iets voor te doen

Ja, ook een beetje voor de leraar....

Maar de toetsen vind ik wel weer erg lastig hoor

Ja, voor de toetsen ga ik altijd met een slecht gevoel bij de toets weg

Ja

Ja, maar dat komt ook omdat iedereen bij de toets altijd wat anders heeft

Als je vraagt ja wat heb jij? Dan heeft iedereen een ander antwoord

Ja, bij wiskunde moet je gewoon één antwoord uitrekenen en als het goed is heeft iedereen ... en bij mw heeft iedereen er weer een beetje een andere kijk op en die legt het op zijn eigen manier uit

Ja

Maar daardoor ... interessant... dan leg je het op je eigen manier uit en hoe zitten jullie dan met de cijfers voor mw? Want jullie zeggen allemaal, nou we kunnen het toepassen en we kunnen het beargumenteren, en jij wilt ook omdat de leraar het zo leuk doet er ook best wat meer tijd aan besteden. Maar jullie cijfers bij mw? Heb je een voldoende?

Ja

Ja

Ja

Ja

Ja, volgens mij staat er maar één iemand in onze klas onvoldoende.

Één onvoldoende? Ik wil hier naar school!

Maar bij ml sta ik hoger voor

Ja, ik ook

... maar ik vind het niet leuker ...

Maar volgens mij is het ook wel dat als je een beetje beargumenteerd dan krijg je al best wel snel een punt, als je maar goed uitlegt waarom

BEL

Dit was het einde dames en heren en ik bedank jullie ongelooflijk voor jullie inbreng en ik ga het uitwerken. Hartstikke bedankt

Graag gedaan!

**INTERVIEW H HAVO 4, BETREFFENDE DE PILOT MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN,
DOOR DE UNIVERSITEIT TWENTE**
Duur: ca. 37 minuten
Aanwezig: 10 leerlingen
Interviewer: drs. J.F. van Harsselaar-Timmer

Voor aanvang van de opnames van het interview is uitgelegd dat het interview wordt opgenomen, dat het anoniem is, dat iedereen alles mag zeggen en dat niets is te herleiden naar een persoon, en tevens dat het niet zozeer het beantwoorden van een lijst vragen is maar hopelijk meer een gezamenlijk gesprek. Interviewer verzoekt kort en krachtig te formuleren, niet door elkaar heen te praten, en aan te geven wanneer je wilt reageren, of je het er wel of niet mee eens bent en of je het antwoord wilt toelichten. Tot slot wordt meegedeeld dat de opnames in een verslag worden vastgelegd en dat de opnames daarna worden vernietigd. Interviewer spreekt de wens uit dat het een prettig gesprek wordt en dat er min of meer zes categorieën vragen zijn: Hoe verloopt de les (wat echt over de les zelf gaat en de vraag of iemand een les kan beschrijven), het lesmateriaal, de inhoud en het niveau van het vak, een vergelijking met maatschappijleer (ml), het niveau van de lesstof ten opzichte van andere vakken, toetsen. Tot slot kan men voor maatschappijwetenschappen (mw) en ml een cijfer geven.

...dit is het 2^e gesprek op school X, en ook deze klas heeft inmiddels heel wat ervaring met de pilot mw. En wat die ervaringen zijn dat ga ik hopelijk nu horen. En ik heb circa zes categorieën vragen maar ik zou willen beginnen met het verloop van de les. Hoe verloopt een les? Legt de docent de hele les uit of kom je zelf nog aan het werk? Eén les of de meeste lessen, wie? ... Jullie hebben altijd wat te vertellen dus ...? (1.50)

Nou, bij ons de meeste lessen die gaan best wel slordig, niet heel duidelijk structuur ... altijd wel tijd voor jezelf om zelf te werken ... ik weet niet, misschien is Y niet de juiste persoon om les te geven, maar

Ik ben nergens over verbaasd hoor ik hoor van het ene uiterste tot het andere uiterste dus het maakt mij niet uit, zeg het alsjeblieft

... heb je ook gehoord dat Y wel les kan geven?

Ik zeg daar niks over en heb ook nog niks over Y gehoord, maar echt, kijk even naar mw. Legt ze dingen uit, begint ze de les met uitleggen?

Ze begint met uitleggen en dan is er een minuut of tien de mogelijkheid om zelf te werken dus ja, daar bestaat meestal de hele les uit.

Iemand anders daar iets aan toe te voegen? Dat is wat jullie betreft een korte benadering?

Ja

Hebben jullie het idee dat de docent jullie goed voorbereid op toetsen of straks het examen mw?

Ze probeert het.

Ze probeert het wel?

Is het verder aan jezelf om de stof zelf bij te houden of zeg je ik zie het volgend jaar wel?

Nou, ik denk als je het zelf bijhoudt dan red je het wel. Zo moeilijk is het nou ook weer niet.

Wat red je wel? Wat is niet zo moeilijk? Het materiaal?

Nee de toetsen maken.

Maar hoe bereid jij je dan voor?

Gewoon het boekje lezen en een samenvatting maken.

.... Heb je veel geleerd tot nu toe bij mw? Je hebt een boekje, je hebt een docent die al dan niet gestructureerd lesgeeft in ieder geval iets uitlegt in de les en waar je wel of niet iets mee doet, dat is aan jullie, maar leer je er wat?

Van het boekje leer ik wel wat maar van de docent niet.

... Als je je thuis in dat boekje verdiept zeg je dan dan kan ik bijvoorbeeld ook een toets maken?

Ja,

Ja maar het is niet heel veel meer dan ml. (4.05)

Het zijn vooral meer aanvullingen voor ml krijg je de hoofdbegrippen en bij mw ga je meer op de dingen in.

Ik denk ook dat er hier veel naar je eigen mening wordt gevraagd.

Bij mw.

Ja, dat sowieso en dan moet je, ik weet niet, of je die bijstelt in de loop van het jaar. Ik denk dat je eigen mening niet heel veel verandert. En verder leer je heel veel begrippen en dat soort dingen.

Je leert wel veel begrippen; dus je moet wel veel definities, begrippen en theorieën leren?

Ja

Voordat je er iets bij mw mee kunt doen?

Ja

Ja dat wordt best veel gevraagd in toetsen (4.46)

En vraag ik ook iets anders uit een andere categorie, gezien hoe het gesprek gaat... er is vaak een verschil tussen kunnen toepassen en begrippen uit je hoofd kunnen leren. Zeg jij ... als je die begrippen leert dan kun je die toets...

Nee, je moet ook wel een beetje inzicht hebben om het ook toe te kunnen passen. Maar je moet sowieso die begrippen kennen, laat maar zeggen, voordat je het kan toepassen.

Ja

Bij de meeste opdrachten zit er een bron bij of zo ...

Als er in de opdracht een bron zit dan zeg je dan herken ik dat vanuit de begrippen die ik heb geleerd?

Ja

Mag je het dan in je eigen woorden zeggen of moet je ... moet je dan eerst de hele definitie van die theorie of dat begrip opschrijven?

Als het maar op hetzelfde neerkomt

Als je maar een beetje de hoofdlijndan denk ik dat je wel de meeste punten krijgt.

Dus je mag je eigen argumenten en in je eigen bewoording?

Ja

Wordt er soms in een les eerst teruggeblikt op de vorige les?

Af en toe

Of is dat standaard?

Nou als het in de vorige les flink fout is gegaan (6.07)....

.... ieder mens is uniek dus de een is ver de ander niet, de een steekt er stiekem of niet veel energie in thuis en de ander niet, maar heb je het idee dat er gedifferentieerd wordt? Als je iets niet weet

Je kan het altijd vragen in principe dat is aan jezelf

Maar wordt er klassikaal op ingegaan of komt de docent bij jullie apart

Dat ligt eraan hoeveel mensen er zijn met dat probleem, als er één is dan komt Y gewoon naar je toe ...

...je kunt moeilijk allemaal ...

Anderen zijn bijvoorbeeld al heel ver en hebben bijvoorbeeld thuis de stof al wel bekeken? Hebben die de mogelijkheid als ze willen en kunnen...

Als je het gewoon vraagt dan kun je best de hele les gewoon voor jezelf aan het werk. Als je het allemaal snapt.

Je hebt een planner dus je kunt sowieso vooruit werken

Oh jullie hebben een planner? Een weekplanner of maandplanner?

Neen een laatste-periodeplanner. Van de vorige toetsweek tot deze.

Dat had ik nog niet gehoord. Dus je weet eigenlijk precies wat er die week aan de orde is? Dat scheelt ook al enorm.

Waar mw in zou moeten verschillen met ml is het praten over hoofdconcepten, kernconcepten en contexten. ... daar zou het over moeten gaan. Is dat jullie aan het begin van het jaar uitgelegd of is dat tussendoor uitgelegd? Komt dat regelmatig aan de orde? (7.48)

Hoofd- en kernconcepten wel,

Per hoofdstuk

Dat is per hoofdstuk? Dus

Het hele jaar door krijg je ook van die kernwoorden en zo

En daar moet je iets mee doen? Die moet je dan leren? En het is ook de kunst bij mw. Het is gebaseerd op sociologie en politicologie en het is "wetenschappen" dus je moet niet alleen die begrippen en theorieën leren en instrumenten kunnen gebruiken je moet ook verbanden zien.

Ja dat heb je met die bronnen geoefend. Gewoon die logische verbanden eruit halen ...

Dus dan krijg je als toets of opdracht die bron en dan moet je aan het werk om verbanden te leggen tussen die concepten en contexten?

Ja, ik denk het wel

Ja, als een opdracht

Nou je hebt wel meer op een toets

Heb je eigenlijk inzicht in wat je goed en fout doet? Behalve in de toets? Denk je: ik ben eigenlijk wel goed bezig, of nou ja, ik doe sowieso niks? Als we praten over mw, weet je dan wat je goed en fout doet?

Bij opdrachten en je snapt waar het over gaat en je kan het toepassen dan denk ik dat je wel doorhebt of je het snapt of niet

Maar we kijken nooit wat na

... nee geen idee...

Dus gedurende de normale lessen kijken jullie geen dingen na waar je mee bezig bent geweest?

Neen, volgens mij niet.

Nee, niet veel nee

We moeten gewoon veel opdrachten maken en daar krijgen we cijfers voor dus als je daar een onvoldoende voor heb dan weet je dat je het niet goed hebt gemaakt

Maar als je bezig bent met voorbereiding, hoe weet je dan of je goed bezig bent met de voorbereiding?

Op goed geluk.

Dus dat weet je niet? En het materiaal is dat precies hetzelfde als bij de andere klas? Hebben jullie die gekopieerde boekjes?

Ja

Fijn...

Ja, dat vind ik wel erg irritant

Ik vind het helemaal niks

Nee

Fijn en irritant, vertel?

Je kunt gewoon dingen onderstrepen en markeren en zo

Dat is wel zo

Maar jij vindt het beter om het in een kant klaar boekje te hebben?

Ze gaan snel kapot.

Je raakt dingen kwijt en bij ieder ding krijg je weer een nieuw boekje en dan, aan het einde van het jaar heb je iets wat uit het ene boekje komt en dan weer uit een ander boekje en dan denk ik waar is mijn boekje gebleven

Ze hadden beter één groot boek kunnen maken zoals ze nu bij ml hebben.

... Dat hoor ik meer geef ons eigenlijk gewoon een boek met die vier katernen.

Maar het onderstrepen is wel fijn dat dat kan

Maar dat kun je ook gewoon opschrijven in principe

Ja (10.52)

Er zijn super veel begrippen

Ja dat is extra werk

Nu kun je het uit je boek lezen

En dat is wel makkelijk

Ik hoef jullie dus niet te vragen hoe het eruit ziet want het is gewoon gekopieerd....

Even over de inhoud, vind je het materiaal afwisselend genoeg? Qua onderwerpen, spreekt je dat aan, past dat bij jullie beleving? Of zeg je: wie dit allemaal bedacht heeft...

Soms

Ik vind het soms best interessant

Een onderwerp?

Ja

Maar anderen zijn weer dood saai

Tja het leven is altijd op en af...het lijkt wel het echte leven he?

Ja, het boekje is mijn leven.

.... Je snapt wat ik bedoel.

Ja.

... maar als je straks buitenkomt en iemand zegt ik zit erover te denken om volgend jaar mw te kiezen? Kun je het dan aanbevelen?

Ja

Ja, prima

Sommige leerlingen wel en voor sommigen niet. Want?

Nou als je bijvoorbeeld een sociaal mens bent of zo dan heb je er misschien meer mee dan dat je de techniek in wilt of zo ...

Dat is een interessante overweging, kan iemand daar eens op ingaan? Herken je dat

Vorig jaar bijvoorbeeld, met die uitleg, toen gingen ze alle keuzevakken die je allemaal kon kiezen, die ging ze allemaal, toen werd het allemaal heel leuk gebracht, maar ik vind het wat dat betreft een beetje tegenvallen ja.

Dat vond ik tegenvallen.

Ok, dat zie ik nu in de hele klas? Klopt dat, want dat is inhoudelijk ook van, dat valt me eigenlijk tegen, dat is tegen mijn verwachting?

Het is misschien ook de leraar zal ik maar zeggen, we hadden vorig jaar Z, en A kwam het uitleggen dan, en dat was allemaal hartstikke leuk, maar dat zijn ook hartstikke leuke leraren zeg maar (13.00)

...

Dat is gewoon een heel andere docent en die geeft gewoon heel anders les, ik vind dat fijn en dit vind ik helemaal niets eigenlijk

Ik probeer dus even de vinger erop te leggen of dat te maken heeft ... het heeft te maken met een docent maar toch even kijkend naar de inhoud, zou je het vak weer hebben gekozen, los van de docent?

Ik denk het niet

Maar dat zou met andere vakken ook zo zijn?

Ik denk het wel eigenlijk

Ja

Ik ben blijven zitten en ik heb het expres wel weer gekozen omdat vorig jaar vond ik het heel leuk, alleen nu..... (13.34)

Vorig jaar had je een andere docent

Ja

Dus dat herken je duidelijk? Maar jij zegt ondanks dat we volgend jaar mijn favoriete docent zouden krijgen ik zou het vak niet nemen?

Neen

Want?

Weet niet, aan de ene kant soms is het best lastig, en als het me niet interesseert, dan kan ik me er helemaal niet op concentreren en zo, of in verdiepen.

Nee maar dat is toch een beetje los van de inhoud want stel dat iemand het je wel kan interesseren?

Sommige dingen kun je inderdaad heel leuk brengen maar

Dus jij zegt inhoudelijk is het niet echt mijn ding? Wie zei dat nog meer? Zou jij het nog weer kiezen?

Ja

Jij ook weer?

Nee

Want?

Nou ik had er eigenlijk meer van verwacht. Ze zeiden bij die uitleg bijvoorbeeld over die ... als je het nieuws volgt en zo, als je dat leuk vond en als je dat een beetje volgde en zo, dat het dan leuk vond, maar ik vind het op zich niet een heel stom vak, maar hoe heet dat, dat uit je hoofd leren vind ik op zich niet zo moeilijk, maar toepassen is heel lastig, met die bronnen en zo. (14.47)

En daarom ging ik er net op in want dat zie je bij alle interviews dat er toch een verschil is tussen leerlingen die toepassen erg leuk vinden, in hun eigen bewoording en argumenten, of leerlingen die zeggen: ja ik ben meer van het uit mijn hoofd leren van begrippen en theorieën of zoiets. Ik vraag het toch: stimuleert dit vak je om soms toch zelf naar dingen op zoek te gaan?

Tuurlijk niet

Stel er is een onderwerp wat je wel leuk vindt? En waar je je voor in wil zetten? Stel je voor dat je een docent hebt die heel prikkelend en enthousiast is Zou je thuis de computer gebruiken voor een opdracht of toets?

Als het een beetje een nuttig of leuk onderwerp-opdracht is dan vind ik het allemaal best.

Dan heb je ook zin om er energie in te steken?

Ja, als het maar niet te vaak is.

Ik zag de vorige klas allemaal met een laptop, en die moesten ze weer allemaal inleveren, dus krijgen jullie regelmatig die laptop om

Neen

Nee dat hebben wij nog nooit gehad.

We hebben af en toe wel eens computerles omdat we net die opdrachten hebben gekregen en die moet je nu vijf van de tien of zo die je zelf mag kiezen, die moet je inleveren, maar ...

Maar die laptops waren dus niet voor deze klas?

Nou, ik weet niet misschien hebben ze ...

... misschien dat ze er nu aan zitten, maar wij hebben ze

Jullie hebben nooit dat je een les naar de mediatheek gaat?

Jawel

Ja, maar dat is de laatste periode gekomen (16.35)

Één keer per week...

En een keer naar buiten? Naar bijvoorbeeld Den Haag of een gemeenteraad bezoeken?

Dat doen ze wel in havo 5.

Dat komt in havo 5?

Dan gingen ze met z'n allen naar de Tweede Kamer.

Met de mw-klassen.

Lekker Wilders uitschelden.

Hoezo uitschelden?

....

Ok mensen, maar nogmaals, is het duidelijk waar mw over gaat?

Samenleving heel veel denk ik.

De maatschappij.

... en de wetenschap...

Goed, je hebt het gekozen... denk je dat je het toch voor je verdere loopbaan zou kunnen gebruiken?

Ja

Helemaal niet

Je hebt wel veel algemene kennis

Jij zegt je hebt meer algemene kennis?

Dacht ik wel.

Wie zegt nee dat herken ik niet?

Ja, vooral de vorige keer met die informatie, daar doe ik helemaal niks mee

Ik versta het niet goed?

De informatie van het vorige boekje, daar doe ik echt helemaal niks mee. Wat we nu hebben met social media wel,....

Maar over die kostwinnersgezinnen daar heb ik niks mee.

.... Jij kijkt niet anders naar mensen, of als je naar actualiteiten kijkt? Stel je zit vanavond ergens en iedereen begint erover kijk of luister je dan anders naar actualiteiten?

Je begrijpt het in ieder geval beter. Je weet nu waar het over gaat.

En denk jij dan ook aan concepten en contexten en zo?

Nou niet zo snel, maar omdat je het een keer geleerd hebt weet je gewoon waar het over gaat.

Herkennen mensen dit?

Ja

Ja

Dat komt dan wel?

Dan snap je het best wel ja.

Dat je het beter snapt?nogmaals, ik heb leerlingen gesproken die zeiden juist omdat het op sociologie en politicologie was gebaseerd denk ik dat ik het in mijn vervolgopleiding kan gebruiken? Want er zijn leerlingen die SPH of psychologie willen gaan doen. Denk je dan ben ik wel blij dat ik dit vak heb gekozen?

Ja

Ja

Ik wel in ieder geval

Heb je al iets voor ogen wat je wilt doen?

Ja, ehm, iets met de sociale kant ergens. SPH of zo

En dan zou je dit vak we op je lijst kunnen hebben?

Yep.

Iemand?

Nou ja ik ga journalistiek studeren. Ik vond het best interessant

... Dat zijn er twee. Toch even los van de docent en los van wel of niet de computer (20.00) wat is het meest en minst boeiend wat je bij mw bent tegengekomen?.....

Wat boeiend is ben ik al vergeten.

Wou ik net zeggen

Als we met het materiaal bezig zijn, wat moet er echt in blijven staan en haal dat eruit?

Social media wel.

Social media mag erin blijven en wat mag er dan uit wat jou betreft?

Dingen van vroeger.

.....

Iemand nog iets?

Politieke partijen vind ik wel leuk.

Ja, best interessant

Ja.

En dat gaat ook weer over het nu, laat ik maar zeggen.

Dat hebben jullie gedaan met de verkiezingen in het begin van het jaar.

Ja.

Hebben jullie ook wat gedaan met de Amerikaanse verkiezingen?

Ja, dat vond ik dan weer minder interessant.

..Wel interessant.

De een wel en de andere vindt het niet interessant? Waarom?

Ik wist helemaal niet hoe dat ging en daar moest je toen een verslag over schrijven en toen wist ik het wel.

Toen wist je het wel!..... De vraag is ook, het moet raken aan jullie belevingswereld en soms ook niet want sommige dingen moet je gewoon weten, maar is het heel nationaal gericht of ook internationaal? Zeg je, er zou wel eens iets meer internationaals in kunnen?

Het gaat wel heel veel over Nederland vind ik.

Ja.

Ik vond dat wel aardig, omdat er ook wel andere culturen inzitten.

Gaat het ook over andere culturen?

Ja, maar dan binnen Nederland ja.

Ja, over andere culturen die zich in Nederland gevestigd hebben.

Dat heb ik inderdaad vaker gehoord.... Maar voorbeeld, er is ook een school die zegt wij hebben een Afrikaans land genomen en dat hebben we vergeleken (heeft ook weer met onderzoek te maken, vergelijken) we hebben dat vergeleken met Nederland qua sociale ongelijkheid.

Weet je, de een boeit het iets te weten over andere culturen en de ander boeit het helemaal niets, want die denkt ja, ik zit in deze cultuur en daar hoef ik voor de rest niets over te weten, over andere culturen. Dat verschilt natuurlijk per leerling.

Eens. (22.56) Daarom zeg ik, mw, iets met onderzoek doen, en dan zeg jij is het dan prima dat het dan alleen Nederland betreft of zeg je ik had toch eigenlijk wel iets meer, behalve de Amerikaanse verkiezingen iets meer internationale onderwerpen willen hebben?

Dat had ik wel leuk gevonden.

... wel hoe het in andere landen gaat ...

Dat had wat jou betreft gemogen? maar jij zegt van niet. En jij dan? ...

Nou, met andere culturen... ik vind vooral die subculturen interessant.

En dan kan het gewoon binnen Nederland?

Ja, dan kan het gewoon binnen Nederland, maar ja, echt alles gaat ongeveer over Nederland. Iets over internationaler mocht ook wel.

Had ook wel gemogen... Als ik nou vraag, en dan kijk ik een beetje die kant op omdat jullie daar al een beetje antwoord op hebben gegeven, maar, kijk je nu anders, ben je anders politiek of maatschappelijk betrokken geraakt door ml of door vooral mw?

Ja, door politiek wel, daar snapte ik echt helemaal niks van.

Daar heeft mw wel toe bijgedragen?....

Ja, ik begrijp het nu meer....

Het is ook veel handiger als je mw hebt dan alleen ml want dan leer je de kenmerken van een partij en dan weet je bij een toets of het rechts of links is en welke partij er dan bij hoort want met ml ga je daar minder op in en met mw ga je het veel meer over de partij zelf hebben.

Dan zitten we nu weer heel snel in die vergelijking met ml. Dus, laat ik daar even bij blijven, zij heeft al iets gezegd, wat is nu het verschil en wat is de overeenkomst met ml?

De soort onderwerpen toch? (25.04)

De soort onderwerpen?

Ja het sluit wel aan.

Mw is veel meer op de mensen en zo.

Mw vind je meer met mensen?

Ja.

MI is meer over politiek.

Dus ml hier op school is meer over politiek?

Ja en dilemma's en zo, hoe dingen in elkaar steken en zo, en waarom het een dilemma is. En hoe het opgelost kan worden, en hoe rechts en links het op zou kunnen lossen.

Dat is ml. Maar hoe zit het, los van de docent, met de methode? Wat gebruiken jullie bij ml.

Een boekje dat de leraren hebben geschreven.

Dat is wat jij zei in het begin dat vinden we prettiger dan wat we hier (mw) hebben gehad? Is mw echt moeilijker dan ml?

Nee

Jij zegt van niet!

Er is geen verschil.

Dat vind jij hetzelfde.

En jij vindt dat het per onderwerp verschilt.

Jij vindt ook hetzelfde. (26.08)

Met ml is het meer realiteit en met mw is het meer abstracter, denk ik.

Hebben jullie wel eens debat? Discussiëren jullie wel eens?

Hebben we bij ml wel gedaan.

Bij ml wel, maar bij mw?

Niet.

Niet in groepjes, en afstemmen op elkaars mening?

Nee.

Bij ml wel?

Ja.

En denk je dat het van de docent afhangt?

Nee, bij ml moet iedereen dat doen volgens mij.

Ja.

Ik zou graag in een rondje heel graag een spontaan cijfer willen, wat bij je opkomt voor ml en voor mw.

Bij elkaar of apart?

Gewoon een cijfer tussen 1 en 10, apart, en voor ml en mw. Wat zou jij dan geven?

MI een 8 denk ik en mw een 6,5

Ik precies hetzelfde dus ml een 8 en mw een 6,5

MI 8 en mw een 7

Ik ook hetzelfde

MI een 5 en mw een 7

MI een 8 en mw een 7

Ook ml een 8 en mw een 7

MI een 8 en mw een 7

MI een 8 en een 6min voor mw.

Ook een 8 voor ml en een 6,5 voor mw.

Wat ik nou zo interessant vind, is dat ondanks alles wat jullie gezegd hebben, dat ik de cijfers behoorlijk hoog vind. Het zijn allemaal voldoende! Op één uitzondering na. Dat maakt niet uit, want dat is alleen maar boeiend. Maar dat is toch allemaal voldoende!

Zo erg is het nou ook weer niet.

.... Toch een over het niveau van de stof, we hebben nu even gepraat, het is allemaal wat meer gaan leven, je weet hoe ik de vraagstelling heb... Vind je mw als je kijkt naar andere vakken (28.22), als je zo terugkijkt, makkelijker, gemiddeld of moeilijker, dan een gemiddeld ander vak?

Makkelijker

Jij zegt makkelijker? Ik vind mw makkelijker. En jij ook! Is er iemand die het moeilijker vindt...?

Ik vind het zo'n beetje op dezelfde lijn liggen

Ja

Jullie vinden het op dezelfde lijn?

Ja.

Ja, ik ook

Ik ook

Hebben jullie, die vier die dat zeggen, ook beta-vakken?

Nee

Jullie zijn wel allemaal alfa-mensen? En toch zeg je van een beetje gelijk.

Ja.

Dus dan is het toch wel een beetje een verschil. Qua inzet en tijd, wat jullie in het echt doen ..., maar stel, net als bij andere vakken, of de docent is gewoon een gemiddelde docent, denk je dat je meer of minder tijd voor mw kwijt bent?

....

Jij zegt, als je het goed wilt doen dan meer tijd?

Minder.

Oh, jij zei minder, sorry. Jij denkt ook minder.

Ik vind het gewoon makkelijk om iets wat je geleerd hebt gewoon in de praktijk toe te passen, maar dat is ook per persoon verschillend.

En of je het geleerd hebt.

Ja.... Dat zegt hij ook, maar vergeleken met andere vakken? Stel dat je er echt goed bezig mee zou zijn, ... dan blijft het toch minder? ...

In de les ga je er wel dieper op in

En jij? Jij had ook een interessante cijfercombinatie? Denk je dat je dan minder ...

Ja, dat zeker.

Dus minder tijd kost het dan? Dus ik hoef niet te vragen werk je hard, dat kan ik wel uit de antwoorden halen De toetsen! Ik ben begonnen iets te vragen over: word je goed voorbereid, maar wist je tot nu toe of kon je tot nu toe goed weten wat je voor een toets of een proefwerk moest weten? Of zat je echt, ... dat je dacht...

Bij de laatste was dat wel zo....

Ja

Ja, bij de laatste was dat echt zo

Er kwam bijna niks van de stof terug die we geleerd hadden

Het was heel veel toepassen...

Wacht een, drie tegelijk... jullie komen allemaal aan de beurt.

Toen je ging leren, er kwam heel weinig van terug...het was gewoon heel veel leren

Dus toen je er ging zitten dacht je van...?

Je moest gewoon veel dieper op de stof ingaan, ook al had je geleerd of niet

En dat had je niet van te voren kunnen bedenken?

Nee

Nee

Je moest anderhalf boekje leren, ... dan verwacht je dat er heel veel begrippen komen (31.12) dus je zorgt dat je die begrippen netjes kent, en dan begin je en dan krijg je iets over een computeropdracht, wat het sneeuwbaaleffect of zo was, nou, dan ben ik er al iets klaar mee, dat is vraag 1 en dan daarna krijg je allemaal bronnen en daarna krijg je in totaal twee of drie begrippen in die hele toets! Van de 60 of 70 die je geleerd hebt, dan ben ik er dus helemaal klaar mee.

En dat is jou ervaring ook?

Ja, dan heb je goed geleerd, en dan krijg je echt van die inzicht vragen en als je het niet had geleerd dan had je het ook gewoon geweten.

Dus je had het idee, en je bent in die zin ook wat teleurgesteld, toen je de toets kreeg, precies wat hij zegt, heb ik hier nou die tig pagina's voor moeten leren?

Ja

Ja.

En dat was dus niet een kwestie van, ok, nu heb ik dat geleerd, en nu hoef ik het alleen toe te passen in een heel andere case, of onderwerp? Was het niet het verschil tussen kunnen toepassen en het concreet ...

Het was gewoon heel erg abstract.

Heel abstract?

Ja.

Ja, maar als ze dat nou van te voren hadden gezegd. Dat het zo'n toets zou worden met alleen inzicht, dan ...

Dan had je je er anders op voorbereid. Dan was je verbanden gaan zoeken. En nu stond je alles uit je hoofd te stampen en had je er uiteindelijk niks aan.

Ok, dat is een hele duidelijke. Geldt dat ook voor jou?

Ja.

Zoals jullie hier zitten, verwacht je dat je aan het eind van het jaar een voldoende hebt?

Ja

Ja

Ik sta nu net een onvoldoende, maar dat kwam door die laatste STO. Waarschijnlijk had ik anders een voldoende. Daarvoor stond ik wel gewoon voldoende.

Jullie?

Voldoende

Voldoende

Voldoende

Zit hier iemand met een onvoldoende?

Een zesje misschien.

Dat is toch voldoende inderdaad. De 5 havo heeft nu het allereerste examen gehad. Hebben jullie dat al gezien? Is daarmee geoefend?

Nee

Nog niet gezien. ... Kun je met je PO's je cijfer compenseren?

Ja

Ja

Ja

Dat is goed te compenseren?

Ja. (33.27)

Zou je los van de docent, ..., als ik voor de klas ga staan en ik wil toch dat jullie vaker in groepjes werken, in duo's, of meer PO's doen, zou je dat willen? Of als je mocht kiezen, zou je dan zeggen: laat het maar zo?

Dat zou ik fijn vinden.

Wat zou je fijn vinden?

In groepjes en zo. En opdrachten maken.

Gewoon in de klas dingen voorbereiden in groepjes?

Ja, maar ik zou liever zelfstandig werken.

Dus jij vindt op zich het zelfstandig werken prima zo?

Ja

Anderen?

Ik ben bang dat als je in groepjes gaat, dat je nog meer gaat zitten klooiën en zo.

Dat is een gevaar, en een gevaar is ook herkenbaar dat als je een groepje van vier hebt er altijd wel één is die niks doet, dus een groepje is niet heilig, maar het kan wel zijn ...

Ja, een groepje kan wel stimulerend werken ja, ... dat je dan wel meer je best ervoor gaat doen ja.

Of in duo's? Ik krijg namelijk het idee dat jullie tot nu toe niet de stof met elkaar of in groepjes, echt doorkauwen? Het is tot nu toe ieder op zich?

Ja

Dus je kunt ook niet van elkaar leren?

Ja, dat is wel jammer.

Je kunt wel vragen in de les.

Maar toepassen? En verbanden leggen? Je kunt dat niet oefenen met een medeleerling dus?

Ja, dat kan wel maar dan moet je het buiten school doen.

Nee, dat gebeurt niet, dat is herkenbaar. Zoals je hier nu zit en wat ik nu hoor, verwacht je dat je volgend jaar een voldoende haalt bij je CE, of met er dan nog heel wat gebeuren?

Dan moet ik wel beginnen te leren.

...

Jij moet alvast beginnen te leren?

Nou vast nog niet, maar dan moet ik in ieder geval gaan leren ja.

En jij?

Ik denk dat het wel zal lukken, maar het zal niet veel zijn.

Ja

Ja, ik denk het wel.

Je ziet de toekomst dus positief tegemoet?

Ja

Ja, als ik gewoon goed leer dan ...

Als het zo doorgaat zoals nu dan komt het wel goed

Dan komt het wel goed?

Het is niet zoveel.

En jij ook? Bij onderwijskunde hebben ze het wel eens over de omgeving, dat dat inspirerend moet zijn. Ik kwam niet in jullie klas, was dat jullie vaste klas? Bij mw? Of hobbelen jullie ook overal heen?

Elk uur een andere klas volgens mij.

Het volgende uur hebben we toch ook weer ergens anders?

Ja

Maar denk je dat mw een vak is ... (Bel)... kan ik gewoon doorgaan? We zijn bijna klaar. Uiteindelijk, ben je blij dat je de keus hebt gemaakt voor mw?

Je hoeft er niet veel voor te doen dus

Dus dat is de motivatie?

Ja, voor sommige vakken moet je echt heel hard gaan stampen en zo en als het zo gaat, en je haalt voldoende, dan vind ik het ok.

En dan kun je het mij als leerling voor volgend jaar ook wel aanbevelen?

Ja, als je één zo'n vraag niet moeilijk vind dan lukt het wel....

Jullie?

Ja

Zou je het zo weer kiezen, of zeg je: mijn deur maar even voorbij? ... Jij zou het weer kiezen he? Jij zei ook ja. Dus jullie zitten hier allemaal wel van dat je het weer zou kiezen!

Mensen ik bedankt jullie heel hartelijk voor de medewerking!

**INTERVIEW I HAVO 4, BETREFFENDE DE PILOT MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN,
DOOR DE UNIVERSITEIT TWENTE**
Duur: ca. 40 minuten
Aanwezig: 11 leerlingen
Interviewer: drs. J.F. van Harsselaar-Timmer

Voor aanvang van de opnames van het interview is uitgelegd dat het interview wordt opgenomen, dat het anoniem is, dat iedereen alles mag zeggen en dat niets is te herleiden naar een persoon, en tevens dat het niet zozeer het beantwoorden van een lijst vragen is maar hopelijk meer een gezamenlijk gesprek. Interviewer verzoekt kort en krachtig te formuleren, niet door elkaar heen te praten, en aan te geven wanneer je wilt reageren, of je het er wel of niet mee eens bent en of je het antwoord wilt toelichten. Tot slot wordt meegedeeld dat de opnames in een verslag worden vastgelegd en dat de opnames daarna worden vernietigd. Interviewer spreekt de wens uit dat het een prettig gesprek wordt en dat er min of meer zes categorieën vragen zijn: Hoe verloopt de les (wat echt over de les zelf gaat en de vraag of iemand een les kan beschrijven), het lesmateriaal, de inhoud en het niveau van het vak, een vergelijking met maatschappijleer (ml), het niveau van de lesstof ten opzichte van andere vakken, toetsen. Tot slot kan men voor maatschappijwetenschappen (mw) en ml een cijfer geven.

... Het is zoals gezegd helemaal anoniem, dus als jullie een naam noemen van een medeleerling of een docent dan zet ik in het verslag X of Y We zitten hier met 11 leerlingen die inmiddels ruime ervaring hebben met het vak mw.

.... Waar ik mee begin is: hoe verloopt de les mw in het algemeen? Dan hoor ik graag van jullie een paar concrete voorbeelden, En graag niet alleen ja of nee, maar beargumenteer het ook. Mijn eerste vraag is: Heb je veel geleerd bij mw?

Ja, beste wel, want je krijgt inzicht in wat er gebeurt in de wereld. En ja je leert concepten en wat alles inhoudt.

Is de rest het daarmee eens?

Jawel, want concepten kwamen het hele jaar weer terug en die kan ik nu wel dromen. Ik vind wel dat alles heel goed is uitgelegd. Elke toets kwam alles weer terug en moest je alles weer weten

Iemand anders nog of je veel hebt geleerd? Want ik wil dit betrekken bij het volgende: jij zegt net er is veel uitgelegd.

Kunnen jullie mij iets vertellen over het verloop van de les ten aanzien van die uitleg? Legt de docent een groot deel van de les uit of heb je zelf veel gedaan?

Het is echt dat de docent veel uitlegt. Dat doet hij of zij vrij duidelijk dat je na de les wel weet wat de begrippen ...

Maar een les is 50 minuten en van die 50 minuten zeg jij 90% wordt volgepraat of zeg jij ik heb zelf ook veel mogen doen?

Ik denk wel dat bijna 100% wordt volgepraat

En wat heb je zelf dan gedaan?

Nou, je brengt wel je eigen mening in, hoe je zelf denkt over dingen, verder doe je niet veel zelf.

Iemand anders daarover?

Ja, ik vind het wel positief eigenlijk want de docenten die wij hebben gehad die leggen allemaal wel goed uit vind ik en omdat je zoveel informatie krijgt dan snap je het ook veel beter. (4.11) Bij een toets en als je een mening wilt geven dan mag dat altijd.

Je mag altijd een mening geven? Maar hoe zit het met ...

Ja, bijvoorbeeld zoals docent X, die doet het elke les heel erg op zijn eigen manier en heeft het goed voorbereid. En ik denk dat als je het uit het boek moet leren dan is het helemaal niet interessant en veel te moeilijk uitgelegd vind ik

Dat hoort bij materiaal en daar kom ik straks op terug. Nog even over het verloop van de lessen, heb je het idee dat je goed wordt voorbereid op toetsen en op volgend jaar het examen?

Ik heb wel dat er heel veel voorbeelden worden gegeven. Ik vind wel dat je dan een beeld bij de begrippen vormt zeg maar.

Bedoel je in het materiaal of in de les?

Ja, met filmpjes of dat begrippen bij het nieuws worden betrokken of iets, ik denk dat je dan wel weet wat de begrippen inhouden, zeg maar. En voor de examens, hij herhaalt wel heel vaak van dit is ook heel belangrijk voor je examens of dit moet je, als je dit kent dan ken je ook een groot deel van je examen.

Iemand een reactie? ... Wordt er gedifferentieerd? Ieder mens is uniek. De een pakt het snel op en de ander pakt het niet snel op, de een geeft snel een reactie en de ander niet, wordt alles klassikaal besproken, of zeg je: als ik het een keer niet weet dan moet de hele klas dat aanhoren. Of... wordt iedere les het voor de hele klas gedaan, of heb je het idee dat het iedere keer heel verschillend is en dat er naar de persoon wordt gekeken?

Nou, eigenlijk vooral met de klas, maar op zich is het wel goed, want als iemand het niet snapt dan kan hij gewoon zeggen ik snap het niet en dan legt hij het nog een keer uit (6.09)

Maar legt hij het dan uit aan de hele klas of komt hij individueel langs of...?

Ja, het blijft een klassikale les.

Dat is toevallig Ik wil het graag van jullie horen, jullie zitten vaak in dezelfde lokalen? Hoe zitten jullie?

In een kring.

Nooit in rijtjes? Bij ml zie ik dat, maar jullie altijd in een carré?

Ja

Wordt er in het begin van de les altijd teruggeblikt? Komt de stof van de vorige les altijd nog een keer terug?

De vorige stof komt eigenlijk het hele jaar weer terug.

Daar kom ik zo ook nog even op terug want het is een van de vragen ook, wat jij zegt, maar dat wil ik dan graag van meer mensen horen. Mw, met het nieuwe eindexamenprogramma is gezegd we gaan het hebben over hoofdconcepten kernconcepten en contexten, is jullie dat aan het begin van het jaar uitgelegd of komt dat iedere keer terug? Kun je daar nog op ingaan? Wie

Ja, het komt bijna iedere les terug en zegt hij dat het belangrijk is, maar ik weet eigenlijk nog niet heel goed wat het is eigenlijk.

Belangrijk antwoord, toch nu de vraag:

... even controleren

Als ik jullie vraag ik ben blanco of je gaat naar huis en je moet uitleggen waar je mee bezig bent met mw kunnen jullie uitleggen wat hoofdconcepten, kernconcepten en contexten zijn? Jij zei van niet? Anderen?

Ja, ik zou dat op zich wel kunnen (8.54) als ze me vragen waar we mee bezig zijn met mw dan zou ik dat op zich wel kunnen uitleggen.

Dus als iemand volgend jaar naar 4 havo gaat en een keuzevak moet kiezen dan kunnen jullie uitleggen wat mw inhoudt?

Wat het inhoudt wel maar niet echt ... niet die hoofdconcepten nee....

Ietsje harder praten graag. Dus jij zegt dat kan ik niet helemaal goed aan de hand van concepten en contexten? Jullie dan?

Jawel, ik zou dat wel kunnen.

Ja

Ja, die hoofdconcepten die zijn een beetje groot laat maar zeggen Verbinding vorming Verhouding en die kernconcepten die sluiten daar gewoon een beetje bij aan.

En hoe is dat dan aan het begin of tussenin dan aan jullie uitgelegd?

Nou, aan het begin kreeg je dat blad wat je nu nog steeds nodig hebt en daar staan ze gewoon netjes op een rijtje en ik heb echt het gevoel dat ze steeds elke les weer terug komen volgens mij

Dus jij zegt we hebben het blad dus ook weer het materiaal, dat boekje

Ja, maar dat is van docent X zelf volgens mij, dat is volgens mij wel weer heel duidelijk dat je weet wat je allemaal moet weten.

... Zijn jullie gemotiveerd?

Ja

Zijn jullie gemotiveerd gebleven?

Ja

Ja, ik vind de opdrachten zijn heel chill, zoals verslagen maken en zo, dan denk ik altijd bij mezelf daar kan ik punten op scoren.

Ja,

Dat weet ik veel beter en de proefwerken zijn gewoon heel erg veel een eigen mening

En kunnen jullie je daarin vinden? Wat zij zegt. Of zeg je bij mij ligt het iets anders?

Hetzelfde ja

Ja ik, je hoeft bijna niks te doen buiten schooltijd (10.33)

Je krijgt gewoon soms een verslag of zo en verder niks,

Maar in het begin zij een aantal de les wordt min of meer volgepraat toen vroeg ik van doen jullie daar zelf dingen, maar jij zegt we hebben buiten de klas weinig te doen, waar heb je dan het doe-werk gedaan, of heb je bijna geen voorbereiding?

Nee bijna niks,

Ja alleen voor de toets, maar soms een keer dat je een klein verslagje moet maken voor een cijfer meer niet. Geen huiswerk of zo (11.07)

Ok dan komt de rest bij toetsen straks terug. En jij?

Precies hetzelfde.

... Heren aan die kant, het is weer mooi verdeeld.... De dames hier en de heren daar. Jij?

Nou, ik heb dit jaar geen huiswerk gehad voor mw maar vorig jaar wel.

Vorig jaar wel?

Ja, vorig jaar opdrachten dan moest je antwoorden

Was dat de oude methode?

Nee, dezelfde syllabus

Alleen jij zegt ik zie verschil in die twee leerjaren wat betreft hoe het gegeven wordt? Wat er van ons gevraagd wordt?

Nee, het was verder precies hetzelfde, ik had ook de docent X

Maar hij geeft nu toch cijfers voor die vragen? Want het zijn meestal de praktische opdrachten.

Hij heeft eigenlijk precies hetzelfde gedaan als vorig jaar.

Ok, maar dan kan ik me voorstellen dat jij bij de volgende vraag er wat anders over denkt: jullie waren gemotiveerd en zijn dat gebleven, had er iets kunnen gebeuren om jullie nog meer gemotiveerd te krijgen? Of zeg je het was wel goed zo.

Ja, het was wel goed zo.

Ja

Ja, ik vind het een heel leuk vak. Ook de manier waarop hij uitlegt, gewoon makkelijk, en hij betreft je erbij en hij praat vaak over het nieuws, dat vind ik ook leuk.

En het is niet teveel je kunt het er heel fijn bij hebben.

Ja

Ok, maar dan is nog mijn vraag, word je uitgedaagd, heb je het idee dat je je eigen capaciteiten en talenten erin kwijt kunt?

Ja

Wel een beetje

Jullie wel? Kun je dat toelichten?

Ja, ik denk als je geïnteresseerd bent in politiek of zo, en het leuk vindt om ook je mening te geven, dan is het leuk. Je geeft dan ook wel vaak je mening tijdens de les.

En jullie zeiden geloof ik ook dat het erom gaat dat je het zo maar neerzetten wat je eigen mening is?

Ja

Iemand iets anders? Kunnen jullie je daarin vinden?

Ik vind mw eigenlijk niet zo'n leuk vak. De toetsen vind ik niet zo heel moeilijk.

Jij hebt goede cijfers? (13.38)

Ja

Daar kom ik ook zo op terug. Het materiaal?

Duidelijk.

Jij zegt ook duidelijk?

Nou ik vind het van meneer X heel duidelijk. Want wij hebben bijvoorbeeld voor de afgelopen toets ook al die concepten en woorden, die zijn in het boekje heel irritant en hoog uitgelegd

In die kopie boekjes zelf?

Ja in het boekje zelf en de docent heeft er wel eens gewoon een blaadje bijgedaan in onze taal laat ik maar zeggen, en dan merk ik wel dat ik dat eerder opschrijf dan die moeilijke definities daarvan.

Maar wordt in een toets dat komt ook straks maar ook nu vast, ook weer met die eigen woorden die je mag gebruiken, worden er echt definities gevraagd of mag je die ook in je eigen bewoording doen?

Eigenlijk wel.

Het is wel altijd van leg uit, allebei uitleggen.

Die kant nog iets over materiaal?

Ik vond het wel heel duidelijk, ik vind alleen soms wel het wordt wel duidelijk beschreven, maar als je iets moet opzoeken in het boekje waar alle begrippen staan, dan vind ik het soms wel onoverzichtelijk (14.47)

Er moet gewoon een register of zoiets komen voor of achter in het boekje ... voor bijvoorbeeld de hoofd- en kernconcepten voor de rest vond ik alles wel duidelijk

Ik vond het niet heel moeilijk verwoord ik begrijp wel alles gewoon.

Geldt dat voor iedereen, de inhoud van het materiaal? Dat is begrijpelijk?

Ja, het meeste wel

Ik vind soms wel dat ik uitleg van de leraar nodig heb

De uitleg heb je wel nodig en een register. Jullie docent heeft dacht ik vlak voor de toets nog een paar A4tjes uitgereikt met die begrippen en definities?... gebruiken jullie nog wel eens wat anders dan dit materiaal?

Nieuws.

Is het materiaal afwisselend, of gebruik je wel eens computers?

Eigenlijk thuis alleen maar computers want dan moet je opdrachten maken

Dus voor de opdrachten gebruik je een computer? Maar om het verder voor te bereiden?

... het boekje, of je maakt een samenvatting

Ik vraag dat ook omdat ik weet dat jullie een keer naar de mediatheek gingen? (16.14)

Dat was de enige keer.

De enige keer? Want sommige scholen hebben zelfs een hele elektronische leeromgeving jullie zijn ook naar Den Haag geweest? Hebben jullie nog andere dingen buiten deze klas gedaan?

Dat is ml volgens mij.

Ja, want wij mochten eigenlijk niet naar Den Haag omdat we daar volgend jaar heen gaan, maar omdat we allemaal ook bij elkaar in de klas zitten voor ml mochten wij ook mee.

Maar bij mw ... is er niks buiten

Ok dat is duidelijk. Wordt er ander materiaal gebruikt zoals een krant of een digibord?

Een digibord.

Mis je iets aan het materiaal? Dit of dat wil ik nog meegeven?

Alleen het register wat ik net al zei. Misschien sommige stukjes inderdaad een iets makkelijker definitie.

Ik zit ook te denken aan materiaal en wat andere leerlingen zeggen ... Jullie hebben gekopieerde stukjes, de docent heeft zelf materiaal uitgedraaid en heeft jullie kopieën gegeven. Zeg je nou van had mij maar gewoon een boek gegeven?

Maak het leuk kleurrijk...maakt het nog uit wat de vormgeving is?

Nee voor mij maakt het niet zo heel veel uit.

Ik vind het juist makkelijker dan kun je juist dingen markeren en zo

Dus omdat het een kopie is...

Mag je zelf doen wat je wilt.

Jullie vinden het dus niet erg dat het met 1 of 2 nietjes?

Nee helemaal niks.

... Inhoud en vaardigheden. Waar denk je als eerste aan bij mw?

Nieuws
 Maatschappij
 Politiek
 Wetenschappen (18.20)
 Meningen
 Media

Eigenlijk hoef ik jullie niet te vragen waar mw over gaat? Jullie zeggen ik ben goed in staat om te vertellen waar mw over gaat.

Ik denk het wel.

Het gaat over ... en politiek, klaar.

Kun je kernconcepten toepassen op actualiteiten? Als je nu ergens bent, heb je dan het idee dat je begrippen van mw gebruikt?

Als ik een keertje het nieuws meekijk dan kan ik het wel heel gauw koppelen aan begrippen van mw terwijl ik er niet veel moeite voor doe, het is gewoon en ik denk aan dingen van de les

Dat vind je haast vanzelfsprekend?

Ja

En jij?

Dat doe ik eigenlijk helemaal niet maar het is wel dat de opdrachten sluiten daar wel op aan.

Jij zegt ik kijk niet anders naar actualiteiten?

Maar weet je dat is misschien stom...

Neen, er is niks stom.

... maar ik kijk helemaal niet naar het nieuws, ik krijg actueel alleen maar mee hier in de les. En dat is eigenlijk wel fijn want ik kijk nooit het nieuws of iets. Dus eigenlijk ben ik helemaal niet zo actueel

Maar ik geef nog een voorbeeld, iets breder dan actualiteiten, iemand zei op een andere school als ik buiten loop en ik zie een zo'n verschrikkelijk veel op zijn vader lijken dan hebben wij dat behandeld in de klas en dan denk ik ineens van hé dat heeft te maken met.... Noem maar op. Dus niet alleen actualiteiten maar ook andere dingen.

Nee dat heb ik echt niet.

Daar heb je geen ervaring mee?

Nee, dat is misschien heel onpersoonlijk maar...

Ik denk wel dat ik het kan linken aan de media maar ik denk juist wel dat je het gevraagd wordt op toetsen en zo

.... Kunnen jullie contexten uitleggen? Denk je wel eens in contexten?

Ik zou niet weten wat het is.

Nee dat weet ik echt niet

Concepten wel allemaal

Context dat is toch....

.... Iets in een context plaatsen

... je verwoordt wat en dan gebruik je een voorbeeld of zo

Maar dat is altijd de opdracht die we meekrijgen vind ik eigenlijk (20.55) altijd iets opzoeken in het nieuws en koppel daar concepten aan en zo.

Maar om te zeggen wat is de context, dan heb je geen idee. Ok, maar verbanden leggen?

Ja dat gaat wel goed.

Vverbanden leggen tussen bepaalde gebeurtenissen

Jullie hebben nu het tweede of derde boekje gehad?

Ja, we hebben twee boekjes.

Als ik nu over verbanden praat dan gaat er nu niet een belletje bij jullie rinkelen?

Jawel

Jawel, want in de toets bijvoorbeeld dan krijg je vragen van goh je hebt een bron of iets en dan krijg je daar vragen over en dan moet je vanuit de bron verbanden leggen met de begrippen zeg maar.

Dus dat komt in een toets of opdracht weer terug. Was het vooral Nederlands georiënteerd of zeg je we hebben ook wel eens iets internationaals behandeld? Of zeg je in onze wereld had er wel eens iets meer internationaals in kunnen zitten? (22.18) Nederland en de wereld?

Ik denk vooral Nederland en Europa.

...

Nou de wereld niet echt super veel. Amerika soms maar niet echt de rest van de wereld.

Wel heel gemengd vond ik.

Jij vond het wel gemengd?

Heel verschillend.

Jullie?

Ook gemengd.

Maar als het over politiek ging dan was het wel vooral Nederland. Ook wel de EU maar niet daarbuiten

En in het materiaal of wat jullie besproken hebben werd dat in een internationale context geplaatst of zeg je dat was voornamelijk gericht op Nederland?

Nee wel veel Europa dat kwam veel terug.

... denk je dat je mw kunt gebruiken voor de rest van je leven? Dat is een hele grote vraag, maar vooral voor een vervolgstudie of zo?

Ik denk het wel

Ja

En waarom?

Als je bijvoorbeeld sociologie wilt studeren of psychologie dan is het wel een handig vak om te volgen.

En jullie? Hebben jullie het idee dat je er meer aan hebt dan alleen een toets maken?

Ik denk het wel, je leert er wel van.

Denk je dat je het misschien in een vervolgopleiding?

Nee... het ligt eraan wat je wilt gaan doen. (23.42)

Dus je zou wel kunnen bedenken dat je er iets mee kunt doen?

....

Begrijp je de samenleving beter? Nu na mw?

Ja

Toelichten graag?

Nou, we hebben heel veel over politiek gehad, en voordat we het hadden, hadden we dat niet. Ik wist wel iets van politiek af maar niet wat ik nu weet. Ik weet er wat meer vanaf. Alle partijen de standpunten dat weet ik nu ook wat meer. De maatschappij, problemen en oplossingen, goed uitgelegd alles.

Dus ook over de maatschappij? Want je begon weer over politiek. Net ook al een paar keer. Maar met mw jij zegt ik denk ook aan de maatschappij. Niet alleen aan politiek. Denk je dat je in je beroep straks iets hebt aan mw? (24.48)

Als je mw docent wilt worden.

Ook andere beroepen?

Als je iets met mensen gaat doen.

.... Dan kun je wel beter een gesprek aangaan denk ik. Als je de maatschappij en de politiek beter begrijpt.

.....

Wat was het meest en het minst boeiende van dit vak? ... meest boeiend?

Politiek

De dames zeggen overwegend politiek vinden we het minst boeiend

Met al die partijen ja

En al die ideologieën en zo die vond ik ook niet zo interessant.

Oh dan vond ik juist mooi.

Welke partijen en welke ideeën en zo ik vind dat niet zo interessant eigenlijk

Dus vooral de dames zeggen dat politieke Dat was niet echt mijn ding? Wat was dan wel boeiend?

Dingen zoals van sociale ongelijkheid en zo daar wist ik niet zoveel vanaf en nu weet ik heel veel factoren en zo over dingen

Mooi voorbeeld. Wat je wel boeiend vond! Want jullie hebben het gekozen dames en heren!

Juist de politiek vind ik heel interessant om naar te kijken want over twee jaar ga ik wel stemmen en dan moet ik ook wel een beetje weten hoe het zit met al die partijen, dat vind ik wel interessant.

Hebben jullie geleerd te onderzoeken? Het is mw en geen ml. Mw is gebaseerd op de sociologie en de politicologie. Dus dat het veel met politiek en maatschappij te maken heeft is logisch. Maar het gaat ook om het wetenschappelijke aspect..... heb je misschien een onderzoeksvraag moeten formuleren? Heb je zaken moeten vergelijken of analyseren?

Ja, soms wel, dan kreeg je bijvoorbeeld een filmpje

En dat moest je dan...

Onderzoeken

Nee, dat was niet onderzoeken dat was meer bespreken

Bespreken

Vergelijken tussen twee dingen

Dan moest je soms via internet wel dingen opzoeken en zo

Maar als ik zeg, we hebben hier bronnen, actualiteiten of landen zitten vergelijken?

Ja wel vergelijken,

Met dat van Hofstede en zo

Ja dat was het

Van Hofstede? En jij?

Ja dat van Hofstede dan moest je twee landen met elkaar vergelijken dan moest je vertellen wat de verschillen waren

Wat jij noemt is een voorbeeld van onderzoeksvaardigheid. En als ik roep ml? Waar denk je dan aan? (28.18)

Chill lessen

Niks doen

Wat zijn de overeenkomsten mw en ml?

Nou heel veel kwam wel terug ... voor bij toetsen is het de laatste tijd dat veel terugkomt.

Dezelfde dingen

Hier gaan ze wat dieper op dingen in.

Bij mw gaan ze er dieper op in?

Ja

MI vind ik

Ja dat laatste essay was echt super veel

Wat is nu wezenlijk een verschil?

Hier/mw gaan ze er veel dieper op in en dat vind ik wel mooi.

MI was veel meer wat is de definitie van

Het is veel breder.

Definities moest je kennen?

Ja en dat was het eigenlijk dan wel

Hier praat je meer over actualiteiten en dat doe je daar minder. ...

Je krijgt daar begrippen en die moet je dan leren van goh wat houdt dat dan in, en hier (mw) dan ga je wel kijken van waar komt dat in terug en concrete voorbeelden krijg je hier dan hoe je dat dan in de samenleving kan zien. MI is meer van als je weet wat het inhoudt dan is het goed.

Is mw moeilijker dan ml.

Nee

Allebei

Wie van jullie vindt mw moeilijker? ... 5. Als het allebei een keuzevak was, wat koos je dan?

Mw.

Mw, mw.

ml

En jij ml? En nu het kringetje rond. Ik zou heel graag een cijfer van jullie krijgen voor ml en mw, tussen 1 en 10. Eerst ml.

5 en mw 8

6 en mw 8

6 en mw 10

6 en mw 8

5 en mw 8

Allebei rond 7 beetje hetzelfde

Allebei 6

Iets van 7 en 9 of zo

Mw 6 en ml 7

...

MI 7 en mw 6

MI 7 en mw 8 denk ik.

Hadden jullie dezelfde docent voor ml?

Ja

En een ander voor mw toch?

Ja. (31.31)

Als je kijkt naar andere vakken. Als je het relateert aan andere vakken is mw dan makkelijker moeilijker of gemiddeld.

Makkelijker

Makkelijker

Gemiddeld

Gemiddeld

Aan welk vak denken jullie?

Geschiedenis .

Nee

Nee, vind ik niet

Ik kan het niet aan iets koppelen.

Ik vind wel dat het aan geschiedenis kan worden gekoppeld, want laatst ... jaren 60, 70, 80 hoe het sociaal allemaal in elkaar zat in Nederland

Dus jij zegt juist ik heb veel geschiedenis gehoord?

Ja

En toch jij vindt dat je het niet kunt koppelen aan geschiedenis?

Nee

Kunnen jullie je voorstellen dat er leerlingen zijn die iets zien met economie?

Nee

Nee dat zie ik echt niet

Jij wel met geschiedenis?

Ja, met geschiedenis leren we toch alles van de politiek van het jaar 0 tot nu en alles. Niet dat ik het zelf eraan koppel maar het zou wel kunnen. (33.05)

.... Heb je hard moeten werken voor mw?

Nee

Nee

Ja

Nee

Maar ook weer in vergelijking met andere vakken? Jullie zeggen het was beslist niet moeilijker dan andere vakken?**Sommigen zeiden chill, maar jij zegt, de tijd was meer?**

Nee, maar absoluut niet meer dan bij andere vakken, veel minder, maar ik heb er wel een tijdje voor nodig om het te leren.

Wist je goed wat je voor je toetsen en opdrachten moest kennen en kunnen?

Nou ik vind wel, want bij iedere toets was het steeds hetzelfde. Ze herhaalden eigenlijk altijd hetzelfde van wat je had geleerd, plus de nieuwe stof zeg maar.

Dus de vraagstelling waren we wel aan gewend en wist je precies wat je kon verwachten?

Ja eigenlijk wel ja.

De opdrachten waren soms nog wel erg onduidelijk, maar dat waren opdrachten van de docent zelf

Ja heel veel vragen hadden we daarover

Een beetje onduidelijk, vooral de laatste twee dat je zelf een nieuwsfeit ergens bij moest zoeken, dat was niet duidelijk hoeveel je moest zoeken ik vond het onduidelijk. Je wist niet precies wat je nou moest doen.

De vraagstelling van de toets?

Nee de vraagstelling van de opdrachten. Van de PO's.

En de toetsen dan?

Die waren gewoon heel duidelijk.

Standaard vragen.

Ja.

Maar die laatste toets vond ik wel heel lastig. Ik moest heel veel schrijven om tot een goed antwoord te komen.

....

Jij nog even eerst.

Nou in de laatste toets moest je alles aan een bron koppelen. En dat was wel een moeilijke want dan kon je niet uit een boekje zo van nou dit heb ik geleerd (35.00). je moest een verband leggen met de bron die erbij zat en die bronnen waren niet altijd even makkelijk.

De bronnen van de laatste toets waren een stuk moeilijker dan die van de rest van het jaar.

Jij nog?

Ja in de laatste toets moest je echt de vraag in de vraag van de vraag

Heel irritant.

Dan stond er "leg uit" en dan moest je nog wat zeggen en nog wat zeggen iets van drie dingen tegelijk.

Jongens, door het jaar heen, ik zie.... Toch nog een paar vragen. Was jullie duidelijk wat je goed en wat je fout deed?

Kreeg je feedback? Wist je na de opdrachten dit deed ik goed en dat fout? Dat kan ik de volgende keer.....

Dat zet hij overal bij. (35.47) Overal commentaar en zo.

Je kunt vragen stellen en dan wordt het besproken.

...

Hij onderstreept ook op toetsen wat je heel goed doet. Als hij iets uitlegt dan zet hij dat er ook bij.

Wordt een toets of een opdracht op verschillende manieren beoordeeld? Of weet je ook hoe het beoordeeld wordt?

Zo'n opdracht wordt altijd verschillend beoordeeld.

Soms weet je niet naar welke punten hij kijkt bedoelt u toch?

Soms, met die laatste opdracht, heb ik maar de helft gemaakt, en toch had ik nog een 7. En dan kijkt hij volgens mijn naar wat je hebt gemaakt en hoe je het hebt gemaakt.

Dus het wordt heel erg beoordeeld aan de hand van jullie eigen argumenten, en als dat goed is, maakt het niet uit of je een definitie niet hebt, of een vraag helemaal niet hebt?

Als je het maar goed uitlegt.

Deden jullie tijdens de les goed je best?

Ja

Jazeker

Je kunt best afwezig zijn, ik bedoel in de les, je hoeft niet altijd te komen, als je geen zin hebt of zo. (37.04) ... en soms alleen maar luisteren en dat is wel fijn.

Jullie waren altijd wel actief bezig?

Ja

Ben je tevreden met je keuze voor mw?

Ja, wel meer dan.

Ja.

Als jullie nu moesten kiezen, wie van jullie zou het dan niet meer kiezen? Dat zijn er 3 of 4 inderdaad, dat kan. Hadden jullie van te voren hier iets over gehoord en hoe hadden jullie dat gehoord? Hoe zijn jullie tot je keuze gekomen?

Het voorbeeld dat bij mij was gegeven is dat je over dingen zou gaan debatteren over programma's wat dat met kinderen doet bijvoorbeeld, in hun hoofd. Maar daar heb ik eigenlijk nog nooit iets van gehoord.

Dat is even heel wat anders, dat is meer psychologie?

Ja

Hoe zijn jullie ertoe gekomen?

Ik ben door X...

Hebben jullie voorlichting gehad, door een docent?

Ja door docent Y.

Ik heb van docent Y filosofie gehad en toen zei hij wel zus en zo en dat is echt iets voor jou.

Maar niet echt een brochure of een docent die een proefles kwam geven?

Je zou wel kunnen kiezen als je van de 3^e naar de 4^e hier ging en dan had je zo'n profielen-markt en dan werden de lessen uitgelegd en sommigen gaven een goed beeld en sommigen een verkeerd beeld.

Ok, ook een beetje wat jij zei.

Toen ik twee jaar geleden dit vak koos wist ik eigenlijk helemaal niet wat het vak was maar eigenlijk meer dat ik geen zin had aan die andere vakken dus (38.34) maar het bleek dus eigenlijk best wel een heel leuk vak te zijn

Volgens mij hebben we wel een soort van folder gekregen in het begin van waar het nou eigenlijk over ging, maar...

Ik had er eigenlijk ook wel een beetje een ander beeld bij, want hij zei hij ging een beetje bespreken over criminaliteit en hoe je achterbuurten kunt verbeteren en zo en meer over net als wat zij net zei psychische dingen en zo

Aan die verwachting heeft het dus niet voldaan?

Tegen mij is wel gezegd het is gewoon iets meer ml.

Maar dat het met sociologie en politicologie te maken had?

Nee

Niet heel veel

Tot slot, in onderwijskunde gaat het soms ook over omgeving. Zouden jullie beïnvloed zijn positief of negatief, meer gemotiveerd waren geweest of niet als je in een omgeving had gezeten, in een lokaal voor mw? ...

Nee

Ik denk de opstelling wel

Als je in een ml lokaal zit is eigenlijk al voldoende, dat komt op hetzelfde neer

Maar de opstelling zeg jij ...

Zoals u straks zei: in zo'n computerlokaal, dat zou echt niet wat zijn hoor...

Dus zoals hier zitten in een carré ...

Ja, ik denk dat dat het best is.

Dat vinden we beter dan als je gewoon in rijtjes zit, dan ben je meer een groepje zo

Dan kun je iedereen er beter bij betrekken

... praten over sociale cohesie en zo ...

Allerlaatste vraag, wie van jullie verwacht géén voldoende voor mw?

.... Allemaal voldoende?

Ja

Jongens allemaal heel hartelijk bedankt voor jullie inbreng en een fijn weekend!

BIJLAGE 3c

Kort persoonlijk verslag interviews havo 4 en 5 2013

KORT PERSOONLIJK VERSLAG MET ERVARINGEN MET HET INTERVIEWEN VAN HAVO 4 EN 5 LEERLINGEN VOOR DE UT NAAR AANLEIDING VAN DE PILOT MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN

Door: drs. Janine van Harsselaar-Timmer, periode: mei-juni 2013

Algemeen

Ik heb voor ieder interview geprobeerd op eenzelfde manier eerst een beetje het vertrouwen te winnen, een beetje uit te leggen wie ik ben en waarvoor ik kwam, en proberen aan te voelen wat de sfeer in de groep was. Bijvoorbeeld: in Delft zou ik spreken met drie verschillende groepen en het groepje van havo 5 had net alle examens achter de rug en was een soort losgeslagen “zootje” van zes meiden die met limonade, ijs en allerlei lekkers in de weer waren, op de tafels zaten en die “dik bevriend” leken met de docente. Dus daar heb ik mijn gedrag en reacties een beetje op afgestemd en ik moest heel wat keren proberen ze weer serieus bezig te laten zijn. Maar bijvoorbeeld in Haren, wat ik niet had verwacht, leek het heel erg moeilijk om een beetje uit de jongelui te krijgen. En als ik dan aanvoelde dat het lastig werd dan ging ik af en toe zelf wat meer “erom heen praten” in plaats van een korte krachtige vraag te stellen, want dan zou er niks of nauwelijks iets uitkomen. Het is dan wel erg lastig of misschien zelfs moeilijk om geen woorden in de mond te leggen.

Ik heb alle interviews zo uitgebreid mogelijk uitgeschreven en toch ziet het er naar uit dat je best zou kunnen discussiëren over het feit of ik wel of niet teveel heb aangemoedigd om in een bepaalde richting te antwoorden. Echter, in het algemeen heb ik gemerkt dat alle leerlingen op die leeftijd heel goed in staat zijn zelf aan te voelen wat de bedoeling is en dat ze over het algemeen (kunnen) inschatten wat ze wel of niet willen antwoorden.

Voor het inschatten en inleven denk ik dat het heel erg goed was dat ik zelf een paar maanden in Nijverdal met de pilot Maatschappijwetenschappen (MW) bezig ben geweest en dat ik het interview heb gedaan met de vwo-MW-docenten. Daarnaast was het zeer zinvol dat ik in Nijverdal Maatschappijleer (ML) heb gegeven en daarvoor een vaste methode als basis had.

Ik heb zo wel mijn eigen ideeën, positief en negatief, over de pilot opgebouwd, en heel eerlijk gezegd was en is mijn conclusie tot op heden dat het geven van een goede les ML of MW valt of staat met de (inzet van de) docent en de chemie van de groep leerlingen, en daarbij komt dat zeker met moderne hulpmiddelen, zoals digibord en zeker ook (niet om het een of ander) met een goede actuele opleiding van de docent, het lesboek dan wel lesmateriaal beslist niet heel bepalend is, en dat een goede docent ook van een les ML een soort MW-les kan maken. Ik heb dit voor mezelf bevestigd gekregen bij de zes lessen die ik in Enschede bij een collega heb meegemaakt. Zij is al jaren docent ML en kan met de kennis uit de opleiding MLVHOM lessen geven die lijken op wat de bedoeling is bij de nieuwe MW, óók zonder digibord dus.

Het was jammer dat alle leerlingen alleen maar ervaring hadden met de pilot zoals die dit jaar werd gegeven. Ze weten dus niet hoe je MW op een andere manier zou kunnen geven of wat ander materiaal is. Dat is jammer voor de vergelijkingen betreffende materiaal.

Uit de meeste gesprekken komt tevens dat ze MW en ML echt duidelijk verschillende vakken vinden en dat niet alleen vanwege het feit dat ML altijd een boek heeft (wat wel altijd wordt genoemd). Als je, ondanks veel gemopper naar de cijfers voor MW en ML kijkt, dan heeft een overgroot gedeelte van de leerlingen liever MW dan ML.

Ondanks dat MW docenten nog wel eens doen voorkomen dat ze in meer of mindere mate contacten hebben met docenten van andere vakken (meestal ML, maar ook met geschiedenis, aardrijkskunde of Nederlands óf met de mensen van de mediatheek) hoor ik daar nauwelijks iets van terug bij de leerlingen. (Ik weet van Nijverdal dat ze alleen een keer in de mediatheek hebben gezeten voor de voorbereiding van mijn zogenaamde Koningsopdracht.)

De meeste leerlingen hadden MW gekozen op basis van voorlichting, maar er was niemand die zich nu nog in de voorlichting herkende; het vak voldeed niet aan de verwachting. Hier valt misschien nog heel wat te halen!

Ondanks dat leerlingen graag “digitaal” bezig zijn heeft eigenlijk iedereen behoefte aan een papieren boekje waarin ze aantekeningen mogen maken en mogen markeren. Verder valt op dat de ene docent wel en de andere docent niet een lijst geeft met definities van begrippen en op één school (Barneveld) noemden ze zelfs dat er twee begrippenlijsten waren, namelijk met de officiële definitie en één in leerlingentaal. Tevens hebben ze in Barneveld zelfs een takenplanner voor de tentamenperiode.

Tot slot, dat wat ik me herinner van het interview met de docenten, ten aanzien van de ene groep leerlingen die goed kan toepassen en de andere groep die dat niet kan, komt overeen met wat de leerlingen in de meeste interviews aangeven, namelijk dat óf je goed kunt toepassen en je hebt tegelijkertijd een hekel aan heel veel (lijstjes) uit je hoofd leren, óf je beter rijtjes uit je hoofd kunt leren dan dat je kunt toepassen. Het tweede dat overeen komt met de observaties van docenten en leerlingen is dat er een redelijk groot verschil zit in de beleving van MW in de vierde en in de vijfde; het vak lijkt veel beter te landen bij een 5 havo leerling dan bij een 4 havo leerling, wat natuurlijk zou ontstaan doordat ze dan voor het tweede jaar het vak hebben.

Korte impressie:

31 mei Delft: Het was een mooie zonnige dag. De school is enorm groot in mijn beleving; oudbouw dat deels mooi gemoderniseerd is. Ik ontmoette een docente die aangaf dat ze zes leuke meiden bereid had gevonden om nu na hun examen met mij te praten. Daarnaast zou ze één van haar klassen MW én ML in tweeën delen en ze in twee lesuren met mij laten praten. Ze had zelf een briefje gemaakt waar precies de indeling met de namen op stond. Ze zei dat ze wat goede en zwakke leerlingen door elkaar heen had gepland, maar de sfeer was toch behoorlijk anders. Beide groepen waren het erover eens dat de docente heel chaotisch les gaf, maar Groep A was beduidend positiever (in allerlei opzichten) dan groep B. Na afloop sprak ik nog heel kort de docente en zij keek mij al veelzeggend aan ten aanzien van groep B; daar zaten leerlingen in die ongeacht hoe je ook les gaf het toch allemaal niet zagen zitten en toch “nooit” goede cijfers zouden halen.

De zes meiden van havo 5 waren zeer enthousiast over de docente en waren volgens mij bereid alles voor haar te doen en dus ook haar “te sparen” in hun antwoorden.

Wat heel opvallend was voor de interviews A, B en C is dat deze school tevens een pilot deed met de elektronische leeromgeving. Daar werd heel veel over gezegd en dat heeft dus ongelooflijk de pilot MW beïnvloed. Ik denk dat dit grote invloed heeft op de vergelijking met de andere klassen. Alle leerlingen spraken over ellenlange teksten en veel tijd om zelf een beetje te klooiën met de computer.

4 juni Haren: De docente MW was met zwangerschapsverlof en had haar vervanger bereid gevonden een lesuur af te staan. Ik had eerlijk gezegd in dit dorp Haren en zeker gezien de wijk waar de school lag, niet zo’n school verwacht. De school leek op een oude jaren 70 basisschool. Er was een chaos van gangen en bijgebouwen, kruip door sluip door en ik heb nog nooit zo’n kleine schamele lerarenkamer gezien. De docente had aangegeven ook een 5 havo klas te hebben, maar die heb ik niet gezien op het tijdstip dat was afgesproken. Door het enorme gangenstelsel en het zoeken naar een lokaal bleef uiteindelijk maar 28 minuten over voor het interview met havo 4 en dat was eigenlijk nog 5 minuten over tijd van een volgende les.

Deze leerlingen waren ongelooflijk stug en gaven heel kort antwoord en leken tegenover elkaar niet echt te willen of durven zeggen wat ze vonden, vooral de meiden niet. Gelukkig was er een dove jongen die vlak voor mij zat en die goed naar mijn mond keek om te weten wat er gevraagd werd en die wel vaak reageerde. De meiden waren hier behoorlijk timide, nonchalant en afwachtend. Een paar jongens probeerden zo kort mogelijk te antwoorden en vermeden het om een persoonlijk getinte uitspraak over de docente en haar vervanger te doen. Echter, deze jongelui gaven uiteindelijk wel aan dat ze zeer te spreken waren over de vervanger!

Deze klas gaf aan dat het principe van MW rond concepten en contexten duidelijk was en vaak was uitgelegd, maar dat ze er toch zelf nog niks mee konden.

5 juni Barneveld: 2x JFC en 2x McDonalds: Het was een zeer heette dag en ik had 's morgens eerst twee interviews op school en 's middags twee interviews bij McDonalds. Er was een groot verschil tussen de beide 4 havo-klassen. De ene klas heeft een docent en de andere klas een docente. De docent heeft een eigen methode geschreven voor ML en de meeste leerlingen hadden hem ook voor MW. Hij brengt behoorlijk veel structuur in de les alleen zegt bijna iedereen dat hij heel veel zelf aan het woord is. Ondanks dat de havo 4 klas van deze docent aangeeft dat ze behoorlijk goed snappen waar concepten en contexten over gaan, blijft het net als bij alle andere havo 4 leerlingen, lastig om te snappen waar het over gaat en om het uit te leggen. De havo 5 leerlingen gaven wel aan dat het geen probleem meer was en dat ze het uit zouden kunnen leggen.

Ik had in de super mooie grote en moderne lerarenkamer al even kennis gemaakt met de docente. Het eerste dat zij zei was dat ze nogal een chaoot was. Ze zag er meer als een creatieve figuur uit. Alle leerlingen beaamden dat haar lessen ongelooflijk chaotisch waren en dat er veel vooroordelen over haar rondgingen. (Ik vind het ongelooflijk jammer dat leerlingen zo afhankelijk zijn van welke docent ze hebben en dat een organisatie hier ook niet mee om lijkt te kunnen gaan; "het zal je kind maar wezen". NB: Hetzelfde heb ik trouwens ook in Nijverdal gezien.)

Het eerste interview was in een kleine vergaderruimte en dat gaf ook weer een wat intiemere sfeer, bovendien was het er nog niet zo warm. Het tweede interview was in een bloedheet lokaal, rond de middagpauze en iedereen "hing er maar wat bij", maar dit was ook de helft van de klas van de chaotische docente en niemand had veel puf in iets te vertellen, dus dit was weer meer trekken om er wat uit te krijgen.

De eerste groep 5 havo leerlingen die ik bij de McDonalds interviewde bestond weer uit alleen maar enthousiaste meiden. Het was heel heet en het was heerlijk in de airco bij McDonalds. Het lukte heel snel om "lekker gezellig" met elkaar, in een kringetje met wat te drinken, in gesprek te gaan. Het was een veel makkelijker setting (in allerlei opzichten) dan in een lesuur op een school. Maar misschien was de sfeer ook zo goed omdat ze natuurlijk allemaal hun examens er op hadden zitten en lekker vakantie hadden. Eigenlijk zou het mooi zijn als we wisten wat de 5 havo leerlingen uiteindelijk voor een cijfer hebben gehaald.

Van het tweede groepje kwamen er twee niet opdagen, maar de twee die er uiteindelijk wel waren, waren bijzonder openhartig en konden heel goed praten en uitleggen. De jongen was de enige die ook af en toe een concreet voorbeeld van bijvoorbeeld een lessituatie kon noemen. Het was een groot genoegen om dit gesprek te doen en als de jongen niet was opgehaald door zijn moeder en als ik niet gestopt was gezellig met het meisje te babbelen, dan hadden we er nu nog gezeten.

14 juni Nijverdal: Deze klas had ik zelf een paar weken lesgegeven. Eigenlijk zijn er 18 leerlingen maar omdat ze een pilot doen met snipperuren zijn er op vrijdagmiddag het achtste uur altijd veel minder leerlingen. In mijn geval waren er 11. Het praatte toch enigszins makkelijker met deze klas, omdat ze mij al kenden. De eerste paar vragen merkte ik dat ze het over de eigen docent en over mij en andere stagiaires hadden (heel positief gelukkig), maar ze schakelden vrij snel over naar het beantwoorden op basis van hun vaste docent.

Dit was de meest positieve 4 havo-klas die ik gesproken heb, ondanks dat een paar leerlingen twijfelden of ze het vak weer zouden kiezen. Ik had van de docent al gehoord dat dit een zeer enthousiaste positieve groep was, ondanks dat er een paar zittenblijvers in zaten, die het nu ook weer zwaar hadden, maar ik denk dat ook een heel belangrijke factor was dat het een kleine groep was én dat de docent samen met de inhoud van de lessen een wereld van verschil was vergeleken met ML.

BIJLAGE 4

Tabel A: eerste inventarisatie relevante data interviews havo 2013

INLEIDING

De gesproken teksten van alle interviews met de havo 4 en 5 leerlingen zijn schriftelijk vastgelegd in transcripties. Daarna zijn van alle transcripties de uitspraken per vraag, per interview (klas/school), geïnventariseerd en gerubriceerd. Soms zijn vragen en antwoorden, naar inzicht van de interviewer, gecombineerd en in eenzelfde rubriek ingedeeld.

Vervolgens zijn de voor het onderzoek relevante vragen en antwoorden uitgezocht en in een apart overzicht met zes categorieën gezet.

Inhoud:

1. Waar denk je aan bij maatschappijwetenschappen
2. waar denk je aan bij maatschappijleer
3. Verschillen tussen maatschappijleer en maatschappijwetenschappen
4. Lesopbouw
5. Materiaal bij maatschappijleer
6. Materiaal bij maatschappijwetenschappen
7. Cijfer

1. WAAR DENK JE AAN BIJ MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN

Is het duidelijk waar MW over gaat; Waar denk je als eerste aan als ik zeg Maatschappijwetenschappen; geef aan waarom, leg uit

INTERVIEW C HAVO 5:

- We zijn meer bezig geweest met sociologie dan met politicologie
- We hebben genoeg aandacht besteed aan politicologie hoor
- Het enige dat ik me kan herinneren is dat we het over ideologieën hebben gehad
- We hebben veel met politicologie gedaan, met de verkiezingen en zo over Amerika
- Ja maar het grootste gedeelte was een herhaling van ml
- Ik vind dat we best veel aan politicologie hebben gedaan
- Ze weten dat het ging om toepassen, maar je moest ook definities weten
- Het was niet dat als je de definitie niet wist je de hele vraag fout had
- Maar dat kostte punten

INTERVIEW F HAVO 4

- Ja
- Ja
- Tot op zekere hoogte wel (duidelijk waar het over gaat)
- Dat hij vier hoofdconcepten behandelt die beschrijven hoe sommige dingen in de maatschappij werken. En dat die dus dieper ingaan dan bij ml want dat is wat algemener.
- Het onderzoeken van de maatschappij.

INTERVIEW H HAVO 4

- Samenleving heel veel denk ik.
- De maatschappij.
- ... en de wetenschap...

INTERVIEW I HAVO 4

- (ik denk het eerst aan?) Nieuws
- Maatschappij
- Politiek
- Wetenschappen (18.20)
- Meningen
- Media
- Ik denk het wel (dat ik kan vertellen waar het over gaat).
- Het gaat over ... en politiek, klaar.

2. WAAR DENK JE AAN BIJ MAATSCHAPPIJLEER

Waar denk je als eerste aan als ik zeg Maatschappijleer; leg uit

INTERVIEW C HAVO 5:

- Leren; stampen; pluriforme samenleving
- Leer het maar uit je boek en leer het maar uit je hoofd. Er was ook verder niks wat je ermee kon of zo
- Nee je moest alleen maar leren

INTERVIEW D HAVO 5:

- Het was meer: dit is dit en dat is dat. Mw gaat overal heel diep op in. En dan komen er verhaaltjes bij. En ml is meer concreet of zo.
- Het is heel erg gericht op wat je gaat stemmen later. Bij ons.
- Ja, dat ook.
- Er wordt echt continu gevraagd: hoe denk je daarover, en dan ben je links, of dan ben je rechts.
- Ja (dat herken ik)

INTERVIEW E HAVO 5:

- AWB-schema's.
- Ja,
- Uit den treure.
- Ja, voor elke toets was het minimaal twee of drie. Ik heb in één jaar wel honderden awb-schema's gehad, ik heb er nog steeds nachtmerries van. (actoren, waarden en belangen) En ik snap het nog steeds niet, terwijl ik het 100 keer heb uitgelegd gekregen.
- Neen (ik snap wel concepten/contexten maar geen awb-schema's), want weet je, ik schrijf altijd de actoren op en dan Ik schrijf het altijd verkeerd op en ik draai het altijd om ...
- Ja, ik ook.

INTERVIEW A HAVO 4

- Nou, het eerste wat bij mij naar binnenkomt, is dat bij ml ik veel beter weet wat ik moet leren, dit en dit moet je leren, dat het veel duidelijker is. Nou, dat staat ook in het boek. Daar hebben we wel boeken, geen computer waar alles in staat, zeg maar, en daar krijgen we ook diapresentaties van de les die dingen uitlegt, maar je weet veel beter alle punten van de stof.
- En komt dat jullie een methode gebruiken en ze zegt: nou hoofdstuk 1, paragraaf dat is aan de orde, punt?
- Ja.
- (bij beide moet je uit je hoofd leren) Je weet ...tekstje niet.
- Je hebt zoveel bestanden en dat staat allemaal op de computer en dat is dan niet handig.
- Nou vooral bij de eerste toets (van mw) hebben we allemaal iets anders geleerd omdat we allemaal niet wisten wat we moesten leren
- Ja.
- Ik had het niet eens geleerd, ik had wel een voldoende maar ik wist echt niet wat ik moest leren.
- Ja (zelfde ervaring).
- En daar (bij ml) doe je ook niet alles door elkaar eigenlijk.
- Ja, en ml is meer zoiets van dingen uit je hoofd leren en mw is meer kunnen snappen gewoon hoe de samenleving in elkaar zit en ml is gewoon uit je hoofd leren
- Toepassen.
- En dat lukt veel beter.

INTERVIEW B HAVO 4

- Nou, ml heeft een boek en mw niet.
- Nou, ml vind ik wel overzichtelijker, ja, het ligt waarschijnlijk wel aan de docent, want als zij (bij ml) nu zegt: we zijn bezig met hoofdstuk 6 paragraaf 3, en dan zegt ze bij mw: open de elo en scroll naar beneden, klik dit en dat aan, scroll nog verder naar beneden, en klik dan dit en dat aan.
- Ik vind wel een duidelijk verschil dat je bij mw echt gaat onderzoeken, zeg maar, en bij ml volg je les in een hoofdstuk of zoiets, en bij mw moet je toch echt zelf nadenken ook, en dan ga je echt dingen onderzoeken. Dat gaat dieper in op dingen
- Ja (mw gaat dieper op onderwerp in)
- Ml is gewoon altijd hetzelfde
- Mw is eigenlijk een verdieping van ml.
- Ja (daar sluit ik bij aan), met verdiepingen, zelf onderzoeken, bij ml heb je gewoon van de docent informatie en gewoon leren, en bij mw moet je verder denken.
- Ja, ml is de harde stof en wat is het, en bij mw leer je waarom het zo is. Denk ik.

INTERVIEW I HAVO 4

- Chill lessen
- Niks doen

3. VERSCHILLEN TUSSEN MAATSCHAPPIJLEER EN MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN

Is MW moeilijker dan ML

INTERVIEW C HAVO 5:

- Ik vond ml makkelijker dan mw
- Ik had het andersom; Ja ik ook; ik ook.

INTERVIEW D HAVO 5:

- Ik vind van wel.
- Ja
- Ik weet het niet zo goed,
- Ik ook niet,
- Ik haalde ongeveer even hoge cijfers voor de twee vakken.
- Dus ik denk dat het wel meeviel.
- Mw gaat er gewoon veel dieper op in.
- Ongeveer hetzelfde
- Ja.
- Voor mw heb je wel meer gedaan, ml is sowieso een vak waar je geen examen in doet, dus dan doe je al iets minder, en doe je meer voor mw als je opdrachten moet doen of zo.

INTERVIEW E HAVO 5

- ML (is moeilijker). Nou het zat vooral in de awb-schema's.
- Dat viel mee. Maar er wordt zoveel op die awb-schema's doorgehamerd, dat als je dat niet snapt, ...
- Daar (awb-schema's) haak ik op het hele vak af.
- Qua niveau zou ik zeggen dat ml ietsje moeilijker is, maar niet heel veel verschil en ...

INTERVIEW A HAVO 4

- Mw vind ik wel goed en makkelijker
- Ja (mw makkelijker), denk ik wel, je moet veel meer leren bij ml.
- Ja, ik ben het wel met hem eens. Want ik kan eigenlijk helemaal niet uit mijn hoofd leren, ook bij geschiedenis heb ik dat, en ml dat gaat ook allemaal over de politiek en zo, en mw is veel meer mening geven en van alles van de maatschappij en hoe je dingen ziet, en over verschillende groepen in de samenleving, en dat vind ik zelf veel makkelijker
- Nou ik vind ml wel duidelijker qua leren, leerwerk.
- Ja (makkelijker als je leert), nee (want geen verbanden leggen)
- Ja, dat boek is heel duidelijk, omdat gewoon in het boek staat: hoofdstuk 3 paragraaf 2 of zo.
- ML is heel erg gericht op het rechtssysteem en hoe de regering is en zo.
- Ja (meer staatsinrichting), en het laatste hoofdstuk sluit het heel erg aan op mw, wat we altijd behandelen met cultuurvergelijkingen en zo, dat is nu pas in het laatste hoofdstuk.
- Ik vind ml makkelijker. Het is gewoon wat iedereen zegt, het is gewoon veel duidelijker, gestructureerder.
- Neen, maar het ligt ook gewoon aan het boek.
- Ja, en in de boeken van ml zit veel meer structuur dan in de teksten van mw.
- Nou, we hebben soms wel dezelfde onderwerpen, want we hebben bij mw bijvoorbeeld dat je verschillende culturen met dominante cultuur en subcultuur, dat hebben we een tijdje geleden gehad, en dat hebben we nu ook weer met ml, en ook met andere onderwerpen, maar het is toch heel anders.
- 3x Ja (mw is moeilijker)
- ja (mw is moeilijker)
- ja (mw is moeilijker)
- Nee (mw is makkelijker)
- Nee (mw is makkelijker)
- Nee (mw is makkelijker)
- 1x Gelijk
- Ja, maar het ligt eraan, want ik haal lagere cijfers voor ml, maar de opdrachten bij mw vind ik moeilijker
- Ja, ik vind mw gewoon moeilijk te begrijpen.

INTERVIEW B HAVO 4

- 7x Ja
- Nou, ik vind ml ook niet makkelijk, maar ik heb het idee, zoals zij al zei, dat ml duidelijker is.
- Nou in mijn hoofd komt dat alleen maar door dat boek.
- Inhoudelijk is het (mw) goed, denk ik. Alles wat u benoemd is inhoudelijk goed, alles wat benoemd moet worden zit erin, maar dan zitten er 30 doekjes omheen dat je het niet meer snapt.

INTERVIEW G HAVO 4

- Nee
- Neen, makkelijker dan ml.
- Makkelijker dan ml
- Ik vind ml juist moeilijker
- (waarom vind je het moeilijker) Ik weet niet, ... mw, ik snap de meeste dingen wel hoe het ongeveer in elkaar zit, ml is veel meer leren zeg, maar en over politiek en ik snap het boek niet echt bij ml; Nee (bij ml snap ik het boek niet), ik snap ... ik vind het moeilijker
- Ik denk dat mw dichter bij jezelf staat dan bij ml omdat dat veel meer over politiek gaat en wij zijn daar met het vak mee bezig, maar voor de rest ben je er niet echt mee bezig of zo, en met mw, die dingen kom je eigenlijk weer tegen als je iets kijkt of ergens in je leven komt het wel terug wat je leert.
- Ja
- Nee (ik herken niet dat leerlingen het makkelijker vinden een boek uit het hoofd te leren dan te moeten toepassen)
- Of je dat zelf herkent?
- Dat (rijtjes uit je hoofd leren) ligt er net aan of je het snapt of niet.
- Ja,
- Ja, maar als je het begrijpt dan kun je toch we toepassen denk ik
- Ja, als je de begrippen al leert dan snap je blijkbaar het begrip dus dan ...
- Ja, maar soms vind ik wel de vraagstelling moeilijk bij mw
- Ja, bij de toets
- Ja, best wel moeilijk
- (Ze hebben op 1 leerling na allemaal een voldoende voor mw) Het is ook geen wiskunde ...
- Ja (het hangt van het onderwerp af)
- Ja, het ene boekje vind ik makkelijker dan de vorige
- Nou nee, ik vind allebei makkelijk
- Ja, ik vond Vorming ook makkelijker
- Ja, ik vond Vorming makkelijker
- Ja, ik ook
- (Vorming is makkelijker) Het ging heel erg over kernconcepten
- Ja, om toe te passen en dat vond ik best moeilijk
- Ik vond Vorming dichter bij mijzelf staan
- Ja ik ook
- Ik vond al die moeilijke begrippen en alles van Vorming veel lastiger ... het was ook veel meer.
- Ja dat wel.
- Ik vind eigenlijk allebei
- Wat was de vraag ook weer? Nou, vergeleken met andere vakken vind ik het makkelijker
- Ja, ik ook
- Yes.
- Ja, ik weet niet, het ligt wel per onderwerp, het ene ligt wel verder van je af dan het andere en het ene is makkelijker te begrijpen dan het andere
- Ik denk, dit vak de meesten vinden het best wel leuk, en de lessen ook wel leuk, en dan heb ik ook wel meer zin om er iets voor te doen
- Ja, ook een beetje voor de leraar....
- Maar de toetsen vind ik wel weer erg lastig hoor
- Ja ,voor de toetsen ga ik altijd met een slecht gevoel bij de toets weg
- Ja
- Ja, maar dat komt ook omdat iedereen bij de toets altijd wat anders heeft
- Als je vraagt ja wat heb jij? Dan heeft iedereen een ander antwoord
- Ja, bij wiskunde moet je gewoon één antwoord uitrekenen en als het goed is heeft iedereen ... en bij mw heeft iedereen er weer een beetje een andere kijk op en die legt het op zijn eigen manier uit
- Ja
- Maar bij ml sta ik hoger
- Ja ik ook
- ... maar ik vind het niet leuker ...

INTERVIEW H HAVO 4

- Er is geen verschil
- Met ml is het meer realiteit en met mw is het meer abstracter denk ik
- (mw) Makkelijker
- Ik vind het zo'n beetje op dezelfde lijn liggen
- Ja
- Ja
- Ja

- 6 geven aan dat ze wel voldoende zullen halen voor mw
- Ik sta nu net een onvoldoende, maar dat kwam door die laatste STO. Waarschijnlijk had ik anders een voldoende. Daarvoor stond ik wel gewoon voldoende.

INTERVIEW I HAVO 4

- Nee (mw is niet moeilijker dan ml)
- Allebei
- Makkelijker (dan andere vakken)
- Makkelijker
- Gemiddeld (vergeleken met andere vakken)
- Gemiddeld

Als MW en ML allebei keuzevakken zouden zijn welke zou je nu kiezen; Zou je MW weer kiezen

INTERVIEW C HAVO 5:

- Mw (als keuze vak)
- Allebei (als keuzevak)
- Beide ja (als keuzevak)

INTERVIEW D HAVO 5:

- 4 zeggen ja en 1 zegt nee (mw als keuzevak ipv ml)
- Nee (zegt degene die het in de praktijk bij vrijwilligerswerk wel herkende): Je hebt er gewoon... het is nergens een verplicht vak. Bij een studie of zo. En je kunt er gewoon niet zoveel mee. Je had bijvoorbeeld meer aan economie gehad. (ml als keuzevak)

INTERVIEW E HAVO 5:

- Mw!

INTERVIEW I HAVO 4

- Mw.
- Mw,
- Mw.
- ml

Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen MW en ML

INTERVIEW C HAVO 5:

- Ik denk dat de overeenkomsten zijn dat op politiek vlak en een deel van de rechtsstaat dat je overal een begin hebt gemaakt voor mw en dat je er bij mw op verder borduurt
- Je gaat er dieper op in
- Bij ml begin je met de basis, dat is hetzelfde, en dan ga je er bij mw dieper op in
- Mw borduurt er in brede zin op voort
- Zoals ik al zei: we hebben het bed (ml) en de lakens en kussens (mw)
- Ik vind voort borduren niet het juiste woord hiervoor. Het is niet zo dat als je geen ml hebt gehad je mw ook niet snapt
- Het zijn wel heel verschillende vakken
- De basis komt overeen maar bij voortborduren denk ik aan snappen
- Ik denk wel dat je mw niet snapt als je het politieke stelsel van Nederland niet kent
- Het heeft wel overeenkomst met hoe de politiek in elkaar zit en ja sociale cohesie en sociale verschillen, dat komt bij allebei wel terug
- De toetsen waren veel langer bij mw
- Je moest veel meer schrijven bij mw
- Je zat bij mw standaard aan 5 bladzijden minimaal
- Bij mw is het gewoon een feestje
- Ik vond mw wat softer
- Ja maar dat komt toch omdat ik het zie als twee totaal verschillende vakken

INTERVIEW D HAVO 5:

- Politiek is een overeenkomst.
- De verdeling tussen machten (overeenkomst).
- Ook de ideologieën wel (overeenkomst).

- Verschil: Abw-schema's bij ml.
- Ooooh ja.

INTERVIEW E HAVO 5:

- Overeenkomst politiek. Het zit er allebei veel in.
- Je zou kunnen zeggen ml is de basis, zoals Nederlands op de basisschool, of rekenen, en dan ga je met mw, er zit wel een beetje ml in, maar je duikt er echt in, want ik had mw en ml allebei tegelijkertijd, ...
- Het is moeilijk te zeggen want na twee of drie lessen mw zit je al bij les 20 van ml. Je gaat er veel dieper op in. Want ml blijft aan de oppervlakte. U noemde de ijsberg, en het is eigenlijk het topje van de ijsberg, en mw gaat eronder. Dat laat zien wat er in zit.
- Het verschil is dat je met ml, of ben ik nu helemaal fout, dat je met ml het eigenlijk niet over de maatschappij hebt.
- Nou, je hebt het wel over de maatschappij, maar meer de theoretische kant van de maatschappij, zoals wat zijn de actoren en wat voor soort belangen en welke waarden hebben de actoren bij die belangen, daar wordt heel erg op doorgelhamerd.
- Ik denk dat je kunt zeggen dat bij mw je praat over mensen en bij ml niet over mensen

INTERVIEW A HAVO 4

- Ik vind (ml) het niet heel boeiend; Ja, dat (mw) vind ik boeiender.
- Ik vind (ml) het minder interessant vind.
- (MW) want de leraar is zelf goed en sommige dingen zijn wel interessant maar ...
- (mw) want het wordt veel leuker gebracht, het is heel duidelijk dit moet je leren en bij een toets van mw weet niemand wat ie wel
- Dat doet me denken dat mensen die ml leuker vinden dan mw, want als je goed kunt leren dan vind je ml makkelijker, maar als je toepassen moeilijk vindt, dan vind je mw moeilijker.
- Dat is wel een heel persoonlijke mening, want als je werkelijk helemaal niks boeit dan heb je ook geen zin om er moeite voor te doen ...
- Dat herken ik.
- Ja, ik heb ook dat ik leren, ik houd niet van leren, het is veel makkelijker als je iets kan toepassen.

INTERVIEW B HAVO 4

- Het gaat allebei een beetje over de politiek (en staatsinrichting)
- (Verschil) Die begrippen allemaal zoals Veranderingen. Ik heb het idee dat ml meer te maken heeft met democratieën en politiek en mw meer over sociale dingen
- Nou ik vind mw leuker ...Nou, ik kan gewoon heel veel schrijven over dingen, en dat is wat bij mw ... Je moet gewoon niet met twee regels tevreden zijn, gewoon opschrijven wat je erover kunt verzinnen, en dan is het goed meestal.
- Ik heb toch liever ml dan mw omdat het duidelijker is ...
- Ja, ik zou mw ook een hoger cijfer geven, net als wat X zegt omdat ik daar beter in ben, en het leuker vindt om te doen.
- Ja ik vind het (mw) gewoon overzichtelijker.
- Ik heb simpelweg niks met mw.
- Als het (mw) verbeterd wordt en verduidelijkt, dan een 8, maar nu denk ik een 6,5 en voor ml een 7,5.

INTERVIEW F HAVO 4

- Niet zozeer overlap maar een verduidelijking, op sommige dingen gaat het dieper in dan bij ml.
- Ja
- Ja, precies.
- Ja, daar ben ik het mee eens, het gaat veel dieper op de stof in. En je bekijkt aspecten van meerdere kanten, bij ml zijn het echt rijtjes en bij mw krijg je rijtjes maar bij die rijtjes krijg je weer een rijtje en dan is het veel duidelijker uitgelegd.
- Het staat wel erg los van elkaar (mw en ml) vind ik eigenlijk.
- Ja, er zitten wel dezelfde onderwerpen maar mw gaat heel anders met de stof om dat ml, dus ik vind dat je het niet heel erg met elkaar kunt vergelijken.
- Je kunt het wel bij elkaar gebruiken.
- Nou als je een ml toets hebt, dan kun je wel dingen gebruiken uit mw en andersom vind ik.

INTERVIEW G HAVO 4

- Ik vind het boek van ml eigenlijk wel duidelijker ingedeeld.
- Ja, dat sowieso.
- Ja, maar ik vind het boek wel een beetje moeilijker.
- Ik vind ... het taalgebruik bij mw makkelijker
- Ik vind het juist andersom
- Ja, ik ook. Al die begrippen bij mw vind ik juist moeilijker
- (welke methode voor ml?) Seneca.
- Nee (bij ml met zelfde docent ook dezelfde opbouw?)
- Dat komt wel aardig overeen?
- Nou bij ml is het eigenlijk nog chaotischer.

- Bij ml is het echt veel chaotischer - Ja, dat vind ik wel. - Dan zijn we eigenlijk best wel drukker met de klas. - Ja - ... meer gemotiveerd... - Maar ik denk dat hij ook wel mw leuker vindt om te geven ...; Ja (docent is bij mw meer gemotiveerd). - En degenen die niet docent X hebben? - Ik heb Y, - Ik ook. Hij is heel chaotisch, hij kan de klas niet aan, ja wij hebben soms wel een drukke klas dan, dus hij kan het gewoon niet aan. Er is altijd geklets en gekl... en altijd met dingen gooien en zo.
INTERVIEW H HAVO 4 - De soort onderwerpen - Ja het sluit wel aan - Mw is el meer op de mensen en zo - Ja (mw is meer met mensen) - Ml is meer over politiek - Ja en dilemma's en zo, hoe dingen in elkaar steken en zo, en waarom het een dilemma is. En hoe het opgelost kan worden, en hoe rechts en links het op zou kunnen lossen. - (we gebruiken) Een boekje dat de leraren hebben geschreven. - Ja maar het (mw) is niet heel veel meer dan ml. - Het zijn vooral meer aanvullingen voor ml krijg je de hoofdbegrippen en bij mw ga je meer op de dingen in.
INTERVIEW I HAVO 4 - Nou heel veel kwam wel terug ... voor bij toetsen is het de laatste tijd dat veel terugkomt. - Dezelfde dingen - Hier gaan ze wat dieper op dingen in. - Ja (bij mw gaat het dieper) - Ml vind ik - Ja dat laatste essay was echt super veel - Hier (mw) gaan ze er veel dieper op in en dat vind ik wel mooi. - Ml was veel meer wat is de definitie van - Het is veel breder. - Ja (definities kennen) en dat was het eigenlijk dan wel - Hier praat je meer over actualiteiten en dat doe je daar minder. ... - Je krijgt daar begrippen en die moet je dan leren van goh wat houdt dat dan in, en hier (mw) dan ga je wel kijken van waar komt dat in terug en concrete voorbeelden krijg je hier dan hoe je dat dan in de samenleving kan zien. Ml is meer van als je weet wat het inhoudt dan is het goed.

4. LESOPBOUW

DE VRAAG OVER LESOPBOUW BIJ MAATSCHAPPIJLEER IS GEKOPPELD AAN DE VRAAG "HOE WORDT HET VAK MW GEGEVEN?"

Wat is de meest voorkomende lesopbouw van ML; hoe wordt het meestal gegeven; Vind je het logisch dat het twee afzonderlijke vakken zijn; sluit de inhoud van MW aan op die van ML
INTERVIEW C HAVO 5: - De structuur van de les verandert volgens mij niet gek veel - Het enige dat verandert is dat de ene keer heb je het over de verkiezingen als ze er zijn dat jaar... - Mw is digitaal en ml was met een boek - De opdrachten zijn anders en de stof is heel anders - Tuurlijk was de stof anders maar het werkt op dezelfde manier, met filmpjes en zo en power points. Je werd wel op dezelfde manier gemotiveerd, af en toe een leuk spelletje, of en toe het zetelspel. Dat soort dingen zijn wel hetzelfde. - De leerlingen vinden dat je er niet één groot vak van kunt maken - Dan gaan er heel veel meer mensen zakken - Voor mw moet je interesse hebben; ... andere interesses...; en inderdaad het feit dat je wat wetenschappelijker leert denken en gaat denken - Je moet voor mw open staan
INTERVIEW D HAVO 5:

De leerlingen vinden het logisch dat het 2 verschillende vakken zijn

INTERVIEW E HAVO 5:

- Droger
- Ik vond het wel hetzelfde, maar ietsje droger.
- Ml is droger.
- Ja, er zat wel veel verschil tussen, want het waren twee totaal verschillende types. Ja, ze waren wel allebei ..., maar ik had voor ml X ...
- Oh ja dat is anders, ...
- Die is wat rustiger en wat meer gestructureerd.

INTERVIEW A HAVO 4

- (Allemaal) Ja (goed dat het 2 vakken zijn)
- Ja, (2 vakken) want het zou anders een veel te groot vak worden als het bij elkaar zou worden gezet.

Hoe wordt het vak MW gegeven; kun je een concreet voorbeeld van een les geven

INTERVIEW C HAVO 5:

- We zaten in de les altijd standaard in groepjes
- We hebben ook wel eens gehad dat we samen een presentatie moesten houden maar je werd altijd wel in groepjes gezet als je iets moest doen
- Maar ik vind eigenlijk, het valt toch heel erg mee hoeveel we samen hebben moeten doen
- Als je je huiswerk maakt op de computer dan werk je toch ook alleen
- Het was wel de bedoeling dat je het eerst aan je medeleerlingen vroeg en dan pas aan de docent
- Het lag wel aan in wat voor groepje je zat. Je had vooraan een groepje die het meeste konden toepassen, en je had een groepje ergens middenin de klas dat eigenlijk helemaal niks begreep

INTERVIEW D HAVO 5:

- Ik had echt veel powerpoints
- Bij ons ook ...
- Maar bij ons was het ook wel veel opdrachten maken ...
- ... dat ie filmpjes liet zien en zo...
- Dus eigenlijk allebei wel ...
- die docent deed wel heel veel met kranten Een krantenkop en dan

INTERVIEW E HAVO 5:

- Ja, er zat nog best wel eens chaos en van de hak op de tak in.
- Bij die docent wel ja.
- Oh, maar bij die docent ook ja.
- Die docent echt heel erg.
- ... en dan legde hij bijvoorbeeld een ingewikkeld concept uit waarvan iedereen dacht: ik snap er helemaal niks van, en dan zegt hij "ok" we gaan het anders doen. Je woont ergens in een heel klein buurtschap van tien huizen of zo, en een kelder of zo, en dan stelt hij bijvoorbeeld met criminaliteit, je hebt subjectieve en objectieve veiligheid, nou ja, subjectieve veiligheid is van: hoe voel je het, en objectieve veiligheid is van: hoe is het nou? In de afgelopen tien jaar is er één kleine verroeste handgrasmaaier gestolen, en twee dagen later bleek dat het om een carnavalsstunt ging of zo, ... en dan snapt iedereen het.

INTERVIEW A HAVO 4

- deze klas leert mw via een elektronische leeromgeving, dus iedere les achter de computer
- De leesteksten op de computer zijn héél erg lang en ze maakt sommigen wel wat duidelijker, wat je dan moet weten, maar ik kan bijvoorbeeld niet lang naar een computer kijken, als ik die teksten lees dan krijg ik echt een enorme hoofdpijn. Misschien ligt dat nog aan mij maar ik vind gewoon dat met die opdrachten je zoveel tekst moet lezen, bestandje openen bestandje dicht doen en die vrouw legt alles, al die paragrafen, door elkaar uit waar door ik niet meer zie welke paragraaf ik aan het behandelen ben.
- Ze legt eigenlijk ook niet echt iets uit, dan is ze bijvoorbeeld de hele les bezig met één ding (onderwerp) te vertellen en dan weet je uiteindelijk nog niet wat het is of waar ze heen wil...
- Ja de hele les
- Ja in de les krijg je de theorie zeg maar..
- Neen (niet oefenen), alleen maar theorie zeg maar
- Soms legt ze het wel goed uit, maar meestal moet je het zelf maar uitzoeken.
- Nou, ze legt wel doelgericht uit wat je bijvoorbeeld op de toets krijgt

- Ja dat vind ik wel (wel enige uitleg in de klas).
- Ja dat vind ik ook, (wel enige uitleg in de klas) het wordt wel niet heel goed voorbereid, maar wat we in de les krijgen, daarmee kun je wel zien wat in de praktijk gebeurt en dan snap ik het wel, maar voor de rest ook moet je wel zelf ontdekken voor het leren.
- Ze geeft wel feedback.
- Er wordt heel veel lessen hetzelfde verteld.
- Nou ik heb het idee dat ze wel heel vaak hetzelfde vertelt, maar dan nog iets er bovenop.
- Ja (veel hetzelfde)
- Wij doen het met de computer en soms wordt een blaadje uitgedeeld.
- Meestal de laptop en dan zegt ze, je moet naar die en die tekst. We doen alles met de elo, de elektronische leerweg en dan moet je naar de site gaan en dan staan daar al die bestanden maar alles staat daar door elkaar en dat vind ik ook wel een beetje vaag. Als ik voor de toets ga leren dan print ik het ook allemaal uit.
- Ja, op een gegeven moment moesten we zouden we allemaal mapjes, ... en dan kregen we allemaal een blaadje en dan ... maar daar zijn we op een gegeven moment ook weer mee gestopt en dan moet je het toch weer zelf uit gaan printen

INTERVIEW B HAVO 4

- Nou, dan krijg je wel een stuk uitleg ook, en dan vertelt ze een verhaal zeg maar, en dan geeft ze uitleg, maar als de sfeer niet goed is, dan zet ze ons gelijk aan het werk zonder enige uitleg, en dan moet je zelf echt goed kijken wat je moet doen, en dan moet je ook zelf echt goed nadenken
- Je krijgt stof, je krijgt opdrachten, en het is gewoon goed te volgen wat je moet doen, maar ik denk, zeg maar, dat de sfeer in de klas niet optimaal een leersfeer is, omdat je niet een duidelijk doel hebt wat je er uiteindelijk mee kunt bereiken
- En daarvoor (zelf nadenken) moet je dus eigenlijk ook gewoon goed opletten in de les, en ik denk dat die structuur in de les er niet vaak is, omdat iedereen eigenlijk iets anders doet. En met iets anders bezig is.
- ...en als je dan een vraag stelt, krijg je driekwartier uitleg
- Ze laat wel vaak filmpjes zien, ook bijvoorbeeld powerpoints.
- Nou, we werken eigenlijk ook wel vaak in groepjes, alleen dat gaat dus eigenlijk altijd chaotisch,
- Dan ging ze een heel verhaal vertellen, en dan wil ze het uit gaan leggen, maar dan komt het weer ergens anders op neer, en dan vertelt ze er weer dingen bij, en dan vergeet je eigenlijk weer waar het over gaat.
- Ja, maar waar ik nog aan zat te denken is, waarom de elo niet werkt,...
- En misschien ook het feit dat je de laptop niet mee naar huis kunt nemen. Want, bijvoorbeeld, dan ben je bezig met een opdracht, en dan ineens gaat de bel, en dan denk je: aaahh, dat moet ik nog op mijn mail zetten. En: oh wacht, daar heb ik geen tijd voor, want ik heb zo een proefwerk, en dan heb je daar geen tijd voor, en dan sla je het niet op, en dan heb je niet meer de motivatie...
- Ja (uitleg klassikaal)
- Niet altijd hoor (uitleg klassikaal)
- Soms loopt ze naar je toe als je het vraagt, (niet altijd klassikaal)
- Nou, de computer leidt je wel heel erg af. Je zit te werken en dan hoor je ineens X schreeuwen

INTERVIEW F HAVO 4

- Hij legt veel uit.
- Ja, hij is veel aan het woord, duidelijke uitleg.
- Nou we schrijven heel veel op een papiertje of in een schrift, en hij schrijft wel die begrippen op het bord en hij legt het wel uit, en tijdens die uitleg moeten we het wel in een schrift schrijven van wat hebben we meegekregen
- Ja, er worden filmpjes gebruikt
- Ja, het is niet eentonig of zo, hij is wel zo dat hij afwisselt.
- Ja, dat ook. (korte terugblik vorige les)

INTERVIEW G HAVO 4

- Er wordt veel uitgelegd volgens mij
- Ja (veel uitgelegd)
- Hij praat de hele 50 minuten.
- Of soms een filmpje erbij of zo.
- En soms opdrachten maken (aan het eind)
- Nou ja, hij wisselt af, dus soms de hele les praten, dan een filmpje
- Eh ja, (tijdens de les opdracht maken)
- De laatste vijf minuten meestal (opdracht maken)
- Een soort van samenvatting van de les (aan het eind van de les)
- Soms heb je een opdracht bij een filmpje
- Ja, (soms opdracht bij filmpje)
- Ja, maar dat is ook geen huiswerk (maken tijdens de les) echt huiswerk is wel echt thuis, daar heb je verder niet veel tijd voor in de les, zo'n vijf minuutjes

- De les is overwegend de docent aan het woord of hij laat iets zien.
- Het is meestal zo hij begint met uitleg, dat duurt de hele les, en dan moet je de opdracht maken die bij de uitleg past, zeg maar.
- Nee (er wordt niet teruggekeken op de vorige les)
- Ja, soms doet hij dat wel. (terugkijken op vorige les)
- Ja, soms wel. (terugkijken op vorige les)
- Ja, dat is vaak met filmpjes (terugkijken op vorige les)
- Klopt (terugkijken met filmpjes op vorige les)
- Maar ook niet elke les is het zelfde altijd, het is niet standaard, dat de les zo gaat.
- Het is ook niet standaard dat je altijd een opdracht mee krijgt.
- Hij praat wel altijd veel
- Ja (hij praat wel veel)
- Ja, je kunt hem onderbreken
- Hij gaat altijd op vragenstellen in
- Alleen als we opdrachten hebben om te maken, als je dan wat vraagt komt hij naar je toe
- Maar ik denk ook dat als je opdrachten maakt, en iemand heeft een vraag, en die wordt voor de hele klas gesteld, de mensen die het al weten die luisteren daar niet naar
- Neen...(je weet niet van te voren wat in de les gebeurt)
- Het is altijd een verrassing (wat in de les gaat gebeuren)
- Het ligt er ook aan wat er een beetje gebeurt is en zo, en dan komt hij weer met een verhaal, bijvoorbeeld, als er thuis iets gebeurd is ... het is altijd wel weer anders
- Ja, want dan vertelt hij zomaar wat en dan gaat hij ineens weer over thuis vertellen
- Maar daar wordt het niet saai van daar wordt het juist leuk van (als hij wat over thuis vertelt)
- Het gaat niet altijd over de stof
- Maar dan snap je het wel (als hij wat over thuis vertelt)
- Ja, vaak komt dat ook omdat hij er dan een grapje bij zegt (als hij uitlegt) dan onthoud je het makkelijker
- Dan bij een toets denk je ineens, oh dat was toen heel grappig.
- Ja, en dan kan ik het zo opschrijven. (als hij grappig uitlegt)
- Bij de filmpjes wordt het ook wel veel duidelijker (wat hij uitlegt)
- ... hij vindt het ook gewoon leuk om verhalen te vertellen.
- Ja, dan heeft hij zo'n verhaal vertelt en dan is hij helemaal kwijt waar hij was
- Ja, we hebben wel een boekje (voor de uitleg).
- En als hij uitlegt gebruikt hij altijd een power point.

INTERVIEW H HAVO 4

- Nou, bij ons de meeste lessen die gaan best wel slordig, niet heel duidelijk structuur ... altijd wel tijd voor jezelf om zelf te werken ... ik weet niet, misschien is Y niet de juiste persoon om les te geven, maar
- Ze begint met uitleggen en dan is er een minuut of tien de mogelijkheid om zelf te werken dus ja, daar bestaat meestal de hele les uit.
- Nou als het in de vorige les flink fout is gegaan (dan blikt docent terug op vorige les)....
- Je kan het altijd vragen in principe dat is aan jezelf
- Dat ligt eraan (klassikaal of individueel vraag behandelen) hoeveel mensen er zijn met dat probeem, als er één is dan komt Y gewoon naar je toe ...
- Als je het gewoon vraagt dan kun je best de hele les gewoon voor jezelf aan het werk. Als je het allemaal snapt.
- Je hebt een planner dus je kunt sowieso vooruit werken (in de les en voor jezelf werken)

INTERVIEW I HAVO 4

- Het is echt dat de docent veel uitlegt. Dat doet hij of zij vrij duidelijk dat je na de les wel weet wat de begrippen ...
- Ik denk wel dat bijna 100% wordt volgepraat
- Nou, je brengt wel je eigen mening in, hoe je zelf denkt over dingen, verder doe je niet veel zelf.
- Ja, ik vind het wel positief eigenlijk want de docenten die wij hebben gehad die leggen allemaal wel goed uit vind ik en omdat je zoveel informatie krijgt dan snap je het ook veel beter.
- Ja, bijvoorbeeld zoals docent X, die doet het elke les heel erg op zijn eigen manier en heeft het goed voorbereid. En ik denk dat als je het uit het boek moet leren dan is het helemaal niet interessant en veel te moeilijk uitgelegd vind ik
- Ik heb wel dat er heel veel voorbeelden worden gegeven. (tijdens de uitleg) Ik vind wel dat je dan een beeld bij de begrippen vormt zeg maar.
- Ja, met filmpjes of dat begrippen bij het nieuws worden betrokken of iets
- Ja, het blijft een klassikale les.
- In een kring. (hebben we les)
- Ja, ik vind het een heel leuk vak. Ook de manier waarop hij uitlegt, gewoon makkelijk, en hij betreft je erbij en hij praat vaak over het nieuws, dat vind ik ook leuk.

5. MATERIAAL BIJ MAATSCHAPPIJLEER

Wat vind je van het materiaal bij ML;
INTERVIEW C HAVO 5: - Bij ml omdat het al eeuwen hetzelfde is Is gewoon een boek en dat werk je van a tot ...
INTERVIEW D HAVO 5: - Seneca - Maar we hebben ook wel nieuwe bladen gehad, dan was het herschreven ... - Ja, maar ik was alle blaadjes al kwijt voordat ... - Ja, (losse blaadjes) - En die kon je kwijt raken - Ja - Ik had ze in een mapje gestopt - Ik had er nog eentje, maar die scheurde kapoten toen was ik alles kwijt - Dan was het (materiaal) slecht. - Maar ze hebben nu echt een heel goed boek. - Ja, maar bij ml had je ook wel een echt boek. - Klopt, maar toen hebben ze een deel herschreven, en het boek is nu helemaal herschreven en het is uitgegeven - Van ml vond ik het toch best wel goed hoor - Ja, maar daar deden we niks uit.
INTERVIEW E HAVO 5: - Bij ml had je toch zo'n groot boek? - Ja, zo'n groot boek. - Ja Seneca.
INTERVIEW F HAVO 4 - Een boek en een werkboek, ik weet het niet goed uit mijn hoofd, Thema's? - Ik heb het bij me dus ja Thema's.
INTERVIEW I HAVO 4: ervaring interviewer zelf meenemen en methode Impuls

6. MATERIAAL BIJ MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN

Wat voor soort materiaal kreeg je; Hoe wordt met het materiaal geoefend; kreeg je een (dikke/dunne) syllabus, kopieën of mag je zelf materiaal zoeken; Kreeg je een overzicht van concepten en contexten, of een samenvatting
INTERVIEW C HAVO 5: - We hebben een soort portfolio gemaakt - Ja een leercontract en allerlei opdrachten die we moesten maken - Ze werken in een elektronische leeromgeving - Het waren gewoon hoofdconcept-boekjes van 60 tot 80 pagina's, digitaal, maar soms werd het uitgeprint of e liet het door je eigen ouders uitprinten - Ik heb het niet uitgeprint, alleen digitaal - Ik vond het niet nodig het uit te printen - Soms kreeg je wel een boekje, want wij vinden het makkelijker leren vanuit papier ... je kon dan markeren, dan kun je het makkelijker en beter leren - Als je zoals voor het examen 100 pagina's op de computer moet lezen dan vinden mijn ogen dat niet zo prettig - We hadden een syllabus (speciaal voor ons gemaakt) van 40 bladzijden die we voor het examen moesten leren en in de grote lappen tekst werd het allemaal uitgelegd, in leerlingentaal. Dus als je iets niet snapt uit de syllabus kon je terugvallen op de grotere tekst - De gewone basisteksten waren altijd terug te vinden op de computer
INTERVIEW D HAVO 5: - Het stond op de schoolsite, "IT's learning" (?) - Deze leerlingen gebruikten een elektronische leeromgeving en af en toe kregen ze een uitgeprint boekje - Nou, ik heb het boekje wel vaak gebruikt en belangrijke dingen gemarkeerd, en voor toetsen dat nog weer doorgelezen. - Ja, - Ja dat wel.

- We hadden ook zo'n roze boekje gekregen, zeg maar de syllabus. En dat vonden we echt heel fijn! Het was wel iets moeilijker taal, maar je moest gewoon alles weten wat daar instond, en het was gewoon duidelijk.
- Dat was alles wat we voor het examen moesten weten.
- Nou, dat dikke boek vond ik echt super fijn, want ik had bij de eerste toets eerst geprobeerd alleen dat roze boekje door te lezen, en dat is gewoon samengevat wat in dat dikke boek staat. Maar toen had ik een onvoldoende, en toen ik voor de tweede toets het dikke boek helemaal ging doorlezen, en alle details, toen had ik gewoon een heel goed cijfer. Dus ik denk dat het gewoon ligt aan hoe je kan leren, of zo, want ik kon echt niet zonder dat dikke boek
- Ja, ik heb vooral dat ik het in plaatjes moet zien, ik moet het voor me zien en als ik dan een heel lang verhaal heb, dan begin ik er een plaatje van te maken.
- Ja. Als het er heel kort staat, dan weet ik niet waar het over gaat, dus dan is het voor mij handiger.

INTERVIEW E HAVO 5:

- Ik vond het fijn, maar ik moet zeggen toen ik pas het roze boekje ... hoe heet het nou,... (die samenvatting...) oh ja, ik weet niet meer hoe het heet.
- Ja, de syllabus.
- Ja, een korte samenvatting over alle andere boekjes, over die vier boekjes.
- (We noemen even het roze boekje de syllabus met een samenvatting van 4 boekjes)
- Ja. Zo zou je het wel kunnen samenvatten.
- In het kort even, maar het was nog steeds wel heel erg veel!
- Ik vond het wel heel duidelijk. Persoonlijk heb ik voor de syllabus voor het examen en voor de toetsen in mijn hoofd geprent.
- Ja
- En ik heb voor het examen eigenlijk de boekjes niet aangeraakt. Want dat was veel te veel, voor mij persoonlijk veel te uitgebreid.
- (Vond jij dat ook?) Ja en nee, ik heb wel veel die groene boekjes erbij gepakt, want daar staat veel meer informatie in, met voorbeelden en op heel veel punten vond ik het roze boekje echt fijn werken, maar op sommige punten vond ik het wel heel taai hoor, het was echt heel technisch.
- Ja, dat is meer persoonlijk denk ik. Dat ik op zich wel door teksten heen kan komen.
- Ja, ik persoonlijk wel (vond de teksten te lang)
- Ja ik vond het wel fijn (veel voorbeelden in de teksten)
- Ja, niet alleen voor mij persoonlijk maar er zijn ook anderen dat heb ik gemerkt gewoon. Dan zit je van: je snapt bijvoorbeeld een bepaald dingetje niet, en dan heb je voorbeelden eromheen, en dan denk je: oh, wacht, zo werkt het in de praktijk.

INTERVIEW A HAVO 4

- Wij doen het met de computer en soms wordt een blaadje uitgedeeld.
- Meestal de laptop en dan zegt ze, je moet naar die en die tekst. We doen alles met de "elo", de elektronische leerweg en dan moet je naar de site gaan en dan staan daar al die bestanden maar alles staat daar door elkaar en dat vind ik ook wel een beetje vaag. Als ik voor de toets ga leren dan print ik het ook allemaal uit.
- Ja, op een gegeven moment moesten we zouden we allemaal mapjes, ... en dan kregen we allemaal een blaadje en dan ... maar daar zijn we op een gegeven moment ook weer mee gestopt en dan moet je het toch weer zelf uit gaan printen, dus mij lijkt het gewoon handiger als we gewoon per onderwerp een mapje krijgen en alles in een keer uitgeprint wordt.
- Nee, daar (concepten en contexten) heb je wel een blaadje van gehad.
- Ja je moest dat ook leren met elke toets maar als je het een paar keer doorleest dan weet je het wel een beetje vaag maar toepassen tijdens de les en dan weet je het uiteindelijk wel.

INTERVIEW B HAVO 4

- Deze leerlingen werken in een elektronische leeromgeving

INTERVIEW F HAVO 4

- Nee, wij hebben echt een papieren boekje, zeg maar ...
- Gekopieerd ... in elkaar geknutseld...
- Ja (een hele syllabus)
- Ja (wordt helemaal doorgewerkt)
- Nou, er mag wel gezegd worden dat er wel een paar gaatjes in mogen, of een hoesje erom of zo, want het valt allemaal uit elkaar
- Ja, dat is wel zo
- Ja, nu is het met twee nietjes of zo....
- Nou, dat is wel zo inderdaad, want sommige mensen zijn hem kwijt en dan wordt er wel gezegd van: nou, kopieer hem maar even, en dan moet je hem zelf weer even in elkaar drukken, en dan denk ik: nou, de school is toch verantwoordelijk voor de kwaliteit van het boek, daar betaal ik tenslotte ook voor. Dan heb ik daar toch ook recht op?

INTERVIEW G HAVO 4

- Ja, we hebben wel een boekje.
- En als hij uitlegt gebruikt hij altijd een power point.
- Het is niet één boek, het zijn voor elk hoofdconcept, hebben we een boekje.
- Ik denk wel dat het makkelijker was geweest als ze dat gewoon in één hadden gedaan. Dan hoef je niet al die boekjes ...
- ... oh ja, dit is bladzijde 44 en dan is er nog een andere bladzij 44
- Het klopt niet meer helemaal
- Bij dat boekje wat we nu hebben, hebben we ook bladzijde 265 of zo, die telling klopt helemaal niet
- (Je krijgt een volgend boekje als het boekje daarvooruit is?) 3x Ja,
- (jullie zijn nu bezig met media, waar valt dat onder?) onder domein E, of...
- Verandering!

INTERVIEW H HAVO 4

- Ja (we hebben gekopieerde boekjes)
- Fijn...
- Ja, dat vind ik wel erg irritant
- Ik vind het helemaal niks
- Nee
- Je kunt gewoon dingen onderstrepen en markeren en zo
- Dat is wel zo
- Ze gaan snel kapot.
- Je raakt dingen kwijt en bij ieder ding krijg je weer een nieuw boekje en dan, aan het einde van het jaar heb je iets wat uit het ene boekje komt en dan weer uit een ander boekje en dan denk ik waar is mijn boekje gebleven
- Ze hadden beter één groot boek kunnen maken zoals ze nu bij ml hebben.
- Maar het onderstrepen is wel fijn dat dat kan
- Ja (dat kun je ook gewoon opschrijven)
- Er zijn super veel begrippen
- Ja dat is extra werk
- Nu kun je het uit je boek lezen
- En dat is wel makkelijk

INTERVIEW I HAVO 4

- Deze klas krijgt gekopieerde, aan elkaar geniete boekjes per hoofdconcept.
- Nee voor mij maakt het niet zo heel veel uit (of het geïllustreerd of kleurrijk is)
- Ik vind het juist makkelijker dan kun je juist dingen markeren en zo
- (omdat het een kopie is) mag je zelf doen wat je wilt
- (niet erg dat het geniet is?) Nee helemaal niks

Is het materiaal afwisselend genoeg; spreekt de inhoud je aan

INTERVIEW C HAVO 5:

- 3 keer werd gezegd dat het materiaal afwisselend genoeg was
- We hadden materiaal waar we filmpjes bij moesten kijken en video's moesten beoordelen en dingen waar je gewoon opdrachten moest maken of cartoons moest beoordelen

INTERVIEW D HAVO 5:

- Het was gewoon bij elk ding weer een nieuw boekje. Bij elk domein kreeg je een nieuw boekje. En die boekjes waren een beetje hetzelfde.
- De een over Veiligheid en de ander weer over een ander hoofdonderwerp...
- Ja, ik vond het best afwisselend.

INTERVIEW E HAVO 5:

- Ja, ik denk het wel, ze hebben,... vaak kiezen ze politiek, met bijvoorbeeld iets politieks, maar ook dan weer een link naar wat je kunt kijken, naar een foto of plaatje ...
- Ja, dat wel (rijkelijke geïllustreerd)

INTERVIEW A HAVO 4

- Ja, dan moest je helemaal naar beneden scrollen om naar één paragraaf te gaan
- Ja, en dan moet je weer naar een andere pagina gaan en dan weer helemaal naar beneden
- En dan weer helemaal omhoog
- En dan moet je elke keer weer zo klikken en ...
- Ja, ze lopen er allemaal voorbeelden en inleidingen bij te geven. Op zich wel handig want dan weet je meteen waar zo'n onderwerp over gaat en het leest ook wel lekker, maar, ik vind eigenlijk best dat dat mag blijven.
- Het helpt wel om het beter te begrijpen want als er alleen maar theorie is zonder voorbeelden dan ...
- Ja dan denk je ook waar gaat het over

- Ja dan onthoud je het wel.
- Maar voor het leren is het wel vervelend al die voorbeelden want dan hebben we echt zulke teksten terwijl je eigenlijk gewoon maar twee pagina's ...
- Ja ik markeer eigenlijk gewoon het belangrijkste en dan doe ik een blaadje erbij of eronder en dan noteer ik bij elke tekst drie belangrijke dingen.
- Ja maar ik moet toch alles lezen om dat belangrijke te vinden
- Ja, daarom, dan kun je meer to the point zijn en zeggen: kijk dit is het, dit krijg je, en dit is de stof, en niet met zoveel verhaal erbij.

INTERVIEW B HAVO 4

- Ik zie geen verschil in hoofdstukken. Nou, bij wiskunde bijvoorbeeld, heb je over delen en een ander hoofdstuk over keer. En dat zie ik niet bij mw. Ik zie geen verschillen in de stof.
- Maar wij hebben geen boekjes
- Die zitten misschien in hoofdstukken, maar het staat op een hele grote lijst in de elo (elektronische leeromgeving) en dan moet je daar ... het zijn hele grote Word-bestanden, in een hele lange rij, en daar moet je in zoeken.
- Nou, je hebt bijvoorbeeld nummer 1, 4, 6, b, en dan is dat een tekst en die moet je dan gaan lezen. Ik denk dat het al overzichtelijker wordt als je bijvoorbeeld ... stel, je hebt, aan het eind van de periode, een soort eindopdracht Verhoudingen en (wat was het andere) Verbindingen, dat je daar dan echt een opdracht over moet maken met een groepje, wat ze graag wil, zeg maar, samen iets maakt, en dan niet elke dag opdrachtjes maken, want dat interesseert me eigenlijk niks.
- Neen (niet 4 hapklare brokken/hoofdconcepten?), zeg maar, er wordt elke keer een klein hapje gegeven, van elk ding.
- Het is wel verschillend.
- Ja, het is, ik vind die teksten altijd heel erg lang, zoals hij al zei, daar heb je echt heel veel Word-bestanden van ... die zijn af en toe wel tien pagina's of zo... Het zit helemaal vol met teksten en dan denk je af en toe: oooohhh moet ik dat allemaal lezen voor een opdracht?
- Terwijl je de helft echt kan weghalen.
- Ja, terwijl je uiteindelijk er maar zo'n stukje (tussen duim en wijsvinger) moet uithalen, en dan moet je ... Soms heb je daar gewoon geen zin om dat allemaal op te gaan zoeken.
- Neen. Als ze die teksten nou gewoon een beetje zouden samenvatten ...
- Het zijn wel verschillende onderwerpen, maar het lijkt heel erg op elkaar, omdat je steekwoorden, concepten moet toepassen op dat onderwerp.
- Ja, en als je dan een vraag stelt, krijg je driekwartier uitleg. En uiteindelijk snap je het nog niet. Neen,
- Ja, het zal wel iets duidelijker worden, denk ik.

INTERVIEW F HAVO 4

- Makkelijk
- Duidelijk te begrijpen
- Dat vind ik dan weer net niet, ik vind het best wel moeilijk geschreven
- Maar er worden wel veel voorbeelden gebruikt en dat vind ik wel fijn. Het is niet zo van: dit is dit, maar dan wordt er een voorbeeld bijgegeven
- Nou (ik vind het moeilijk), als er bijvoorbeeld een begrip in staat dan staan er bijvoorbeeld hele moeilijke woorden in en zo en dan moet ik het wel een paar keer gaan lezen voor ik het begrip snap.
- Ja, ik vind dat het wel heel uitgebreid uitgelegd is, en er komen heel veel voorbeelden in voor, en het wordt niet echt meestal heel uitgebreid uitgelegd het is dit, maar er wordt altijd een soort voorbeeldsituatie uitgelegd waar het begrip in wordt toegepast.

INTERVIEW G HAVO 4

- Ja (het materiaal is afwisselend), ik vind het wel fijn dat al die boekjes lijken op elkaar
- Ja, en in de lessen krijg je wel weer filmpjes
- Ja, het wordt op dezelfde manier geschreven niet dat de een op een makkelijke en een ander is heel moeilijk of zo, je weet wat je kan verwachten wat er instaat
- Ja (taalgebruik past bij de beleving), als het dan wat moeilijk is dan wordt het sowieso wel uitgelegd.
- Ja (dan wordt het weer uitgelegd)
- Ja (de onderwerpen passen bij de beleving), vooral met het stukje opvoeding bijvoorbeeld, want dan zie je dat iedereen verschillend opgevoed wordt voor de maatschappij, met verandering zeg maar

Wat is sterkste/zwakste punt van het materiaal; Wat zou jij beslist behouden/veranderen/verbeteren; Hoe kan/zou het materiaal jouw meer kunnen motiveren; spreekt het materiaal je aan/hoe ziet het eruit: gekopieerd, gekleurd, losse vellen, gebonden, dik/dun boekwerk; kreeg je het in één keer of in delen; Mis je inhoudelijk iets in het materiaal

INTERVIEW D HAVO 5:

- Dat van Vorming vond ik echt heel leuk.
- Ja, dat vond ik ook het leukste ja.
- Zulke dingen vind ik gewoon leuk

- Ijsbergtheorie en zo, dat vind ik echt leuk.
- Heel erg leuk ja.
- Er zouden ook wel wat meer PO's mogen zijn want in havo 5 hebben we helemaal geen PO's meer gehad.
- Jawel, eentje.
- Eentje over politiek.
- En over de VS.
- Ja want daar waren verkiezingen. In Nederland en in de VS.
- Oh ja, maar tuurlijk, gelijk achter elkaar was dat.
- Ja, maar dat was volgens mij één cijfer.
- Oh ja, één cijfer.
- Ik denk dat die vier hoofddingen, die moet je houden, maar misschien kun je iets concreter zijn in informatie geven. Want het is heel breed, en sommige dingen sluiten bij elkaar aan zoals verschillende concepten uit verschillende hoofdconcepten, die komen weer terug. Bij vorming heb je socialisatie en bij anderen heb je ook socialisatie dus het sluit allemaal aan.
- Dat overlapt elkaar
- Ja.
- Ja (dat zou er wel uit kunnen)
- Acculturatie bijvoorbeeld, echt zo'n voorbeeld dat bij Verandering en Vorming komt
- Ja, inderdaad.
- Maar dat vind ik juist wel fijn. Juist dat je het al hebt gehad. En je ook weer denkt: hé, dat heb ik al eens gehad, en dan kun je het weer opnieuw toepassen.
- ... ze in verschillende situaties kunt toepassen.
- Als de interviewer het voorbeeld "social media" geeft dan reageren ze enthousiast, dat is een goede.
- Nee, want eigenlijk Veiligheid dat vond ik ook leuk.
- Ja ik ook.
- Social media vond ik leuk
- Politiek moet er eigenlijk ook in blijven.
- Ik vond ze eigenlijk allemaal wel leuk.
- eigenlijk allemaal wel leuk.
- Goede opdrachten
- Nou bij ons moesten we bij die docent de opdrachten overslaan want hij vond ze niet goed genoeg.
- De opdrachten uit het boek.
- Ja, 2X
- Ik vind het juist zelf heel erg fijn als je theorie gehad hebt om even een opdracht te maken. Het moet even in mijn hoofd zitten, met een tekstje erbij dat je het even weet. Maar dat kon dus niet, want ze waren niet goed genoeg, en het had dus niet veel zin.

INTERVIEW E HAVO 5:

- Neen, (misten niet iets)
- Niet echt.
- Ik denk dat het zwakke punt het sterke punt is. De voorbeelden zijn goed, maar je kunt ook overmaat hebben.
- Ja, ook wel. (was actueel en sluit aan bij beleving)
- Ja, dat wel. Het was nog niet zo heel lang geleden. Als je bijvoorbeeld kijkt naar sommige andere vakken, dan zijn er wel gebeurtenissen uit 1988 of zo, of 1990, en hier is het 2011 of 2012.
- Ja, ik denk dat mw wel een vak is dat constant een update nodig heeft.
- Ja, de maatschappij verandert.
- Maar, in voorbeelden was het meestal informatie uit 2008 of 2009, en dat vond ik wel actueel

INTERVIEW G HAVO 4

- Ja, de ordening. Want wij begonnen met domein b en we zitten nu bij e en we hebben dus domein a en c overgeslagen en dat is een beetje raar.
- Ja, dat is toch wat vaag.
- Ja
- (Vind je de behandeling van de domeinen vaag?) Ja, we begonnen met B en we zijn nu met E bezig. En A, C en H hebben we helemaal niet gehad en D ook niet en dan denk ik begin dan met A of orden het dan anders.
- (Heb je het de docent gevraagd) Nou, hij heeft het gewoon een keer verteld.
- Ja hij heeft het er wel een keer over gehad.
- Ja hij heeft een keer een poppetje getekend maar daar snap ik ook niks van.
- Zo'n raar poppetje en dan zet hij er letters bij en dan denk ik "ok"?

INTERVIEW H HAVO 4

- Soms (spreekt het aan)
- Ik vind het soms best interessant
- Maar andere (onderwerpen) zijn weer dood saai

- Social media wel (erin)
- Dingen van vroeger (mogen eruit)
- Politieke partijen vind ik wel leuk
- Ja best interessant
- Ja (met de verkiezingen vorig jaar)
- En dat gaat ook weer over het nu
- Ja, dat (de Amerikaanse verkiezingen) vond ik dan weer minder interessant.
- Wel interessant (de Amerikaanse verkiezingen).
- Ik wist helemaal niet hoe dat ging (Amerikaanse verkiezingen) en daar moest je toen een verslag over schrijven en toen wist ik het wel.

INTERVIEW I HAVO 4

- Alleen het register wat ik net al zei. Misschien sommige stukjes inderdaad een iets makkelijker definitie.

7. CIJFER VOOR MAATSCHAPPIJLEER EN MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN

NB: HELAAS IS BIJ HET EERSTE INTERVIEW ALLEEN GEVRAAGD EEN CIJFER AAN MAATSCHAPPIJLEER TE GEVEN.

Tabel: Cijfermatige beoordeling Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen

Afrondend: Welk cijfer zou je MW en ML geven (1-10)

A*		B		C		D		E		F		G		H		I	
Mw*	MI	Mw	MI	Mw	MI	Mw	MI	Mw	MI	Mw	MI	Mw	MI	Mw	MI	Mw	MI
Gemiddeld →	60,5 /9 = 6,7	25,9 /5 = 5,2	34,5 /5 = 6,9	48 /6 = 8	41 /6 = 6,8	38 /5 = 7,6	31,5 /5 = 6,3	17 /2 = 8,5	13,5 /2 = 6,8	83,5/ 11 = 7,6	73,5/ 11 = 6,7	71 /9 = 7,9	61,5 /9 = 6,8	67,5/ 10 = 6,8	77/ 10 = 7,7	84/ 11 = 7,6	69/ 11 = 6,3
-	7,5	6	7	8	6,5	8	6	8,5	7,5	7	7,5	8	6	6,5	8	8	5
-	7	5,4	7	8,5	7,5	8	6,5	8,5	6	7-7,5	7-7,5	8	7	6,5	8	8	6
-	7	3	6	8	7	8	6			8	6	8	6	7	8	10	6
-	4,5	5	7	7	7	7	6			8	6	8	7	7	8	8	6
-	5	6,5	7,5	8	7	7	7			8	7	8	8	7	5	8	5
-	6,5			8,5	6					8	7	7	8	7	8	7	7
-	8									7-7,5	7-7,5	8	7	7	8	6	6
-	7									7	6	8	6	7	8	9	7
-	8									8	7	8	6,5	6-	8	6	7
										7	6			6,5	8	6	7
										8,5	7				8	8	7

*in woorden geeft deze klas aan MW boeiender te vinden dan ML, daarom wordt aangenomen dat het gemiddelde cijfer voor MW hoger ligt dan bij ML

NB: **roze**: het hoogste cijfer; **rood**: het laagste cijfer

BIJLAGE 5

Tabel B: inventarisatie resultaten interviews havo 4 2013

OVEREENKOMSTEN/VERSCHILLEN MAATSCHAPPIJLEER/MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN	
Interviews havo 4 2012 en 2013 :	
1. Is MW moeilijker dan ML; Wat zijn de overeenkomsten en de verschillen; welke zou je kiezen als het allebei keuzevakken waren; 2. Waar denk je als eerste aan bij mw/ml 3. Lesopbouw 4. Materiaal	
Vragenlijsten havo 4 2012 en 2013: Ben je tevreden met de keuze voor mw; Waarom heb je het vak mw gekozen	
MAATSCHAPPIJLEER (Spreekt voor ML; ML makkelijker/leuker etc.)	MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN (Spreekt voor Mw; Mw makkelijker/leuker/dieper etc.)
HAVO 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen);	HAVO 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen);
Moeilijker/makkelijker; overeenkomsten/verschillen; als keuzevak	Moeilijker/makkelijker; overeenkomsten/verschillen; als keuzevak
<u>ML is makkelijker/moeilijker dan MW:</u> - Ja (ml makkelijker als je leert), ... - nee (moeilijker want geen verbanden leggen bij ml) - Ik vind ml makkelijker. Het is gewoon wat iedereen zegt, het is gewoon veel duidelijker, gestructureerder. - Neen, (ml moeilijker) maar het ligt ook gewoon aan het boek (van ml). - Ja, (ml makkelijker) en in de boeken van ml zit veel <i>meer structuur</i> dan in de teksten van mw. - Nee (ml is makkelijker) - Ja (ml makkelijker), maar het ligt eraan, want ik haal lagere cijfers voor ml, maar de opdrachten bij mw vind ik moeilijker - Ik vind het juist andersom (taalgebruik ml makkelijker dan mw) 11 keer: ja (ml makkelijker) - Ik vind ml juist moeilijker - Nee (bij ml snap ik het boek niet), ik snap ... ik vind het (ml) moeilijker - Ja, maar ik vind het boek (ml) wel een beetje moeilijker (dan info mw). - Dat doet me denken dat mensen die ml leuker vinden dan mw, want als je goed kunt leren dan vind je ml makkelijker, <u>ML als keuzevak:</u> - ML (als keuzevak) Een vak ml/mw: (Allemaal) Ja (<i>goed dat het twee verschillende vakken zijn</i>) - Ja, want het zou <i>anders een veel te groot vak</i> worden als het bij elkaar zou worden gezet. - Het staat wel erg los van elkaar (mw en ml) vind ik eigenlijk. <u>Overige verschillen ML/MW:</u> Duidelijker: - Nou ik vind ml wel duidelijker qua leren, leerwerk. - Ja, dat (ml) boek is heel duidelijk, omdat gewoon in het boek staat: hoofdstuk 3 paragraaf 2 of zo.	<u>ML is makkelijker/moeilijker dan MW:</u> Makkelijker: - Mw vind ik wel goed en makkelijker (ml moeilijker) - Ja (mw makkelijker, ml moeilijker), denk ik wel, je moet veel meer leren bij ml. - Ja, ik ben het wel met hem eens (mw makkelijker, ml moeilijker). Want ik kan eigenlijk helemaal niet uit mijn hoofd leren, ook bij geschiedenis heb ik dat, en ml dat gaat ook allemaal over de politiek en zo, en mw is veel meer mening geven en van alles van de maatschappij en hoe je dingen ziet, en over verschillende groepen in de samenleving, en dat vind ik zelf veel makkelijker - Nee (mw is makkelijker) - nee (mw makkelijker) - nee (mw makkelijker) - Neen, (mw) makkelijker dan ml. Makkelijker (mw) dan ml Makkelijker (mw dan andere vakken, ml Makkelijker (mw makkelijker, ml - Ja, (mw makkelijker) ik ook - Ja (mw makkelijker) ik ook - Nou, vergeleken met andere vakken vind ik het (mw) makkelijker - Ja, ik ook (mw makkelijker) - Yes. (mw makkelijker) (mw) Makkelijker - Nee (mw is <i>niet moeilijker</i> dan ml) Moeilijker: - Ja, (mw) best wel moeilijk - Ja dat wel (mw moeilijker) - Ja, ik vind mw gewoon moeilijk te begrijpen. - Mw (moeilijker), - Inhoudelijk is het (mw) <i>goed</i>, denk ik. Alles wat u benoemd is inhoudelijk goed, alles wat benoemd moet worden zit erin, maar dan zitten er 30 doekjes omheen dat je het niet meer snapt. (mw moeilijker, ml makkelijker) - Ja, (mw moeilijker) om toe te passen en dat vond ik best moeilijk - Ik vond al die moeilijke begrippen en alles van Vorming veel lastiger ... het was ook veel meer. (mw

- Nou, ik vind ml ook *niet makkelijk*, maar ik heb het idee, zoals zij al zei, dat *ml duidelijker* is.
- Nou in mijn hoofd komt dat (*ml duidelijker*) alleen maar door dat **boek** (ml)
- Ik heb toch *liever ml* dan mw omdat het **duidelijker** is ...
- Ik vind het **boek** van ml eigenlijk wel **duidelijker** ingedeeld.
- Ja, dat sowieso. (*boek ml duidelijker*)

Cijfers:

- Maar bij ml sta ik *hoger*
- Ja ik ook (bij ml *hoger* cijfer)
- ... maar ik vind het (mw) niet leuker (dan ml)...

Divers:

- Ik denk dat mw **dichter bij jezelf** staat dan bij ml omdat dat veel meer over **politiek** gaat en wij zijn daar met het vak mee bezig, maar voor de rest ben je er niet echt mee bezig of zo,
- Ik vind (ml) het **niet heel boeiend**;
- Ik vind (ml) het **minder interessant** vind.
- Ml is meer van **als je weet wat het inhoudt** dan is het goed.
- En daar (bij ml) doe je ook **niet alles door elkaar** eigenlijk.
- Nou, ml vind ik wel **overzichtelijker**, ja, het ligt waarschijnlijk wel aan de docent, want als zij (bij ml) nu zegt: we zijn bezig met hoofdstuk 6 paragraaf 3, en dan zegt ze bij mw: open de elo en scroll naar beneden, klik dit en dat aan, scroll nog verder naar beneden, en klik dan dit en dat aan.
- Ml is gewoon **altijd hetzelfde**
- Ja (daar sluit ik bij aan, ml **altijd hetzelfde**),
- bij ml heb je gewoon van de docent informatie en gewoon **leren**,
- Ja, ml is de **harde stof** en wat is het, ...
-ik snap de meeste dingen wel hoe het ongeveer in elkaar zit, ml is veel meer **leren** zeg maar, en over **politiek**, en ik snap het boek niet echt bij ml

moeilijker

- Ja, (mw **moeilijker**) maar als je het begrijpt dan kun je toch we *toepassen* denk ik
- Ja, (mw **moeilijker**) als je de *begrippen* al leert dan snap je blijkbaar het begrip dus dan ...

MW als keuzevak:

- Mw. (als keuzevak)
- Mw, (als keuzevak)
- Mw. (als keuzevak)
- (MW keuzevak) want de leraar is zelf goed en sommige dingen zijn wel interessant ...
- (mw keuzevak) want het wordt veel leuker gebracht, het is heel duidelijk dit moet je leren en bij een toets van mw weet niemand wat ie wel

MW gaat dieper op de stof in:

- Niet zozeer *overlap* maar een verduidelijking, op sommige dingen gaat het (mw) **dieper** in dan bij ml.
- Ja (mw **dieper** dan ml)
- Ja, precies. (mw **dieper** dan ml)
- Ja, daar ben ik het mee eens, het (mw) gaat veel **dieper** op de stof in. ...
- Hier (mw) gaan ze wat **dieper** op dingen in.
- Ja (bij mw gaat het **dieper**)
- Hier (mw) gaan ze er veel **dieper** op in en dat vind ik wel mooi.
- (mw) met **verdiepingen**, zelf onderzoeken,
- ... En dat die dus **dieper** ingaan dan bij ml want dat is wat algemener (dan bij mw).
- Ja (mw gaat **dieper** op onderwerp in)
- Mw is eigenlijk een **verdieping** van ml.
- ... Dat gaat **dieper** in op dingen
- Het zijn vooral meer aanvullingen voor ml krijg je de *hoofdbegrippen* en bij mw ga je meer *op de dingen in*.

Overig/diverse uitspraken MW:

- Ik denk, dit vak (mw) de meesten vinden het best wel **leuk**, en de lessen ook wel leuk, en dan heb ik ook wel meer zin om er iets voor te doen
- Ik sta nu net een **onvoldoende** (voor mw), maar dat kwam door die laatste STO. Waarschijnlijk had ik anders een voldoende. Daarvoor stond ik wel gewoon voldoende.
- Nou ik vind mw **leuker** ...Nou, ik kan gewoon heel veel schrijven over dingen, en dat is wat bij mw ...
- Ja, ik zou mw ook een hoger cijfer geven, net als wat X zegt omdat ik daar beter in ben, en het **leuker** vindt om te doen.
- Ja ik vind het (mw) gewoon **overzichtelijker**.
- Als het (mw) verbeterd wordt en verduidelijkt, dan een 8, maar nu denk ik een 6,5 en voor ml een 7,5.
- Ja, er zitten wel dezelfde onderwerpen maar mw gaat heel anders met de stof om dan ml, dus ik vind dat je het **niet heel erg met elkaar kunt vergelijken**.
- Ja, bij wiskunde moet je gewoon één antwoord uitrekenen en als het goed is heeft iedereen ... en bij mw heeft **iedereen** er weer een beetje een **andere kijk** op en die legt het op zijn eigen manier uit
- ...en met mw, die dingen kom je eigenlijk weer tegen als je iets kijkt of ergens in je leven **komt het wel terug** wat je leert.
- Ja, dat (mw) vind ik **boeiender**. (mw boeiender)
- Je krijgt daar (mw) **begrippen** en die moet je dan leren van goh wat houdt dat dan in, en hier (mw)

	dan ga je wel kijken van waar komt dat in terug en concrete voorbeelden krijg je hier dan hoe je dat dan in de samenleving kan zien. • Ik heb simpelweg niks met mw. • ... (klas bij mw) meer gemotiveerd... • En je bekijkt aspecten van meerdere kanten, bij ml zijn het echt rijtjes en bij mw krijg je rijtjes maar bij die rijtjes krijg je weer een rijtje en dan is het veel duidelijker uitgelegd. • ...en bij mw leer je waarom het zo is. Denk ik. • Ja, maar soms vind ik wel de vraagstelling moeilijk bij mw • Ja, bij de toets (mw moeilijker) • Ja, ik ook. Al die begrippen bij mw vind ik juist moeilijker • Ja, ik vond Vorming (mw) makkelijker • Ja, ik vond Vorming (mw) makkelijker • Vorming is makkelijker (mw). Het ging heel erg over kernconcepten • Ik vond Vorming dichter bij mijzelf staan (mw makkelijker) • Ja, ik heb ook dat ik leren, ik houd niet van leren, het is veel makkelijker als je iets kan toepassen. (mw makkelijker) • Ik vind ... het taalgebruik bij mw makkelijker • Ja (het hangt van het onderwerp af) (mw moeilijker dan ml) • ...maar als je toepassen moeilijk vindt, dan vind je mw moeilijker. • Het (mw) is veel breder. • ...en bij mw moet je verder denken.
HAVO 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen); Waar denk je als eerste aan Leren: • Nou, het eerste wat bij mij naar binnenkomt, is dat bij ml ik veel beter weet wat ik moet <i>leren</i>, dit en dit moet je leren, dat het veel <i>duidelijker</i> is.... • Ja, en ml is meer zoiets van dingen uit je hoofd <i>leren</i> en mw is meer kunnen <i>snappen</i> gewoon hoe de samenleving in elkaar zit en ml is gewoon <i>uit je hoofd leren</i> Overig: • <i>Chill</i> lessen (ml) • <i>Niks doen</i> (ml) • en bij ml volg je <i>les in een hoofdstuk</i> of zoiets	HAVO 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen); Waar denk je als eerste aan Onderdelen eindexamenprogramma: • Dat hij vier hoofdconcepten behandelt die beschrijven hoe sommige dingen in de maatschappij werken. ... • Toepassen (bij mw) • En dat lukt veel beter (toepassen bij mw) • Het onderzoeken van de maatschappij (mw) • Samenleving heel veel denk ik (mw) • De maatschappij (mw) • ... en de wetenschap... (mw) • Nieuws (mw) • Maatschappij (mw) • Politiek (mw) • Wetenschappen (mw) • Meningen (mw) • Media (mw) • Het gaat over ... en politiek, klaar (mw) • Ik vind wel een duidelijk verschil dat je bij mw echt gaat onderzoeken, zeg maar,..., • ...en bij mw moet je toch echt zelf nadenken ook, en dan ga je echt dingen onderzoeken. ... Overig: • Nou vooral bij de <i>eerste toets</i> (van mw) hebben we <i>allemaal iets anders geleerd</i> omdat we allemaal niet wisten wat we moesten leren • Ja. (bij eerste <i>toets</i> mw iets anders geleerd bij mw dan we moesten leren) • Ik had het <i>niet eens geleerd</i> (voor mw), ik had wel

	een voldoende maar ik wist echt niet wat ik moest leren. Ja (zelfde ervaring; bij mw, <i>niet veel geleerd toch voldoende</i>).
HAVO 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen); Lesopbouw Eigen ervaring van stage bij Reggesteyn en 6 lesuren in Enschede: Uitleg Inhoud Terugkijken vorige les	HAVO 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen); Lesopbouw <i>Electronische leeromgeving</i>; elke les zelf achter de computer - Ja (<i>uitleg klassikaal</i>) - Niet altijd hoor (<i>uitleg klassikaal</i>) - Nou, we werken eigenlijk ook wel vaak in groepjes... - Ja, <i>het blijft een klassikale les</i>. - In een kring. (hebben we les) - Je hebt <i>zoveel bestanden</i> (bij mw) en dat staat allemaal op de computer en dat is dan niet handig. Uitleg: Veel/hele les uitleg: ... en die vrouw legt alles, al die paragrafen, <i>door elkaar uit</i> waar door ik niet meer zie welke paragraaf ik aan het behandelen ben. - Ze <i>legt eigenlijk ook niet echt iets uit</i>, dan is ze bijvoorbeeld de hele les bezig met één ding (onderwerp) te vertellen en dan weet je uiteindelijk nog niet wat het is of waar ze heen wil... - Ja de hele les (<i>uitleg over hetzelfde onderwerp</i>) ...en als je dan een vraag stelt, krijg je driekwartier uitleg - Hij legt veel uit. - Ja, hij is veel aan het woord, duidelijke <i>uitleg</i>. - Nou we schrijven heel veel op een papiertje of in een schrift, en hij schrijft wel die begrippen op het bord en hij legt het wel uit, en tijdens die uitleg moeten we het wel in een schrift schrijven van wat hebben we meegekregen - Er wordt veel uitgelegd volgens mij - Ja (er wordt veel uitgelegd) - Hij praat de hele 50 minuten. - De les is overwegend de docent aan het woord of hij laat iets zien. - Het is meestal zo: hij begint met uitleg, dat duurt de hele les, en dan moet je de opdracht maken die bij de uitleg past, zeg maar. - Hij praat wel altijd veel - Ja (hij praat wel veel) - Het is echt dat de docent veel uitlegt. Dat doet hij of zij vrij duidelijk dat je na de les wel weet wat de begrippen ... - Ik denk wel dat bijna 100% wordt volgepraat - Nou, je brengt <i>wel je eigen mening</i> in, hoe je zelf denkt over dingen, verder doe je niet veel zelf. - Ja, ik vind het wel positief eigenlijk want de docenten die wij hebben gehad die leggen allemaal wel goed uit vind ik en omdat je zoveel informatie krijgt dan snap je het ook veel beter. - Ja, bijvoorbeeld zoals docent X, die doet het <i>elke les heel erg op zijn eigen manier</i> en heeft het <i>goed voorbereid</i> (veel uitleg). En ik denk dat als je het uit het boek moet leren dan is het helemaal niet interessant en veel te moeilijk uitgelegd - Ja, en als je dan een vraag stelt, krijg je driekwartier uitleg. En uiteindelijk snap je het nog niet. Neen, ... - Dan ging ze een heel verhaal vertellen, en dan wil ze het uit gaan leggen, maar dan komt het weer ergens anders op neer, en dan vertelt ze er weer dingen bij, en dan vergeet je eigenlijk weer waar het over gaat.

	Enige uitleg en leerling wordt betrokken: • Soms legt ze het wel goed uit, maar meestal moet je het zelf maar uitzoeken. • Nou, ze legt wel doelgericht uit wat je bijvoorbeeld op de toets krijgt • Ja dat vind ik wel (wel enige uitleg in de klas). • Ja dat vind ik ook, (wel enige uitleg in de klas) het wordt wel niet heel goed voorbereid, maar wat we in de les krijgen, daarmee kun je wel zien wat in de praktijk gebeurt en dan snap ik het wel, maar voor de rest ook moet je wel zelf ontdekken voor het leren. • Nou, dan krijg je wel een stuk uitleg ook, en dan vertelt ze een verhaal zeg maar, en dan geeft ze uitleg, maar als de sfeer niet goed is, dan zet ze ons gelijk aan het werk zonder enige uitleg... • Ze begint met uitleggen en dan is er een minuut of tien de mogelijkheid om zelf te werken dus ja, daar bestaat meestal de hele les uit. • Ja, ik vind het een heel leuk vak. Ook de manier waarop hij uitlegt, gewoon makkelijk, en hij betreft je erbij en hij praat vaak over het nieuws... Inhoud: • Ja ... in de les krijg je de theorie zeg maar.. • Neen (niet oefenen), alleen maar theorie zeg maar • Ze geeft wel feedback. • Er wordt heel veel lessen hetzelfde verteld. • Nou ik heb het idee dat ze wel heel vaak hetzelfde vertelt, maar dan nog iets er bovenop. • Ja (veel hetzelfde) • Je krijgt stof, je krijgt opdrachten, en het is gewoon goed te volgen wat je moet doen, .. • ...en ik denk dat die structuur in de les er niet vaak is, omdat iedereen eigenlijk iets anders doet. En met iets anders bezig is. • En misschien ook het feit dat je de laptop (van de elo) niet mee naar huis kunt nemen... dan ben je bezig met een opdracht, en dan ineens gaat de bel, en dan denk je: aaahh, dat moet ik nog op mijn mail zetten...daar heb ik geen tijd voor... en dan sla je het niet op,.. • Soms loopt ze naar je toe als je het vraagt, (niet altijd klassikaal) Afwisselend, altijd anders: • Ja, het is niet eentonig of zo, hij is wel zo dat hij afwisselt. • Maar ook niet elke les is het zelfde altijd, het is niet standaard, dat de les zo gaat. (uitleg, filmpje, opdracht) • Nou ja, hij wisselt af, dus soms de hele les praten, dan een filmpje • Neen...(je weet niet van te voren wat in de les gebeurt; iedere les anders) • Het is altijd een verrassing (wat in de les gaat gebeuren; iedere les anders) • Het ligt er ook aan wat er een beetje gebeurt is en zo,... het is altijd wel weer anders (iedere les anders) • Ja, (iedere les anders) want dan vertelt hij zomaar wat en dan gaat hij ineens weer over thuis vertellen • Maar daar wordt het niet saai van (iedere les anders) daar wordt het juist leuk van (als hij wat over thuis vertelt) Opdrachten: • En soms opdrachten maken (aan het eind van de les) • Eh ja, (tijdens de les opdracht maken) • De laatste vijf minuten meestal (opdracht maken)
--	--

	- Alleen als we opdrachten hebben om te maken, als je dan wat vraagt komt hij naar je toe (in de les) Filmpje, powerpoint: - Ze laat wel vaak filmpjes zien, ook bijvoorbeeld powerpoints. - Ja, er worden filmpjes gebruikt - En als hij uitlegt gebruikt hij altijd een power Point - Soms heb je een opdracht bij een filmpje - Ja, (soms opdracht bij filmpje) - Of soms een filmpje erbij of zo (bij de <i>vele uitleg</i>) - En als hij uitlegt gebruikt hij altijd een power point. - Bij de filmpjes wordt het ook wel veel duidelijker (wat hij uitlegt) - Ja, en in de lessen krijg je wel weer filmpjes - Ja, met filmpjes Divers: - Een soort van samenvatting van de les (aan het eind van de les) - Ja, maar dat is ook geen huiswerk (maken tijdens de les). Echt huiswerk is wel echt thuis, daar heb je verder niet veel tijd voor in de les, zo'n vijf minuutjes - Ja, je kunt hem onderbreken (als hij uitlegt) - Hij gaat altijd op vragenstellen in - Het gaat niet altijd over de stof - Maar dan snap je het wel (als hij wat over thuis vertelt) - Ja, vaak komt dat ook omdat hij er dan een grapje bij zegt (als hij uitlegt) dan onthoud je het makkelijker ...Dan bij een toets denk je ineens, oh dat was toen heel grappig. - Ja, en dan kan ik het zo opschrijven. (als hij grappig uitlegt) ... hij vindt het ook gewoon leuk om verhalen te vertellen. - Ja, dan heeft hij zo'n verhaal vertelt en dan is hij helemaal kwijt waar hij was - Nou, bij ons de meeste lessen die gaan best wel slordig, niet heel duidelijk structuur ... altijd wel tijd voor jezelf om zelf te werken ... - Je kan het altijd vragen in principe dat is aan jezelf Dat ligt eraan (<i>klassikaal of individueel vraag behandelen</i>) hoeveel mensen er zijn met dat probeem, als er één is dan komt Y gewoon naar je toe ... - Als je het gewoon vraagt dan kun je best de hele les gewoon voor jezelf aan het werk. Als je het allemaal snapt. - Je hebt een planner dus je kunt sowieso vooruit werken (in de les en voor jezelf werken) Terugkijken op vorige les: - Nee (er wordt niet teruggekeken op de vorige les) - Ja, soms doet hij dat wel. (<i>terugkijken op vorige les</i>) - Ja, soms wel. (<i>terugkijken op vorige les</i>) - Ja, dat is vaak met filmpjes (<i>terugkijken op vorige les</i>) - Klopt (terugkijken met filmpjes op vorige les) - Ja, dat ook. (<i>korte terugblik</i> vorige les) - Nou als het in de vorige les flink fout is gegaan (<i>dan blikt docent terug op vorige les</i>)....
HAVO 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen); Materiaal <u>Papier:</u> - Ja. (omdat we bij ml boek gebruiken) - Nou, ml heeft een boek en mw niet. ...Nou, dat staat ook in het boek. Daar hebben	HAVO 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen); Materiaal <u>Digitaal:</u> - Wij doen het met de computer en soms wordt een blaadje uitgedeeld. - Meestal de laptop en dan zegt ze, je moet naar die en die

we wel boeken, geen computer waar alles in staat, zeg maar, • Een boek en een werkboek, ik weet het niet goed uit mijn hoofd, Thema's? • Ik heb het bij me dus ja Thema's (boek). Inhoud: • MI is heel erg gericht op het rechtssysteem en hoe de regering is en zo. • Ja (meer staatsinrichting bij MI), en het laatste hoofdstuk sluit het heel erg aan op mw, wat we altijd behandelen met cultuurvergelijkingen en zo, dat is nu pas in het laatste hoofdstuk. ...en daar krijgen we ook diaprojecties van de les die dingen uitlegt, maar je weet veel beter alle punten van de stof. Overig: Eigen ervaring met stage op Reggesteyn en bij observatie in Enschede Digitaal Papier Inhoud en vormgeving Voorbeelden en begrippen (gekopieerde) boekjes en blaadjes	tekst. We doen alles met de elo, <i>de elektronische leerweg</i> en dan moet je naar de site gaan en dan staan daar al die bestanden maar alles staat daar door elkaar en dat vind ik ook wel een beetje vaag. Als ik voor de toets ga leren dan <i>print</i> ik het ook allemaal uit. • Nou, de computer leidt je wel heel erg af. Je zit te werken en dan hoor je ineens X schreeuwen • De leesteksten op de computer zijn héél erg lang en ze maakt sommigen wel wat duidelijker, wat je dan moet weten, • (Deze leerlingen werken in een <i>elektronische leeromgeving</i>) • Ja, dan moest je helemaal naar beneden scrollen om naar één paragraaf te gaan (alleen digitaal) • Ja, en dan moet je weer naar een andere pagina gaan en dan weer helemaal naar beneden (alleen digitaal) • En dan weer helemaal omhoog (alleen digitaal) • En dan moet je elke keer weer zo klikken en ... (alleen digitaal) • Maar wij hebben geen boekjes (alleen digitaal) • Die zitten misschien in hoofdstukken, maar het staat op een hele grote lijst in de elo (<i>elektronische leeromgeving</i>) en dan moet je daar ... het zijn hele grote Word-bestanden, in een hele lange rij, en daar moet je in zoeken. • Nou, je hebt bijvoorbeeld nummer 1, 4, 6, b, en dan is dat een tekst en die moet je dan gaan lezen. Ik denk dat het al overzichtelijker wordt als je bijvoorbeeld ... stel, je hebt, aan het eind van de periode, een soort eindopdracht Verhoudingen en (wat was het andere) Verbindingen, dat je daar dan echt een opdracht over moet maken met een groepje, wat ze graag wil, zeg maar, samen iets maakt, en dan niet elke dag opdrachtjes maken, want dat interesseert me eigenlijk niks. (alleen digitaal) • Ja, het is, ik vind die <i>teksten altijd heel erg lang</i>, zoals hij al zei, daar heb je echt heel veel Word-bestanden van ... die zijn af en toe wel tien pagina's of zo... Het zit helemaal vol met teksten en dan denk je af en toe: ooooohhh moet ik dat allemaal lezen voor een opdracht? Papier: Syllabus: • Ja (een hele syllabus) • Ja (syllabus, wordt helemaal doorgewerkt) (Gekopieerd) Boekje/blaadjes: • Ja, we hebben wel een boekje (voor de uitleg). • Nee, daar (concepten en contexten) heb je wel een blaadje van gehad. • Ja je moest dat ook leren met elke toets (blaadjes) maar als je het een paar keer doorleest dan weet je het wel een beetje vaag maar toepassen tijdens de les en dan weet je het uiteindelijk wel. • Nee, wij hebben echt een papieren boekje, zeg maar ... • Gekopieerd (boekje)... in elkaar geknutseld... • Nou, er mag wel gezegd worden dat er wel een paar gaatjes in mogen (blaadjes), of een hoesje erom of zo, want het valt allemaal uit elkaar • Ja, nu is het (boekje) met twee nietjes of zo.... • Nou, dat is wel zo inderdaad, want sommige mensen zijn hem (boekje) kwijt en dan wordt er wel gezegd van: nou, kopieer hem maar even, • Ja, we hebben wel een boekje. • Het is niet één boek, (voor elk hoofdconcept), hebben we een boekje.
---	---

	• Ja, (Je krijgt een volgend boekje als het boekje daarvoor uit is?) • Ja, (Je krijgt een volgend boekje als het boekje daarvoor uit is?) • Ja, (Je krijgt een volgend boekje als het boekje daarvoor uit is?) • Ja (we hebben gekopieerde boekjes) • Nu kun je het uit je boek lezen • En dat is wel makkelijk (uit boekje lezen) • Deze klas krijgt gekopieerde, aan elkaar geniete boekjes per hoofdconcept. • Ja, op een gegeven moment moesten we zouden we allemaal mapjes, ... en dan kregen we allemaal een blaadje en dan ... maar daar zijn we op een gegeven moment ook weer mee gestopt en dan moet je het toch weer zelf uit gaan printen, dus mij lijkt het gewoon handiger als we gewoon per onderwerp een mapje krijgen en alles in een keer uitgeprint wordt. • Ik denk wel dat het makkelijker was geweest als ze dat gewoon in één hadden gedaan. Dan hoeft je niet al die boekjes ... • Ja, dat vind ik wel erg irritant (gekopieerd boekje) • Ik vind het helemaal niks (gekopieerd boekje) • Nee (vindt het helemaal niks, gekopieerd boekje) • Je kunt gewoon dingen onderstrepen en markeren en zo (boekje) • Je raakt dingen kwijt en bij ieder ding krijg je weer een nieuw boekje en dan, aan het einde van het jaar heb je iets wat uit het ene boekje komt en dan weer uit een ander boekje en dan denk ik waar is mijn boekje gebleven • Ze hadden beter <i>één groot boek</i> kunnen maken zoals ze nu bij ml hebben (verschillende boekjes). • Het klopt niet meer helemaal (paginanummering in gekopieerde boekje) • Bij dat boekje wat we nu hebben, hebben we ook bladzijde 265 of zo, die telling klopt helemaal niet • Maar het onderstrepen is wel fijn dat dat kan (bij gekopieerd boekje) • Ja (dat kun je ook gewoon opschrijven, gekopieerd boekje) • Ik vind het juist makkelijker (gekopieerd boekje) dan kun je juist dingen markeren en zo • (omdat het boekje een kopie is) mag je zelf doen wat je wilt • (niet erg dat het boekje gekopieerd en geniet is?) Nee helemaal niks • Ja ik markeer eigenlijk gewoon het belangrijkste en dan doe ik een blaadje erbij of eronder en dan noteer ik bij elke tekst drie belangrijke dingen. <u>Inhoud/vormgeving materiaal:</u> <u>Concept/context/vaardigheden:</u> • opvoeding bijvoorbeeld, want dan zie je dat iedereen verschillend opgevoed wordt voor de maatschappij, met Verandering zeg maar • Ja, de ordening. Want wij begonnen met domein b en we zitten nu bij e en we hebben dus domein a en c overgeslagen en dat is een <i>beetje raar</i>. • Ja, dat is toch wat vaag (loopt door elkaar, niet geordende domeinen). (behandeling domeinen vaag?) Ja, we begonnen met B en we zijn nu met E bezig. En A, C en H hebben we helemaal niet gehad en D ook niet en dan denk ik begin dan met A of <i>orden het dan anders</i> • Ja hij heeft het er wel een keer over gehad (concept/contexten).
--	---

	• 2x, Ja hij heeft een keer een poppetje getekend maar daar snap ik ook niks van. (context/concepten) • Social media wel (erin) • Politieke partijen vind ik wel leuk Afwisselend/gevarieerd: • Ja (het <i>materiaal is afwisselend</i>), ik vind het wel fijn dat al die boekjes lijken op elkaar • Nee voor mij maakt het niet zo heel veel uit (of het geïllustreerd of kleurrijk is) • Ik zie <i>geen verschil in hoofdstukken</i>. Nou, bij wiskunde bijvoorbeeld, heb je over delen en een ander hoofdstuk over keer. En dat zie ik niet bij mw. Ik zie <i>geen verschillen</i> in de stof. • Het is wel <i>verschillend</i> (inhoud). • Het zijn wel verschillende onderwerpen, maar het lijkt heel erg op elkaar, omdat je steekwoorden, concepten moet toepassen op dat onderwerp. Makkelijk/duidelijk/past bij beleving: • Makkelijk (materiaal) • Duidelijk te begrijpen (materiaal) • Dat vind ik dan weer net niet (materiaal niet makkelijk te begrijpen), ik vind het best wel moeilijk geschreven • Ja, het wordt op dezelfde manier geschreven niet dat de een op een makkelijke en een ander is heel moeilijk of zo, je weet wat je kan verwachten wat er instaat • Ja (taalgebruik past bij de beleving), als het dan wat moeilijk is dan wordt het sowieso wel uitgelegd. • Ja (dan wordt het weer uitgelegd) • Ja (de onderwerpen passen bij de beleving), vooral met het stukje Divers: • <i>Soms</i> (spreekt het materiaal aan) • Ik vind het <i>soms</i> best interessant (onderwerpen) • Maar andere (onderwerpen) zijn weer dood <i>saai</i> • Dingen <i>van vroeger</i> (mogen <i>eruit</i>) • Ja <i>best interessant</i> (onderwerpen) • Ja (<i>actueel</i>, met de <i>verkiezingen</i> vorig jaar) • En dat gaat ook weer <i>over het nu</i> • Ja, dat (de Amerikaanse verkiezingen) vond ik dan weer <i>minder</i> interessant. • Wel <i>interessant</i> (de Amerikaanse verkiezingen). • Ik wist helemaal niet hoe dat ging (Amerikaanse verkiezingen) en daar moest je toen een verslag over schrijven en toen wist ik het wel. • Alleen het register wat ik net al zei. (ontbreekt nu) • Ja, het ene boekje vind ik makkelijker dan de vorige • Ja, daarom, dan kun je meer to the point zijn en zeggen: kijk dit is het, dit krijg je, en dit is de stof, en niet met zoveel verhaal erbij. • Neen (niet 4 hapklare brokken/hoofdconcepten?), zeg maar, er wordt <i>elke keer een klein hapje</i> gegeven, van elk ding. • Terwijl je <i>de helft echt kan weghalen</i> (van alle tekst en voorbeelden). • Ja, terwijl je <i>uiteindelijk er maar zo'n (klein) stukje moet uithalen</i>, en dan moet je ... Soms heb je daar gewoon geen zin om dat allemaal op te gaan zoeken. • Neen. Als ze die teksten nou gewoon een beetje zouden <i>samenvatten</i> ... Voorbeelden/begrippen: • Ik heb wel dat er heel veel voorbeelden worden gegeven. (tijdens de uitleg) Ik vind wel dat je dan een beeld bij de
--	--

	<i>begrippen</i> vormt zeg maar. • ...of dat <i>begrippen</i> bij het nieuws worden betrokken of iets • Er zijn super veel <i>begrippen</i> • Ja dat is extra werk (veel <i>begrippen</i>) • Ja, ze lopen er allemaal <i>voorbeelden</i> en <i>inleidingen</i> bij te geven. Op zich wel handig want dan weet je meteen waar zo'n onderwerp over gaat en het leest ook wel lekker, maar, ik vind eigenlijk best dat dat mag blijven. • Het helpt wel om het beter te begrijpen want als er alleen maar <i>theorie</i> is zonder <i>voorbeelden</i> dan ... • Ja dan denk je ook waar gaat het over (<i>veel voorbeelden</i>) • Ja dan onthoud je het wel. (<i>veel voorbeelden</i>) • Maar voor het leren is het wel vervelend <i>al die voorbeelden</i> want dan hebben we echt zulke teksten terwijl je eigenlijk gewoon maar twee pagina's ... • Maar er worden wel <i>veel voorbeelden</i> gebruikt en dat vind ik wel fijn. Het is niet zo van: dit is dit, maar dan wordt er een voorbeeld bijgegeven • Nou (ik vind het moeilijk), als er bijvoorbeeld een <i>begrip</i> in staat dan staan er bijvoorbeeld hele <i>moeilijke woorden</i> in en zo en dan moet ik het wel een paar keer gaan lezen voor ik het begrip snap. • Ja, ik vind dat het wel <i>heel uitgebreid</i> uitgelegd is, en er komen heel veel <i>voorbeelden</i> in voor, en het wordt niet echt meestal heel uitgebreid uitgelegd het is dit, maar er wordt altijd een soort voorbeeldsituatie uitgelegd waar het begrip in wordt toegepast.
Havo 4 (2012, N=16, 2 scholen, 2 klassen) MW MAKKELIJKE/MOEILIJKE DAN ML OF ANDERE VAKKEN/MW ALS KEUZEVAK: - met alleen ml vind ik dat je daar minder van leert als je het nieuws kijkt, dat je niet echt zelf gaat bedenken waarom is het nou zo - ml was altijd wel heel makkelijk en leuk en interessant en toen hoorde ik dat mw daar een verdieping op is, en een soort ml maar dan anders - ml is meer van hoe dingen in elkaar steken - ... ik denk dat maatschappijleer makkelijker is - ml bekijkt het meer vanuit de overheid	Havo 4 (2012, N=16, 2 scholen, 2 klassen) MW MAKKELIJKE/MOEILIJKE DAN ML OF ANDERE VAKKEN/MW ALS KEUZEVAK: - 2x doen best wel weinig - vind het wel meevallen met het huiswerk - het is heel veel tekst als je iets moet leren - mw is toch wat meer toepassen en zelf kunnen herkennen - je leert bij mw ook echt een vaardigheid, niet alleen informatie maar ook iets waar je wat aan hebt en wat mee kan doen. Je leert bijvoorbeeld meepraten of je leert anders naar dingen kijken en dat soort dingen. - ja, ik vind toepassen ook niet zo erg (bij mw) - het is niet heel belangrijk (voor mijn vervolgstudie) dat ik mw heb - toepassen bij mw vind ik makkelijker... die termen en begrippen heb ik meer moeite mee - ja, ik vind mw wel makkelijker op zich - toepassen bij mw is nogal makkelijk - mw vind ik simpeler - alleen leren is denk ik wel iets moeilijker omdat je het echt moet begrijpen en toepassen - (vergelijking ml/mw)...ik vind het (concepten en begrippen mw) alleen makkelijker (te gebruiken) bij maatschappijleer (nergens anders voor) - nadat je een paar lessen mw hebt gehad begrijp je het taalgebruik wel - .. je krijgt les, je krijgt het uitgelegd, dan denk je ik snap het... dan krijg je nog meer informatie, ... dan denk je ik snap het... dan komt er nog meer informatie... steeds meer... dan hier snap ik helemaal niets meer van <u>Dieper/verder:</u> - ...omdat je bij mw toch dieper op de stof ingaat - Mw gaat iets verder door - Ja mw gaat verder door

	- met mw gaan we er dieper op in dan bij ml <u>Leuker/interessanter:</u> - 2x mw is leuker - (mw) leek wel interessant - ik had nooit geweten wat ik zou willen studeren als ik mw niet had gehad dat ik dat (politicologie) leuk zou vinden -ik denk dat mensen dit vak (mw) leuker vinden dan maatschappijleer - de discussies (bij mw) zijn wel leuk - 2x de soorten PO's bij mw vind ik veel leuker - ja (soorten PO's bij mw leuker) dat je gewoon zelf aan de slag gaat en niet altijd dit moet je leren en dit - (bij mw vind ik juist zo interessant) dat je dingen ziet, anders dan anderen - ik heb mw gekozen tijdens een introductieavond ... omdat het me wel erg leuk leek (vanwege de onderwerpen) <u>Thema's/onderwerpen:</u> - Mw bekijkt het meer vanuit de mensen zelf - je kijkt meer psychologisch (bij mw) - ik denk dat mw ook heel goed is voor je algemene ontwikkeling want als je nu het nieuws kijkt ikun je veel beter begrijpen wat er allemaal gebeurt en - mw is gewoon algemene ontwikkeling - ja mw is algemene ontwikkeling
Havo 4 (2012, N=16, 2 scholen, 2 klassen) LESOPBOUW: -	Havo 4 (2012, N=16, 2 scholen, 2 klassen) LESOPBOUW: - documentaire kijken over jonge kinderen die het thuis niet zo goed hebben - een rollenspel - we kregen een kaartje en moesten ons inbeelden in bijvoorbeeld een vuilnisman - dan moest je over de lijn stappen als je antwoord ja was of nee - eerst een uitleg en dan kijken we een filmpje om het toe te passen en dan een beetje opdrachten - 3x ja veel klassikaal - 2x alles is klassikaal - ... je moet nieuws inbrengen, daar ga je over discussiëren, daarna pak je je boeken erbij en dan ben je de rest van de les bezig met de boeken en moet je de hele tijd luisteren - misschien een opdrachtje 5 minuten niet klassikaal en we kijken het ook klassikaal na
Havo 4 (2012, N=16, 2 scholen, 2 klassen) MATERIAAL: - methode Thema's - bij ml hebben we Impuls -	Havo 4 (2012, N=16, 2 scholen, 2 klassen) MATERIAAL: - Ik vind het boek wel moeilijk - We hebben nu stencils ... andere boek doen we pas volgend jaar - Ik heb hier het eerste boek nog van verhouding, we hebben daarna via de drukkerij nog wel een echt boek gekregen - De begrippen worden een beetje moeilijk uitgelegd - Vorig jaar had ik een heel ander boek, ... en nu moet je zelf maar een beetje zoeken tussen de tekst - Omdat het een kopie is, we hebben ook echte boeken... - het zijn 2 boeken - wat ik een pluspunt vind je hebt echt veel voorbeelden... - ja (veel tekst).... Het is gewoon heel moeilijk onderscheid te maken wat je moet weten en wat niet - 2x er worden dikgedrukt begrippen aangegeven - 2x we krijgen een begrippenlijst voor de SE's - er wordt op bord geschreven met allemaal lijnen die

	ergens naartoe lopen.... En dan denk je waar gaat dit over - het boekje is wel goed - het boekje is wel fijn - het boekje is lekker dun - het boekje is fijn dat je alles mag markeren en alles wordt uitgelegd en voorbeelden - we hebben bij het 2^e boekje mw een werkboekje gekregen - ja (een werkboekje) is fijner, geeft opdrachtjes en dan kun je een beetje de kern van stukje achterhalen - ja (werkboekje is fijn) geeft wat meer structuur in je werk - ...er waren gastlessen beloofd maar er was er 1, meer gastlessen zou leuker zijn - het taalgebruik is op zich best te doen - het taalgebruik is netjes - 1 boek is wel genoeg,... het is gewoon teveel, hele uitgebreide stof - het 2^e boekje mw is een beetje afgeraffeld - ik snap helemaal niets van dat 2^e boekje mw - we hebben veel tijd besteed aan het 1^e boekje mw en hadden niet zoveel tijd voor het 2^e boekje - het waren allemaal hoofdstukken en dat het telkens over iets anders gaat - ik zou liever zien dat het gewoon allemaal hoofdstukken zijn en dat het telkens over iets anders gaat - misschien iets minder gedetailleerd - meer verdeling dan alles in 1 keer - ik vind het boekje mw heel duidelijk met voorbeelden en allemaal links naar youtube en zo - het boek van mw is wel overzichtelijk Gemis: - (mis je iets) niet echt eigenlijk - nee (ik mis niks) - ik denk het niet (dat ik iets mis) - alles komt wel voor - 4x ik denk misschien wel wat meer recht - .. ja, (ik mis nu) criminaliteit en strafrecht - heel veel nieuws - bij mw gebruiken we eigenlijk van alles - Er staat niet wat dikgedrukt of iets achterin bij de begrippenlijst, dat hebben we bij de meeste vakken namelijk - Maar het zou handig zijn dat je soms achterin korte samenvattingen van inderdaad wat het belangrijkste is en daar staat dan puntsgewijs allemaal het belangrijkste in - ja vind ik wel (gemis samenvatting en een begrippenlijst) - ja, dan is het in ieder geval een stuk overzichtelijker - ... en leuker (als er een samenvatting en begrippenlijst zijn) - op zich is die vele tekst niet erg Maar en samenvatting of een begrippenlijst is wel makkelijker om te leren... - ...dan heb je ook een beter overzicht (samenvatting en begrippenlijst).
	Havo 4 (2012, N=16, 2 scholen, 2 klassen) VERSCHIL OUDE EN NIEUWE MW PROGRAMMA: - Vroeger hadden we methode Thema's (net als bij ml) - Vroeger werden dingen die we moesten weten duidelijk aangegeven en dit jaar niet - Ik vind het wel minder dan vorig jaar (oude mw), ... hier staat alles door elkaar heen ... vorig jaar gewoon een boek multiculturele samenleving en nu heb je een stukje socialisatie - Nu (nieuwe mw) komt socialisatie ook weer terug in het andere boek, wordt er weer naar verwezen

	- Ik vind het fijner als het gewoon per onderwerp staat (verschil oud/nieuw mw) - ..dat je gewoon weet waar het bij hoort dat je het niet door elkaar haalt (verschil oude en nieuwe mw) - ik vind de nieuwe methode mw een 7,5 - 2x ik vind (de nieuwe methode mw) wel leuk dat er met filmpjes wordt gewerkt - met een filmpje (in nieuwe methode mw) werkt het beter dan in een tekst - soms wel (beter met een filmpje dan een tekst bij nieuwe mw) - niet altijd (beter een filmpje dan een tekst bij nieuwe mw) - ik denk dat je het allebei moet hebben (filmpje en tekst zoals bij nieuwe mw) - filmpje is een aanvulling op de tekst (bij nieuwe mw)
Vragenlijsten: Havo 4 en 5 (2012 en 2013, N=428) • ...een <i>studie</i> wil gaan doen met maatschappelijk werk en het vak ml komt daarbij goed van pas • Omdat ik ml wel leuk/makkelijk vond • Omdat ml mij altijd al interesseerde en ik wou graag meer leren over de maatschappij • Ik dacht dat het (mw) een beetje hetzelfde zou zijn als ml, maar dat viel vies tegen • Ook vond ik ml leuk. • Omdat ml mij goed lag, en de maatschappij mij interesseert wil ik erover leren	Vragenlijsten: Havo 4 en 5 (2012 en 2013, N=428) • Mw <i>sluit goed aan</i> bij ml en leert mij <i>meer</i> over de maatschappij • Het leek mij interessant om <i>dieper</i> in te gaan op de maatschappij dan alleen het vak ml • Eigenlijk omdat ik het altijd al had. Ik deed vmbo en daar had ik ml 2 als een verdere toevoeging op ml 1 (mw gaat <i>dieper</i> dan ml) • Omdat ik ml erg leuk vond, dus verwachtte ik dat dit vak ook <i>leuk</i> zou zijn en dat was het zeker • Het (mw) leek me wel <i>interessant</i> en ik vond ml wel makkelijk • Ml vond ik leuk en makkelijk dus dacht ik dat mw dat ook wel zou zijn (daarom mw als keuzevak) • Ik heb ml gehad en dat was gunstig voor dit vak • Omdat ik ml op havo 4 ook <i>interessant</i>, daarom heb ik dit gekozen • Ik moest een vak kiezen, en dit leek me op het eerste gezicht wel <i>interessant</i>.
GEEN/NAUWELIJKS VERSCHIL (1 of 2 aspecten) TUSSEN MAATSCHAPPIJLEER EN MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN	
Havo 4(2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen) • Nou, we hebben soms wel <i>dezelfde onderwerpen</i>, want we hebben bij mw bijvoorbeeld dat je verschillende culturen met dominante cultuur en subcultuur, dat hebben we een tijdje geleden gehad, en dat hebben we nu ook weer met ml, en ook met andere onderwerpen, <i>maar het is toch heel anders</i>. Hetzelfde of weinig verschil: • Ik vind het zo'n beetje op <i>dezelfde lijn</i> liggen (ml en mw zelfde) • ja (ml en mw <i>zelfde</i>) • ja (mw en ml <i>zelfde</i>) • ja (mw en ml <i>zelfde</i>) • Allebei (ml en mw <i>zelfde</i>) • <i>Gelijk</i> (ml en mw) • Nou nee, ik vind <i>allebei makkelijk</i> • Ik vind eigenlijk <i>allebei</i> • Er is <i>geen verschil</i> (ml en mw) • Je kunt het wel <i>bij elkaar gebruiken</i>. • Dat komt wel <i>aardig overeen?</i> (ml en mw) • <i>Dezelfde dingen</i> (bij ml en mw) • <i>Gemiddeld</i> (mw niet moeilijker vergeleken met andere vakken) • <i>Gemiddeld</i> (mw niet moeilijker) • Ja maar het is <i>niet heel veel meer</i> dan ml. • Het gaat <i>allebei</i> een beetje over de <i>politiek</i> (en staatsinrichting) Eén verschil: • (Verschil) Die <i>begrippen</i> allemaal zoals Veranderingen. Ik heb het idee dat ml meer te maken heeft met democratieën en politiek en mw meer over sociale dingen (gelijk)	

- Nou bij ml is het eigenlijk nog *chaotischer*.
- Bij ml is het echt veel *chaotischer*
- Ja, dat vind ik wel. (bij ml *chaotischer* dan mw)
- *Klas drukker* (bij ml dan mw)
- Ml is meer over *politiek*
- Ml was veel meer wat is de *definitie* van
- Ja (*definities* kennen) en dat was het eigenlijk dan wel (verschil ml/mw)
- De soort *onderwerpen* (verschil ml en mw)
- Mw is wel *meer op de mensen* en zo
- Ja (mw is *meer met mensen*)
- Maar ik denk dat hij ook wel mw leuker vindt om te geven ...; Ja (*docent* is bij mw meer gemotiveerd).
- Ja en *dilemma's* en zo (mw), hoe dingen in elkaar steken en zo, en waarom het een dilemma is. En hoe het opgelost kan worden, ...
- Hier (mw) praat je meer over *actualiteiten* en dat doe je daar minder.
- Dat (rijtjes uit je hoofd leren bij ml) ligt er net aan of je het snapt of niet.
- Ja, ik weet niet, het *ligt wel per onderwerp*, het ene ligt wel verder van je af dan het andere en het ene is makkelijker te begrijpen dan het andere
- Met ml is het meer *realiteit* en met mw is het meer *abstracter* denk ik
- Ja (mw moeilijkere *toetsen*)
- Ja (mw moeilijkere *toetsen*)
- Nou als je een ml *toets* hebt, dan kun je wel dingen gebruiken uit mw en andersom vind ik. (*niet veel verschil*)

Toetsen:

- Maar de *toetsen* (mw) vind ik wel weer erg lastig hoor
- Ja ,voor de *toetsen* (mw) ga ik altijd met een slecht gevoel bij de toets weg
- Ja, maar dat komt ook omdat iedereen bij de *toets* (mw) altijd wat anders heeft
- Als je vraagt ja wat heb jij? Dan heeft iedereen een ander antwoord (bij de *toetsen* van mw)
- Nou heel veel kwam wel terug ... vooral bij *toetsen* is het de laatste tijd dat veel terugkomt.

Havo 4 (2012, N=16, 2 scholen, 2 klassen)

- allebei (ml en mw *even leuk*)
- ja ik ook (mw en ml allebei *even leuk*)
- (mw en ml *sluiten wel op elkaar aan*) het helpt echt want met ml hadden een toets en dan denk ik ... heb ik allemaal al bij mw gehad
- er is *niet echt een duidelijk verschil* (tussen thema's ml en mw)
- Mw is *iets specifiekere* dan ml
- ik vind ml en mw *allebei* niet erg
- bij ml *doe je minder* dan bij mw
- ik denk dat de *lat bij mw iets te hoog* ligt (kijkend naar *cijfer SE's*)
- Sommige dingen (van mw) sluiten op zich wel goed aan (bij ml)

Vragenlijst havo 4 en 5 (2012 en 2013, N=428)

- Het (mw) is eigenlijk een *ietsje uitgebreidere* methode dan ml.
- *Weinig verschil* (ml en mw)

Verantwoording:

- als gezegd wordt dat mw er *dieper* op in gaat, dan wordt dat als positief voor mw genoteerd
- als de enige toelichting is dat bij mw de toetsen of de definities moeilijker zijn, dan wordt dat als 1 of weinig verschil tussen ml/mw genoteerd
- het hebben van een (werk-)boek wordt als duidelijk/positief genoteerd
- alle uitspraken zijn slechts 1 x gebruikt dus onderzoeker heeft soms een keuze moeten maken bijvoorbeeld: het gebruik van powerpoints kan bij materiaal maar soms bij lesopbouw
- de resultaten uit de categorie "waar denk je het eerste aan" zijn zoveel mogelijk verdeeld over de overige categorieën

BIJLAGE 6

Tabel C: inventarisatie resultaten interviews havo 5 2013

OVEREENKOMSTEN/VERSCHILLEN MAATSCHAPPIJLEER/MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN	
Interviews: 1. Is MW moeilijker dan ML; Wat zijn de overeenkomsten en de verschillen; welke zou je kiezen als het allebei keuzevakken waren; 2. Waar denk je als eerste aan bij mw/ml 3. Lesopbouw 4. Materiaal Vragenlijsten: Ben je tevreden met de keuze voor mw; Waarom heb je het vak mw gekozen	
MAATSCHAPPIJLEER	MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN
HAVO 5 (2013, N=13, 2 scholen) Moeilijker/makkelijker; overeenkomsten/verschillen; als keuzevak <u>ML is makkelijker/moeilijker dan MW:</u> - Ik vond <i>ml</i> makkelijker dan <i>mw</i> - ML (is moeilijker, <i>mw</i> makkelijker). Nou het zat vooral in de awb-schema's <u>ML als keuzevak:</u> - nee (<i>ml</i> niet als keuzevak) <u>Overige verschillen ML/MW:</u> - Nee, (de leerlingen vinden dat je er niet één groot vak van kunt maken) - Dan gaan er heel veel meer mensen zakken (niet één groot vak) - De leerlingen vinden het logisch dat het 2 verschillende vakken zijn (niet één groot vak) - De opdrachten zijn anders en de stof is heel anders (ml en mw) - Ja, er zat wel veel verschil tussen, want het waren twee totaal verschillende types (ml en mw). - Het zijn wel heel verschillende vakken - Ja, maar dat komt toch omdat ik het zie als twee totaal verschillende vakken - Daar (awb-schema's) haak ik op het hele vak (ml) af. - ik snap wel concepten/contexten maar geen awb-schema's, ... - ik snap wel concepten/contexten maar geen awb-schema's	HAVO 5 (2013, N=13, 2 scholen) Moeilijker/makkelijker; overeenkomsten/verschillen; als keuzevak <u>ML is makkelijker/moeilijker dan MW:</u> - Ik had het andersom (ik vond <i>mw</i> makkelijker dan <i>ml</i>); - Ja ik ook (<i>mw</i> makkelijker) - ik ook (<i>mw</i> makkelijker) - Bij mw is het gewoon een feestje - Ik vind van wel (<i>mw</i> moeilijker dan <i>ml</i>) - Ja (<i>mw</i> moeilijker dan <i>ml</i>) - Neen (<i>mw</i> is moeilijker dan <i>ml</i>); <u>MW als Keuzevak:</u> Nee (zou <i>mw</i> niet weer kiezen). Je hebt er gewoon... het is nergens een verplicht vak. Bij een studie of zo. En je kunt er gewoon niet zoveel mee. Je had bijvoorbeeld meer aan economie gehad. <i>Mw</i> (ja als keuze vak) ja (<i>mw als</i> keuzevak) ja (<i>mw als</i> keuzevak) ja (<i>mw als</i> keuzevak) ja (<i>mw als</i> keuzevak) Mw! (ja als keuzevak) Allebei (ML en MW als keuzevak) Beide ja (als keuzevak) <u>MW gaat dieper op de stof in:</u> - Ik denk dat de overeenkomsten zijn dat op politiek vlak en een deel van de rechtsstaat dat je overal een begin hebt gemaakt voor <i>mw</i> en dat je er bij <i>mw</i> op verder borduurt <i>Mw</i> borduurt er in brede zin op voort - Je gaat er (bij <i>mw</i>) dieper op in - Mw gaat er gewoon veel dieper op in - Bij <i>ml</i> begin je met de basis, dat is hetzelfde, en dan ga je er bij <i>mw</i> dieper op in - Het is moeilijk te zeggen want na twee of drie lessen <i>mw</i> zit je al bij les 20 van <i>ml</i>. Je gaat er veel dieper op in. Want <i>ml</i> blijft aan de oppervlakte. ... - Mw gaat overal heel diep op in. En dan komen er verhaaltjes bij. - Zoals ik al zei: we hebben het bed (<i>ml</i>) en de lakens en kussens (<i>mw</i>) - Je zou kunnen zeggen <i>ml</i> is de basis, ... dan ga je met <i>mw</i>, er zit wel een beetje <i>ml</i> in, maar je duikt er echt in, ...

	Overig: - Voor mw moet je interesse hebben; ... andere interesses...; en inderdaad het feit dat je wat wetenschappelijker leert denken en gaat denken - Je moet voor mw open staan
HAVO 5 (2013, N=13, 2 scholen) Waar denk je als eerste aan bij ml/mw Leren: Leren; stampen; pluriforme samenleving - Leer het maar uit je boek en leer het maar uit je hoofd. Er was ook verder niks wat je ermee kon of zo - Nee je moest alleen maar leren AWB-schema's: AWB-schema's. - Ja, (awb-schema's) - Uit den treure (awb-schema's) - Ja, voor elke toets was het minimaal twee of drie. Ik heb in één jaar wel honderden awb-schema's gehad, ... Overig: - Het was meer: dit is dit en dat is dat. ...En ml is meer concreet of zo. - Het is heel erg <i>gericht op</i> wat je gaat stemmen later. Bij ons. - Ja, dat ook (<i>gericht op stemmen</i>) - Er wordt echt continu gevraagd: hoe denk je daarover, en dan ben je links, of dan ben je rechts. - Ja (dat herken ik: ml gaat over: hoe denk je ergens over)	HAVO 5 (2013, N=13, 2 scholen) Waar denk je als eerste aan bij ml/mw Onderdelen eindexamenprogramma: - We zijn meer bezig geweest met sociologie dan met politicologie - We hebben genoeg aandacht besteed aan politicologie hoor - We hebben veel met politicologie gedaan, met de verkiezingen en zo over Amerika - Ik vind dat we best veel aan politicologie hebben gedaan - Het enige dat ik me kan herinneren is dat we het over ideologieën hebben gehad - Ze weten dat het ging om <i>toepassen</i>, maar je moest ook definities weten
HAVO 5 (2013, N=13, 2 scholen) Lesopbouw - De structuur van de les (ml) <i>verandert</i> volgens mij <i>niet gek veel</i> - Het <i>enige dat verandert</i> (bij ml) is dat de ene keer heb je het over de <i>verkiezingen als ze er zijn</i> dat jaar... - Tuurlijk was de stof anders maar het werkt op dezelfde manier, ... - Je werd wel <i>op dezelfde manier gemotiveerd</i>,af en toe een leuk spelletje, of en toe het zetelspel. Dat soort dingen zijn wel hetzelfde. (ml en mw) Droger (lesopbouw ml) - Ik vond het (lesopbouw) wel hetzelfde, maar (ml) <i>ietsje droger</i>. - ml is droger. - Die (ml) is wat rustiger en wat meer gestructureerd. Eigen ervaring met stage op Reggesteyn en observatie in Enschede	HAVO 5 (2013, N=13, 2 scholen) Lesopbouw Elektronische leeromgeving (1x havo 5 klas) - We zaten in de les altijd standaard in groepjes (bij mw) - We hebben ook wel eens gehad dat we samen een presentatie moesten houden (mw) maar je werd altijd wel in groepjes gezet als je iets deed - Het lag wel aan in wat voor groepje je zat. Je had vooraan een groepje die het meeste konden toepassen, en je had een groepje ergens middenin de klas dat eigenlijk helemaal niks begreep (bij mw) - Maar ik vind eigenlijk, het valt toch heel erg mee hoeveel we samen hebben moeten <i>doen</i> (bij mw) - Het was wel de bedoeling dat je het eerst aan je medeleerlingen vroeg en dan pas aan de docent (bij mw) - Ik had echt veel powerpoints (mw) - Bij ons ook (veel powerpoints bij mw) - Maar bij ons was het ook wel veel opdrachten maken ... (bij mw) ... dat ie filmpjes liet zien en zo... (bij mw) - Dus eigenlijk allebei wel ... (opdrachten en filmpjes bij mw) ...die docent deed wel heel veel met kranten (mw) - Ja, er zat nog best wel eens chaos en van de <i>hak op de tak</i> in. (mw) ... en dan legde hij bijvoorbeeld een ingewikkeld concept uit waarvan iedereen dacht: ik snap er

	helemaal niks van, en dan zegt hij “ok” we gaan het <i>anders doen</i>. ... (voorbeeld) ... en dan snapt iedereen het
HAVO 5 (2013, N=13, 2 scholen) Materiaal <u>Papier:</u> • ...ml was met een boek • Bij ml omdat het <i>al eeuwen hetzelfde</i> is Is gewoon een boek en dat werk je van a tot ... • Seneca (boek ml) • Maar we hebben ook wel nieuwe bladen gehad, dan was het herschreven (Seneca, boek ml) • Ja, maar ik was alle blaadjes al kwijt voordat ... (Seneca, boek ml, en <i>aanvullende blaadjes</i>) • Ja, (losse blaadjes, aanvulling boek Seneca ml) • Ja (losse blaadjes bij boek Seneca) • Ja (losse blaadjes bij boek Seneca) • En die kon je kwijt raken (losse blaadjes, aanvulling <i>Seneca</i> ml) • Ik had er nog eentje (<i>boek</i> en losse blaadjes), maar die scheurde kapot ... • Maar ze hebben nu echt een heel goed boek (Seneca ml). • Ja, maar bij ml had je ook wel een echt boek. • Klopt, maar toen hebben ze een deel herschreven, en het boek is nu helemaal herschreven en het is uitgegeven (Seneca ml boek) • Van ml vond ik het toch best wel goed hoor (boek) • Ja, maar daar deden we niks uit. (boek ml) • Bij ml had je toch zo’n groot boek? • Ja, zo’n groot boek (bij ml). • Ja <i>Seneca</i> (boek). <u>Overig:</u> • ...met <i>filmpjes</i> en zo en <i>power points</i>. • Dan was het (materiaal) <i>slecht</i>. •	HAVO 5 (2013, N=13, 2 scholen) Materiaal <u>Digitaal:</u> • Mw is digitaal ... • Ik heb het niet uitgeprint, alleen digitaal • Ik vond het niet nodig het uit te printen (alleen digitaal) • Als je zoals voor het examen 100 pagina’s op de computer moet lezen dan vinden mijn ogen dat niet zo prettig (digitaal) • De gewone basisteksten waren altijd terug te vinden op de <i>computer</i> (digitaal) • Het stond op de <i>schoolsite</i>, “IT’s learning” (digitaal) • Het waren gewoon hoofdconcept-<i>boekjes</i> van 60 tot 80 pagina’s, digitaal,... • Ja, (digitaal) • Ja (digitaal) <u>Papier:</u> <u>Syllabus:</u> • Ja, de syllabus. • Ik vond het wel heel duidelijk. Persoonlijk heb ik voor de syllabus voor het examen en voor de toetsen in mijn hoofd geprent. • Ja (syllabus voor examen en toetsen) • We hadden een syllabus (speciaal voor ons gemaakt) van 40 bladzijden die we voor het examen moesten leren en in de grote lappen tekst werd het allemaal uitgelegd, in leerlingentaal. ... <u>Boekje:</u> • Bij elk domein kreeg je een nieuw boekje... • Nou, ik heb het boekje wel vaak gebruikt en belangrijke dingen gemarkeerd, en voor toetsen dat nog weer doorgelezen. • We hadden ook zo’n <i>roze boekje</i> gekregen, zeg maar de syllabus. ... • Dat was alles wat we voor het examen moesten weten (roze examenboekje mw). • Nou, dat dikke boek (mw) vond ik echt super fijn, want ik had bij de eerste toets eerst geprobeerd alleen dat <i>roze boekje</i> door te lezen, ... Dus ik denk dat het gewoon ligt aan hoe je kan leren, of zo, want ik kon echt niet zonder dat dikke boek • Ja, ik heb vooral dat ik het in plaatjes moet zien, .. (boek) • Ja. Als het er heel kort staat, dan weet ik niet waar het over gaat, dus dan is het voor mij handiger (een boek). • Ik vond het fijn, maar ik moet zeggen toen ik pas het <i>roze boekje</i> ... hoe heet het nou,... (die samenvatting...) • (<i>Digitaal en boekje</i> voor toetsen) • (<i>Digitaal en boekje</i> voor toetsen) • Soms kreeg je wel een boekje, want wij vinden het makkelijker leren vanuit papier ... je kon dan markeren, dan kun je het makkelijker en beter leren • Ja, een korte samenvatting over alle andere boekjes, over die <i>vier boekjes</i>. • Ja. Zo zou je het wel kunnen samenvatten (1 <i>samenvatting 4 boekjes</i>).

	• In het kort even (<i>boekje met samenvatting</i>), maar het was nog steeds erg veel! • En ik heb voor het examen eigenlijk de <i>boekjes</i> niet aangeraakt. Want dat was veel te veel, voor mij persoonlijk veel te uitgebreid. • Ja en nee, ik heb wel veel die <i>groene boekjes</i> erbij gepakt, want daar staat veel meer informatie in, met voorbeelden en op heel veel punten vond ik het <i>roze boekje</i> echt fijn werken, maar op sommige punten vond ik het wel heel taai hoor, het was echt heel technisch. • Ja, dat is meer persoonlijk denk ik (<i>groene en roze boekje</i>). Dat ik op zich wel door teksten heen kan komen. • Ja, ik persoonlijk wel (vond de teksten <i>groene boekjes</i> te lang) • Het was gewoon <i>bij elk ding weer een nieuw boekje</i>. Divers: • We hebben een soort <i>portfolio</i> gemaakt (voor mw) • Ja een <i>leercontract</i> en allerlei <i>opdrachten</i> die we moesten maken • ... maar soms werd het <i>uitgeprint</i> of e liet het door je eigen ouders uitprinten Inhoud/vormgeving: Concept/context/vaardigheden: • Dat van <i>Vorming</i> vond ik echt heel leuk. • Ja, dat (<i>Vorming</i>) vond ik ook het leukste ja. • Zulke dingen (<i>Vorming</i>) vind ik gewoon leuk • <i>Usbergtheorie</i> en zo, dat vind ik echt leuk. • Heel erg leuk ja (<i>Usbergtheorie</i>). • Ik denk dat <i>die vier hoofddingen</i>, die moet je houden, maar misschien kun je <i>iets concreter zijn</i> in informatie geven. Want het is heel breed, en sommige dingen sluiten bij elkaar aan zoals verschillende concepten uit verschillende hoofdconcepten, die komen weer terug. Bij <i>Vorming</i> heb je <i>socialisatie</i> en bij anderen heb je ook socialisatie dus het sluit allemaal aan. • En je ook weer denkt: hé, dat heb ik al eens gehad, en dan kun je het weer opnieuw toepassen. • ... ze in verschillende situaties kunt toepassen (diverse begrippen). • (Als de interviewer het voorbeeld "<i>social media</i>" geeft dan reageren ze enthousiast, dat is een goede.) • Nee, want eigenlijk Veiligheid dat vond ik ook leuk. • Ja ik ook (Veiligheid leuk). • Social media vond ik leuk • Politiek moet er eigenlijk ook in blijven. • Ik vond ze (de domeinen) eigenlijk allemaal wel leuk. • eigenlijk allemaal (domeinen) <i>wel leuk</i>. Voorbeelden: • Ja ik vond het wel fijn (veel voorbeelden in de teksten) • Ja, niet alleen voor mij persoonlijk maar er zijn ook anderen dat heb ik gemerkt gewoon. Dan zit je van: je snapt bijvoorbeeld een bepaald dingetje niet, en dan heb je voorbeelden eromheen (<i>samenvatting, boekje</i>) • Ik denk dat het zwakke punt het sterke punt is. De voorbeelden zijn goed, maar je kunt ook overmaat hebben. Afwisselend/gevarieerd: • Drie keer werd gezegd dat het materiaal afwisselend
--	--

	genoeg was • We hadden materiaal waar we filmpjes bij moesten kijken en video's moesten beoordelen en dingen waar je gewoon opdrachten moest maken of cartoons moest beoordelen • De een over Veiligheid en de ander weer over een ander ...hoofdonderwerp... (<i>boekjes zijn afwisselend</i>) • Ja, ik vond het best afwisselend. • Ja, ik denk het wel, ze hebben,... vaak kiezen ze politiek, met bijvoorbeeld iets politieks, maar ook dan weer een link naar wat je kunt kijken, naar een foto of plaatje ... (<i>gevarieerd</i>) • Ja, dat wel (afwisselend, <i>rijkelijke geïllustreerd</i>) Overlap/hetzelfde/niet afwisselend: • ... En die boekjes waren een beetje hetzelfde. • Dat overlapt elkaar • Ja, (overlap) • Ja (dat –overlap– zou er wel uit kunnen) • Acculturatie bijvoorbeeld, echt zo'n voorbeeld dat bij Verandering en Vorming komt (overlap) • Ja, inderdaad (acculturatie bij Verandering en Vorming; overlap) • Maar dat vind ik juist wel fijn (overlap). Juist dat je het al hebt gehad. Geen veranderingen nodig/wel updaten: • Neen, (misten niet iets) • Niet echt (misten niets). • Ja, ook wel. (was actueel en sluit aan bij beleving) • Ja, dat wel (actueel een aansluiten bij beleving). Het was nog niet zo heel lang geleden. ... • Ja, ik denk dat mw wel een vak is dat constant een update nodig heeft. • Ja, de maatschappij verandert (mw constant update nodig) • Maar, in voorbeelden was het meestal informatie uit 2008 of 2009, en dat vond ik wel actueel Opdrachten: • Er zouden ook wel wat meer PO's mogen zijn want <i>in havo 5</i> hebben we helemaal geen PO's meer gehad. • Jawel, eentje (PO gehad). • Eentje over politiek (PO). • En over de VS (PO) • Ja, (PO) want daar waren verkiezingen. In Nederland en in de VS. • Oh ja, (PO) maar tuurlijk, gelijk achter elkaar was dat. • Ja, (PO) maar dat was volgens mij één cijfer. • Goede opdrachten (worden gemist) • Nou bij ons moesten we bij die docent de opdrachten overslaan want hij vond ze niet goed genoeg. • De opdrachten uit het boek (veranderen of eruit). • Ja, (opdrachten uit het boek halen of veranderen) • Ja, (opdrachten uit het boek halen of veranderen) • Ik vind het juist zelf heel erg fijn als je theorie gehad hebt om even een opdracht te maken. Het moet even in mijn hoofd zitten, met een tekstje erbij dat je het even weet. ...
GEEN/NAUWELIJKS VERSCHIL (1 of 2 aspecten) TUSSEN MAATSCHAPPIJLEER EN MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN	
Havo 5(2013, N=13, 2 scholen) Hetzelfde of weinig verschil:	

- Ja, ik ook (mw is **niet moeilijker** dan ml);
- Dus ik denk dat het wel **meeviel** (dat mw moeilijker is dan ml)
- Qua niveau zou ik zeggen dat ml ietsje moeilijker is, maar **niet heel veel verschil** en ...
- **Ongeveer hetzelfde**
- Ja. (**hetzelfde**)
- Ja maar het grootste gedeelte (mw) was een **herhaling van ml**
- De **basis komt overeen** (ml en mw) maar bij voortborden denk ik aan snappen
- Ik vond mw wat **softer**

Bepaalde onderwerpen:

- Dat **viel mee** (dat ml moeilijker is). Maar er wordt zoveel op die **awb-schema's** doorgehamerd, dat als je dat niet snapt, ...
- Verschil: **Awb-schema's** bij ml.
- Het heeft wel **overeenkomst** met hoe de **politiek** in elkaar zit en ja **sociale cohesie en sociale verschillen**, dat komt bij allebei wel terug
- **Politiek** is een overeenkomst.
- De **verdeling tussen machten (overeenkomst)**.
- Ook de **ideologieën** wel (**overeenkomst**).
- Overeenkomst **politiek**. Het zit er allebei veel in.
- Het verschil is dat je met ml, of ben ik nu helemaal fout, dat je met ml het eigenlijk **niet over de maatschappij** hebt.
- Nou, je hebt het (bij ml) wel over de maatschappij, maar meer **de theoretische kant van de maatschappij**, zoals wat zijn de **actoren** en wat voor soort **belangen** en welke **waarden** hebben de actoren bij die belangen, daar wordt heel erg op doorgehamerd.
- Ik denk dat je kunt zeggen dat bij mw je praat over **mensen** en bij ml niet over mensen
- Voor mw heb je wel meer gedaan, ml is sowieso een vak waar je **geen examen** in doet, dus dan doe je al iets **minder**, en doe je **meer** voor mw als je opdrachten moet doen of zo.
- Ik denk wel dat je mw niet snapt als je het **politieke stelsel** van Nederland niet kent

Toetsen:

- De **toetsen** waren veel **langer** bij mw
- Je moest veel **meer schrijven** bij mw (bij de **toetsen**)
- Je zat bij mw standaard aan **5 bladzijden minimaal** (bij **toetsen**)
- Het was niet dat als je de definitie niet wist je de hele vraag fout had, maar dat **kostte punten** (bij mw)
- Ik haalde ongeveer **even hoge cijfers** voor de twee vakken.

Weet niet:

- Ik weet het niet zo goed,
- Ik (weet het) ook niet,

Verantwoording:

- als gezegd wordt dat mw er **dieper** op in gaat, dan wordt dat als positief voor mw genoteerd
- als de enige toelichting is dat bij mw de toetsen of de definities moeilijker zijn, dan wordt dat als 1 of weinig verschil tussen ml/mw genoteerd
- het hebben van een (werk-)boek wordt als duidelijk/positief genoteerd
- alle uitspraken zijn slechts 1 x gebruikt dus onderzoeker heeft soms een keuze moeten maken bijvoorbeeld: het gebruik van powerpoints kan bij materiaal maar soms bij lesopbouw
- de resultaten uit de categorie "waar denk je het eerste aan" zijn zoveel mogelijk verdeeld over de overige categorieën

BIJLAGE 7

Tabel D: integrale inventarisatie resultaten havo 4 2013

TABEL D: INTEGRAAL OVERZICHT HAVO 4 OVEREENKOMSTEN/VERSCHILLEN MAATSCHAPPIJLEER/MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN	
Interviews: 1. Is MW moeilijker dan ML; Wat zijn de overeenkomsten en de verschillen; welke zou je kiezen als het allebei keuzevakken waren; 2. Waar denk je als eerste aan bij mw/ml 3. Lesopbouw 4. Materiaal Vragenlijsten: Ben je tevreden met de keuze voor mw; Waarom heb je het vak mw gekozen	
MAATSCHAPPIJLEER (Spreekt voor ML; ML makkelijker/leuker etc.)	MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN (Spreekt voor Mw; Mw makkelijker/leuker/dieper etc.)
HAVO 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen); Moeilijker/makkelijker; overeenkomsten/verschillen; als keuzevak <u>ML is makkelijker/moeilijker dan MW:</u> - Ja (ml makkelijker als je leert), ... - nee (moeilijker want geen verbanden leggen bij ml) - Ik vind ml makkelijker. Het is gewoon wat iedereen zegt, het is gewoon veel duidelijker, gestructureerder. - Neen, (ml moeilijker) maar het ligt ook gewoon aan het boek (van ml). - Ja, (ml makkelijker) en in de boeken van ml zit veel <i>meer structuur</i> dan in de teksten van mw. - Nee (ml is makkelijker) - Ja (ml makkelijker), maar het ligt eraan, want ik haal lagere cijfers voor ml, maar de opdrachten bij mw vind ik moeilijker - Ik vind het juist andersom (taalgebruik ml makkelijker dan mw) 11 keer: ja (ml makkelijker) - Ik vind ml juist moeilijker - Nee (bij ml snap ik het boek niet), ik snap ... ik vind het (ml) moeilijker - Ja, maar ik vind het boek (ml) wel een beetje moeilijker (dan info mw). - Dat doet me denken dat mensen die ml leuker vinden dan mw, want als je goed kunt leren dan vind je ml makkelijker, <u>ML als keuzevak:</u> - ML (als keuzevak) Een vak ml/mw: (Allesmaal) Ja (<i>goed dat het twee verschillende vakken zijn</i>) - Ja, want het zou <i>anders een veel te groot vak</i> worden als het bij elkaar zou worden gezet. - Het staat wel erg los van elkaar (mw en ml) vind ik eigenlijk. <u>Overige verschillen ML/MW:</u> Duidelijker: - Nou ik vind ml wel duidelijker qua leren, leerwerk. - Ja, dat (ml) boek is heel duidelijk, omdat	HAVO 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen); Moeilijker/makkelijker; overeenkomsten/verschillen; als keuzevak <u>ML is makkelijker/moeilijker dan MW:</u> Makkelijker: - Mw vind ik wel goed en makkelijker (ml moeilijker) - Ja (mw makkelijker, ml moeilijker), denk ik wel, je moet veel meer leren bij ml. - Ja, ik ben het wel met hem eens (mw makkelijker, ml moeilijker). Want ik kan eigenlijk helemaal niet uit mijn hoofd leren, ook bij geschiedenis heb ik dat, en ml dat gaat ook allemaal over de politiek en zo, en mw is veel meer mening geven en van alles van de maatschappij en hoe je dingen ziet, en over verschillende groepen in de samenleving, en dat vind ik zelf veel makkelijker - Nee (mw is makkelijker) - nee (mw makkelijker) - nee (mw makkelijker) - Neen, (mw) makkelijker dan ml. Makkelijker (mw) dan ml Makkelijker (mw dan andere vakken, ml Makkelijker (mw makkelijker, ml - Ja, (mw makkelijker) ik ook - Ja (mw makkelijker) ik ook - Nou, vergeleken met andere vakken vind ik het (mw) makkelijker - Ja, ik ook (mw makkelijker) - Yes. (mw makkelijker) (mw) Makkelijker Moeilijker: - Ja, (mw) best wel moeilijk - Ja dat wel (mw moeilijker) - Ja, ik vind mw gewoon moeilijk te begrijpen. - Mw (moeilijker), - Inhoudelijk is het (mw) goed, denk ik. Alles wat u benoemd is inhoudelijk goed, alles wat benoemd moet worden zit erin, maar dan zitten er 30 doekjes omheen dat je het niet meer snapt. (mw moeilijker, ml makkelijker) - Ja, (mw moeilijker) om toe te passen en dat vond ik best moeilijk - Ik vond al die moeilijke begrippen en alles van

gewoon in het **boek** staat: hoofdstuk 3 paragraaf 2 of zo.

- Nou, ik vind ml ook *niet makkelijk*, maar ik heb het idee, zoals zij al zei, dat *ml duidelijker* is.
- Nou in mijn hoofd komt dat (ml *duidelijker*) alleen maar door dat **boek** (ml)
- Ik heb toch *liever ml* dan mw omdat het *duidelijker* is ...
- Ik vind het **boek** van ml eigenlijk wel *duidelijker* ingedeeld.
- Ja, dat sowieso. (*boek ml duidelijker*)

Cijfers:

- Maar bij ml sta ik *hoger*
- Ja ik ook (bij ml *hoger* cijfer)
- ... maar ik vind het (mw) niet leuker (dan ml)...

Divers:

- Ik denk dat mw **dichter bij jezelf** staat dan bij ml omdat dat veel meer over **politiek** gaat en wij zijn daar met het vak mee bezig, maar voor de rest ben je er niet echt mee bezig of zo,
- Ik vind (ml) het **niet heel boeiend**;
- Ik vind (ml) het **minder interessant** vind.
- Ml is meer van **als je weet wat het inhoudt** dan is het goed.
- En daar (bij ml) doe je ook **niet alles door elkaar** eigenlijk.
- Nou, ml vind ik wel **overzichtelijker**, ja, het ligt waarschijnlijk wel aan de docent, want als zij (bij ml) nu zegt: we zijn bezig met hoofdstuk 6 paragraaf 3, en dan zegt ze bij mw: open de elo en scroll naar beneden, klik dit en dat aan, scroll nog verder naar beneden, en klik dan dit en dat aan.
- Ml is gewoon **altijd hetzelfde**
- Ja (daar sluit ik bij aan, ml **altijd hetzelfde**),
- bij ml heb je gewoon van de docent informatie en gewoon **leren**,
- Ja, ml is de **harde stof** en wat is het, ...
-ik snap de meeste dingen wel hoe het ongeveer in elkaar zit, ml is veel meer **leren** zeg maar, en over **politiek**, en ik snap het boek niet echt bij ml

Vorming veel lastiger ... het was ook veel meer. (mw **moeilijker**)

- Ja, (mw **moeilijker**) maar als je het begrijpt dan kun je toch we *toepassen* denk ik
- Ja, (mw **moeilijker**) als je de *begrippen* al leert dan snap je blijkbaar het begrip dus dan ...

MW als keuzevak:

- Mw. (als keuzevak)
- Mw, (als keuzevak)
- Mw. (als keuzevak)
- (MW keuzevak) want de leraar is zelf goed en sommige dingen zijn wel interessant ...
- (mw keuzevak) want het wordt veel leuker gebracht, het is heel duidelijk dit moet je leren en bij een toets van mw weet niemand wat ie wel

MW gaat dieper op de stof in:

- Niet zozeer *overlap* maar een verduidelijking, op sommige dingen gaat het (mw) **dieper** in dan bij ml.
- Ja (mw **dieper** dan ml)
- Ja, precies. (mw **dieper** dan ml)
- Ja, daar ben ik het mee eens, het (mw) gaat veel **dieper** op de stof in. ...
- Hier (mw) gaan ze wat **dieper** op dingen in.
- Ja (bij mw gaat het **dieper**)
- Hier (mw) gaan ze er veel **dieper** op in en dat vind ik wel mooi.
- (mw) met **verdiepingen**, zelf onderzoeken,
- ... En dat die dus **dieper** ingaan dan bij ml want dat is wat algemener (dan bij mw).
- Ja (mw gaat **dieper** op onderwerp in)
- Mw is eigenlijk een **verdieping** van ml.
- ... Dat gaat **dieper** in op dingen

Overig/diverse uitspraken MW:

- Ik denk, dit vak (mw) de meesten vinden het best wel **leuk**, en de lessen ook wel leuk, en dan heb ik ook wel meer zin om er iets voor te doen
- Ik sta nu net een **onvoldoende** (voor mw), maar dat kwam door die laatste STO. Waarschijnlijk had ik anders een voldoende. Daarvoor stond ik wel gewoon voldoende.
- Nou ik vind mw **leuker** ...Nou, ik kan gewoon heel veel schrijven over dingen, en dat is wat bij mw ...
- Ja, ik zou mw ook een hoger cijfer geven, net als wat X zegt omdat ik daar beter in ben, en het **leuker** vindt om te doen.
- Ja ik vind het (mw) gewoon **overzichtelijker**.
- Als het (mw) verbeterd wordt en verduidelijkt, dan een 8, maar nu denk ik een 6,5 en voor ml een 7,5.
- Ja, er zitten wel dezelfde onderwerpen maar mw gaat heel anders met de stof om dan ml, dus ik vind dat je het **niet heel erg met elkaar kunt vergelijken**.
- Ja, bij wiskunde moet je gewoon één antwoord uitrekenen en als het goed is heeft iedereen ... en bij mw heeft **iedereen** er weer een beetje een **andere kijk** op en die legt het op zijn eigen manier uit
- ...en met mw, die dingen kom je eigenlijk weer tegen als je iets kijkt of ergens in je leven **komt het wel terug** wat je leert.
- Ja, dat (mw) vind ik **boeiender**. (mw boeiender)
- Je krijgt daar (mw) **begrippen** en die moet je dan leren van goh wat houdt dat dan in, en hier (mw) dan ga je wel kijken van waar komt dat in terug en concrete **voorbeelden** krijg je hier dan hoe je dat dan

	in de samenleving kan zien. • Ik heb simpelweg niks met mw. • ... (klas bij mw) meer gemotiveerd... • En je bekijkt aspecten van meerdere kanten, bij ml zijn het echt rijtjes en bij mw krijg je rijtjes maar bij die rijtjes krijg je weer een rijtje en dan is het veel duidelijker uitgelegd. • ...en bij mw leer je waarom het zo is. Denk ik. • Ja, maar soms vind ik wel de vraagstelling moeilijk bij mw • Ja, bij de toets (mw moeilijker) • Ja, ik ook. Al die begrippen bij mw vind ik juist moeilijker • Ja, ik vond Vorming (mw) makkelijker • Ja, ik vond Vorming (mw) makkelijker • Vorming is makkelijker (mw). Het ging heel erg over kernconcepten • Ik vond Vorming dichter bij mijzelf staan (mw makkelijker) • Ja, ik heb ook dat ik leren, ik houd niet van leren, het is veel makkelijker als je iets kan toepassen. (mw makkelijker) • Ik vind ... het taalgebruik bij mw makkelijker • Ja (het hangt van het onderwerp af) (mw moeilijker dan ml) • ...maar als je toepassen moeilijk vindt, dan vind je mw moeilijker. • Het (mw) is veel breder. • ...en bij mw moet je verder denken.
HAVO 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen); Waar denk je als eerste aan <u>Leren:</u> • Nou, het eerste wat bij mij naar binnenkomt, is dat bij ml ik veel beter weet wat ik moet leren, dit en dit moet je leren, dat het veel duidelijker is.... • Ja, en ml is meer zoiets van dingen uit je hoofd leren en mw is meer kunnen snappen gewoon hoe de samenleving in elkaar zit en ml is gewoon <i>uit je hoofd leren</i> <u>AWB-schema's:</u> <u>Overig:</u> • <i>Chill</i> lessen (ml) • <i>Niks doen</i> (ml) • en bij ml volg je les in een hoofdstuk of zoiets	HAVO 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen); Waar denk je als eerste aan <u>Onderdelen eindexamenprogramma:</u> • Dat hij vier hoofdconcepten behandelt die beschrijven hoe sommige dingen in de maatschappij werken. ... • Toepassen (bij mw) • En dat lukt veel beter (toepassen bij mw) • Het onderzoeken van de maatschappij (mw) • Samenleving heel veel denk ik (mw) • De maatschappij (mw) • ... en de wetenschap... (mw) • Nieuws (mw) • Maatschappij (mw) • Politiek (mw) • Wetenschappen (mw) • Meningen (mw) • Media (mw) • Het gaat over ... en politiek, klaar (mw) • Ik vind wel een duidelijk verschil dat je bij mw echt gaat onderzoeken, zeg maar,..., • ...en bij mw moet je toch echt zelf nadenken ook, en dan ga je echt dingen onderzoeken. ... <u>Overig:</u> • Nou vooral bij de eerste toets (van mw) hebben we allemaal iets anders geleerd omdat we allemaal niet wisten wat we moesten leren • Ja. (bij eerste toets mw iets anders geleerd bij mw dan we moesten leren) • Ik had het niet eens geleerd (voor mw), ik had wel een voldoende maar ik wist echt niet wat ik moest leren.

	Ja (zelfde ervaring; bij mw, <i>niet veel geleerd toch voldoende</i>).
HAVO 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen); Lesopbouw Eigen ervaring van stage bij Reggesteyn en 6 lesuren in Enschede: Uitleg Inhoud Terugkijken vorige les	HAVO 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen); Lesopbouw <i>Electronische leeromgeving</i>; elke les zelf achter de computer - Ja (<i>uitleg klassikaal</i>) - Niet altijd hoor (<i>uitleg klassikaal</i>) - Nou, we werken eigenlijk ook wel vaak in <i>groepjes</i>... - Ja, <i>het blijft een klassikale les</i>. - In een <i>kring</i>. (hebben we les) - Je hebt <i>zoveel bestanden</i> (bij mw) en dat staat allemaal op de computer en dat is dan niet handig. Uitleg: Veel/hele les uitleg: ... en <i>die vrouw legt alles</i>, al die paragrafen, <i>door elkaar uit</i> waar door ik niet meer zie welke paragraaf ik aan het behandelen ben. - Ze <i>legt eigenlijk ook niet echt iets uit</i>, dan is ze bijvoorbeeld de hele les bezig met één ding (onderwerp) te vertellen en dan weet je uiteindelijk nog niet wat het is of waar ze heen wil... - Ja de hele les (<i>uitleg</i> over hetzelfde onderwerp) ...en als je dan een vraag stelt, krijg je driekwartier uitleg - Hij legt veel uit. - Ja, hij is veel aan het woord, duidelijke <i>uitleg</i>. - Nou we schrijven heel veel op een papiertje of in een schrift, en hij schrijft wel die begrippen op het bord en hij legt het wel uit, en tijdens die uitleg moeten we het wel in een schrift schrijven van wat hebben we meegekregen - Er wordt veel uitgelegd volgens mij - Ja (er wordt veel uitgelegd) Hij praat de hele 50 minuten. - De les is overwegend de docent aan het woord of hij laat iets zien. - Het is meestal zo: hij begint met uitleg, dat duurt de hele les, en dan moet je de opdracht maken die bij de uitleg past, zeg maar. - Hij praat wel altijd veel - Ja (hij praat wel veel) - Het is echt dat de docent veel uitlegt. Dat doet hij of zij vrij duidelijk dat je na de les wel weet wat de begrippen ... - Ik denk wel dat bijna 100% wordt volgepraat - Nou, je brengt <i>wel je eigen mening</i> in, hoe je zelf denkt over dingen, verder doe je niet veel zelf. - Ja, ik vind het wel positief eigenlijk want de docenten die wij hebben gehad die leggen allemaal wel goed uit vind ik en omdat je zoveel informatie krijgt dan snap je het ook veel beter. - Ja, bijvoorbeeld zoals docent X, die doet het <i>elke les heel erg op zijn eigen manier</i> en heeft het <i>goed voorbereid (veel uitleg)</i>. En ik denk dat als je het uit het boek moet leren dan is het helemaal niet interessant en veel te moeilijk uitgelegd - Ja, en als je dan een vraag stelt, krijg je driekwartier uitleg. En uiteindelijk snap je het nog niet. Neen, ... - Dan ging ze een heel verhaal vertellen, en dan wil ze het uit gaan leggen, maar dan komt het weer ergens anders op neer, en dan vertelt ze er weer dingen bij, en dan

	vergeet je eigenlijk weer waar het over gaat. Enige uitleg en leerling wordt betrokken: - Soms legt ze het wel goed uit, maar meestal moet je het zelf maar uitzoeken. - Nou, ze legt wel doelgericht uit wat je bijvoorbeeld op de toets krijgt - Ja dat vind ik wel (wel enige uitleg in de klas). - Ja dat vind ik ook, (wel enige uitleg in de klas) het wordt wel niet heel goed voorbereid, maar wat we in de les krijgen, daarmee kun je wel zien wat in de praktijk gebeurt en dan snap ik het wel, maar voor de rest ook moet je wel zelf ontdekken voor het leren. - Nou, dan krijg je wel een stuk uitleg ook, en dan vertelt ze een verhaal zeg maar, en dan geeft ze uitleg, maar als de sfeer niet goed is, dan zet ze ons gelijk aan het werk zonder enige uitleg... - Ze begint met uitleggen en dan is er een minuut of tien de mogelijkheid om zelf te werken dus ja, daar bestaat meestal de hele les uit. - Ja, ik vind het een heel leuk vak. Ook de manier waarop hij uitlegt, gewoon makkelijk, en hij betreft je erbij en hij praat vaak over het nieuws... Inhoud: - Ja ... in de les krijg je de theorie zeg maar.. - Neen (niet oefenen), alleen maar theorie zeg maar - Ze geeft wel feedback. - Er wordt heel veel lessen hetzelfde verteld. - Nou ik heb het idee dat ze wel heel vaak hetzelfde vertelt, maar dan nog iets er bovenop. - Ja (veel hetzelfde) - Je krijgt stof, je krijgt opdrachten, en het is gewoon goed te volgen wat je moet doen,en ik denk dat die structuur in de les er niet vaak is, omdat iedereen eigenlijk iets anders doet. En met iets anders bezig is. - En misschien ook het feit dat je de laptop (van de <i>e/o</i>) niet mee naar huis kunt nemen... dan ben je bezig met een opdracht, en dan ineens gaat de bel, en dan denk je: aaahh, dat moet ik nog op mijn mail zetten...daar heb ik geen tijd voor... en dan sla je het niet op,... - Soms loopt ze naar je toe als je het vraagt, (niet altijd klassikaal) Afwisselend, altijd anders: - Ja, het is niet eentonig of zo, hij is wel zo dat hij afwisselt. - Maar ook niet elke les is het zelfde altijd, het is niet standaard, dat de les zo gaat. (uitleg, filmpje, opdracht) - Nou ja, hij wisselt af, dus soms de hele les praten, dan een filmpje - Neen...(je weet niet van te voren wat in de les gebeurt; iedere les anders) - Het is altijd een verrassing (wat in de les gaat gebeuren; iedere les anders) - Het ligt er ook aan wat er een beetje gebeurt is en zo,... het is altijd wel weer anders (iedere les anders) - Ja, (iedere les anders) want dan vertelt hij zomaar wat en dan gaat hij ineens weer over thuis vertellen - Maar daar wordt het niet saai van (iedere les anders) daar wordt het juist leuk van (als hij wat over thuis vertelt) Opdrachten: - En soms opdrachten maken (aan het eind van de les)
--	--

	• Eh ja, (tijdens de les opdracht maken) • De laatste vijf minuten meestal (opdracht maken) • Alleen als we opdrachten hebben om te maken, als je dan wat vraagt komt hij naar je toe (in de les) Filmpje, powerpoint: • Ze laat wel vaak filmpjes zien, ook bijvoorbeeld powerpoints. • Ja, er worden filmpjes gebruikt • En als hij uitlegt gebruikt hij altijd een power Point • Soms heb je een opdracht bij een filmpje • Ja, (soms opdracht bij filmpje) • Of soms een filmpje erbij of zo (bij de vele uitleg) • En als hij uitlegt gebruikt hij altijd een power point. • Bij de filmpjes wordt het ook wel veel duidelijker (wat hij uitlegt) • Ja, en in de lessen krijg je wel weer filmpjes • Ja, met filmpjes Divers: • Een soort van samenvatting van de les (aan het eind van de les) • Ja, maar dat is ook geen huiswerk (maken tijdens de les). Echt huiswerk is wel echt thuis, daar heb je verder niet veel tijd voor in de les, zo'n vijf minuutjes • Ja, je kunt hem onderbreken (als hij uitlegt) • Hij gaat altijd op vragenstellen in • Het gaat niet altijd over de stof • Maar dan snap je het wel (als hij wat over thuis vertelt) • Ja, vaak komt dat ook omdat hij er dan een grapje bij zegt (als hij uitlegt) dan onthoud je het makkelijker • ...Dan bij een toets denk je ineens, oh dat was toen heel grappig. • Ja, en dan kan ik het zo opschrijven. (als hij grappig uitlegt) • ... hij vindt het ook gewoon leuk om verhalen te vertellen. • Ja, dan heeft hij zo'n verhaal vertelt en dan is hij helemaal kwijt waar hij was • Nou, bij ons de meeste lessen die gaan best wel slordig, niet heel duidelijk structuur ... altijd wel tijd voor jezelf om zelf te werken ... • Je kan het altijd vragen in principe dat is aan jezelf • Dat ligt eraan (<i>klassikaal of individueel vraag behandelen</i>) hoeveel mensen er zijn met dat probeem, als er één is dan komt Y gewoon naar je toe ... • Als je het gewoon vraagt dan kun je best de hele les gewoon voor jezelf aan het werk. Als je het allemaal snapt. • Je hebt een planner dus je kunt sowieso vooruit werken (in de les en voor jezelf werken) Terugkijken op vorige les: • Nee (er wordt niet teruggekeken op de vorige les) • Ja, soms doet hij dat wel. (<i>terugkijken</i> op vorige les) • Ja, soms wel. (<i>terugkijken</i> op vorige les) • Ja, dat is vaak met filmpjes (<i>terugkijken</i> op vorige les) • Klopt (<i>terugkijken</i> met filmpjes op vorige les) • Ja, dat ook. (<i>korte terugblik</i> vorige les) • Nou als het in de vorige les flink fout is gegaan (<i>dan blikt docent terug</i> op vorige les)....
HAVO 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen); Materiaal Papier: • Ja. (omdat we bij ml boek gebruiken)	HAVO 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen); Materiaal Digitaal: • Wij doen het met de computer en soms wordt een blaadje

• Nou, ml heeft een boek en mw niet. • ...Nou, dat staat ook in het boek. Daar hebben we wel boeken, geen computer waar alles in staat, zeg maar, en daar krijgen we ook diaprojecties van de les die dingen uitlegt, maar je weet veel beter alle punten van de stof. • Een boek en een werkboek, ik weet het niet goed uit mijn hoofd, Thema's? • Ik heb het bij me dus ja Thema's (boek). Inhoud: • Ml is heel erg gericht op het rechtssysteem en hoe de regering is en zo. • Ja (meer staatsinrichting bij ml), en het laatste hoofdstuk sluit het heel erg aan op mw, wat we altijd behandelen met cultuurvergelijkingen en zo, dat is nu pas in het laatste hoofdstuk. Overig: Eigen ervaring met stage op Reggesteyn en bij observatie in Enschede Digitaal Papier Inhoud en vormgeving Voorbeelden en begrippen (gekopieerde) boekjes en blaadjes	uitgedeeld. • Meestal de laptop en dan zegt ze, je moet naar die en die tekst. We doen alles met de elo, <i>de elektronische leerweg</i> en dan moet je naar de site gaan en dan staan daar al die bestanden maar alles staat daar door elkaar en dat vind ik ook wel een beetje vaag. Als ik voor de toets ga leren dan <i>print</i> ik het ook allemaal uit. • Nou, de computer leidt je wel heel erg af. Je zit te werken en dan hoor je ineens X schreeuwen • De leesteksten op de computer zijn héél erg lang en ze maakt sommigen wel wat duidelijker, wat je dan moet weten, • (Deze leerlingen werken in een <i>elektronische leeromgeving</i>) • Ja, dan moest je helemaal naar beneden scrollen om naar één paragraaf te gaan (alleen <i>digitaal</i>) • Ja, en dan moet je weer naar een andere pagina gaan en dan weer helemaal naar beneden (alleen <i>digitaal</i>) • En dan weer helemaal omhoog (alleen <i>digitaal</i>) • En dan moet je elke keer weer zo klikken en ... (alleen <i>digitaal</i>) • Maar wij hebben geen boekjes (alleen <i>digitaal</i>) • Die zitten misschien in hoofdstukken, maar het staat op een hele grote lijst in de <i>elo</i> (elektronische leeromgeving) en dan moet je daar ... het zijn hele grote Word-bestanden, in een hele lange rij, en daar moet je in zoeken. • Nou, je hebt bijvoorbeeld nummer 1, 4, 6, b, en dan is dat een tekst en die moet je dan gaan lezen. Ik denk dat het al overzichtelijker wordt als je bijvoorbeeld ... stel, je hebt, aan het eind van de periode, een soort eindopdracht Verhoudingen en (wat was het andere) Verbindingen, dat je daar dan echt een opdracht over moet maken met een groepje, wat ze graag wil, zeg maar, samen iets maakt, en dan niet elke dag opdrachtjes maken, want dat interesseert me eigenlijk niks. (alleen <i>digitaal</i>) • Ja, het is, ik vind die <i>teksten altijd heel erg lang</i>, zoals hij al zei, daar heb je echt heel veel Word-bestanden van ... die zijn af en toe wel tien pagina's of zo... Het zit helemaal vol met teksten en dan denk je af en toe: oooohhh moet ik dat allemaal lezen voor een opdracht? Papier: Syllabus: • Ja (een hele <i>syllabus</i>) • Ja (<i>syllabus</i>, wordt helemaal doorgewerkt) (Gekopieerd) Boekje/blaadjes: • Ja, we hebben wel een <i>boekje</i> (voor de uitleg). • Nee, daar (concepten en contexten) heb je wel een <i>blaadje</i> van gehad. • Ja je moest dat ook leren met elke toets (<i>blaadjes</i>) maar als je het een paar keer doorleest dan weet je het wel een beetje vaag maar toepassen tijdens de les en dan weet je het uiteindelijk wel. • Nee, wij hebben echt een papieren <i>boekje</i>, zeg maar ... • Gekopieerd (<i>boekje</i>)... in elkaar geknutseld... • Nou, er mag wel gezegd worden dat er wel een paar gaatjes in mogen (<i>blaadjes</i>), of een hoesje erom of zo, want het valt allemaal uit elkaar • Ja, nu is het (<i>boekje</i>) met twee nietjes of zo.... • Nou, dat is wel zo inderdaad, want sommige mensen zijn hem (<i>boekje</i>) kwijt en dan wordt er wel gezegd van: nou, kopieer hem maar even,
--	---

	• Ja, we hebben wel een <i>boekje</i>. • Het is niet één boek, (voor elk hoofdconcept), hebben we een <i>boekje</i>. • Ja, (Je krijgt een volgend <i>boekje</i> als het boekje daarvoor uit is?) • Ja, (Je krijgt een volgend <i>boekje</i> als het boekje daarvoor uit is?) • Ja, (Je krijgt een volgend <i>boekje</i> als het boekje daarvoor uit is?) • Ja (we hebben gekopieerde <i>boekjes</i>) • Nu kun je het uit je <i>boek</i> lezen • En dat is wel makkelijk (uit <i>boekje</i> lezen) • Deze klas krijgt gekopieerde, aan elkaar geniete <i>boekjes</i> per hoofdconcept. • Ja, op een gegeven moment moesten we zouden we allemaal <i>mapjes</i>, ... en dan kregen we allemaal een <i>blaadje</i> en dan ... maar daar zijn we op een gegeven moment ook weer mee gestopt en dan moet je het toch weer zelf uit gaan printen, dus mij lijkt het gewoon handiger als we gewoon per onderwerp een mapje krijgen en alles in een keer uitgeprint wordt. • Ik denk wel dat het makkelijker was geweest als ze dat gewoon in één hadden gedaan. Dan hoeft je niet al die <i>boekjes</i> ... • Ja, dat vind ik wel erg irritant (gekopieerd <i>boekje</i>) • Ik vind het helemaal niks (gekopieerd <i>boekje</i>) • Nee (vindt het helemaal niks, gekopieerd <i>boekje</i>) • Je kunt gewoon dingen onderstrepen en markeren en zo (<i>boekje</i>) • Je raakt dingen kwijt en bij ieder ding krijg je weer een nieuw <i>boekje</i> en dan, aan het einde van het jaar heb je iets wat uit het ene boekje komt en dan weer uit een ander boekje en dan denk ik waar is mijn boekje gebleven • Ze hadden beter één groot boek kunnen maken zoals ze nu bij ml hebben (verschillende <i>boekjes</i>). • Het klopt niet meer helemaal (<i>paginummering in gekopieerde boekje</i>) • Bij dat <i>boekje</i> wat we nu hebben, hebben we ook bladzijde 265 of zo, die telling klopt helemaal niet • Maar het onderstrepen is wel fijn dat dat kan (bij gekopieerd <i>boekje</i>) • Ja (dat kun je ook gewoon opschrijven, gekopieerd <i>boekje</i>) • Ik vind het juist makkelijker (gekopieerd <i>boekje</i>) dan kun je juist dingen markeren en zo • (omdat het <i>boekje</i> een kopie is) mag je zelf doen wat je wilt • (niet erg dat het <i>boekje</i> gekopieerd en geniet is?) Nee helemaal niks • Ja ik <i>markeer</i> eigenlijk gewoon het belangrijkste en dan doe ik een blaadje erbij of eronder en dan noteer ik bij elke tekst drie belangrijke dingen. <u>Inhoud/vormgeving materiaal:</u> <u>Concept/context/vaardigheden:</u> • opvoeding bijvoorbeeld, want dan zie je dat iedereen verschillend opgevoed wordt voor de maatschappij, met Verandering zeg maar • Ja, <i>de ordening</i>. Want wij begonnen met domein b en we zitten nu bij e en we hebben dus domein a en c overgeslagen en dat is een <i>beetje raar</i>. • Ja, dat is toch <i>wat vaag</i> (loopt door elkaar, niet geordende domeinen). (behandeling domeinen vaag?) Ja, we begonnen met B en we zijn nu met E bezig. En A, C en H hebben we helemaal niet gehad en D ook niet en dan denk
--	--

	ik begin dan met A of <i>orden het dan anders</i> • Ja hij heeft het er wel <i>een keer over gehad</i> (concept/contexten). • 2x, Ja hij heeft een keer <i>een poppetje getekend</i> maar daar snap ik ook niks van. (context/concepten) • <i>Social media</i> wel (erin) • <i>Politieke partijen</i> vind ik wel leuk Afwisselend/gevarieerd: • Ja (het <i>materiaal is afwisselend</i>), ik vind het wel fijn dat al die boekjes lijken op elkaar • Nee voor mij maakt het niet zo heel veel uit (of het geïllustreerd of kleurrijk is) • Ik zie <i>geen verschil in hoofdstukken</i>. Nou, bij wiskunde bijvoorbeeld, heb je over delen en een ander hoofdstuk over keer. En dat zie ik niet bij mw. Ik zie geen verschillen in de stof. • Het is wel <i>verschillend</i> (inhoud). • Het zijn wel verschillende onderwerpen, maar het lijkt heel erg op elkaar, omdat je steekwoorden, concepten moet toepassen op dat onderwerp. Makkelijk/duidelijk/past bij beleving: • Makkelijk (materiaal) • Duidelijk te begrijpen (materiaal) • Dat vind ik dan weer net niet (materiaal niet makkelijk te begrijpen), ik vind het best wel moeilijk geschreven • Ja, het wordt op dezelfde manier geschreven niet dat de een op een makkelijke en een ander is heel moeilijk of zo, je weet wat je kan verwachten wat er instaat • Ja (taalgebruik past bij de beleving), als het dan wat moeilijk is dan wordt het sowieso wel uitgelegd. • Ja (dan wordt het weer uitgelegd) • Ja (de onderwerpen passen bij de beleving), vooral met het stukje Divers: • <i>Soms</i> (spreekt het materiaal aan) • Ik vind het <i>soms</i> best interessant (onderwerpen) • Maar andere (onderwerpen) zijn weer dood <i>saai</i> • Dingen <i>van vroeger</i> (mogen <i>eruit</i>) • Ja <i>best interessant</i> (onderwerpen) • Ja (<i>actueel</i>, met de <i>verkiezingen</i> vorig jaar) • En dat gaat ook weer <i>over het nu</i> • Ja, dat (de Amerikaanse verkiezingen) vond ik dan weer <i>minder</i> interessant. • Wel <i>interessant</i> (de Amerikaanse verkiezingen). • Ik wist helemaal niet hoe dat ging (Amerikaanse verkiezingen) en daar moest je toen een verslag over schrijven en toen wist ik het wel. • Alleen het register wat ik net al zei. (ontbreekt nu) • Ja, het ene boekje vind ik makkelijker dan de vorige • Ja, daarom, dan kun je meer to the point zijn en zeggen: kijk dit is het, dit krijg je, en dit is de stof, en <i>niet met zoveel verhaal erbij</i>. • Neen (niet 4 hapklare brokken/hoofdconcepten?), zeg maar, er wordt <i>elke keer een klein hapje</i> gegeven, van elk ding. • Terwijl je <i>de helft echt kan weghalen</i> (van alle tekst en voorbeelden). • Ja, terwijl je <i>uiteindelijk er maar zo'n (klein) stukje moet uithalen</i>, en dan moet je ... Soms heb je daar gewoon geen zin om dat allemaal op te gaan zoeken. • Neen. Als ze die teksten nou gewoon een beetje zouden <i>samenvatten</i> ...
--	--

	Voorbeelden/begrippen: • Ik heb wel dat er heel <i>veel voorbeelden</i> worden gegeven. (tijdens de uitleg) Ik vind wel dat je dan een beeld bij de <i>begrippen</i> vormt zeg maar. • ...of dat <i>begrippen</i> bij het nieuws worden betrokken of iets • Er zijn super veel <i>begrippen</i> • Ja dat is extra werk (veel <i>begrippen</i>) • Ja, ze lopen er allemaal <i>voorbeelden</i> en <i>inleidingen</i> bij te geven. Op zich wel handig want dan weet je meteen waar zo'n onderwerp over gaat en het leest ook wel lekker, maar, ik vind eigenlijk best dat dat mag blijven. • Het helpt wel om het beter te begrijpen want als er alleen maar <i>theorie</i> is zonder <i>voorbeelden</i> dan ... • Ja dan denk je ook waar gaat het over (<i>veel voorbeelden</i>) • Ja dan onthoud je het wel. (<i>veel voorbeelden</i>) • Maar voor het leren is het wel vervelend <i>al die voorbeelden</i> want dan hebben we echt zulke teksten terwijl je eigenlijk gewoon maar twee pagina's ... • Maar er worden wel <i>veel voorbeelden</i> gebruikt en dat vind ik wel fijn. Het is niet zo van: dit is dit, maar dan wordt er een voorbeeld bijgegeven • Nou (ik vind het moeilijk), als er bijvoorbeeld een <i>begrip</i> in staat dan staan er bijvoorbeeld hele <i>moeilijke woorden</i> in en zo en dan moet ik het wel een paar keer gaan lezen voor ik het begrip snap. • Ja, ik vind dat het wel <i>heel uitgebreid</i> uitgelegd is, en er komen heel veel <i>voorbeelden</i> in voor, en het wordt niet echt meestal heel uitgebreid uitgelegd het is dit, maar er wordt altijd een soort voorbeeldsituatie uitgelegd waar het begrip in wordt toegepast.
Vragenlijsten: Havo 4 en 5 (2012 en 2013, N=428) • ...een <i>studie</i> wil gaan doen met maatschappelijk werk en het vak <i>ml komt daarbij goed van pas</i> • Omdat ik ml wel <i>leuk/makkelijk</i> vond • Omdat ml mij altijd al <i>interesseerde</i> en ik wou graag meer leren over de maatschappij • Ik dacht dat het (mw) een beetje hetzelfde zou zijn als ml, maar dat viel vies tegen • Ook vond ik ml <i>leuk</i>. • Omdat ml mij goed lag, en de maatschappij mij <i>interesseert</i> wil ik erover leren	Vragenlijsten: Havo 4 en 5 (2012 en 2013, N=428) • Mw <i>sluit goed aan</i> bij ml en leert mij <i>meer</i> over de maatschappij • Het leek mij interessant om <i>dieper</i> in te gaan op de maatschappij dan alleen het vak ml • Eigenlijk omdat ik het altijd al had. Ik deed vmbo en daar had ik ml 2 als een verdere toevoeging op ml 1 (mw gaat <i>dieper</i> dan ml) • Omdat ik ml erg leuk vond, dus verwachtte ik dat dit vak ook <i>leuk</i> zou zijn en dat was het zeker • Het (mw) leek me wel <i>interessant</i> en ik vond ml wel makkelijk • Ml vond ik leuk en makkelijk dus dacht ik dat mw dat ook wel zou zijn (daarom mw als keuzevak) • Ik heb ml gehad en dat was gunstig voor dit vak • Omdat ik ml op havo 4 ook <i>interessant</i>, daarom heb ik dit gekozen • Ik moest een vak kiezen, en dit leek me op het eerste gezicht wel <i>interessant</i>.
GEEN/NAUWELIJKS VERSCHIL (1 of 2 aspecten) TUSSEN MAATSCHAPPIJLEER EN MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN	
Havo 4 (2013, N=60, 6 klassen, 4 scholen) • Nou, we hebben soms wel <i>dezelfde onderwerpen</i>, want we hebben bij mw bijvoorbeeld dat je verschillende culturen met dominante cultuur en subcultuur, dat hebben we een tijdje geleden gehad, en dat hebben we nu ook weer met ml, en ook met andere onderwerpen, <i>maar het is toch heel anders</i>. Hetzelfde of weinig verschil: • Ik vind het zo'n beetje op <i>dezelfde lijn</i> liggen (ml en mw zelfde) • ja (ml en mw <i>zelfde</i>)	

- ja (mw en ml *zelfde*)
- ja (mw en ml *zelfde*)
- Allebei (ml en mw *zelfde*)
- *Gelijk* (ml en mw)
- Nou nee, ik vind *allebei makkelijk*
- Ik vind eigenlijk *allebei*
- Er is *geen verschil* (ml en mw)
- Je kunt het wel *bij elkaar gebruiken*.
- Dat komt wel *aardig overeen?* (ml en mw)
- *Dezelfde dingen* (bij ml en mw)
- Nee (mw is *niet moeilijker* dan ml)
- *Gemiddeld* (mw niet moeilijker vergeleken met andere vakken)
- *Gemiddeld* (mw niet moeilijker)
- Ja maar het is *niet heel veel meer* dan ml.
- Het gaat *allebei* een beetje over de *politiek* (en staatsinrichting)

Eén verschil:

- (Verschil) Die *begrippen* allemaal zoals Veranderingen. Ik heb het idee dat ml meer te maken heeft met democratieën en politiek en mw meer over sociale dingen (gelijk)
- Nou bij ml is het eigenlijk nog *chaotischer*.
- Bij ml is het echt veel *chaotischer*
- Ja, dat vind ik wel. (bij ml *chaotischer* dan mw)
- *Klas drukker* (bij ml dan mw)
- Ml is meer over *politiek*
- Ml was veel meer wat is de *definitie* van
- Ja (*definities* kennen) en dat was het eigenlijk dan wel (verschil ml/mw)
- De soort *onderwerpen* (verschil ml en mw)
- Mw is wel *meer op de mensen* en zo
- Ja (mw is *meer met mensen*)
- Maar ik denk dat hij ook wel mw leuker vindt om te geven ...; Ja (*docent* is bij mw meer gemotiveerd).
- Ja en *dilemma's* en zo (mw), hoe dingen in elkaar steken en zo, en waarom het een dilemma is. En hoe het opgelost kan worden, ...
- Hier (mw) praat je meer over *actualiteiten* en dat doe je daar minder.
- Het zijn vooral meer aanvullingen voor ml krijg je de *hoofdbegrippen* en bij mw ga je *meer op de dingen in*.
- Dat (rijtjes uit je hoofd leren bij ml) ligt er net aan of je het snapt of niet.
- Ja, ik weet niet, het *ligt wel per onderwerp*, het ene ligt wel verder van je af dan het andere en het ene is makkelijker te begrijpen dan het andere
- Met ml is het meer *realiteit* en met mw is het meer *abstracter* denk ik

Toetsen:

- Maar de *toetsen* (mw) vind ik wel weer erg lastig hoor
- Ja ,voor de *toetsen* (mw) ga ik altijd met een slecht gevoel bij de toets weg
- Ja (mw moeilijker *toetsen*)
- Ja, maar dat komt ook omdat iedereen bij de *toets* (mw) altijd wat anders heeft
- Als je vraagt ja wat heb jij? Dan heeft iedereen een ander antwoord (bij de *toetsen* van mw)
- Ja (mw moeilijker *toetsen*)
- Nou heel veel kwam wel terug ... voor bij *toetsen* is het de laatste tijd dat veel terugkomt.
- Nou als je een ml *toets* hebt, dan kun je wel dingen gebruiken uit mw en andersom vind ik. (*niet veel verschil*)

Vragenlijst havo 4 en 5 (2012 en 2013, N=428)

- Het (mw) is eigenlijk een *ietsje uitgebreidere* methode dan ml.
- *Weinig verschil* (ml en mw)

Verantwoording:

- als gezegd wordt dat mw er *dieper* op in gaat, dan wordt dat als positief voor mw genoteerd
- als de enige toelichting is dat bij mw de toetsen of de definities moeilijker zijn, dan wordt dat als 1 of weinig verschil tussen ml/mw genoteerd
- het hebben van een (werk-)boek wordt als duidelijk/positief genoteerd
- alle uitspraken zijn slechts 1 x gebruikt dus onderzoeker heeft soms een keuze moeten maken bijvoorbeeld: het gebruik van powerpoints kan bij materiaal maar soms bij lesopbouw
- de resultaten uit de categorie “waar denk je het eerste aan” zijn zoveel mogelijk verdeeld over de overige categorieën

BIJLAGE 8

Tabel E: integrale inventarisatie resultaten havo 5 2013

TABEL E: INTEGRAAL OVERZICHT HAVO 5 OVEREENKOMSTEN/VERSCHILLEN MAATSCHAPPIJLEER/MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN	
Interviews: 1. Is MW moeilijker dan ML; Wat zijn de overeenkomsten en de verschillen; welke zou je kiezen als het allebei keuzevakken waren; 2. Waar denk je als eerste aan bij mw/ml 3. Lesopbouw 4. Materiaal Vragenlijsten: Ben je tevreden met de keuze voor mw; Waarom heb je het vak mw gekozen	
MAATSCHAPPIJLEER (Spreekt voor ML; ML makkelijker/leuker etc.)	MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN (Spreekt voor Mw; Mw makkelijker/leuker/dieper etc.)
HAVO 5 (2013, N=13, 2 scholen) Moeilijker/makkelijker; overeenkomsten/verschillen; als keuzevak <u>ML is makkelijker/moeilijker dan MW:</u> - Ik vond <i>ml makkelijker</i> dan mw - ML (is <i>moeilijker</i>, <i>mw makkelijker</i>). Nou het zat vooral in de <i>awb-schema's</i> <u>ML als keuzevak:</u> - nee (<i>ml niet als keuzevak</i>) <u>Overige verschillen ML/MW:</u> - Nee, (de leerlingen vinden dat je er niet één groot vak van kunt maken) - Dan gaan er heel veel meer mensen zakken (niet één groot vak) - De leerlingen vinden het logisch dat het 2 verschillende vakken zijn (niet één groot vak) - De <i>opdrachten</i> zijn anders en de <i>stof</i> is heel anders (ml en mw) - Ja, er zat wel veel verschil tussen, want het waren twee totaal verschillende types (ml en mw). - Het zijn wel heel verschillende vakken - Ja, maar dat komt toch omdat ik het zie als twee totaal verschillende vakken - Daar (<i>awb-schema's</i>) haak ik op het hele vak (ml) af. - ik snap wel <i>concepten/contexten</i> maar <i>geen awb-schema's</i>, ... - ik snap wel <i>concepten/contexten</i> maar <i>geen awb-schema's</i>	HAVO 5 (2013, N=13, 2 scholen) Moeilijker/makkelijker; overeenkomsten/verschillen; als keuzevak <u>ML is makkelijker/moeilijker dan MW:</u> - Ik had het andersom (ik vond <i>mw makkelijker</i> dan ml); - Ja ik ook (<i>mw makkelijker</i>) - ik ook (<i>mw makkelijker</i>) - Bij mw is het gewoon een <i>feestje</i> - Ik vind van wel (<i>mw moeilijker dan ml</i>) - Ja (<i>mw moeilijker dan ml</i>) - Neen (<i>mw is moeilijker dan ml</i>); <u>MW als Keuzevak:</u> Nee (zou <i>mw niet weer kiezen</i>). Je hebt er gewoon... het is nergens een verplicht vak. Bij een studie of zo. En je kunt er gewoon niet zoveel mee. Je had bijvoorbeeld meer aan economie gehad. <i>Mw (ja als keuze vak)</i> ja (<i>mw als keuzevak</i>) ja (<i>mw als keuzevak</i>) ja (<i>mw als keuzevak</i>) ja (<i>mw als keuzevak</i>) Mw! (<i>ja als keuzevak</i>) Allebei (ML en MW als keuzevak) Beide ja (als keuzevak) <u>MW gaat dieper op de stof in:</u> - Ik denk dat de overeenkomsten zijn dat op politiek vlak en een deel van de rechtsstaat dat je overal een begin hebt gemaakt voor mw en dat je er bij mw op verder borduurt <i>Mw borduurt</i> er in brede zin op voort - Je gaat er (bij <i>mw</i>) dieper op in - Mw gaat er gewoon veel dieper op in - Bij ml begin je met de basis, dat is hetzelfde, en dan ga je er bij <i>mw dieper</i> op in - Het is moeilijk te zeggen want na twee of drie lessen mw zit je al bij les 20 van ml. Je gaat er veel dieper op in. Want ml blijft aan de oppervlakte. ... - Mw gaat overal heel diep op in. En dan komen er verhaaltjes bij. - Zoals ik al zei: we hebben het bed (ml) en de lakens en kussens (mw)

	• Je zou kunnen zeggen ml is de basis, ... dan ga je met mw, er zit wel een beetje ml in, maar je duikt er echt in, ... Overig: • Voor mw moet je interesse hebben; ... andere interesses...; en inderdaad het feit dat je wat wetenschappelijker leert denken en gaat denken • Je moet voor mw open staan
HAVO 5 (2013, N=13, 2 scholen) Waar denk je als eerste aan bij ml/mw Leren: - Leren; stampen; pluriforme samenleving - Leer het maar uit je boek en leer het maar uit je hoofd. Er was ook verder niks wat je ermee kon of zo - Nee je moest alleen maar leren AWB-schema's: - AWB-schema's. - Ja, (awb-schema's) - Uit den treure (awb-schema's) - Ja, voor elke toets was het minimaal twee of drie. Ik heb in één jaar wel honderden awb-schema's gehad, ... Overig: - Het was meer: dit is dit en dat is dat. ...En ml is meer concreet of zo. - Het is heel erg <i>gericht op</i> wat je gaat stemmen later. Bij ons. - Ja, dat ook (<i>gericht op stemmen</i>) - Er wordt echt continu gevraagd: hoe denk je daarover, en dan ben je links, of dan ben je rechts. - Ja (dat herken ik: ml gaat over: hoe denk je ergens over)	HAVO 5 (2013, N=13, 2 scholen) Waar denk je als eerste aan bij ml/mw Onderdelen eindexamenprogramma: - We zijn meer bezig geweest met sociologie dan met politicologie - We hebben genoeg aandacht besteed aan politicologie hoor - We hebben veel met politicologie gedaan, met de verkiezingen en zo over Amerika - Ik vind dat we best veel aan politicologie hebben gedaan - Het enige dat ik me kan herinneren is dat we het over ideologieën hebben gehad - Ze weten dat het ging om <i>toepassen</i>, maar je moest ook definities weten
HAVO 5 (2013, N=13, 2 scholen) Lesopbouw • De structuur van de les (ml) <i>verandert</i> volgens mij <i>niet gek veel</i> • Het <i>enige dat verandert</i> (bij ml) is dat de ene keer heb je het over de <i>verkiezingen als ze er zijn</i> dat jaar... • Tuurlijk was de stof anders maar het werkt op dezelfde manier, ... • Je werd wel <i>op dezelfde manier gemotiveerd</i>, ... • ...af en toe een leuk spelletje, of en toe het zetelspel. Dat soort dingen zijn wel hetzelfde. (ml en mw) • Droger (lesopbouw ml) • Ik vond het (lesopbouw) wel hetzelfde, maar (ml) <i>ietsje droger</i>. • Ml is droger. • Die (ml) is wat rustiger en wat meer gestructureerd. Eigen ervaring met stage op Reggesteyn en observatie in Enschede	HAVO 5 (2013, N=13, 2 scholen) Lesopbouw • Elektronische leeromgeving (1x havo 5 klas) • We zaten in de les altijd standaard in groepjes (bij mw) • We hebben ook wel eens gehad dat we samen een presentatie moesten houden (mw) maar je werd altijd wel in groepjes gezet als je iets deed • Het lag wel aan in wat voor groepje je zat. Je had vooraan een groepje die het meeste konden toepassen, en je had een groepje ergens middenin de klas dat eigenlijk helemaal niks begreep (bij mw) • Maar ik vind eigenlijk, het valt toch heel erg mee hoeveel we samen hebben moeten <i>doen</i> (bij mw) • Het was wel de bedoeling dat je het eerst aan je medeleerlingen vroeg en dan pas aan de docent (bij mw) • Ik had echt veel powerpoints (mw) • Bij ons ook (veel powerpoints bij mw) • Maar bij ons was het ook wel veel opdrachten maken ... (bij mw) • ... dat ie filmpjes liet zien en zo... (bij mw) • Dus eigenlijk allebei wel ... (opdrachten en filmpjes bij mw) • ...die docent deed wel heel veel met kranten (mw) • Ja, er zat nog best wel eens chaos en van de <i>hak op de tak</i> in. (mw) • ... en dan legde hij bijvoorbeeld een ingewikkeld

	concept uit waarvan iedereen dacht: ik snap er helemaal niks van, en dan zegt hij "ok" we gaan het <i>anders doen</i> (voorbeeld) ... en dan snapt iedereen het
HAVO 5 (2013, N=13, 2 scholen) Materiaal <u>Papier:</u> • ...ml was met een boek • Bij ml omdat het <i>al eeuwen hetzelfde</i> is Is gewoon een boek en dat werk je van a tot ... • Seneca (boek ml) • Maar we hebben ook wel nieuwe bladen gehad, dan was het herschreven (Seneca, boek ml) • Ja, maar ik was alle blaadjes al kwijt voordat ... (Seneca, boek ml, en <i>aanvullende blaadjes</i>) • Ja, (losse blaadjes, aanvulling boek Seneca ml) • Ja (losse blaadjes bij boek Seneca) • Ja (losse blaadjes bij boek Seneca) • En die kon je kwijt raken (losse blaadjes, aanvulling <i>Seneca</i> ml) • Ik had er nog eentje (<i>boek</i> en losse blaadjes), maar die scheurde kapot ... • Maar ze hebben nu echt een heel goed boek (Seneca ml). • Ja, maar bij ml had je ook wel een echt boek. • Klopt, maar toen hebben ze een deel herschreven, en het boek is nu helemaal herschreven en het is uitgegeven (Seneca ml boek) • Van ml vond ik het toch best wel goed hoor (boek) • Ja, maar daar deden we niks uit. (boek ml) • Bij ml had je toch zo'n groot boek? • Ja, zo'n groot boek (bij ml). • Ja <i>Seneca</i> (boek). <u>Overig:</u> • ...met <i>filmpjes</i> en zo en <i>power points</i>. • Dan was het (materiaal) <i>slecht</i>. •	HAVO 5 (2013, N=13, 2 scholen) Materiaal <u>Digitaal:</u> • Mw is digitaal ... • Ik heb het niet uitgeprint, alleen digitaal • Ik vond het niet nodig het uit te printen (alleen digitaal) • Als je zoals voor het examen 100 pagina's op de computer moet lezen dan vinden mijn ogen dat niet zo prettig (digitaal) • De gewone basisteksten waren altijd terug te vinden op de <i>computer</i> (digitaal) • Het stond op de <i>schoolsite</i>, "IT's learning" (digitaal) • Het waren gewoon hoofdconcept-<i>boekjes</i> van 60 tot 80 pagina's, digitaal,... • Ja, (digitaal) • Ja (digitaal) <u>Papier:</u> <u>Syllabus:</u> • Ja, de <i>syllabus</i>. • Ik vond het wel heel duidelijk. Persoonlijk heb ik voor de <i>syllabus</i> voor het examen en voor de toetsen in mijn hoofd geprent. • Ja (<i>syllabus</i> voor examen en toetsen) • We hadden een <i>syllabus</i> (speciaal voor ons gemaakt) van 40 bladzijden die we voor het examen moesten leren en in de grote lappen tekst werd het allemaal uitgelegd, in leerlingentaal. ... <u>Boekje:</u> • Bij elk domein kreeg je een nieuw boekje... • Nou, ik heb het boekje wel vaak gebruikt en belangrijke dingen gemarkeerd, en voor toetsen dat nog weer doorgelezen. • We hadden ook zo'n <i>roze boekje</i> gekregen, zeg maar de syllabus. ... • Dat was alles wat we voor het examen moesten weten (<i>roze examenboekje</i> mw). • Nou, dat dikke boek (mw) vond ik echt super fijn, want ik had bij de eerste toets eerst geprobeerd alleen dat <i>roze boekje</i> door te lezen, ... Dus ik denk dat het gewoon ligt aan hoe je kan leren, of zo, want ik kon echt niet zonder dat dikke boek • Ja, ik heb vooral dat ik het in plaatjes moet zien, .. (boek) • Ja. Als het er heel kort staat, dan weet ik niet waar het over gaat, dus dan is het voor mij handiger (een boek). • Ik vond het fijn, maar ik moet zeggen toen ik pas het <i>roze boekje</i> ... hoe heet het nou,... (die samenvatting...) • (<i>Digitaal en boekje</i> voor toetsen) • (<i>Digitaal en boekje</i> voor toetsen) • Soms kreeg je wel een boekje, want wij vinden het makkelijker leren vanuit papier ... je kon dan markeren, dan kun je het makkelijker en beter leren • Ja, een korte samenvatting over alle andere boekjes, over die <i>vier boekjes</i>. • Ja. Zo zou je het wel kunnen samenvatten (1

	<i>samenvatting 4 boekjes).</i> • In het kort even (boekje met samenvatting), maar het was nog steeds erg veel! • En ik heb voor het examen eigenlijk de boekjes niet aangeraakt. Want dat was veel te veel, voor mij persoonlijk veel te uitgebreid. • Ja en nee, ik heb wel veel die groene boekjes erbij gepakt, want daar staat veel meer informatie in, met voorbeelden en op heel veel punten vond ik het roze boekje echt fijn werken, maar op sommige punten vond ik het wel heel taai hoor, het was echt heel technisch. • Ja, dat is meer persoonlijk denk ik (groene en roze boekje). Dat ik op zich wel door teksten heen kan komen. • Ja, ik persoonlijk wel (vond de teksten groene boekjes te lang) • Het was gewoon <i>bij elk ding weer een nieuw boekje</i>. Divers: • We hebben een soort portfolio gemaakt (voor mw) • Ja een leercontract en allerlei <i>opdrachten</i> die we moesten maken • ... maar soms werd het uitgeprint of e liet het door je eigen ouders uitprinten Inhoud/vormgeving: Concept/context/vaardigheden: • Dat van <i>Vorming</i> vond ik echt heel leuk. • Ja, dat (<i>Vorming</i>) vond ik ook het leukste ja. • Zulke dingen (<i>Vorming</i>) vind ik gewoon leuk • <i>Ijsbergtheorie</i> en zo, dat vind ik echt leuk. • Heel erg leuk ja (<i>Ijsbergtheorie</i>). • Ik denk dat die vier hoofddingen, die moet je houden, maar misschien kun je <i>iets concreter zijn</i> in informatie geven. Want het is heel breed, en sommige dingen sluiten bij elkaar aan zoals verschillende concepten uit verschillende hoofdconcepten, die komen weer terug. Bij <i>Vorming</i> heb je <i>socialisatie</i> en bij anderen heb je ook socialisatie dus het sluit allemaal aan. • En je ook weer denkt: hé, dat heb ik al eens gehad, en dan kun je het weer opnieuw toepassen. • ... ze in verschillende situaties kunt toepassen (diverse begrippen). • (Als de interviewer het voorbeeld "<i>social media</i>" geeft dan reageren ze enthousiast, dat is een goede.) • Nee, want eigenlijk <i>Veiligheid</i> dat vond ik ook leuk. • Ja ik ook (<i>Veiligheid</i> leuk). • <i>Social media</i> vond ik leuk • <i>Politiek</i> moet er eigenlijk ook in blijven. • Ik vond ze (de domeinen) eigenlijk <i>allemaal wel leuk</i>. • eigenlijk <i>allemaal (domeinen) wel leuk</i>. Voorbeelden: • Ja ik vond het wel fijn (veel voorbeelden in de teksten) • Ja, niet alleen voor mij persoonlijk maar er zijn ook anderen dat heb ik gemerkt gewoon. Dan zit je van: je snapt bijvoorbeeld een bepaald dingetje niet, en dan heb je voorbeelden eromheen (<i>samenvatting, boekje</i>) • Ik denk dat het zwakke punt het sterke punt is. De voorbeelden zijn goed, maar je kunt ook overmaat hebben. Afwisselend/gevarieerd:
--	---

	• Drie keer werd gezegd dat het materiaal afwisselend genoeg was • We hadden materiaal waar we filmpjes bij moesten kijken en video's moesten beoordelen en dingen waar je gewoon opdrachten moest maken of cartoons moest beoordelen • De een over Veiligheid en de ander weer over een ander ...hoofdonderwerp... (<i>boekjes zijn afwisselend</i>) • Ja, ik vond het best afwisselend. • Ja, ik denk het wel, ze hebben,... vaak kiezen ze politiek, met bijvoorbeeld iets politieks, maar ook dan weer een link naar wat je kunt kijken, naar een foto of plaatje ... (gevarieerd) • Ja, dat wel (afwisselend, rijkelijke geïllustreerd) Overlap/hetzelfde/niet afwisselend: • ... En die boekjes waren een beetje hetzelfde. • Dat overlapt elkaar • Ja, (overlap) • Ja (dat –overlap– zou er wel uit kunnen) • Acculturatie bijvoorbeeld, echt zo'n voorbeeld dat bij Verandering en Vorming komt (overlap) • Ja, inderdaad (acculturatie bij Verandering en Vorming; overlap) • Maar dat vind ik juist wel fijn (overlap). Juist dat je het al hebt gehad. Geen veranderingen nodig/wel updaten: • Neen, (misten niet iets) • Niet echt (misten niets). • Ja, ook wel. (<i>was actueel en sluit aan bij beleving</i>) • Ja, dat wel (<i>actueel een aansluiten bij beleving</i>). Het was nog niet zo heel lang geleden. ... • Ja, ik denk dat mw wel een vak is dat <i>constant een update nodig</i> heeft. • Ja, de maatschappij verandert (mw <i>constant update nodig</i>) • Maar, in voorbeelden was het meestal informatie uit 2008 of 2009, en dat vond ik wel <i>actueel</i> Opdrachten: • Er zouden ook wel wat <i>meer PO's</i> mogen zijn want <i>in havo 5</i> hebben we helemaal <i>geen PO's</i> meer gehad. • Jawel, <i>eentje</i> (<i>PO</i> gehad). • <i>Eentje</i> over politiek (<i>PO</i>). • En <i>over de VS</i> (<i>PO</i>) • Ja, (<i>PO</i>) want daar waren verkiezingen. In Nederland en in de VS. • Oh ja, (<i>PO</i>) maar tuurlijk, gelijk achter elkaar was dat. • Ja, (<i>PO</i>) maar dat was volgens mij één cijfer. • <i>Goede opdrachten</i> (<i>worden gemist</i>) • Nou bij ons moesten we bij die docent de <i>opdrachten overslaan</i> want hij vond ze niet goed genoeg. • De <i>opdrachten</i> uit het boek (veranderen of eruit). • Ja, (<i>opdrachten</i> uit het boek halen of veranderen) • Ja, (<i>opdrachten</i> uit het boek halen of veranderen) • Ik vind het juist zelf heel erg fijn als je theorie gehad hebt om even een <i>opdracht</i> te maken. Het moet even in mijn hoofd zitten, met een tekstje erbij dat je het even weet. ...
--	---

GEEN/NAUWELIJKS VERSCHIL (1 of 2 aspecten) TUSSEN MAATSCHAPPIJLEER EN MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN

Havo 5(2013, N=13, 2 scholen)

Hetzelfde of weinig verschil:

- Ja, ik ook (mw is **niet moeilijker** dan ml);
- Dus ik denk dat het wel **meeviel** (dat mw moeilijker is dan ml)
- Qua niveau zou ik zeggen dat ml ietsje moeilijker is, maar **niet heel veel verschil** en ...
- *Ongeveer hetzelfde*
- Ja. (**hetzelfde**)
- Ja maar het grootste gedeelte (mw) was een **herhaling van ml**
- De **basis komt overeen** (ml en mw) maar bij voortborduren denk ik aan snappen
- Ik vond mw wat **softer**

Bepaalde onderwerpen:

- Dat **viel mee** (dat ml moeilijker is). Maar er wordt zoveel op die **awb-schema's** doorgehamerd, dat als je dat niet snapt, ...
- Verschil: **Abw-schema's** bij ml.
- Het heeft wel **overeenkomst** met hoe de **politiek** in elkaar zit en ja **sociale cohesie en sociale verschillen**, dat komt bij allebei wel terug
- **Politiek** is een overeenkomst.
- De **verdeling tussen machten (overeenkomst)**.
- Ook de **ideologieën** wel (**overeenkomst**).
- Overeenkomst **politiek**. Het zit er allebei veel in.
- Het verschil is dat je met ml, of ben ik nu helemaal fout, dat je met ml het eigenlijk **niet over de maatschappij** hebt.
- Nou, je hebt het (bij ml) wel over de maatschappij, maar meer **de theoretische kant van de maatschappij**, zoals wat zijn de **actoren** en wat voor soort **belangen** en welke **waarden** hebben de actoren bij die belangen, daar wordt heel erg op doorgehamerd.
- Ik denk dat je kunt zeggen dat bij mw je praat over **mensen** en bij ml niet over mensen
- Voor mw heb je wel meer gedaan, ml is sowieso een vak waar je **geen examen** in doet, dus dan doe je al iets **minder**, en doe je **meer** voor mw als je opdrachten moet doen of zo.
- Ik denk wel dat je mw niet snapt als je het **politieke stelsel** van Nederland niet kent

Toetsen:

- De **toetsen** waren veel langer bij mw
- Je moest veel meer schrijven bij mw (bij de **toetsen**)
- Je zat bij mw standaard aan 5 bladzijden minimaal (bij **toetsen**)
- Het was niet dat als je de definitie niet wist je de hele vraag fout had, maar dat kostte punten (bij mw)
- Ik haalde ongeveer **even hoge cijfers** voor de twee vakken.

Weet niet:

- Ik weet het niet zo goed,
- Ik (weet het) ook niet,
-

BIJLAGE 9

Transcriptie interview havo docenten 2013

INTERVIEW HAVO-DOCENTEN PILOT MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN

D.D. 16 MEI 2013, LOCATIE AOB UTRECHT

Aanvang 18.45 uur, duur 45 minuten

Aanwezig: pilotdocenten deelnemende scholen

Interviewer: Het interview wordt opgenomen omdat het daarna veel makkelijk is om op te schrijven wat wij hebben besproken en wat we nu proberen En tegelijkertijd vragen te stellen. De opnames worden daarna vernietigd, niemand bewaard ze behalve

En als ze in de rapporten komen dan worden ze absoluut zonder vermelding van namen.

Sterker nog je kunt daarna niet achterhalen behalve een beetje van de stemmen wie wat is want video heb ik niet helaas.

De vorige keer hebben we ook een soortgelijk interview gedaan, een focusgroep is eigenlijk niet helemaal zoals Lieke zei dat jullie nu helemaal worden ondervraagd. De bedoeling is dat we een gesprek voeren met zn allen met het oog op het belangrijkste thema's dat absoluut aan de orde moet komen over de pilot namelijk het eindoordeel over de pilot. En het is ook niet de bedoeling dat we alleen maar klachten verzamelen en ook niet dat we alles onderschrijven van de pilot. Een aantal zaken die aan de orde moeten komen zijn al aan de orde gekomen bij de grote ... een aantal grote thema's, die zijn niet verrassend voor jullie, wat er allemaal besproken zal worden. Ik heb een lijst van onderwerpen maar het is natuurlijk niet de bedoeling dat we alleen maar vragen stellen maar dat we gewoon met elkaar in gesprek zijn zodat iedereen het gevoel heeft dat mijn mening, mijn oordeel is wel aan de orde gekomen. We hebben maar een uur, dus een aantal onderwerpen die we absoluut moeten bespreken dat is natuurlijk wat denken we van de syllabus? De positieve punten wat zien we als noodzakelijke verbetering, hoe denken we over het lesmateriaal over het gebruik van concepten en contexten definities ervan een beetje in het verlengde van wat we nu hebben besproken hoofdconcepten kernconcepten verhouding tussen de verschillende concepten contexten hoe wordt dat gebruikt. In de praktijk, ik vind het heel interessant te horen wat jullie langzamerhand nou dit is mijn manier van lesgeven en hoe verschilt dat van vroeger? Van het oude programma. Wat kan ons als model naar voren komen dat is best interessant en als laatste onderwerp maar niet onbelangrijk de ervaring met de schoolexamens. Vragen, al die dingen. En daar zit ook een stukje bij altijd dat gewoon wat door alles heen zou komen de behoefte aan bijscholing. Even inventariseren op basis van de ervaring waaraan moeten we denken als we verder alle docenten willen voorbereiden voor de uitvoering van het programma. Dus ik zou zeggen, ik heb wel mijn lijstje maar heel graag wil ik van jullie horen waarmee moeten we beginnen. Wat is nou een onderwerp ...

(3.36 min.)

De concept-contextbenadering wat wij ervan vinden want ik begrijp van Lieke dat veel mensen positief zijn over de concept-contextbenadering. Ik weet niet wat zij bedoelt met veel mensen want ik ben zelf wel voorstander van de concept-contextbenadering dat zie ik wel werken.

Wat zie je daaraan werken?

Dat leerlingen op een gegeven moment wel echt door die bril van concepten kunnen kijken naar een bepaalde context. En daar zinnige zaken over kunnen zeggen dus dat ze eigenlijk een beetje aan het analyseren zijn een beetje want het is soms beschrijven wat ze doen maar ze praten in ieder geval ook in dezelfde taal.

Kun je het verschil geven tussen analyseren en beschrijven?

Nou, ik heb op een gegeven moment een bron over Mali laten lezen daar weten ze natuurlijk niks van over Mali en toen heb ik gezegd nou in deze bron waar zie je kernconcepten staan en hebben ze in een groepje zitten zoeken naar die kernconcepten en ze hebben er ontzettend veel uitgehaald tientallen, ik kan wel zeggen in de tekst stonden er 27 want er zijn maar 27 kernconcepten. Daar hadden ze ook discussies over want ja is wat nu sociale cohesie in Mali, nou dat begin je eigenlijk al vanaf beschrijven al met analyseren en daarna te vergelijken ook tussen Nederland en Mali. Dat vonden ze lastig maar ze waren er wel heel positief mee bezig. Ik vond het heel knap ...

Dus het positieve is dat ze dieper op de materie ingaan? En dat ze concepten gebruiken om te analyseren en verkennen?

Ik vind dat geen analyse. Ik vind dat een herkennen van begrippen.

Dat klopt dat is het eerste wat ze doen, dat is niet de analyse.

Maar een analyse is dat je met een instrumentarium van die concepten ... dat je daarmee begrijpt wat die processen zijn die zich daar afspelen in zo'n artikel. Dat is eigenlijk de bedoeling. De eerste stap is misschien dan wel dat ze zeggen oh dat is institutionalisering oh dat is modernisering maar dat is het herkennen van begrippen. Dat is niet de analyse van een maatschappelijke werkelijkheid.

Ja nee je hebt gelijk.

Ik herinner me nog dat Paul Schnabel zei nou dat is eigenlijk wel heel mooi als ze begrippen überhaupt kunnen herkennen want we hebben het over havo-leerlingen en of daarmee kunnen spelen. Zo heb ik ervaren dat ze onderzoek gingen doen naar sociale ongelijkheid en dat ze eigenlijk in staat waren om indicatoren (waar ik nog nooit van had gehoord) ze moesten interviewtjes maken of enquêtevragen stellen, dat ze toch wel wisten waar ze naar opzoek waren. Ze konden het al wel gebruiken een vrij onbewust niveau maar het waren ook havo-leerlingen als de eerste stap om te komen tot een dieper begrip.

Dus als ik het goed hoor zijn er 2 dingen die hier gezegd worden: 1^e is dat herkennen van begrippen gebeurt wel maar dat is niet genoeg want analyse houdt meer in maar gelijktijd is dat kenmerkend voor havo en het is de verwachting. Kunnen we het werkelijk over het niveau hebben want is dat nou de bedoeling? Dat het daarbij blijft? Dat dat heel veel is dat kinderen die begrippen herkennen? Of zeggen we dat moet verder? (6.52 min)

Je moet verder ja, dan moet je verder. Je zou beleid kunnen verzinnen. En dat soort vraagstelling zit er ook wel in.

Wat voor beleid kun je verzinnen dan?

Dat is toepassen he? Dus de vraag is, je hebt het over herkennen en dan toepassen maar analyseren is weer een andere vaardigheid. En ik denk dat als ik naar de havo-leerling kijk dan is het sterk "als ze het kunnen herkennen" "ze kunnen er wat mee doen" en ze kunnen het uitleggen

Wat moeten ze kunnen er wat mee doen?

Nou bijvoorbeeld kunnen ze er een onderzoek mee doen en dat ze snappen hoe ze sociale ongelijkheid kunnen opsporen en dan moeten ze snappen waar het over gaat en enquêtevragen kunnen bedenken, hoe ze het kunnen operationaliseren dat is toepassen.

Dat is begrippen toepassen.

Ja, dat is begrippen toepassen en daar heb je de hele concept-context niet voor nodig. Want als je het dan hebt over middelen die de overheid heeft om iets aan de ongelijkheid te doen of wat dan ook dan kun je kijken bij het belastingstelsel

Dat is wat je zegt dat valt meer onder toepassen, maar de vraag is kun je met een havo-leerling verder komen?

Ja, Ja dat kan wel

Zij zegt terecht dat de eerste stap die je maakt, ... de eerste stap die je maakt is wel een vorm van analyse, het is meer vergelijken maar dat is wel .. denkbaar.

Vergelijken is ook een vorm van analyse, als ik dat mag zeggen.

Ja maar dat zijn vormen van analyse die een havo-leerling wel aankan. En met nog hogere stappen dan weet je het niet.

Gerard Ruijs heeft het ook gezegd dat is vergelijken, en wat ik ze heb laten doen nadat ze het hebben herkend, dus ze hebben ook herkend wat zegt deze bron over de oorzaak van het conflict in Mali, nou de oorzaak was volgens de bron heel duidelijk sociale ongelijkheid dus dat was herkend en daarna was een stukje analyse dat wat de bron zegt dus nog steeds niet heel bijzonder en toen gingen ze dus vergelijken tussen Nederland en dan was de vraag in hoeverre is de sociale ongelijkheid in Nederland en in Mali, vergelijk dat eens. En toen heb ik wel gezegd en dat vind ik lastig bij de havo want dat zien ze niet altijd je moet niet zeggen in Nederland is er geen sociale ongelijkheid en in Mali wel. Dat is te zwart wit. Neen, in Mali is er volgens de bron meer sociale ongelijkheid dat leidt tot een conflict (kernconcept) dan in Nederland, anders ik bedoel poldermodel en samenwerking en dat vond ik eigenlijk wel knap. Dus daaruit had ik de conclusie getrokken dat ik de concept-contextbenadering zie werken.

Kan iedereen zich hierin vinden? Werkt het dan in dat voorbeeld of werkt het over het algemeen? Werkt het grotendeels?

Ja dat zou ik zeggen.

Neen niet altijd.

Niet altijd, dus kunnen we zeggen, kunnen jullie een aantal kernconcepten noemen dus het Mali-voorbeeld is er één waarvan jullie denken hé dat werkt goed. Dat pakt goed uit.

Ja, sociale cohesie vanwege dat Arthur V... toen heeft gehouden. Dat werkte bij mij goed omdat daar een heel verhaal achter zat. En die diepere betekenis van sociale cohesie in plaats van en dus dat het allemaal gezellig en ... is. Maar je komt er niet door alleen maar de definitie te

Wat had je dan meer nodig?

Een theoretische uitleg. Veel meer uitleg, want alleen een definitie dat is gewoon woordenboekomschrijving van een begrip.

(10.26 min)

Dat is wat ik heel vaak hoor. Wordt het gedeeld, want ik heb een aantal stemmen gehoord, hebben jullie meer toelichtingsverdieping nodig? Zijn dat dissidentstemmen of wordt dat door iedereen herkend?

Ik vond het jammer dat wij die toelichting op een aantal inhoudelijke domeinen eigenlijk pas aan het einde kregen in de pilot dan denk ik dat had ik veel eerder willen horen want dan had ik het veel beter kunnen neerzetten betere schoolexamens kunnen maken zoals die lezing van Arthur over sociale cohesie bijvoorbeeld

Die was wel goed?

Ja die was heel aardig om theorieën op te toetsen

En het maken van toetsen is heel moeilijk voor dit verhaal

We moesten het zelf doen met eigenlijk weinig steun alleen met de steun van elkaar zeg maar. Zelf je toetsvragen maken ja.

Twee dingen we gaan naar de toetsing we gaan heen en weer. Je zegt het is toetsbaar die theorie, dat werkt! Dus een van de criteria dat het werkt is dat het ook nog eens toetsbaar is, het ene is dat ze echt de concepten kunnen gebruiken en ze kunnen analyseren, ze hebben een achtergrond, maar wat maakt het nu toetsbaar?

Omdat het grijpbaar is de theorie is grijpbaar ik zeg niet alleen dat het duidelijk is maar je kunt bijvoorbeeld vergelijkingen tussen 2 theorieën op een bepaalde situatie loslaten. Je hebt een bepaalde situatie en je hebt 2 theorieën dus verklaar maar eens wat daar gebeurt volgens die 2 theorieën en wat is het verschil en dan haal je je gereedschapskist met je concepten uit de kast

Maar dat betekent wel vind ik dat je een havo-leerling dus alleen maar kunt laten analyseren als je daar een hulpmiddel bij geeft dus bijvoorbeeld een vergelijking maken of wat jij zegt theorieën toetsen op een ding, ik vind dat je dat een havo-leerling wel kunt laten doen maar uit zich zelf in het algemeen ergens verbanden zien of leggen, ik denk dat dat wel vrij hoog gegrepen is. Dat is me in ieder geval met het materiaal niet gelukt.

Daarom vond ik het nog even goed om te benoemen van Paul Schnabel zei die waarschuwde eigenlijk ook om daar te hoge verwachtingen voor te hebben dat heb ik zo begrepen.

Dat zei hij ook.

Dus heel concreet. Met hulpmiddelen laten analyseren is te vergelijken theorieën dan kunnen ze heel ver komen.

Ik merk dat aan die kant van de tafel (behalve X) heel actief is en jullie zwijgen alleen maar toestemmend? Kunnen jullie er iets aan toevoegen?

Ik vind inderdaad dat tot en met het laatste aan toe dat het leggen van veel bredere verbanden ingewikkeld is en dat die theorieën er dikker in moeten

Zou dat alleen voor havo zijn? Zou dat een kenmerk van het havo-programma zijn, nog meer differentiëren en nog ...

Nou differentiëren, volgens mij bij het vwo hadden ze daar ook behoefte aan. Daar hebben ze veel meer theorie en in havo hebben ze weinig theorie.

Dus in havo hebben ze weinig theorie en daar is juist behoefte aan?

Wat eigenlijk het meeste ontbreekt, is een handleiding van hoe een leerling moet analyseren.

Ja.

Je hebt daar een potje met concepten maar wat is nou de bedoeling, wat is de analyse die je wilt dat ze maken. Dat schooexamen doen wij, analyse van een actualiteit waarbij het hoogste doel was wat we wilden bereiken die is zo groot, 5 regels, de aanwijzing in de syllabus ...

.... En de uitwerking

.... Er zijn mensen bij mij wezen kijken toen leerlingen presentaties hielden over dat onderzoekje dat was dan sociale actualiteit en die wisten het eigenlijk ook niet hoe je dat nou inderdaad moest doen ...

Ik moet op mijn tong bijten om niet als vakdidacticus hier te praten, dus dat is wat je, ik heb wat ideeën hierover, maar het is niet de bedoeling om het hier te zeggen.

... maar het is niet ...

Jij stelt dat het nog niet in het materiaal zit dit soort analysestappen en paradoxaal genoeg om dingen te analyseren heb je juist nog meer handvatten en instrumenten nodig, en dat is nog niet uitgewerkt, dat kunnen we wel vaststellen?

Het idee dat ze analyses moeten maken is niet bepaald....

Er zijn verbanden die in die eindexamensyllabus staan

....Vervolgens kunnen we allemaal theorieën doen, maar de vraag op zich is er niet gezegd dit is de analyse die ze moeten kunnen maken. Ze moeten "een" analyse maken.

Vinden jullie dat er kaders van zo moet je het doen zo moet/kun je analyseren op die manier kun je conclusies trekken argumentatieregels, zo ...

... verbanden ... wat hij net zij bij die vorige sessie is het balkje dat in de syllabus staat dat die niet is uitgewerkt in de basistekst, daar zouden meer handvatten bij moeten komen omdat ze verbanden kunnen leggen tussen vorming en de kernconcepten van binding en hoe dat met elkaar te maken heeft

Dat hoeft voor mij niet ...

De grote lijn dat zou ik prettig vinden en dat is slecht uitgewerkt in het materiaal dus het is natuurlijk wel zo dat wij natuurlijk zelf ...

Hoeft voor jouw niet want ?

Omdat het een systeem is wat ze leren en ik ben tegen het leren van systemen want ze moeten al die concepten op een willekeurige manier met elkaar in verband kunnen brengen of niet. En dat daar een systeem in zit met hoofdconcepten dat is volstrekt willekeurig, nou willekeurig ? Daar is over nagedacht natuurlijk maar je wilt dat ze de wereld om zich heen begrijpen en die is echt niet ingedeeld in domeinen en concepten die op een bepaalde manier met elkaar ... ik ben het verst gekomen met een hoge hoed met alle concepten erin en dan mogen ze er 2 uitkiezen en met die 2 gaan ze aan de slag

Heb je dat echt gedaan met die hoed?

(16.17 uur)

.....

Ik denk dat ze het wel nodig hebben als opstapje

Ja want ze klagen bij mij dat ze al die stapjes moeten doen

... en de volgende stap is dat ze dan misschien wel zelf die stap nemen, je moet ze echt een beetje begeleiden in hun manier van denken en daar heb je wel wat meer handvatten voor nodig.

Heb je het over conceptvorming? Je zegt ze moeten zelf met concepten komen?

Nee nee over die analyse, ik heb gemerkt dat de havo leerling af en toe net even een opstapje nodig heeft voordat je hem daarmee zelf verbanden gaat laten leggen. Bij mij in de klas is slechts een enkele leerling die dat zelf kon. En ik zit ook te denken het is een meisje wat uit de mavo komt dus die is nu 18 en die zegt eigenlijk ja ik kan elk concept overal bij gebruiken, het maakt mij helemaal niet uit. Het is ... zij kan daar veel meer mee spelen maar ik merk dat de gemiddelde havo-leerling er net iets meer een opstapje voor nodig heeft.

Maar behalve de hoge hoed, kunnen we een paar dingen noemen waarvan jullie zeggen, hé dat hebben jullie gedaan dat werkt dat wil ik straks zien in de richtlijnen in de handleiding?

Nou dat wat werkt, dat wat ik gedaan heb laatst toen had ik alle kranten in de klas en toen heb ik ze in groepjes laten werken met analysevragen erbij en dat was een tamelijk, niet uit de hoge hoed, maar haal de kernconcepten eruit, dat liep tamelijk dood. Toch snel. En uiteindelijk kwamen ze er toch na een half uur op toch liever even aan de hand en even dan samen maar even kijken naar 1 artikel of zo. Dat was moeizaam. Ja dan willen ze toch wel weer graag aan de hand genomen worden.

Ik heb een filmpje laten maken, weer een concept uit de hoge hoed, filmpje laten maken in 1-minuutje flits-time en dan moet de rest raden welke er bedoeld wordt.

.....

(18.25 min)

Wat ik gedaan heb met xxx (?) is een conceptenmap maken in het begin maar dat heb ik steeds herhaald dat ze bij een concept niet alleen een artikel moesten zoeken maar waar het woord niet in voor mocht komen want dat is makkelijk vinden, of een plaatje of een filmpje of iets van youtube en dan moesten ze ook uitleggen waarom dan het concept er goed bij paste.

Dus het is ook herkennen en toepassen

... een eigen begrippenlijst eigenlijk een eigen boekje wat we nu hebben dat we volgende week van jullie krijgen en ik merk steeds dat ze daar als houvast steeds op terug grijpen, ook voor het leren van de toetsen en ik heb ook nog in het kader van het examen nog die opdracht voorgelegd die wij vorig jaar bij maatschappijleer een dag hadden over die kwestie in België met die hoofddoekjes van de Hema en daar zitten ook vragen in welke kernconcepten zou je hier nou toepassen en dan zie je dus dat ze dat aardig beginnen te kunnen en dan zelf zoeken wat hoort erbij aan het einde van de rit en dat ze dat dan ook leuk vinden want ze kunnen het dan toch plaatsen aan de hand van zo'n kernconcept

Dan hebben we een paar dingen genoemd die wel werken. Zijn er kernconcepten en hoofdconcepten waarvan jullie denken nou daar kan ik niks mee? Of dat is gestrand, daar struikel ik over.

Die instituties,...

Ja.

Ja.

Sociale institutie en politieke institutie en met name bij politieke institutie dat is niet echt een woord uit de politicologie maar hoe dan ook, waar leg je die grens? Is, ik noem maar een voorbeeld, de verkiezingen een voorbeeld van een institutie? Of moet je zeggen de parlementaire democratie of is het allebei?

En in elk geval het huwelijk.

.....

Ja, die durf ik dan klip en klaar te gebruiken....

Maar dat is echt een vervelende, dat is echt zo'n voorbeeld daar zijn we het zelf nog niet over uit eigenlijk

Maar dat vind ik wel heel leuk omdat je daar naar moet zoeken, dat vind ik wel leuk

Jij vindt het leuk om uit te zoeken en jij wilt houvast?

Nou de leerlingen willen houvast.

Nee, ze begrepen het niet.

Ze begrepen het wel en ik vond het zelf wel leuk...

Ze waren echt gefrustreerd bij mij ...

De frustratie is dan te groot

En dan riepen de havo-leerlingen "ja maar mevrouw dan is alles sociale institutie" en dan barsten ze bijna in tranen uit

Dit is eigenlijk een geweldig uitzicht zou je zeggen

Ja dat vond ik ook en aan dat soort dingen dat merk ik wel bij de havo leerlingen, af en toe komt er zo iets omhoog en dan denk ik, hé op dat niveau kunnen ze inderdaad waanzinnig analyseren; dat vond ik wel leuk.

Maar de sociale institutie is dus verwarrend omdat er geen houvast is en je zegt nou dat is juist mooi dat je daar verschillende invulling aan kunt geven.

Ja maar de definitie daarvan is weer een draak van een definitie. Zo zijn ze allemaal. En wat ook heel vervelend is we hebben betere leerlingdefinities liggen, die zijn prettiger maar Cito hanteert geen leerling definities want die staan niet in de syllabus

Je bedoelt, je moet ze voorbereiden voor de Cito

... ja en dat zijn zulke... hoe zeiden jullie dat nou? Het zijn zulke moeilijke woorden die in zo'n definitie staan dat je je ze wel kunt leren uit je hoofd maar je weet eigenlijk niet eens wat je zegt. Als je ze dan ophoest.

Ik gebruik de leerlingdefinities ik ga echt niet die rare ...

Het is onbegrijpelijke taal....

Er zitten bepaalde onderdelen in die leerlingen definities en in de officiële missen ze dus een punt, er staan vragen over komt dat ook heel vervelend... dat het pas op het laatste moment duidelijk werd

Dan gaan we naar wat Gerard Ruijs zei en dat is "wat niet getoetst wordt, wordt niet gedoceerd" dus nu is al de neiging straks worden ze hiernaar gevraagd dus ik ga ze dat leren kunnen we dat op een of andere manier formuleren als aanbeveling? Van nou die definities die moeten hergeformuleerd of zo?

Een definitie moet begrijpelijk zijn. Definitie is de uitleg van een begrip.

Goed punt.

En als dat niet begrijpelijk is ... dat is nou net wat we met dit programma niet wilden. Dat ze iets uit hun hoofd gingen leren wat ze niet snapten

Maar ik vind het wel interessant dat het leerlingdefinities zijn en dan moeten we misschien zeggen van nou op enig moment moet er ook een onderzoek een screening daarover komen van nou wat maken ze daarvan? En kunnen we daaruit dingen destilleren die voor kinderen kennelijk herkenbaar zijn?

Die leerlingdefinities die zijn er al.

Maar dat je er echt een lijst van maakt van nou dat in plaats van?

... die hebben we, we hebben die lijst. En ik gebruik die ook.

Ja dat klopt.

En bijvoorbeeld over modernisering, ja dat is alles wat nieuw is, neen, er zitten ook in de leerlingdefinities een aantal aspecten die verdieping geven en die een extra dimensie geven aan zo'n begrip. Maar het is moeilijk hoor.

Ja.

Daarom denk ik wel eens als ze dat nou eens als ze die moeilijke definities nou eens helemaal van binnenuit aanvoelen dat is wel heel erg knap

Ik heb nu de neiging om naar schoolexamens te gaan maar hoe zit het nou met de contexten in het hele verhaal?

(23,38 min)

Wat wil je precies horen?

Nou wat ik wil horen? Alles. Maar hoeveel tijd hebben we..... kijk concept context dan moet je het hebben over die 2 dingen, hoe ze in verhouding tot elkaar werken. Wij hebben net een discussie gehad over dat contexten te uitgebreid zijn en te historisch en al die dingen, voor vwo, hoe zit dat met havo?

Dat geldt voor havo niet. Het is te versnipperd en te veel soms.

Het is niet te historisch en niet teveel maar wel versnipperd

Ik vind het niet te historisch maar wel versnipperd.

Versnipperd? Wat houdt dat in dan?

Er zit geen lijn in. Kijk ik vind het prettig met die samenlevingsvormen maar voor de rest... er zitten bijvoorbeeld bij domein D veiligheid, daar zitten soms complete lijstjes waarvan ik denk waarom moet je die in vredesnaam leren die heb je bij domein C maatschappelijke verschillen ook zo. Er zijn verschillen, zeg sexe-verschillen en leeftijdsverschillen ... ja, dus? Moet je dit nou zelf bedenken als leerling dan kan het eruit, een beetje onzinnig.

En hoe gebruik je het dan?

Ja, dat vraag ik me af, hoe gebruikt Cito het dan?

Maar jullie als docenten? De bedoeling was van contexten, als ik het goed kan verwoorden, 1 van de bedoelingen was dat ze de contexten toelichten en daar juist body aan geven en betekenis aan geven en ook nog eens als voorbeeld ... zijn er een aantal functies die wel werken?

Dat onderwerp van vorming, dan werkt de context van de geschiedenis van het gezin heel goed. En om institutionalisering uit te leggen ook sociale cohesie

En ook socialisatie

Ook socialisatie, maar als ik nu kijk naar verhouding, dat vonden mijn leerlingen het moeilijkste onderwerp omdat.... Ze snappen nog wel wat soorten ongelijkheid zijn maar dan als het gaat om de gevolgen van ongelijkheid dan vind ik het heel fragmentarisch uitgewerkt. En dan hebben ze daar echt de boot gemist. Het verband tussen uitsluiting, discriminatie en die sociale ongelijkheid en dat heeft mede te maken met de opzet van het materiaal en al die rijtjes die ze dan moeten weten ...

Het materiaal is wat dat betreft wel erg sterk gericht op de Cito toets ...dat werkt dan meteen negatief door, want dat fragmentarische dat herken ik helemaal en dat is helemaal niet prettig. En daar heb je het weer, zou je een theorie hebben die je zou kunnen behandelen of verschillende theorieën, dan zou je de leerlingen echt kunnen laten vertellen van joh de ene theorie is het gevolg van bijvoorbeeld sociale ongelijkheid en je kijkt eerst naar sociale uitsluiting en een andere theorie die benadrukt dat en dat

Inkomensverschillen bijvoorbeeld?

Ik noem maar wat, het maakt mij niet zoveel uit.

Het is een mooi opstapje als je eerst als context van die gezinnen en de tweede stap is meer theoretisch ...

Inderdaad het zijn allemaal opsommingen van rijtjes ...

Dat hoor er ik voortdurend tussen dat die tussenlaag nodig is.

En dat is volgens mij ook die politiek ideologische laag die er mist een beetje die zitten steeds in het laatste hoofdstuk een beetje versnipperd, als een soort plukje,

Dat vond ik heel interessant dat men zegt politiek moet erin.

Op z'n minst.

Ik houd mijn eigen mening helemaal ... maar hoezo? Voelen jullie daar ook voor!

(27.08 min.)

Ik zei net in de trein tegen een collega ik zou het prettig vinden als de hele politieke actualiteit dat dat een startpunt is of zo of vorming als startpunt en dan, maar politieke actualiteit opnemen als examendomein. Niet persé een actualiteit, als er een actualiteit is uiteraard

Dat daar aan koppelen en volgend jaar vallen we weer in de prijzen

... allemaal rijtjes Die sociologie dat is allemaal van groepen, het is niet anders en vervolgens heb je allemaal data en daar kun je wat mee en wie kan er wat mee? De politiek. En wie gaat er wat mee doen? Vanuit de basis van je eigen ideologie. En dan zie je dat daar discussie ontstaat en afwegingen worden gemaakt en zo heb ik het een beetje aan elkaar gebreid. Je begint met het onderzoek en dan heb je daar een oordeel mening visie op vanuit een ideologie. En dan is het rechten, psychologie, antropologie.

En daarom zou ik het ook prettig vinden als die contexten minder uitgebreid vooral met die rijtjes zouden zijn beschreven want dan heb je als docent ook nog eens een keer dat je gelukkig een uitstapje kunt naar een klein stukje psychologie; we gaan op microniveau nou eens kijken naar een bepaalde concepten, officieel mag het wel niet want het zijn puur psychologische concepten maar het maakt het wel beeldend voor de leerling en het maakt het ook een stuk leuker

Maar dan zie ik meteen de commissie Schnabel voor me die zegt ja maar dan wordt het teveel maatschappijleer en ik wil juist maatschappijwetenschappen. Hoe kunnen we nu heel duidelijk zeggen "Maatschappijwetenschappen is een heel ander vak"? en wat zit er in als mensen

Toch het zoeken naar verklaringen bijvoorbeeld. Wat X zegt er zit bijvoorbeeld een bepaalde stap in, van hier hebben we gegevens bijvoorbeeld een maatschappelijk probleem hier wordt genoemd hoe het eruit ziet en hoe verklaar je dit nou? Als je dat verklaard is het heel vaak is dat ideologisch of wetenschappelijk benaderingswijze gekleurd.

Op zich die lijn die er nu inzit vind ik wel heel goed. Eerst uitleggen wat het is en dan kijken hoe de politiek ermee omgaat.

De volgorde vind ik wel maar

De volgorde vind ik onbevredigend...

Ja omdat het zo kort is de politiek, als we daar elke keer weer die dilemma's bij zouden noemen

X wat vind jij....?

Want op zich... dan begint het weer teveel op maatschappijleer te lijken..... wie ben jij ... socialisatie, ... hoe kijkt de politiek ... hoe is de politieke identiteit ... ik vond het een hele mooie lijn ... in vorming vond ik dat heel mooi vloeiend ... ja, en dat zou je best zo mooi vloeiend kunnen maken ... maar bij verhouding vond ik het Ze hadden het wel kunnen doen vond ik ...

Vorming en Verhouding waar zit het verschil? Kort en bondig.

Ik denk dat in verhouding dat het veel meer vanaf het begin af aan politiek ideologische tegenstellingen in de analyse van data naar voren had moeten komen en wat ik een probleem vind, maatschappijleer dat kun je niet opleggen als zijnde aanwezige kennis het zou als het goed is in het examenprogramma allerlei staatsinrichting en weet ik veel wat de werking van ons politieke systeem maar ja er zijn volgens mij heel veel scholen waar dat de sluitpost is in de urentabel en lessentabel en als je 1 uur in de week hebt maatschappijleer voor 1 jaar dan kun je daar niet in verwachten dat ze daarin de werking van ons ingewikkelde politieke systeem uitgelegd krijgen noch de pluriforme samenleving noch enzovoort ...

.... Eigenlijk een apart boekje hoofdstuk als naslagwerk waarin de staatsinrichting staat ...

Nou ja precies, ik heb ze dus allemaal, de MAW-ers hebben bij allemaal in de 4^e maatschappijleer maar ik heb ze wel Delphi meegegeven toch, want die rechtstaat en parlementaire democratie enzovoort, ik weet niet wat er allemaal naar boven komt...

Ik vind het namelijk nogal een pessimistisch vak. Eerlijk gezegd.

(31.25 min.)

Een pessimistisch vak? Want?

Omdat het allemaal gaat over ongelijkheid, ellende en mensen die ingedeeld worden en dat leerlingen naar elkaar kijken van ik hoef niks meer te doen want "mijn achterstand is zo groot" ik kan het hoofd in de schoot leggen ... en dat komt voor een groot deel omdat er nergens, terwijl er wel veel ruimte voor is ... om persoonlijke keuzes en afweging, als je het hebt over x (?) en nurture, er is socialisatie maar er is ook nog ergens iets zoals talenten en ...

Levensvreugde?

En er is nog hoop.

En intussen ben jij 1^e graads docent, en dat was 30, 40 jaar geleden nog niet erg waarschijnlijk geweest. Daarin ben je ook een soort van voorbeeld....

Vlees geworden voorbeeld

Vlees geworden verandering maakbaarheid van de samenleving. Ik voel mijzelf echt als zodanig. Ik vertel dan ook mijn verhaal, daarom

Dat pessimistische verhaal, delen jullie dat?

Neen ik vind het niet pessimistisch

Neen helemaal niet

Eigenlijk precies het tegenovergestelde tenminste in die zin dat dan ... doorsnee gezinnen waarvan de ouders allemaal nog bij elkaar zijn, neen, ik laat ze juist zien dat er ook heel andere kanten zijn van zo'n samenleving. Ja, ik maak het dan misschien pessimistischer voor hun, maar ik geef ook wel heel erg de aandacht van je kunt altijd kiezen wat je wilt worden.

Is het dan burgerlijk? Volgens jou?

Nou nee, ook niet. Ik bedoel, ik kan er heel veel kanten mee op, ik wil ze altijd heel veel meegeven en ook niet eens zo specifiek alleen maar ..., ja met die concepten alleen eigenlijk ook wel als ik wat laat zien, dan ga ik zelf altijd wel vragen, dan noem ik die concepten dan wel wat herken je daar dan van?

Want dat wou ik ook een beetje aankaarten, want ik heb nog een lijstje en de tijd dringt. Hoe doen jullie dat didactisch? Hebben jullie een vast patroon van nu behandel ik eerst dit en dan dat, of hebben jullie een paar verschillende patronen? Als iemand vraagt hoe geef je de les maatschappijwetenschappen? Is er een blauwdruk, een plan?

Ik heb wel geprobeerd me te houden aan het materiaal om dat uit te testen in de eerste plaats. Maar ik heb wel in het begin met het conceptenmappen maken, de nadruk gelegd op het gereedschap, dat vond ik wel heel prettig en dat blijf ik ook doen.

Gebruikt iedereen het materiaal op zo'n manier?

Ja.

Neen, eigenlijk niet, wel opdrachten maar ik zie ook dat het aantal opdrachten om te maken afneemt omdat ik eigenlijk meer wil aansluiten bij de actualiteit en ik doe eigenlijk helemaal niks aan de context merk ik nu eigenlijk. ...dat staat er en dat moet je nemen om het te snappen ... en verder doe ik daar niet zoveel mee.

Dat heb je losgelaten?

Dat kunnen ze zelf wel lezen.

Dat zouden ze bij mij niet doen hoor.

En hoe doen jullie dat met materiaal?

Wat ik nog wel wilde zeggen wat me goed is bevallen en wat ik blijf doen, dat is dat ik 1 instructie-uur heb waar ik ga uitleggen en met groepsopdrachten en discussie bezig ben en 1 uur dat ik moet werken aan het Dalton dossier en dan heb ik al die opdrachten geselecteerd uit het materiaal en iets doen met internet en computer en dan werken ze er zelfstandig aan en het uur in de week erop bespreek ik het weer en geef ik ze weer feedback op de opdracht omdat ik ervan overtuigd blijf dat ze het meeste leren door zelfstandig steeds vragen te krijgen en actuele artikelen ook waar ze iets met denkstappen moeten doen in concepten, dus zelf ermee bezig zijn en niet teveel uitleggen.

Teveel uitleggen en niet teveel uitleggen? Is het meer of minder in vergelijking met voor de pilot? Je manier van lesgeven.

(35.45 min)

Mijn manier van lesgeven is wel anders geworden.

Anders? Minder klassikaal?

Bij mij wel.

Bij mij lukt het nog niet.

Nog niet?

Neen, ik neem die begrippen met ze door een beetje de lijn van het hoofdstuk want daar hebben ze blijkbaar heel veel behoefte aan. Ik heb wel eens uitgeprobeerd van nou weet je, lees het en stel er eigen vragen over, geef aan wat je dan niet begrijpt. Ze waren echt helemaal dat ze dachten wat moeten we eigenlijk doen? Dus ze hebben echt een beetje een lijn nodig van ... dan zet ik gewoon aantekeningen op het bord en dan nemen ze het over en dan voelen ze opeens een lijn, en misschien hadden ze die lijn ook zelf wel kunnen aanbrengen maar als je hem als docent aanbrengt dan is er ineens een lijn zeg maar.

Dat ligt ook aan de school waarop je werkt.

Ja dat ook wel.

Wij zouden nooit zomaar alleen maar in ... kunnen werken

... en zoveel computers hebben we ook gewoon niet

.....asbestverhaal.....

Ik proef iets van je zegt "nog niet"?

Neen, terwijl ik wel voel dat het materiaal zich ervoor gaat lenen. Maar het is ook voor het eerst. Deze klas heeft vorig jaar van iemand anders les gehad. Ik heb dit jaar het overgenomen. Dit is voor mij helemaal voor het eerst dat ik hiermee moet werken.

Dat is mijn vraag. De meesten doen het meer dan 1 jaar. Is er een verschil van dingen die jullie anders doen ten opzichte van het eerste jaar?

Ja wat ik merk is dat je er meer inzit dat dat wel heel veel prettiger werkt al. Want dat maakt het af en toe wel heel lastig lesgeven als je niet weet wat ze nou willen met dat stuk wat je nog niet altijd even ver van te voren hebt gekregen en ik en wel blij dat ik het de 2^e keer wel iets meer zie aankomen.

Ja ik vind dat ook wel dubbel want de 2^e keer zie je zelf ook wel meer zaken waarvan je denkt dat kan beter of dat ga ik de volgende keer niet meer zo behandelen.

Kun je een paar voorbeelden noemen? Van belangrijke dingen?

Belangrijke dingen?

Ja ik bedoel ik weet dat we een hele lijst van verbeteringen hebben, maar dingen die absoluut genoemd moeten worden? Dus groot groot groot onderhoud?

Nou ja ik denk toch echt dat media moet worden vervangen door iets internationaals plus iets veranderingsachtigs

Ik zie meteen een reactie van nee?

Ik vind bijvoorbeeld dat beleid dat wordt genoemd als kernconcept dat is afgewezen door de commissie Schnabel maar we willen wel politiek terug laten komen, dat zit er ook in, nou noem het dan ook. En verstop het niet soms.

Precies.

En media zit ook overal in een stereotype referentiekader voor mijn part, dat moet een kernconcept zijn, voor referentiekader en laten we in plaats van dat laatste domein wat ook het meest abstract is, tenminste het domein E is het meest abstract, laten we ervan uitgaan dat je daar alle kernconcepten in principe in kan verwerken. Maak dat nog zwaarder maar zorg ervoor dat het geen schoolexamen is maar maak dat domein D schoolexamen. Dat merk je bij vwo ook dat maakt het wel makkelijker speler want ik merk in havo 4 daar hebben ze heel veel moeite met het vak met al die woorden en abstracte begrippen en de manier van denken en havo 5 op een gegeven moment draaien ze er hun hand niet meer voor om, blijkt. Er zijn er nog steeds zat die weten niet eens waar we mee bezig zijn, maar het is echt een heel andere sfeer. Dat is de meerderheid.

Terwijl nu heb ik in havo 4 steeds (in mei) een heleboel leerlingen die het echt moeilijk hebben. En nu hoor ik in havo 5 leerlingen die het eindexamen ingaan "ik vind het leuk", ik wil er wat mee ik heb het helemaal in mijn vingers. Ik krijg nu ook net een vraag van een jongen van begrijp ik goed bij domein E en dan komt er een redenering dat ik denk "zo" dat hoor je niet eens te weten. Weet je wel. Of leer ik nu teveel. Je leert te veel maar je snapt het wel. Dus dat vind ik wel mooi dat verschil

(39.44 min)

X?

Neen, ik zat te knikken. Ik zie voor mezelf wel veel meer zelfvertrouwen als je al die concepten zo ziet en ik zie het bij mijn leerlingen ook die kunnen al eenvoudig analyseren geholpen door mij en medeleerlingen en dan komen ze veel verder dan ik gedacht had. En ik vind het veel leuker veel actueler, het nieuwe dan het oude programma, met steeds het hokjes denken van hokje a naar b naar c. Bijvoorbeeld bij de derde context daar komen ook begrippen uit Vorming weer terug bijvoorbeeld en dat vind ik leuk en dat zien zij ook. Verbanden zien ze ja.

Ik had Actua als methode hiervoor en dat heeft wel heel veel streepjes en stippeltjes en blokjes en rijtjes dat is een samenvatting van een samenvatting.

Ik wil toch ook nog wel wat gezegd hebben over nieuwe media. Het vak moet ook wel een beetje leuk zijn. Het is een keuzevak een klein vak en ik ga er denk ik ook volgend jaar mee beginnen

Maar ik heb er bezwaar tegen als media als een soort toegiftje bij juist zoiets abstracts als Verandering dat het dan wordt gebruikt. Ik heb veel liever dat in elk domein een wolk media komt. Over hetzelfde onderwerp als dat we bij dat domein dan behandelen.

Maar kan ik dat een samenvatten op een iets hoger niveau? Je zegt er is toch wel een beetje onzekerheid over welk abstractieniveau we hebben voor de kernconcepten welke bij het lijstje horen en welke niet? De keuze van die kernconcepten is dat het uitbreidbaar met beleid of wat nog, hoe zit dat? Is dat duidelijk waarom die kernconcepten kernconcepten geworden zijn? En de hoofdconcepten daarboven?

(41.39 min)

Nou nee ik ben het wel met X eens dat die hoofdconcepten toch ook een wat gekunstelde manier is.

Tegelijkertijd zit er onder de grote hoofdvraag van de sociologie maar dat is toch wel op een geforceerde manier soms bij elkaar gevoegd. En de materiaalontwikkelaars moesten ervan uitgaan dat elk domein als eerste zou kunnen worden gebruikt of als laatste. Ja dat werkt niet lekker. En wil je zoals X terecht zegt het is ... je hebt nu uit verschillende hoofdconcepten kun je allerlei kernconcepten pakken en nu kun je een context analyseren en dan denk ik toch van zet er dan een lijn in. Begin bijvoorbeeld met media dat kan en dan begin je met niet al teveel kernconcepten.

Hoor ik nou toch dat er aan het materiaal behoorlijk veel geknutseld moet worden?

Ja het materiaal, wij zijn materiaalontwikkelaars

De bedoeling van de pilot was toch dat we iets zouden uittesten.

Ja tuurlijk.

Het was de bedoeling dat het beter zou worden

.... Ja de opdrachten zijn gewoon goed ... maar er moet een theorielaag erin. Het idee is goed als ik het goed hoor?

... Ja en ik vind dat media als context vind ik fantastisch want je kunt daar alles instoppen, vorming wordt er gevormd, je ziet er ... veranderingen die het teweeg brengt, .. verschillende samenlevings..., mensen die wel en geen toegang hebben. Ja, je kunt er alles aan ophangen, maar niet alle media, maar nieuwe media en daar weet je nog niet zoveel van.

En nu gaan we naar schoolexamens.

.....

... Het werd heel frustrerend gevonden dat we daar zo weinig ondersteuning bij hebben gekregen. Terwijl het zo belangrijk is een goede vraag te maken.

Wat had het moeten zijn dan?

Nou, net als wat we met die theorie-achtergrond-colleges gehad hebben was het gewoon slimmer geweest om in het begin meer met ons samen naar de vraag te kijken. Dat hebben we op een gegeven moment wel gedaan, het was op ons verzoek maar daar was het zo dat we elkaar vragen lieten zien en dan was eigenlijk de tijd al om.

Ik dacht dat ik wel aardige toetsen maakte maar als je het dan zelf terugleest dan denk je dat lijkt nergens naar. Dan krijg je feedback, we krijgen nu pas de komende keer feedback op onze schoolexamens. Maar dat is nu pas na 2 jaar.

Ik denk wel dat als het landelijk gaat worden dat je daar mee moet beginnen. Of dat je gewoon toets.... moet hebben.

Dat is dus een belangrijke. We moeten beginnen vanuit de toetsen en dan werken naar toetsbare andere werkvormen. Moet je dan met toetsen beginnen zodat mensen houvast hebben zo van dat wordt de vraag op zo'n manier, hier worden ze gemaakt?

Ja, maar daar is een probleempje bij gerezen want ik zit dan in zo'n Cito-constructiegroep voor het schoolexamen

.....

Ik heb begrepen daarvan, dat van die toetsenbank die zij willen maken, dat project dat stopt eind december dit jaar. Dus we gaan ook niet nog meer items krijgen en dat is wel het leuke, ik bedoel. Jij hebt in een constructiegroep gezeten van de echte examens, ..., het is wel ontzettend leerzaam, je leert er ontzettend veel. Eerst een gevoel van onzekerheid maar het zou heel erg helpen als er inderdaad meer voorbeeldopgaven zouden zijn wat lijkt op het echte examen.

En die bespreken?

Dat vind ik heel spannend. In ieder geval valt het te proberen en die leerlingen ook, die raken daar enorm van in de stress. Ik heb hier van alles en nog wat, ook van mijn collega's in den lande.

Ik vind het ook een slecht voorbeeld als voorbereiding op het centraal examen

.... Een aantal jaren op school gehad en in je schoolexamens had je altijd 1 of 2 vragen uit oude centrale examens.

Dat moet dus absoluut meegenomen? Dat is evident. Maar dan hoe zit het met die beheersingsniveaus in die vragen? Is dat nou gelukt een beetje?

Het is me soms wel gelukt maar dat is omdat ik van Gerard Ruijs les had. Heb je voordat je naar een toets ging?

We hebben de vorige keer toch dat over die toets gedaan?

Ja, maar het gaat om die denkvragen van een hogere orde.

Ja en is dat gelukt?

.... Die laatste colleges we hebben daar veel informatie over gehad. Het staat ook in het handboek. Daar was ik blij mee, dat ik dat dus al eerder had gehad maar dat heb ik niet hier als steun gekregen want ik wist dat al. Wat hij vertelt heeft had ik al gehoord.

Maar is het wel gelukt? Om in schoolexamens dat te verwerken? Werkt dat volgens jullie?

Ja het kan wel. Maar het kost ontzettend veel tijd.

... ik heb het mijn oude schoolexamens moeten doen ... dat is zoveel stress ... als we 1 examen hadden gehad dat hadden we overal moeten afnemen ... ik deed een schietgebedje dat zij net een week voorliepen en dat ik dan

Je moet zelf ook die toetsen maken, dat vind ik wel prettig. Dat je je eigen toetsen maakt en wij hebben ook allemaal een andere insteek. De een deed Dalton de ander deed klassiek klassikaal, veel vrijheid enzovoort

Denk je dat dat tot uitdrukking komt in de toetsen? En dan moeten we afronden. (trein halen)

Ik wou net een laatste rondje doen. Van harte bedankt. Iets nog toevoegen? Iets wat we nog niet hebben besproken en absoluut moeten bespreken?

Ja, internationalisering

Dat moet erin want?

Omdat wij mensen opleiden van wie de blik eindigt bij Wezel en met die blik kijken ze naar alles wat er nieuw binnenkomt hier.

Er is destijds bewust voor gekozen om dat niet voor havo te doen omdat dat te ingewikkeld zou zijn.

Ik vind dat "te". Dat is het echt ja. Voor het vwo is het precies de andere kant op.

Het is te versoepeld?

Voor vwo lijkt het wel te internationaal.

Nog meer?

Neen ik heb alles gezegd.

Hartelijk bedankt, en als er iets is dat je denkt dat kon ik niet kwijt mail me dat alsjeblieft.

Wat ga je hiermee doen?

Opschrijven en chocola van maken en proberen er iets van een grote lijn van te bekijken en dan is het misschien ook handig om rond te sturen om te kijken van hebben we aanvullingen, heb ik iets niet goed begrepen. Als jullie naar aanleiding van het gesprek nog iets hebben van dat moet erin, graag mailen!

BIJLAGE 10

Inventarisatie relevante data docenteninterviews 2013

Mening Havodocenten: SPREEKT <i>TEGEN</i> HUIDIGE PILOT MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN	Mening Havodocenten: SPREEKT <i>VOOR</i> HUIDIGE PILOT MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN
Ja, dat is begrippen toepassen en daar heb je de hele concept-context niet voor nodig. Want als je het dan hebt over middelen die de overheid heeft om iets aan de ongelijkheid te doen, of wat dan ook, dan kun je kijken bij het belastingstelsel.	(Betreffende concept-contextbenadering en analyseren) Ik herinner me nog dat Paul Schnabel zei “nou dat is eigenlijk wel heel mooi als ze begrippen überhaupt kunnen herkennen, want we hebben het over havo-leerlingen” en “...of daarmee kunnen spelen”. Zo heb ik ervaren dat ze (havoleerlingen) onderzoek gingen doen naar sociale ongelijkheid en dat ze eigenlijk in staat waren om indicatoren (waar ik nog nooit van had gehoord) ... ze moesten interviewtjes maken of enquêtevragen stellen, dat ze toch wel wisten waar ze naar opzoek waren. Ze konden het al wel gebruiken een vrij onbewust niveau, maar het waren ook havo-leerlingen, als de eerste stap om te komen tot een dieper begrijpen.
... je wilt dat ze de wereld om zich heen begrijpen, en die is echt niet ingedeeld in domeinen en concepten.	Dus de vraag is, je hebt het over herkennen en dan toepassen maar analyseren is weer een andere vaardigheid, en ik denk dat als ik naar de havoleerling kijk dan is het sterk “als ze het kunnen herkennen”, “ze kunnen er wat mee doen” en “ze kunnen het uitleggen”...
... het maken van toetsen is heel moeilijk voor dit verhaal ...	(Wat moeten ze met de concept-contextbenadering kunnen doen?) Nou bijvoorbeeld kunnen ze er een onderzoek mee doen, en dat ze snappen hoe ze sociale ongelijkheid kunnen opsporen, en dan moeten ze snappen waar het over gaat en enquêtevragen kunnen bedenken, hoe ze het kunnen operationaliseren , dat is toepassen.
(Wat maakt het toetsbaar ?) ... vind ik dat je een havoleerling dus alleen maar kunt laten analyseren als je daar een hulpmiddel bij geeft, dus bijvoorbeeld een vergelijking maken, of wat jij zegt, theorieën toetsen op een ding, ik vind dat je dat een havoleerling wel kunt laten doen, maar uit zich zelf in het algemeen ergens verbanden zien of leggen, ik denk dat dat wel vrij hoog gegrepen is. Dat is me in ieder geval met het materiaal niet gelukt.	Dat is wat je zegt, dat valt meer onder toepassen, maar de vraag is: kun je met een havoleerling verder komen? (Dit werd door een paar mensen bevestigd.)
Ik vind inderdaad dat tot en met het laatste aan toe dat het leggen van veel bredere verbanden ingewikkeld is, en dat die theorieën er dikker in moeten.	... de eerste stap die je maakt, is wel een vorm van analyse, het is meer vergelijken , (vergelijken is een vorm van analyse, zegt de interviewer), maar dat is wel denkbaar.
... in havo hebben ze weinig theorie .	Ja maar dat zijn vormen van analyse die een havo-leerling wel aankan. En met nog hogere stappen dan weet je het niet.
Wat eigenlijk het meeste ontbreekt, is een handleiding van hoe een leerling moet analyseren	(Betreffende vergelijken :)... ze hebben ook herkend: wat zegt deze bron over de oorzaak van het conflict en toen gingen ze dus vergelijken tussen Nederland, en dan was de vraag in hoeverre is de sociale ongelijkheid in Nederland en in Mali, vergelijk dat eens.

	En toen heb ik wel gezegd, en dat vind ik lastig bij de havo, want dat zien ze niet altijd.
... dat leerlingen presentaties hielden over dat onderzoekje, dat was dan sociale actualiteit, en die wisten het eigenlijk ook niet hoe je dat nou inderdaad moest doen ...	... ik heb de conclusie getrokken dat ik de concept-contextbenadering zie werken. (Sommigen kunnen zich hierin vinden en anderen niet.)
De grote lijn , dat zou ik prettig vinden, en dat is slecht uitgewerkt in het materiaal ...	(Wat is verder nodig bij de concept-contextbenadering ?) Een theoretische uitleg. Veel meer uitleg, want alleen een definitie dat is gewoon woordenboekomschrijving van een begrip.
ze klagen bij mij dat ze al die stapjes moeten doen.	(Toetsing:) Dat schoolexamen doen wij, analyse van een actualiteit, waarbij het hoogste doel was wat we wilden bereiken die is zo groot, 5 regels, de aanwijzing in de syllabus ...
... en de volgende stap is dat ze dan misschien wel zelf die stap nemen. Je moet ze echt een beetje begeleiden in hun manier van denken en daar heb je wel wat meer handvatten voor nodig.	
MENING VWO-DOCENTEN NEGATIEF HUIDIGE PILOT	MENING VWO-DOCENTEN POSITIEF HUIDIGE PILOT
... minder kijken hoe het in de praktijk werkt...en veel minder van: wat doet de massamedia nu, wat je bij ML doet.	...wat ik ook heel goed vind, is dat er nu een heel duidelijk verschil is gekomen tussen havo en vwo. Qua inhoud van het vak (MW).
... meer mening, meningsvormend, terwijl je er bij ML veel korter op zit (op de werkelijkheid)	... het (MW) is minder mening, meningsvormend, en veel meer een stukje van een afstand als die wetenschapper naar die werkelijkheid kijken, ..
	...het onderscheid ML/MW is nu gelukkig heel duidelijk , en dat onderzoekende, die andere houding, dat vind ik fijn aan MW, dat het ook anders is dan ML.
	Ik ben bijvoorbeeld vandaag met het schoonheidsideaal begonnen en dat is een instapcasus, en bij ML zou ik dat ook kort kunnen behandelen, en de rol van de massamedia erbij, maar nu doe ik dat met het Fietsbandexperiment van Paul ... dan gaat het ook veel meer om te kijken of het in de praktijk zo werkt. Dus ik denk dat je daar wel meer wetenschap in kunt hebben ...

BIJLAGE 11

Tabel F: Relevante resultaten uit interviews 2012 en uit vragenlijsten havo 2012/2013

Vragenlijst	Havo 2012 (%/N=213 H4)	Havo 2013 (%/N=215 H4+5)
Mw sluit aan op ml	7,2	6,5
Dit vak is echt anders dan het verplichte vak ml	6,2	6,6
Ik heb bij mw geleerd onderzoeksvragen te stellen		5,6
Lesbouw/hoe wordt het vak gegeven: - we werken vaak zelfstandig - vaak klassikaal les - docent legt groot deel van de les uit	5 8,5	5 7,5
Materiaal: - helpt het vak te begrijpen - was afwisselend	6,6 5,7	6,6 5,8
mw vind ik moeilijker dan het verplichte vak ml		5,2
Overeenkomsten/ verschillen: Ben je tevreden met de keuze voor mw; Waarom heb je (het keuzevak) mw gekozen (gezocht is op het woord maatschappijleer)		• mw is eigenlijk een ietsje uitgebreidere methode dan ml. Weinig verschil • ...een studie wil gaan doen met maatschappelijk werk en het vak ml komt daarbij goed van pas • Omdat ik ml wel leuk/makkelijk vond • Mw sluit goed aan bij ml en leert mij meer over de maatschappij • Omdat ml mij altijd al interesseerde en ik wou graag meer leren over de maatschappij • Ik dacht dat het een beetje hetzelfde zou zijn als ml, maar dat viel vies tegen • Het leek mij interessant om dieper in te gaan op de maatschappij dan alleen het vak ml • Eigenlijk omdat ik het altijd al had. Ik deed vmbo en daar had ik ml 2 als een verdere toevoeging op ml 1 • Het leek me wel interessant en ik vond ml wel makkelijk • Ml vond ik leuk en makkelijk dus dacht ik dat mw dat ook wel zou zijn • Omdat ik ml erg leuk vond, dus verwachtte ik dat dit vak ook leuk zou zijn en dat was het zeker • Ik heb ml gehad en dat was gunstig voor dit vak • Omdat ik ml op havo 4 ook interessant vond, daarom heb ik dit gekozen

		- Ik moest een vak kiezen, en dit leek me op het eerste gezicht wel interessant. Ook vond ik ml leuk. - Omdat ml mij goed lag, en de maatschappij mij interesseert wil ik erover leren	
Combinatie ml/mw		- mw is een soort van ml maar dan dieper op de stof in - ml is eigenlijk best een leuk vak. Je kan veel of weinig doen	
Ben je tevreden met de keuze voor mw	155 ja	23 nee	20 ja/nee

BIJLAGE 12

Tabel G: Overeenkomsten en verschillen in onderwijsprogramma's 2013

TABEL G: OVEREENKOMSTEN EN VERSCHILLEN IN ONDERWIJSPROGRAMMA'S MAATSCHAPPIJLEER EN MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN ANNO 2013	
Maatschappijleer (ML) verplicht vak in gemeenschappelijk deel	Maatschappijwetenschappen (Mw): profielvak, vrije ruimte en pilotvak nieuwe eindexamenprogramma
Bronnen: Olgers et al., 2010; Nederlandse Vereniging Leraren Maatschappijleer; Gilhuis & Van Dijk, 2012; Onderwijsraad NB: vetgedrukt rood is verschil met Mw	Bronnen: Schnabel et al., 2009; Stichting Leerplanontwikkeling; Gilhuis & Van Dijk, 2012 NB: vetgedrukt rood is verschil met ML
- Eerstegraads docentenopleiding aanwezig - Docenten zien het belang van ml (Hennen, 2012) 30% onbevoegde docenten (Hennen, 2012) - Vaak door docenten aardrijkskunde, geschiedenis, filosofie en theologie - ML fungeert op scholen meestal als uitvalbasis voor Mw (Gilhuis & Van Dijk, 2012) ML is een verplicht vak in het gemeenschappelijk deel VO Beoogde doelen schieten te kort (Onderwijsraad, 2012) - ML heeft geringe omvang dus docenten vaak eenpitters of duo's (Gilhuis & Van Dijk, 2012) ML zou goede reputatie moeten krijgen als reclame voor hele school en zou als opmaat kunnen dienen voor invoering Mw (Gilhuis & Van Dijk, 2012)	- Eerstegraads docentenopleiding aanwezig - Docenten (via de NVLM) zien het belang van mw en geven het vernieuwde examenprogramma brede steun (daarom tweede commissie Schnabel; Schnabel et al., 2009) - MW meestal gegeven door maatschappijleerdocenten - NVLM steunt wisselende onderwerpen in centraal examen (Schnabel et al., 2009) Minister van onderwijs steunt niet de wisselende onderwerpen in centraal examen (Schnabel et al., 2009); verstoord vergelijkbaarheid door de jaren, bezwaarlijk voor leermiddelenvoorziening, onnodige belasting betrokkenen examens Keuzevak: ander profielkeuzevakken concurreren met Mw (Gilhuis & Van Dijk, 2012) Last van de risico's van het invoeren van een nieuw vak (uren, geld, personeel, imago school; (Gilhuis & Van Dijk, 2012) Mw is goed voor loopbaanontwikkeling (ML)docenten (Gilhuis & Van Dijk, 2012) - Op 40% van de havo-scholen is Mw ingevoerd en op 30% van de vwo-scholen (Gilhuis & Van Dijk, 2012) Ruim 86% van de ML docenten die Mw niet geven vindt dat het wel ingevoerd moet worden, maar ze achten de kans niet groot dat het de komende jaren wordt ingevoerd (Gilhuis & Van Dijk, 2012)
ML bestudeert terrein van structuur en processen van maatschappij en politiek in onderlinge verhouding (Olgers et al, 2012) Basis: Sociologie en politicologie, samen de sociale wetenschappen (Olgers et al, 2012) Vakinhoudelijke kerndoelen/eindtermen havo/vwo: Drie hoofddomeinen dan wel kernconcepten: - het politiek-juridische domein; macht gezag bestuur - het sociaal-economische domein; werk, welvaart, welzijn	Mw bestudeert terrein van maatschappij en politiek, Staatsvorming en mondialisering (Olgers et al, 2012) Basis: hoofdbegrippen uit sociologie en politicologie, samen de sociale wetenschappen (Olgers et al, 2012)

- o het sociaal-culturele domein; cultuur, levensbeschouwing, identiteit (Olgers et al, 2012; SLO 2009) • Zes hoofdthema's dan wel kerndoelen Onderbouw VO: - o Hoofdpijnen Nederlandse politieke bestel, democratie, betrokkenheid - o Betekenis Europese samenwerking, Nederland, wereld - o Spanningen en conflicten in de wereld, internationale samenwerking, onderlinge afhankelijkheid - o Eigen en andermans cultuur en levensbeschouwing, respect opvattingen en levenswijzen - o Effect keuzes werk, zorg, wonen, recreëren, consumeren, budgetteren, verkeer en milieu - o Verdeling welvaart en armoede en effecten op bevolking en milieu in Nederland en de wereld • Vier hoofdthema's dan wel kerndoelen Tweede fase VO: - o politiek-juridische domein: Parlementaire democratie; - o politiek-juridische: Rechtsstaat; - o sociaaleconomische domein: Verzorgingsstaat; - o sociaal-culturele domein: Pluriforme samenleving (Olgers et al., 2012) • Twee wijzen van bestuderen hoofddomeinen: in vergelijking tussen verschillende samenlevingen (het zogenoemde vergelijkende perspectief) en in hun ontwikkelingen en veranderingen (het zogenoemde historische perspectief). (Olgers et al., 2012) • Verbindingen met culturele antropologie, rechten, sociale geografie, filosofie, economie en geschiedenis. (Olgers et al., 2012) • Kern van maatschappijleer het analyseren van maatschappelijke en politieke vraagstukken en de reflectie over mogelijke oplossingen en aanpak van deze vraagstukken. (Olgers et al, 2012) • Leerling leert zichzelf te positioneren in de maatschappelijke en politieke verhoudingen en • Leerling leert zijn eigen waarden kennen en eigen politieke en maatschappelijke standpunten ontwikkelen (Olgers et al, 2012) • Doelstelling driegeleding: politieke en maatschappelijke geletterdheid, politiek en maatschappelijk oordeelsvermogen en het vermogen tot politieke en maatschappelijke participatie (Olgers et al, 2012) • Twee hoofdfuncties heeft: eerste inleiding in grondbegrippen en benaderingen van de sociale wetenschappen, en educatie tot burgerschap (Olgers et al. 2012)	Vakinhoudelijk: • Hoofdbegrippen: Identiteit, ideologie, sociale gelijkheid / sociale ongelijkheid, macht / gezag conflict / samenwerking, sociale cohesie sociale instituties groepsvorming cultuur, politieke instituties representatie, modernisering individualisering institutionalisering, democratisering (Olgers et al, 2012) • Oud: Thematische aanpak met zes themavelden • Oud: Examenprogramma havo/vwo voor 90% gelijk (Schnabel et al., 2009) • Oud: Vier algemene domeinen (Olgers et al, 2012): algemene vaardigheden, analyse van een sociale actualiteit, analyse van een politieke actualiteit, onderzoek doen. Oud: Vakinhoudelijke kerndoelen/eindtermen havo/vwo: • Oud: Zes hoofddomeinen dan wel kernconcepten Onderbouw VO (SLO, 2009): - o Macht, gezag, bestuur - o Cultuur, levensbeschouwing, identiteit - o Werk, welvaart, welzijn - o De mens en zijn fysieke en ruimtelijke leefomgeving - o Communicatie en samenleving - o Internationale verhoudingen • Oud: Zeven hoofdthema's dan wel kerndoelen Tweede fase VO (SLO, 2009): - o Domein B: politieke besluitvorming - o Domein F: criminaliteit en rechtsstaat - o Domein D: multiculturele samenleving - o Domein E: mens en werk - o Domein G: milieu en beleid, nationaal en mondiaal - o Domein C: massamedia - o Domein H: ontwikkelingssamenwerking Nieuw: Vakinhoudelijk kerndoelen/eindtermen havo/vwo • Nieuw: verschillende programma's/domeinen/differentiatie voor havo en vwo • Nieuw: Vier verplichte domeinen/ hoofdconcepten centraal examen havo: <i>binding, vorming, verhouding, verandering</i> (Schnabel et al., 2009) • Nieuw: Drie verplichte algemene domeinen/hoofdconcepten examen havo: - o Vaardigheden - o Analyse sociale actualiteit - o Analyse politieke actualiteit • Nieuw: Vier verplichte domeinen/hoofdconcepten centraal examenprogramma vwo: <i>binding, vorming, verhouding, verandering</i> (Schnabel et al., 2009)
--	---

• Systeem van politieke waarheidsvinding (Olgers et al, 2012) • Leerlingen leert: ○ analyseren welke actoren bij een vraagstuk betrokken zijn ○ denken in doelen en middelen in het kader van beleid ○ zien dat actoren op grond van waarden (ideologieën) en belangen verschillend ○ denken over oorzaken en gevolgen van maatschappelijke vraagstukken ○ analyseren in welk politiek, sociaal-economisch en sociaal-cultureel systeem ○ om het vraagstuk te strijden en te debatteren ○ analyseren hoe via macht, invloed en representatie gestreden en gedebatteerd wordt om de (voorlopige) oplossingen van maatschappelijke vraagstukken ○ Een analyse te maken van waarden en waardesystemen van maatschappelijke en politieke actoren ○ De eigen maatschappelijke en politieke waarden te leren kennen en te ontwikkelen (Olgers et al, 2012) • Methodiek docent: ○ brengt betrokkenheid tot stand; ○ onderzoekt welke eindstofelementen extra leermoeilijkheden opleveren en stemt werkvormen daarop af; ○ vergroot het voorstellingsvermogen van de leerlingen; ○ leert leerlingen op en neer te gaan tussen concreet en abstract; ○ brengt voor leerlingen in de klas een leerproces tot stand (Olgers et al, 2012) • Valkuilen: Vage begrippen, veel idealisme, meerdere visies die niet goed onderscheiden worden, laat staan dat een poging wordt ondernomen ze te integreren of overstijgen. (Olgers et al, 2012) • Beginsituatie leerling: omgeving waarin ze zijn opgegroeid (Olgers et al, 2012) • Wrikt met behoefte leerlingen (Olgers et al, 2012) • Botst met zelfbeeld leerling en leerling heeft idee te worden beïnvloed (Olgers et al, 2012) • Beïnvloedt maar er is ruimte voor individuele dimensie (Olgers et al, 2012) • Redeneerwijzen (H7 Olgers et al, 2012) • Instrumenten (H7 Olgers et al, 2012) • Toetsen vakspecifiek: schriftelijke toetsen, praktische opdrachten, profielwerkstuk, SE • Werkvormen: docentgestuurd, leerling gestuurd, gemengd gestuurd	• Nieuw: Vier verplichte algemene domeinen/hoofdconcepten examen vwo: ○ Vaardigheden ○ Analyse sociale actualiteit ○ Analyse politieke actualiteit ○ Onderzoek doen • Nieuw: eindtermen met als kern: een samenhangend begrippenapparaat (Olgers et al, 2012) • Nieuw: concept-contextbenadering waarmee mw is opgebouwd rondom beperkt aantal sociologische en politicologische kernbegrippen die in verschillende contexten worden toegepast (Gilhuis & Van Dijk, 2012) • Nieuw: <i>kernconcepten: (politieke) socialisatie / acculturatie</i> (Olgers et al, 2012) • Nieuw: Bedenkingen: rekening houden met verschil tussen havo en vwo leerlingen; abstractieniveau voor havisten, leerstof moet concreter; volgens leerboekauteurs te weinig onderscheid in leerboeken tussen havo/vwo; examenprogramma te weinig onderscheid tussen havo/vwo • Methodie: geen methode maar verzameling flexibel digitaal lesmateriaal (Meijs, 2010) • Methodie: door docenten zelf samen te stellen uit digitale basisteksten en aanvullingen (Meijs, 2011) Volgens onderzoeker zijn er veel overeenkomsten tussen MI en Mw kijkend naar de bij MI genoemde onderwerpen: • Valkuilen • Beginsituatie • Wrikt • Botst • Beïnvloedt • Redeneerwijzen • Instrumenten • Toetsen • Werkvormen
--	--